

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

31 MART-23 HAZİRAN
SÜRECİ VE SONRASI

**Direnış
sahalarını
genişletmek**

Hamit Bozarslan'la
enine boyuna

İSYANKÂR ŞEHİR
Gezi'nin dişil kimliği

Feride Çiçekoğlu'nun gözüyle

KAYIP BİR
DEVİRİMİN HİKÂYESİ
Ama o Hayrettin Eren

Faruk Eren'le '70'lerden bugüne

HÜZNÜN FİZİĞİ
Herkesin kıyameti kendine

Gospodinov'la devri âlem

VURDU GOL OLDU
Che her zaman yanımda

Prekazi'yle 8 şarkı

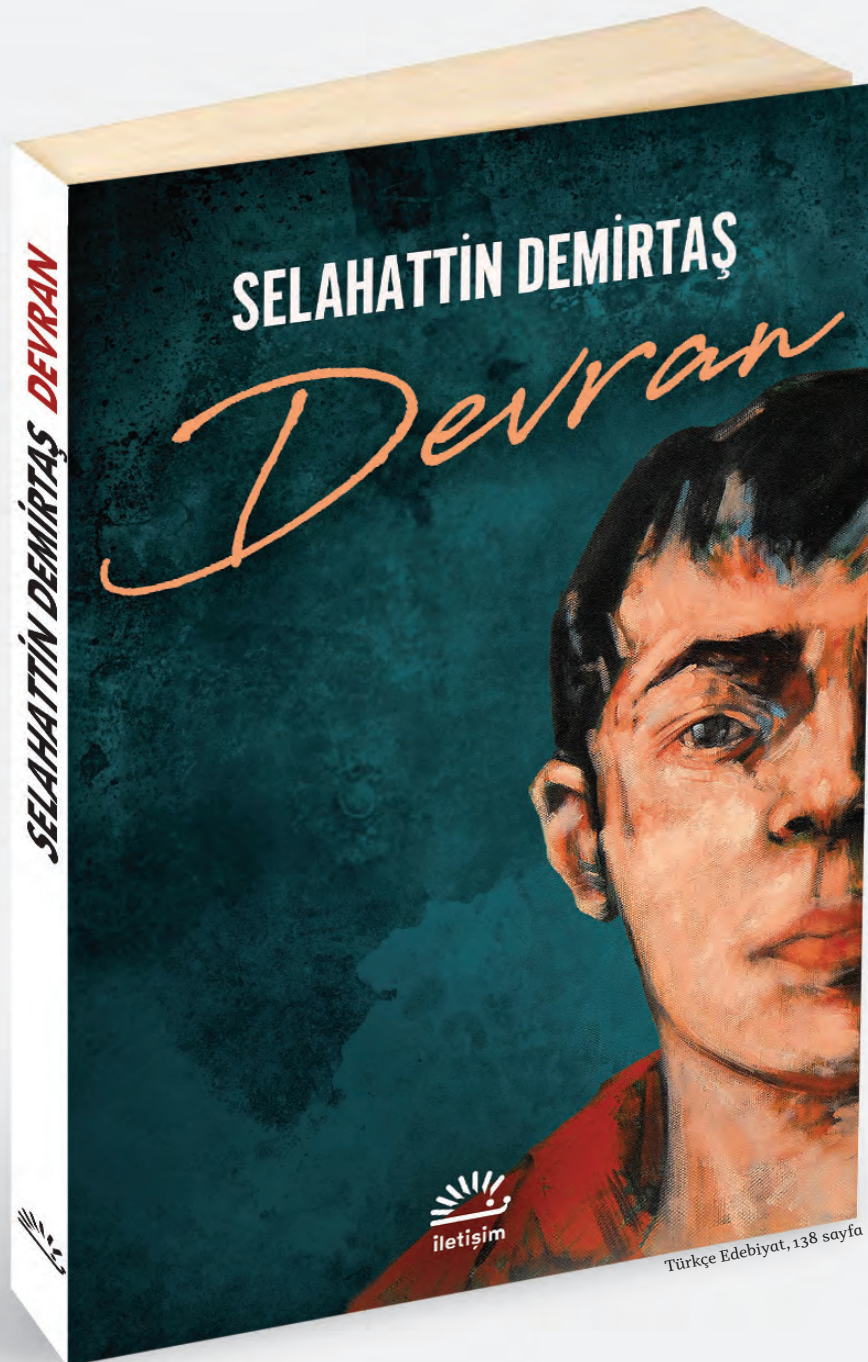
Adeta

Bir sergiden izlenimler

Devran, inatçı neşesiyle geçip giden zamanın hoyratlığını anlatıyor...

Toz duman kenarlardan, taşradan ve kuytulardan, memleketten yoksulluk halleri. Utananlar, üzülenler, âşıklar, yevmiyeciler, küçük kasabalar, hazin ve uzakta kalan hayatlar. Selahattin Demirtaş, yaralıların, umarsızların, kalbi hızla çarpanların hikâyecisi.

Kapak: Thomas Houseago'nun *Adeta İnsan* sergisinden
Sergiden fotoğraflar: Siren İdemen

Katkıda bulunanlar: Alican Tayla, Anıl Olcan, Arslan Eroğlu, Ayşe Çavdar, Ayşegül Oğuz, Burak Acar, Çiğdem Öztürk, Demet Ş. Dinler, Derya Bengi, Elvan Kivılcım, Emine Bora, Ender Ergün, Erdir Zat, Eren Barış, Erselan Aktan, Ertan Keskinsoy, Ethemcan Turhan, Göksun Yazıcı, Hakan Karataş, Hakan Lokanoğlu, Halil Burak Öz, İlker Aksoy, İrfan Aktan, İsmet Özkul, Kerem Eksen, Merve Erol, Özay Selmo, Ragıp Duran, Semih Sökmen, Senem Sinem, Serkan Seymen, Siren İdemen, Sungu Çapan, Şahan Nuhoğlu, Şeyda Ayan, Tora Pekin, Tuba Çameli, Ulaş Bayraktar, Ulaş Özdemir, Ulus Atayurt, Umut Kocagöz, Utku Toy, Yiğit Atılğan, Yücel Göktürk

Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi
No: 12, 197-203 Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 612 58 60

Basım yeri ve tarihi: İstanbul, Mayıs 2019
Dağıtım: Punto Kitap Hizmetleri
Yönetim yeri: Tomtom Mah. İstiklal Cad.
No: 189 Turhal Han Kat: 2 Daire: 3
Beyoğlu - İstanbul
Telefon: 0533 514 90 49
E-posta: express@birdirbir.org
Abonelik: abonelik@birdirbir.org

birartirbir.org | birdirbir.org
twitter.com/birartirbirorg | twitter.com/birdirbirorg
Facebook: EXPRESS - Enternasyonal Şalala

Yıl: 25 • Sayı: 169 • Haziran - Temmuz -
Ağustos 2019
İmtiyaz hakkı: Özay Selmo
Sorumlu yazişleri müdürü: Merve Erol
İlan irtibat: Ayşegül Oğuz (0546 680 99 19) -
Özay Selmo (0533 514 90 49)

YEREL SÜRELİ YAYINDIR.
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANIR.
ISSN 1307 - 461X

Hamit Bozarslan s.18

Şehir Hatları s.4

İÇİNDEKİLER

2 • Meram

ŞEHİR HATLARI

4 • Belgrad: Yugoslavya yarısı
6 • Zanzibar: Hakuna matata ve Maji maji

HAYAT & SANAT

8 • Zehra Doğan ile hapisane resimleri
12 • Hülya Karlı ile Tariş belgeseli

HAL VE GİDİŞ

18 • Hamit Bozarslan ile
31 Mart - 23 Haziran süreci
24 • Kayyum talanlarının bilançosu

EKONOMİ POLİTİK

28 • Yeni ekonomi planı

KIRAAT

32 • Dumanı Üstünde
34 • Feride Çiçekoğlu ile *İsyankâr Şehir*
38 • Georgi Gospodinov ile *Hüznün Fiziği*
42 • Nesimi Ovadya İzrail
46 • Tuncay Birkan ile *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri*
55 • Mavi Daktilo

MÜZİK DOLABI

56 • Aldous Harding, Nilüfer Yanya, Weyes Blood, Jenny Lewis, Vampire Weekend

BLIND TEST

56 • Faruk Eren ile *Kayıp Bir Devrimin Hikâyesi*
68 • Cevad Prekazi: Vurdu Gol Oldu

72 • Dil Tarih Coğrafya

Zehra Doğan
s.8

Kayyumlar
s.24

Feride Çiçekoğlu
s.34

Nesimi Ovadya İzrail
s.42

Tariş
belgeseli
s.12

Kaldığımız yerden
devam ediyoruz.

**Altyazı'nın Mayıs-Haziran
sayısı bayilerde!**

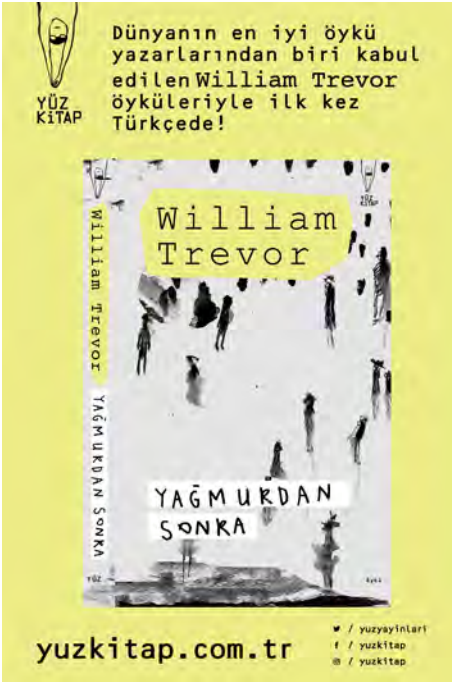
Altyazı
www.altyazi.net

■ ÇÜRÜME VE ÇÖZÜLME ERGİN YILDIZOĞLU | KAPİTALİZM VE KRİZ MAHİR
SAYIN | YENİDEN KURULUŞ VE TARİHİ YENİDEN ELE ALMAK KADİR
AKIN | MEKÂN VE KADIN MERVE TUBA TANOK | KENT, KRİZ VE İNŞAAT
SEKTÖRÜ F. SERKAN ÖNGEL | "DEMOKRATİK ULUS ÖNERMESİNİN RAFA
KALDIRILMASININ SONUÇLARINI YAŞIYORUZ" GARO PAYLAN | BLANQUI
ÜZERİNE MARKSİST DEĞERLENDİRMELER DOUG ENAA GREENE | İTALYAN
MARKSİZMİNDE PRAKSİS FELSEFESİ MARCELLO MUSTÈ

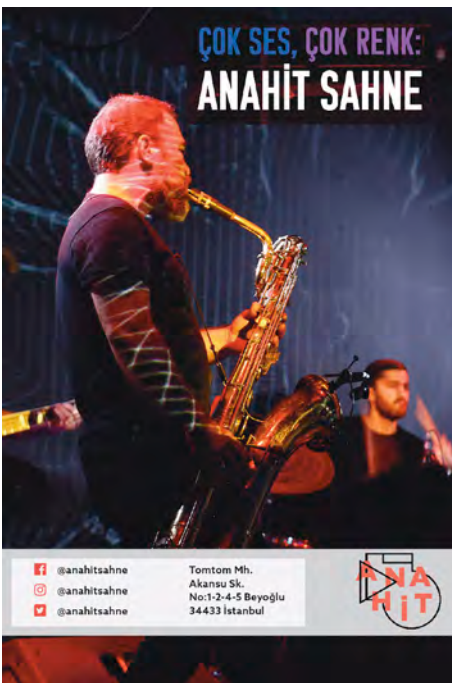
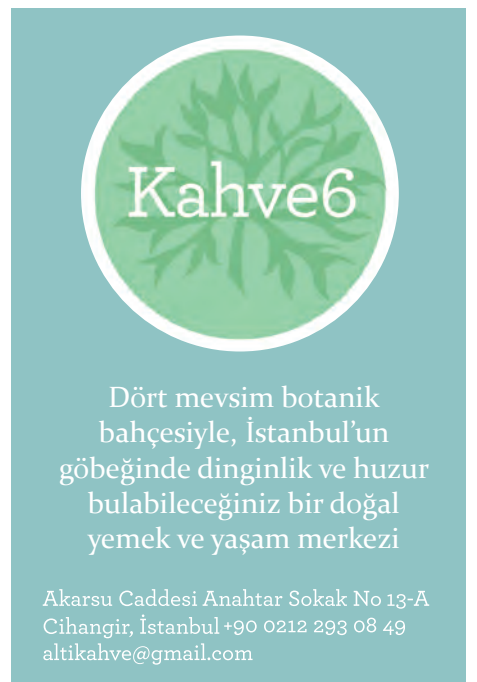
EDEBİ SEYLER

edebiseyler edebiseyler edebiseyler www.edebiseyler.com

yuzkitap.com.tr

yuzsyinlari
yuzkitap
yuzkitap

BİR SERGİDEN HEYKELLER

Adeta

Modest Mussorgsky'nin "Bir Sergiden Resimler"ine göz kırpalım, "bir sergiden heykeller" bahsine gelelim. Serginin –ismi şimdilik lâzım değil– "Kötü ruhlar ve iblisler" adı verilmiş bölümüne adım attığımızda, kapağı olmayan bir tabut karşılıyor bizi. Ve tabutun içindeki iskelet. Malzeme ahşap. Eserin adı, serbest çeviriyle, *Tahtadan iskelet (Reis)*. Kısaca *Tahtadan Reis* denebilir. Daha serbest bir çeviriyle, *Oyma* veya *Oyulmuş Reis* de olabilir.

Gözümüzü tabuttan yukarı kaldırdığımızda, heybetli bir heykel görüyoruz. İskelet ahşap, o çelik. Fakat vücudunun ortasında, göğüs kafesi diyebileceğimiz yerde, bir boşluk var. Bir şeyler eksik. Sol tarafı sağlam, bedeni de oraya çekiyor. Sol avucu dışa dönük. Sağ tarafı düz, kütük gibi. Avucu içe dönük. Sol elinin aksine, sağ elinin parmakları ayrıışmıyor.

Heykeltraş Thomas Houseago, eserin adı *L'Homme pressé*, düz çeviriyle, *Acelesi olan insan*. *Pressé* sözcüğünün öbür anlamlarını hesaba katarsak, *Sıkıştırılmış, Bastırılmış, Ezilmiş İnsan*. Yanındaki yazıda şöyle bir tarif var: "Bu masif, sağlam kütle kırılğan bir silüet izlenimi veriyor."

Öyle ya da böyle, asıl izlenim şu: Bu heybetli kütle, bu acelesi olan, sıkıştırılmış-bastırılmış-ezilmiş insan tabuta, tabuttaki iskelete hamle etmeye hazırlanıyor. Belki tabutun kapağını kapatacak ve reisi defnedecek. Belki yarı yolda duracak bir süre. Kırılğanlığını gidermeye, göğüs kafesindeki boşlukları doldurmaya bakacak. Ve yeniden hamle edecek. Eninde sonunda o tabut-kütle, ölü-dirli ilişkisi bir sonuca bağlanacak.

O ilişkiyi bir sergi salonunda düşününce başka sanat eserleri de geliyor akla. Mesela, Beckett'in *Yankının Kemikleri*'ndeki açılış cümlesi. Serbest bir çeviriyle, "Ölüler dokuz canlıdır".

O cümleyi not edeli kaç zaman oldu acaba? Parmak hesabı yapalım. 2013, 14, 15, 16, 17, 18, 19. Yedi sene olmuş. Ama o yedi senenin bazılarında dönemeçler duble. Mevzu, Beckett'in dediği gibi, dokuzsa, vakit doldu sayılır. "Sıkıştırılmış-bastırılmış-ezilmiş insan"ın acelesi o yüzden olmalı.

Fakat tabii, usûlünce defnedilmeyen ölüler hortlar. Lacan'ın deyişiyle: "Ölüler niye geri döner? Usûlünce gömülmedikleri için, yani cenaze törenlerinde bazı şeyler yanlış gittiği için."

Sanat eserlerinden söz ediyorduk, araya bir anti-sanat parçası koyalım.

Payitaht Abdülhamit, başka birçok şeyin yanı sıra, ama en başta, böyle bir geri dönüşün simgesi. *Diriliş* keza. Zombilerin istilası, iktidarı o yüzden. Hortlamaları için usûlünce defnedilmeleri gerekiyor.

Zombi demişken, Jim Jarmusch'un bu seneki Cannes Film Festivali'nin açılış filmi olan *Ölüler Ölmez'i (The Dead Don't Die)* es geçmeyelim. "Küresel köy" deyiz nihayetinde, zombiler her yerde. Her yerinki aynı değil tabii, ama hepsi zombi neticede.

Ölüler Ölmez'de, dünyanın eksenini kaymış, günler uzamış, geceler kısalmış. Derin ABD'deki Centerville adlı küçük kasabada "artık hiçbir şey normal değil". *Ölüler* gözlerini aralamaya başlamış, kimisi hepten dirilmiş bile. Ve ahaliyeavaş açmış. Komiser Cliff (Bill Murray) ve yardımcıları Mindy (Chloë Sevigny) ile Ronnie (Adam Driver) arasındaki diyaloglardan:

Cliff: Şimdiye kadar gördüğüm en kötü şey.

Mindy: Bunlar vahşi hayvanlar mı?

Cliff: Senin fikrin ne?

Ronnie: Bence bunlar zombi.

Cliff: Ne?

Ronnie: Hortlaklar yani. Gulyabaniler...

Cliff: Bir zombi nasıl öldürülür?

Ronnie: Kafasını öldürmek lâzım.

Cliff: Kafasını?

Bir çiftçinin (Steve Buscemi) şapkası: "Amerika'yı yeniden beyaz yapalım." Ve Adam Driver'ın dilinden düşmeyen cümle: "Bu işin sonu iyi bitmeyecek."

Filmin açılışında radyoda Sturgill Simpson'ın baladı çalıyor, "The Dead Don't Die". *Cliff*: "Bu şakıyı bir yerden hatırlıyorum." *Ronnie*: "E tabii, filmin konusu bu çünkü."

Trajik-komedi *Ölüler Ölmez'de* sayısız göndermeyle zombi filmleri külliyatına selam veren Jim Jarmusch'un Cannes'daki basın toplantısından: "Godzilla veya Fran-

kenstein gibi canavarlar, toplumsal yapının dışında türüyor, topluma dışarıdan saldırıyor. Romero'nun eserlerinde ise zombiler çöken toplumsal yapının içinden türüyor. Onlar bu yapının kurbanları aynı zamanda. Beni asıl endişelendiren şu: Bütün canlıları tehdit eden bu durumla mücadelenin yetersizliği."

Jarmusch'un andığı George Romero, zombi filmlerinin "babası"; yazıp yönettiği *Yaşayan Ölülerin Gecesi (Night of the Living Dead, 1968)* ve *Ölülerin Şafağı (Dawn of The Dead, 1978)* kült mertebesinde. *Ölülerin Şafağı* damardan bir tüketim toplumu eleştirisi.

Kulağımızda *Ölüler Ölmez* diyalogları, sergiye ve sıkıştırılmış-bastırılmış-ezilmiş insana, o heyulaya dönersek... Tabutu kapatıp usûlünce defnedebilir mi? Ve her şey güzel olur mu?

Şeytanın avukatı Cioran'ın *Ecartèlement* adlı kitabındaki şu cümlelere bir bakalım:

"Varacağı sona bakarak kendini pohpohlayan bir toplum aldığı ilk darbelerle çöküverir; tepetaklak yıkımın çekimine boyun eğer. İktidar bir hayalet olduğu için Devrim (1789) muzafer oldu; devrim kelimenin birinci anlamıyla hayaletlerle savaşıyor. Hem zaten hangi devrim olursa olsun, bir devrim ancak, gerçekdışı bir düzenle çarpışıyorsa galip gelebilir. Bütün büyük yükselişler, bütün tarihsel dönüm noktaları için aynı şey geçerlidir. Gotlar Roma İmparatorluğu'nu değil, bir kadavrayı ele geçirdiler."

Fransız devriminden ve Gotlardan bugüne ve sergi salonuna gelirsek... Evet, hayalet –daha doğrusu zombi– bir iktidar, gerçekdışı –ve bir o kadar gerçek– bir düzen ve bir kadavra var ortada. Ama, "ölüler dokuz canlıdır". Bunun sadece bir metafor olmadığı, siyasal bir gerçek olduğu defalarca görüldü tarihte, uzak ve yakın tarihte ve en yakın tarihte.

L'Homme pressé'nin göğüs kafesindeki boşluklar ve kütleli kırılğanlığı malûm. Kendini ne kadar pohpohlarsa boşluklar ve kırılğanlık o kadar artar, yıkımın çekimi devreye girer.

Paris'in Modern Sanat Müzesi'ndeki serginin adı, *Adeta İnsan (Almost Human)*, teşbihte hata olmasın, adeta Türkiye'deki muhalefet. Sıkıştırılmış-bastırılmış-ezilmiş insanlar. Aceleleri var. Çünkü geçen her dakika aleyhlerine. "Her şey çok güzel olacak"ın benimsenip sloganlaşması da ondan. Zombiler iktidarından, gerçekdışı düzenden kurtuluş kapısının açılması, bu aşamada, "her şey". O kapının açılması güzel olacak. Ölüme değil hayata, zombilerin değil insanların dünyasına açılacak çünkü.

Sonrası başka bir mücadele, uzun bir yol. Gelecekte ne olacağı hiçbir yerde yazılı değil. Yolda yazılabilir ancak, Houseago'nun *Adeta İnsan*'ından Camus'nün *Başkaldıran İnsan*'ına giden yolda...

BELGRAD

Sevgili Baba Yaga, bir şans daha?

Yeni Zelanda'da onlarca insanın kanını döken katilin çetnik Sırp şarkıları dinlediğini okuyunca Yugoslavya yarasının depreşmemesi ne mümkün. Belgrad'a uzanıyoruz...

ŞEYDA AYAN

Çocukluğumda dinlediğim masal ülkenin başkenti Belgrad, ilk günden soğuşuna ve pusuna rağmen güzelliğiyle şaşırtıyor ve o soğukta saatlerce yürüme gücü veriyor. Karizmatik insanların arasında karışarak başlıyoruz şehrin sokaklarında kaybolmaya. Karizma bu şehre yakışan ilk sözcük olarak belirliyor zihnimde. Sokakları karizmatik, insanları karizmatik, zengin değil, zor durumda hatta belki, ama dimdik ve karizmatik.

Sokaklarda hâlâ bir hafta öncesine kadar devam eden protesto gösterilerinden izler var. Sırbistan solu lideri Borko Stefanovic bir konuşması öncesinde demir çubuklarla uğradığı saldırı sonucunda ciddi bir biçimde yaralanmış ve bu olay on binlerce Belgradlının haftalardır süren sokak gösterilerine neden olan son damla olmuş. Halk “kanlı gömleklere, kana susamışlığa hayır” diyerek Belgrad sokaklarını doldururken, “kibirli, tehditkâr” hükümeti ve cumhurbaşkanı Vučić'i basına uygulanan sansür ve yolsuzluklar yüzünden de protesto ediyor.

Geçmiş geçmemiş gibi

Bu gösterilerden kalma izleri arkamızda bırakarak ilerlediğimiz caddedeki “iz” ise, her ne kadar daha önce fotoğraflarını görmüş olsam da sarsıyor. 1999'da 78 gün süren NATO bombardımanıyla harabeye dönen Savunma ve İçişleri Bakanlığı binaları, bile isteye, hatırdan kalması, unutulmaması için böylece bırakılmış şehrin göbeğinde. İşim (ya da meylim) gereği masallarla, halk hikâ-

yeleriyle fazla haşır neşir olduğum bu zamanlarda karşıma çıkan bu sarsıcı iz çok da şaşırtmıyor.

Slav halklarının masallarında geçmiş geçmiş gibi kanlı canlı durur daima. Geçmiş geçmemiş, ölümler ölmemiştir aslında... Bu elbette mübalağalı bir yorum. Belgrad'a gelmeden önce, Sırbistan'la ilgili bir şeyler ka-

rıştırırken önüme çıkan haber de,¹ karşımda duran

bu harabeye dönmüş binalar gibi şaşırtmadı bu yüzden. Milošević'in tabutuna saplanan kazık, bir yerlerde dinlediğim, okuduğum bir Slav masalına karıştı gitti yavaş yavaş.

Bombalanmış yıkıntıları geçip Aziz Sava Katedrali'ne doğru yürürken, daha ilk günden, elimde olmadan izler aramaya başladım Tito ve Yugoslavya'dan. Geçen yıl yine bu zamanlarda ziyaret ettiğim Karadağ'da sık sık karşıma çıkan anti-faşist hareketten ya da Yugoslavya'dan kalan hatıralar, Belgrad'da sanki özenle silinmişti turist gözlerden.

Kiliseyi huzursuzca, hızlıca gezişim belki de bu yüzden. İsa tablolarını okşayarak öpen kadınlar, kilise kapısının tokmağına, pence-resinin pervazına eğilerek istavroz çıkaran adamlar, her köşeye serpiştirilmiş ikonaların önünde uzun uzun duaya duranlar ve yüzlerindeki keder. Tüm bu görüntüler biraz önce yürüdüğüm sokakların duvarlarında gördüğüm küçük, sanki biraz çekinerek, utanarak çizilmiş, pembe, mor orak çekiçlerle birleşti. Kilisedeki o kesif keder, Yugoslavya'ya ağıt

ve başka türlü bir Yugoslavya'ya dua mıydı? Çok derinlerde bir yerlerde, belki. İstanbul'da yaşayan Sırp arkadaşım Dragan, çocukluk çağına denk gelen Yugoslavya'nın dağılma nedenini şu şekilde açıklamıştı kendince: “Kiliseye gitmek yasaktı, gidenler fişleniyordu, bu insanların canını sıkıyordu, bir de para bitmişti tabii, galiba bu daha büyük bir dertti.” Anneannesinin bir kilise dönüşünde üç ajan tarafından eve kadar takip edildiğini eklerken cümlelerine, gülererek “bu tabii ki çok da gerçekçi değil, çocuk kafamla biraz abartmış olabilirim” itirafını da sakınmamıştı.

Pencerelerden sarkan kadın bacakları

Çocuk kafalar bu hikâyenin iskeletidir. Çünkü bende bu nostaljik merak da, o çocuk kafalardan mütevellit biraz. Çocukluğunuz İzmir gibi bir şehirde geçtiyse eğer, “Yugoslav göçmeni onlar” denen bir komşunuz olurdu büyük olasılıkla. Hikâyeler dinlemeye meyliniz biraz fazlaysa bir de, o göçmen komşulardan gelen hikâyelere daha çok düşerdiniz diğerlerine göre.

1970'lerin başlarında Türkiye'ye göç eden çocuklarından on yıl kadar sonra, gönülsüzce topraklarından ayrılan komşu evimizin nine ve dedesi, iyi hikâye anlatıcılarıydı. Anılarında Tito büyük bir liderdi. Aziz gibi, peygamber gibi neredeyse. Sayelerinde mahallenin sağcı bilinen büyükleri bile az biraz Titocu olmuşlardı.

Anlattıkları mesellerden biri vardı ki, sadece dinleyen küçüklerin değil, büyüklerin de havsalasına sığmıyordu. “Bizim oralar öyle bir yerd ki evlatçığım, yazın çok sıcaklarda, giriş katında oturanlar bile, bacaklarını pencerelelerinden sarkıtırlar da uyurlardı. Genç kızlar bile! Kimsenin namusuna zeval gelmezdi, öyle bir yerdi işte Yugoslavya...”

O yer Yugoslavya'nın neresindeydi, o komşularımız tam olarak neresinden göçüp gelmişti Yugoslavya'nın, bugün kimse hatırlamıyor. Örneğin annem, "Ne demek neresinden, Yugoslavya göçmeni işte!" diye trajik bir cevapla karşılıyor sorumu.

Bende Yugoslavya özlemi, babamın hakkında çok da bir şey bilmeden başlayan Tito sevgisine şaşkınlığım ve pencerelerden sarkan güzel kadın bacaklarının havsalama sığmamasıyla başladı.

Bu yüzden bu özlemin, yıllar önce koşarak izlemeye gittiğim ve sarsılarak çıktığım *Grbavica* filminin acısıyla bitmesine gönlüm razı gelmedi. Bu çok güçlü kadın sineması, küçük bir kız çocuğunun pencerelerden sarkan bacakların huzuruyla oluşturduğu binlerce hayali paramparça edip geçecek miydi? Bu filmden yıllar sonra izlediğim yine bir Yugoslav sineması mirası *Cirkus Columbia*'da ise, başka bir kadın, Lujica, etrafındaki tüm erkek çılgınlığının ortasında, dimdik duruyordu bilge sağduyusu ve umuduyla oysa.

Knez Mihailova caddesinde yürürken gördüğüm iki kadın, pencereler ve bacaklar ütopyamı derdest etmekten son anda kurtarıyorlar beni Lujica'yla birlikte. Soğuktan bir köşeye çökmüş, büzülmüş, perişan ve aç yaşlı bir kadına hızlı adımlarla yaklaşan orta yaşlı güzel bir kadın, elindeki fileden Belgrad'ın lezzetli hamur işlerini çıkarıp veriyor büyük bir şefkatle.

Yıllar önce Baba Yaga'ya işi düşmüş küçük bir kız çocuğuymuş da, borcunu hiç unutmamış gibi.

Wish You Were Here

Baba Yaga² Slav halk hikâyelerinin cadı, yaşlı, bilge bir kadın kahramanı. Hristiyanlıkla birlikte şeytanlaştırılmış, ama pagan gelenekte girift, derin bir masal karakteri; şimdiyse benim dağınık kafamda, Knez Mihailova'daki yaşlı kadının suretinde biraz.

Biraz *Grbavica*'da tereddütsüz bir oyunculukla Boşnak Esmâ'ya dönüşen Belgradlı Sırp oyuncu Mirjana Karanovic, biraz *Cirkus Columbia*'da, yine tereddütsüz bir oyunculukla, kucağında şans getiren siyah kedisikle ortaya çıkıp "erkekliğe" dönen salıncakları hatırlatan Lujica oluveren Hırvat oyuncu Mira Forlan, biraz da savaşın arefesinde Belgrad sokaklarını doldurup askere alınan kardeşleri için "*Vratite mi brata!*" (Kardeşimi geri verin) diye bağırان kadınların suretinde Baba Yaga –Sırpların seslenişiyse Baba Korizma. Lezzetli hamur işlerini ona şefkatle yediren

Baba Yaga Slav halk hikâyelerinin cadı, yaşlı, bilge bir kadın kahramanı. Hristiyanlıkla birlikte şeytanlaştırılmış, ama pagan gelenekte girift, derin bir masal karakteri. Hal-i pür melâlimizden çıkış anahtarlarımız mıdır Baba Yaga, Jacinda Arden ve kadınlar?

güzel kadın da 1991'de Belgrad sokaklarında bağırarlardı belki de "savaşa hayır!" diye.

Sonra, olmadı. Belgesellerde³ tüfekleri elleri titreyerek tutan gencecik Sırp askerleri gördük ve Hırvatları, Boşnakları... Kana bulanmış nergisler, donmuş cesetler, Saraybosna sokaklarında korkuyla koşan güzel kadınlar... Belgrad'da Yugoslavya'ya en çok doyduğumuz yer olan Yugoslav Tarihi Müzesi'ne doğru yol almışken karşıma çıkan Yugoslav Cinematheque'ine, birbirine karışan film hikâyeleriyle birlikte saygımı sunuyorum. Müze, şehirden yürüyerek yaklaşık bir saat uzaklıkta. Sava kıyısına doğru meyledip yürümek isterseniz eğer, Sava Ma-la'dan kıyıya doğru inerken, İstanbul'dan hayli tanıdık olan inşaat sahalarının kokusunu alıyorsunuz.

Şehir sakinlerini 2015'te "*Ne davimo Beograd!*"⁴ (Belgrad'ı boğdurtmayız) çığlıklarıyla yine sokaklara döken Belgrad Waterfront⁵

projesinin yanına iyice yaklaştığımızda, biz elbette ki devasa bir şantiyenin deneyimli sakinleri olarak, işçi ölümlerinin, ödenmeyen ücretlerin, zorla göç ettirilenlerin kokusunu da alıyoruz ayrıca. Sava Mala'nın sessiz, gariban, eski sokakları bazı evlerin, küçük lokantaların, hatta sanat stüdyolarının önlerinde gördüğüm gülümseten sarımsak zincirleriyle direnmiyor zamanımızın vampirlerine. Sokaklarda bağırmaı da ihmal etmedim.

Nihayet şehrin güneyine doğru yürüye yürüye vardığımız müzenin kafesinden bütün müzeye yayılan, Pink Floyd'un *Wish You Were Here* albümü yüzünden oturdum bu yazıya başladım. Karlar altındaki müzenin bahçesi, Tito'nun mezarının sessizliği, buralıların tutkunu olduğu sert, güzel bir kahve... Daha ne yapabiliirdi ki Yugoslavya kâğıt, kalem ve benim için...

Ve günler geçip gitmişken, eksik, yarım kalmış bu yazı neredeyse unutulup gidecekken, dünyanın başka bir yerinden gelen bir katliam haberiyle tekrar hatırıma düştü güzeller güzeli Belgrad ve sakinleri. Dünyanın öbür ucunda, Yeni Zelanda'da, çetnik Sırp şarkıları dinleyerek insan avlamaya giden bir barbar yüzünden "Yugoslavya sadece Yugoslavya değildir" diye sayıklıyorum bugün. Yeni Zelanda'nın saldırı sonrası burnumuzun direğini sızlatan tek vücut hali, başbakanı Jacinda Arden'in, Belgrad'da gördüğüm iki kadın arasındaki aynı sevgi dolu şefkate bürünmüş hali...

Hal-i pür melâlimizden çıkış anahtarlarımız mıdır Baba Yaga, Jacinda Arden ve kadınlar?

Çocukluğumda duyduğum bir hikâyenin peşinde, aradığım Baba Yaga artık Yugoslavya. Başım sıkıştı ve ona ihtiyacım var. Sorulan her soruyla bir yıl yaşlanan bu masal bilgisi, yaşlı cadı kadına, ensemdeki barbarlıktan bitap halde, yanlış bir şey söyler isem ona yem olacağımı bildiğimden çekine çekine, utana utana bir soru sorabilirim artık.

"Sevgili Baba Yaga, belki biraz pembe, mor? Bir şans daha?"

1 <https://www.haberturk.com/dunya/haber/16795-milosevicin-kalbine-kazik-caktilar>

2 https://en.wikipedia.org/wiki/Baba_Yaga

3 The Death of Yugoslavia – BBC: <https://www.imdb.com/title/tt0283181/>

4 Topluluğun facebook adresi; <https://www.facebook.com/nedavimobeograd/>

5 Sırbistan hükümeti ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden bazı şirketlerin Savamala kıyı bölgesinde başlattıkları kentsel dönüşüm projesi. Proje, Balkanların en büyük alışveriş merkezini, lüks ofisler ve rezidanslar gibi yapıları içeriyor.

ZANZİBAR

Hakuna matata ve Maji maji

Dünyanın kim bilir kaç şehrinde, zamane cin fikirliliği eseri, Zanzibar adlı bar var. İstanbul ve Amsterdam iki örnek sadece. Peki, bar olmayan Zanzibar nasıl bir yer? Buyurun bir seyri sefere...

BURAK ACAR

Tanzanya'nın Serengeti Milli Parkı'nda sekiz gün süren bir safari macerasının ardından ayak bastım Zanzibar'a. Safari deneyiminde yaşadığım "türlerarası" şoktan sonra Zanzibar'da zihnimi altüst eden türde bir "kültürlerarası şok", hatta "zamanlararası şok" yaşayacağımı henüz bilmiyordum.

Esasen Unguja, Pemba ve çevresindeki takımadaların genel adı Zanzibar. Bu adaların en popüler ve kalabalık olanı Unguja günümüzde Zanzibar olarak anılıyor. 1964'teki büyük devrimden sonra anakaradaki Tanga-nika ve Zanzibar birleşip Birleşik Tanzania Cumhuriyeti'ni oluşturuyor. Ancak Zanzibar yarı özerk bölge statüsünü korumaya devam ediyor.

Nüfusu bir milyon olan Zanzibar'da hal-kın yüzde 99'u Müslüman. Bu oran bizdeki gibi afaki bir rakam değil. Başkent Zanzibar City'nin kalbi Stone Town'dan adanın kırsal kesimlerine, halkın İslâmi geleneklere ne denli bağlı yaşadığı kılık kıyafet gibi somut referanslardan bile kolayca görülebiliyor. Orta yaşlı her iki erkekten biri takke veya fes takıyor, kimisi ise uzun beyaz entarilerle dolaşıyor. Kadınlar büyük oranda Svahili kültürüne ait rengârenk desenli *kangalarla* başlarını ve vücutlarını örtüyor.

Kanga sadece bir giyim tarzının yansıması değil, sosyolojik bir işlevi de var. Kadınlar seçtikleri *kangalara* yazdıkları bilmece, mesel gibi örtük anlama sahip yazılarla yakınlarına veya sevdikleri erkeklerle birtakım

mesajlar gönderiyor. Bu mesaj kimi zaman bir aşk ifadesi, kimi zaman dikkat çekmek istedikleri bir konu ya da hayatlarına dair bir sır olabiliyor.

"Zamanlararası ve kültürlerarası şok" dedim, sanırım böyle hissettiren tanık olduğum korkunç yoksulluk... Otantik ama sefalet içinde bir Arap şehri göstermek isteyen Batılı bir yönetmenin kamerasından çıkmış gibi her köşe. Ancak hiçbir görüntü yapıntı değil, buz gibi gerçek. Bu film yüz sene önce de çekilse kadraja yansıyanlarda radikal değişiklikler olmayacaktı muhtemelen.

Yoksulluk merkezdeki tarihi Stone Town'dan kırsal kesimdeki kasabalara ve köylere doğru gittikçe daha da hissedilir oluyor. Stone Town'a ismini veren bakımsız ama çarpıcı güzellikteki taş yapılar yerlerini savaştan yeni çıkmışa benzeyen derme çatma evlere bırakıyor. Anayollarda içler acısı bir altyapısızlık hâkim. Kaldırım yerine çamur birikintileri, inşaat kumları ve molozlar ayırıyor evlerle caddeleri.

Stone Town'u Kuzey Zanzibar'a bağlayan Malawi Yolu boyunca envai çeşit dükkân yan yana dizilmiş. Yatakcısından nalburuna, berberinden lastikçisine her ihtiyaca göre esnaf görmek mümkün. Kırsaldaki evlerin ve dükkânların önü adeta birer kahvehane gibi sosyalleşme vazifesi görüyor. Kapı önlerine üçerli beşerli oturmuş erkekler önlerinde çay termosları, çene çalıyor.

Sıra sıra palmye ve muz ağaçları boyunca uzanan yollarda araba ve motosikletten belki daha çok bisikletli ve yaya var. Genci yaşlısı, yanlarından vızır vızır geçen arabalara aldırmandan yolun kenarından yürüyor. Azımsanmayacak sayıda insanın çıplak ayaklarla dolaştığını da eklemeli. İşine gücüne gitmek isteyen halkın toplu taşıma aracı *dala dala*'ya binmekten başka çaresi yok. Sıkış tepiş yolculuk edilen bu araçlar adanın bir ucundan öteki ucuna yaklaşık bir dolara götürüyor. Aynı mesafe için taksiye verece-

ğiniz ise yaklaşık 40-50 dolar. Asgari ücretin 50-100 dolar arasında değiştiği Tanzania'da halk için bu ödenmesi mümkün olmayan bir meblağ. Köylerin çoğunda elektrik yok. Geceleri anayollar zifiri karanlık, ışıklandırma neredeyse hiç yok.

Ylang ylang ve Chanel No. 0

Adalıların en temel geçim kaynakları turizm, balıkçılık ve başta baharat olmak üzere tarım. Zanzibar bir baharat adası. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Said bin Sultan'ın emri ve teşvikiyle adaya ilk kez Hindistan'dan karanfil tohumu getirilmiş. Karanfilin adanın tropikal iklimini çok sevdiği anlaşıncaya Sultan onlarca arazide baharat ekimi seferberliği başlatmış. 19. yüzyılda dünyanın en büyük baharat üreticisi olan Zanzibar'da bugün karanfile ek olarak tarçın, kakule, zerdeçal, saf-ran, vanilya gibi onlarca çeşit baharat, yanı-sıra Hindistan cevizinden papaya'ya pek çok tropik meyve ve bitki yetişiyor.

Çok sayıda baharat çiftliği mevcut. Baharat ticareti devletin kontrolünde olduğu için çiftlikler baharat işini turizmle birleştirip ek gelir kapısı yaratmışlar. Hatta baharat turizminden sağladıkları gelir baharat ticaretinin kendisinden çok daha fazlaymış. Adanın farklı bölgelerine dağılmış baharat çiftliklerine her gün rehberler eşliğinde turlar düzenleniyor. Rehberler bir yandan baharatların olgunlaşma dönemlerine göre değişen kullanım alanlarına dair bilgi verirken, bir yandan da az önce dalından koparıp hazırladıkları baharatı koklatıp sizi teste tabi tutuyor.

Küresel ekonomide dev bir paya sahip kozmetik sektörünün de hammaddesi bu baharatlardan ve bitkilerden elde ediliyor. Örneğin Cananga ağacının çiçeği *ylang ylang*'dan elde edilen yağ ünlü *Chanel No. 5* parfümünün esansı. Hiçbir kimyasal içermediği için bu esansa *Chanel No. 0* diye isim takmışlar aralarında.

“Zenci sahili”: Köle ticaretinin merkezi

Freddie Mercury'nin doğum yeri Stone Town, labirenti andıran dar sokaklarıyla tarih boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmış. 10. yüzyıldan itibaren Şiraz'dan adaya gelen Farslı tüccarlar fildişi, altın, kumaş ticareti yaparken dinlerini ve kültürlerini de adaya yaymış. Afrikalı yerliler de zamanla İslâm'ı benimsemiş. Adanın yerleşliği Bantu kabilesinin dili Farsça ve Arapça sözcüklerle kaynaşp “sahil” kelimesinden türeyen bugünkü Svahili dilini oluşturmuş. Adaya Zanzibar ismini veren de Farslar. *Zangi bar* “zencilerin sahili” anlamına geliyor.

İranlı tüccarların ardından 16. yüzyılın başındaki Portekiz istilasına kadar Hintli ve Arap tüccarlar da yoğun şekilde Zanzibar'ı ziyaret etmeye devam etmiş. 1503'te istilacı Portekiz Krallığı'na bağlanan ada 1698'de Umman Sultanlığı tarafından ele geçirilinceye kadar Portekiz hâkimiyeti altında kalmış. Zanzibar'ın Arap coğrafyası için daha da büyük bir önem arz etmesi ise 1840'ta Said bin Sultan'ın Umman Sultanlığı'nın başkentini Muskat'tan Zanzibar'a taşımasıyla olmuş. 1856'da sultanın ölümüyle birlikte oğulları iktidar kavgasına düşünce sultanlık Umman ve Zanzibar olarak ikiye bölünmüş.

Zanzibar'ın elektrige sahip ilk yapısı olan 1883 tarihli *Beit Al Ajaib*, akşamları yemek tezgâhlarının kurulduğu *Forodhani Bahçeleri*, Mkunazini Sokağı üstündeki otantik *Zanzibar Coffee House*, halkın küçük bir meydancı çevreleyen taş banklara oturarak hem dinlenip hem politikadan konuştuğu, ismini duvara çizilmiş bir köpekbalığı grafitisinden alan *Jaws Corner*, günün her saati keşmekeşin yaşandığı 115 yıllık *Darajani Pazarı* Stone Town'un görülesi mekânları.

Kumsallar sadece turistlerin denize girip güneşlendikleri yerler değil. Tahtalardan inşa ettikleri ilkel spor aletlerinde barfiks çeken gençler, başlarında renkli sepetlerle dolaşan satıcı kadınlar, yerel kıyafetleriyle arzı endam eden Masailer, ot satacak müşteri arayan rasta saçlı *junkie*'ler, iskartaya çıkmış *dhow*'ların üstüne tezgâh açan işportacılar, canhıraş futbol oynayan soluk formalı ço-

cuklar ve pek çok insan için plajlar cümbüşlü bir yaşam alanı. Lüks otellerin yan yana dizildiği plajlar köylerle iç içe. Otelden çıkıp birkaç adım yürüdüğünüzde adanın can yakıcı gerçekleri hemen yüzünüze çarpıyor.

300 bine yakın direnişinin hayatını kaybettiği Maji Maji isyanının en ilginç niteliği, önceden tasarlanmadan ve bir lideri olmadan başlaması ve iki yıl sürmesi. Maji Maji 20. yüzyıldaki ulusal bağımsızlık hareketlerinin başlıca ilham kaynaklarından biri.

Zanzibar uzun yıllar, bilhassa Umman Sultanlığı başkentini buraya taşıdıktan sonra, Doğu Afrika'daki köle ticaretinin merkezi olmuş. Afrika'nın iç bölgelerinden binlerce kilometre yürütülerek getirilen kölelerden sağ kalanlar Stone Town'daki zindanlarda ağır işkencelerden ve “dayanıklılık” testinden geçirildikten sonra Avrupalı köle tüccarlarına ve Arabistan Yarımadası'na satılmışlar. Doğu Afrika kıyılarında daha etkin olmak isteyen Britanya, Tanzanya'daki gücünü artırdıkça, Zanzibar sultanlarını köleliği sona erdirecek anlaşmalara zorlamış.

Maji Maji isyanı

1884'te kurulan Alman Sömürge Topluluğu kanalıyla Bismarck da bölgeyi Britanya'nın hâkimiyetine terk etmemek adına sömürgeci faaliyetlerini artırmış. Almanya da Britanya gibi, köle ticaretinin sona erdirilmesini talep etmiş. Esasen iki ülke de köle ticaretini Zanzibar Sultanlığı'nın içişlerine müdahil olmak için bahane olarak kullanmışlar. 1873'te Sultan Berkaş ile Britanya arasında imzalanan anlaşmayla köle ticareti tamamen yasaklanmış. Ancak köle ticaretini sultanlığın en büyük ihracat kalemi olarak gören Zanzibar sultanları başta olmak üzere, Afrikalı kabile şefleri ve tüccarlar köle ticaretini pratikte daha uzun yıllar sürdürmeye devam etmişler.

Osmanlı arşivlerinde Zanzibar'daki kölelerin durumlarını gösteren epey ilginç bir belge var.¹ Arşivdeki resmi rapora göre, kölelik Avrupalı devletlerin iddia ettiği düzeyde değil. Kölelerin birçoğu bir ailenin himayesi altında yaşamayı özgür olmaya tercih ediyor. Zira köleler sahiplerinden ötürü birçok ayrıcalığa sahip. Örneğin hasta olup çalışmadıkları dönemlerde sahipleri onlara bakmakla yükümlü. Ayrıca sahiplerinin mallarının bir kısmını himayeleri altındaki kölelere miras bırakma zorunlulukları var, bu belgeye göre. Yanısıra köleler özgürlük belgeleri olan atiknâmelerini isterlerse rahatça alabiliyor.

Kölelik sanki zorunluluk değil de seçilmiş gibi... Osmanlı arşivindeki bu raporda yazılanlar gerçeği ne kadar yansıtıyor, kölelerin ne kadarı için geçerli, bilemiyorum, ancak ilginç olduğu su götürmez.

Britanya daha çok sahil bölgelerinde etkinlik gösterirken, Almanya, Doğu Afrika'nın iç kesimlerinde faaliyetlere girişiyor. Almanya'nın sömürgeciliğine karşı bölgede hem dini hem de sivil direniş hareketleri başgösteriyor. Kadiriyye tarikatı Zanzibar sultanlarının ve bölgedeki diğer Arap güçlerin desteğini arkasına alıyor. Sivil direnişlerin en önemlisi ise 300 bine yakın direnişinin hayatını kaybettiği Maji Maji isyanı. Bu isyanın en ilginç niteliği, önceden tasarlanmadan ve bir lideri olmadan başlaması ve iki yıl sürmesi. Maji Maji isyanı 20. yüzyıldaki ulusal bağımsızlık hareketlerinin başlıca ilham kaynaklarından biri oluyor daha sonra.²

“Takma kafana”

Bütün Afrika kıtası gibi yüzyıllar boyunca *mzungu*'dan, yani beyaz insandan çok çeken Zanzibar bugün hâlâ kendisini rehabilite etmeye, zor şartlar altında hayat mücadelesi vermeye devam ediyor. Baharat çiftliğindeki turun ardından gülec Puri dev hindistancevizi ağacına çıkarak *Hakuna matata* şarkısını söylemişti. Rehberim Hasan'a “Hakuna matata sizin için çok önemli değil mi?” diye sordum. Derin derin içini çekti ve aslında çok daha fazlasını söylemek isteyen bir edayla “Evet” dedi, “çok önemli.” Hemen peşinden “Türkçede aynı anlama gelen bir ifade var mı?” diye sordu. Aklım önce münasebetsiz laflara gitti. Sonra birden ağızımdan çıktı: “Takma kafana.” İki arasında ses benzerliği güldürdü bizi.

On beş gün boyunca Tanzanya ve Zanzibar'da onca zorluğa ve yoksulluğa rağmen tek bir gergin insan görmediğimi, sokaklarda en ufak bir tartışmaya bile rastlamadığımı düşündüm daha sonra. Bin türlü sıkıntıya karşın günde belki yüz defa “hakuna matata” diyerek neşesini korumayı başaran Tanzanya halkına gıpta ettim. Sonra da bizi düşündüm. Gerginliğin kokain gibi kanımıza işlediği canım memlekette ömrümüzü birbirimize “takma kafana” diyerek geçirdiğimizi, yine de dertten ve sinirden başımızı kaldıramadığımızı, bu mariz hâlden belki de beslenmediğimiz için hoşnut bile olduğumuzu, içine hapsoldüğümüz dipsiz siyaset çukurunun birbirimizi teselli edip moral verme çabalarımızı nasıl kifayetsiz bıraktığını, gündelik mutluluklarımıza bile utanır hâle geldiğimizi, bunca zulmü, hayatlarımızı tüketen bunca adaletsizliği...

¹ Hatice Uğur, *Osmanlı Afrikası'nda Bir Sultanlık: Zengibar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 50.

² a.g.e., s. 52.

Lekelerin melodisi

Mardin'in Nusaybin ilçesinde sokağa çıkma yasakları sürecinde yazdığı haberler ve yaptığı resim gerekçe gösterilerek 23 Temmuz 2016'da Mardin'de tutuklandı. Aralık 2016'da serbest bırakıldı, içeride yaptığı resimlerden oluşan bir seçkiyi, hapiste geçirdiği gün sayısına atıfla "141" koydu. Tahliye edildikten altı ay sonra, 2 Haziran 2017'de bu sefer Diyarbakır'da gözaltına alındı, 21 ay daha hapiste kaldı ve 24 Şubat 2019'da tahliye edildi. Bu süreçte "141" çeşitli Avrupa ülkelerinde sergilendi. Hapsedilmesi dünya çapında yankı uyandırdı, ünlü sokak sanatçısı Banksy de New York'taki bir duvara çizdiği "Zehra Doğan'a özgürlük" resmiyle destek verdi. İki ressam arasındaki mektuplaşma da cezaevindeyken başladı. Diyarbakır Cezaevi'nde resim yapması yasaklandı, yaptığı çok sayıda resme el kondu. Ancak tüm yasaklara rağmen 300'ü aşkın resmini dışarı çıkarmayı başardı. Hapisten çıktıktan sonra uluslararası ifade özgürlüğü kuruluğu Index on Censorship'in sanat kategorisindeki İfade Özgürlüğü Ödülü'nü aldı. Şimdi hapisane resimlerini dünyanın çeşitli ülkelerinde sergilemeye hazırlanıyor. Zehra Doğan'a bağlanıyoruz.

Uluslararası ifade özgürlüğü kuruluğu Index on Censorship'in sansüre karşı sanat, kampanya, dijital aktivizm ve gazetecilik üzerinden mücadele edenlere verdiği İfade Özgürlüğü Ödülü'nü (2019 Freedom of Expression Awards) bu sene sanat kategorisinde siz aldınız. Londra'daki törende ödülünüzü, hapisane arkadaşınız olan Hakkâri milletvekili Leyla Güven ve cezaevlerinde açlık grevini sürdürenlere adadınız. Bu ödülün sizin açınızdan anlamı nedir?

Zehra Doğan: İfade özgürlüğü alanındaki önemli ödüllerden birinin Kürdistan'daki

bir sanatçıya verilmesi, bir bakıma Kürdistan'daki mücadelenin haklı bulunması ve desteklenmesi anlamına da geliyor. Sonuçta bu ödül herhangi bir sanatsal resme değil, Nusaybin resmine verilmiştir. Nusaybin resmine ödül veren bir kurumun bu resmin anlamının bilincinde olduğunu düşünüyorum. Politik bir resme, yıkılmış bir kentin resmine verilmiş bir ödül bu. Nusaybin resmim, Türkiye hükümetinin binlerce insana yaptığı zulmün resmiydi. Başka herhangi bir resmime ödül verilmiş olsa, bu kadar mutlu olmazdım.

Nusaybin resmini, siz ikinci kez cezaevine girmeden önce Express'in Nisan 2017 sayısında konuşmuştuk. O söyleşide resmi şu sözlerle anlatmıştınız: "JÖH (Jandarma Özel Harekat) veya PÖH (Polis Özel Harekat) tarafından çekilmiş. Yıkık binalara asılmış bayraklar, tanklar ve askerler görünüyor fotoğrafta. 'Nusaybin operasyonu tamamlandı' veya 'Nusaybin zaferi' diye her yerde paylaşıldı bu fotoğrafı... Ama yargılandığım davada sanki bu fotoğrafı ben çekmişim gibi suçlandım. Ve ceza verdiler. Oysa tam da o fotoğrafı eleştiren bir resim çizmişim. Yıkık binaların üzerine bayraklar... Fotoğrafı birebir resmetmişim. Sadece akrep tipi araçları gerçek akrep şeklinde çizmişim. Farklı olan tek şey buydu. 'Bu resmi çeken ben değilim, sizsiniz' dedim mahkemede, ama karar değişmedi." Resmin orijinali sizde duruyor mu?

Ne yazık ki hayır, ama onu tekrar yapmayı düşünüyorum. O aslında Nusaybin'deyken, yıkımın sürdüğü günlerde, bomba sesleri altında yaptığım dijital bir resimdi. Dışarıya çıkamıyorduk o günlerde, dolayısıyla bakarak resim yapma imkânım yoktu. Telefonumdan yaptım o resmi. Sizinle Express için yaptığımız söyleşi, dışarıda yaptığım son söyleşiydi. Telefonla yaptığımız o görüşmeden birkaç saat sonra Diyarbakır'daki evimiz polis tarafından basılmıştı. Muhtemelen o telefon görüşmemizi dinlemişlerdi, ama evimizi niye bastıkları hâlâ belli değil. Çünkü iki yıl dokuz aylık cezam henüz onaylanmamıştı.

O baskınla mı gözaltına alınıp tutuklandınız?

Hayır, o sırada İstanbul'daydım ve dört ay boyunca kaçak hayatı yaşadım. En son dayanmayıp Diyarbakır'a gittim ve orada yakalandım, toplam iki yıl dört ay yatımdı.

Nusaybin resmine ne oldu peki?

Telefonumu alan arkadaş içindeki her şeyi silmiş, resmin orijinali öyle gitti.

Tutuklanınca Diyarbakır Cezaevi'ne mi konunuz?

Önce Mardin'de yattım. Sonra tahliye edildim ve üç-dört ay sonra tekrar tutuklandım. Bu sefer Diyarbakır ve son olarak Tarsus cezaevinde kaldım. Mardin'deki mahpus arkadaşlarımla neredeyse tümü Nusaybin, İdil, Derik'ten insanlardı. Hemen hepsini de dışarıdayken tanıyordum, çünkü gazeteci olarak oralarda çalışmıştım. Ablukadan çıkmış, işkence görmüş insanlardı. Mesela beş çocuk annesi bir kadın vardı, N.D. Yüzü tanınmaz haldeydi. Kafasına torba sokulmuş, elleri arkadan bağlanmış, altı gün boyunca da konuşturmak için sürekli tazyikli su sıkılmıştı. Birçok genç de aynı durumdaydı, tanınmaz haldelerdi. Psikolojik olarak hepsi çok kötü durumdaydı. Ben de abluka dönemindeki yıkıma tanık olan bir gazeteci olarak aynı durumdaydım. Sonuçta iki ay içinde tanıdığım birçok insan öldü. Cansız bedenlerini gördüm. Bu tarif edilmesi çok güç bir duygu. İnsan hayatta kaldığı için kendini suçlu hissediyor. O yüzden cezaevinde insanlarla konuşmak istemiyorsun. Konuşmak istediğinde de "acaba bana suçluymuşum gibi mi bakıyorlar" diyorsun. Özellikle abluka alanından sağ çıkmış olanlarda bu hissiyat çok yaygındı. Abluka öncesi durumla sonraki yıkım arasındaki hızlı zamanı, başlayan yeni süreci algılayamıyorsun. Dünyada bir çağın kapanıp her şeyi kaybettiğin yeni bir çağın başlaması gibi... Travmayı atlatsan bile daha derin düşünmeye başlıyorsun ve o derin sulara yüzmek çok zor geliyor insana. Yüzmeyi bilmeden suya atlamak gibi oluyor.

Zamanla hapisteki arkadaşlarınızla ilişkileriniz nasıl evrildi?

İlk etapta kendinle baş başa kalıyor ve kendini suçluyorsun. Bu arada, o insanlar seni suçlu olmadığına ikna etmeye çalışıyor.

Böylece sürekli bir sohbet dönemi başlıyor. O zaman güncel-politik konuları daha net algılamak istiyorsun. Çünkü bütün süreci algılamazsan, yaşadığın süreç senin için çok

Rokayı ezip bir atletin üzerine döküyor ve o lekenin nereye kadar yayılacağını heyecanla bekliyorsun. Artık sınırları sen değil, rokadan çıkardığın yeşilin yayılma, bulunduğu atletin emme sınırları belirliyor. Fırça da yasak olduğu için arkadaşın saçından kesip veriyor. Her şey bu kadar kolektif olunca, senin de arayışın farklı oluyor.

daha bulanık bir suya dönüşüyor. Tartışarak, sohbet ederek, gülerken, başka şeylerden konuşarak suyu duru hale getiriyorsun.

Mardin'de aynı koşu ka kaç kişiydiniz?

52 kişiydik. Diyarbakır'da ise en son 40'ı aşkın kişiydik ve sonra da Tarsus'a sürüldük.

Diyarbakır Cezaevi'nde Leyla Güven'le birlikte kaldınız. Açlık grevine başladığında birlikte miydiniz?

Hayır, yirmi arkadaşım ile birlikte Tarsus'a sürüldükten sonra Leyla Güven'in açlık grevine başladığını öğrendik. Tarsus'taki arkadaşlar da açlık grevine başladı. Leyla Güven'den çok etkilendiğimi, ondan çok şey öğrendiğimi söylemeliyim. Ona sadece bir devrimci demek yetmiyor galiba. Yüreği büyük, mücadeleci bir kadın o. Sohbet edip de ondan bir şey öğrenmeyen, herhalde dünyadan hiçbir beklentisi olmayan insandır.

Cezaevine ilk gittiğimde yıllardır oturmuş bir düzen vardı. Ama Leyla Güven'le beraber çok daha başka bir yöne evrildi. Yaptığımız felsefi tartışmalar, güncel olayları takip etme şeklimiz değişti. Her yazılı şeyi başından sonuna kadar okuyan ve herkesle ilgilenen bir kadın. Yaptığı işe çok değer verdiği gibi senden de bir şeyler öğrenmek istiyor sürekli. Oysa birçok insan senden bir şeyler öğrenmekten ziyade, sana bir şeyler öğretmek ister. Leyla Güven ikisini çok iyi bir araya getirmiş. Ben resim yapıyordum, ama resmimin bu kadar etkili olduğunu anlamamıştım. Nusaybin resminin ne demek olduğunu benimle günlerce konuştu Leyla Güven. O zaman yaptığım resmi savunmam gerektiğini daha iyi anladım. O sayede mücadelenin sanat, sanatın mücadele olduğunu öğrendim. Oysa o zamana kadar resmi çok hafife alıyordum.

Cezaevinde resim yapabiliyor muydunuz?

Tüm malzemeler yasaktı. Mesela uğraşıp rokadan yeşil çıkarıyor, günlük gazetenin üstüne resim yapıyordum ama idare gelip el koyuyordu. Ama o el koyuyorsa, sen bir resim daha yapmalısın. Tahliyesi gelen arkadaşların bedenlerine resim yapıp öyle dışarı çıkardım mesela. Düşünce alanını açtığında kendine de daha geniş bir mücadele alanı yaratıyorsun aslında. Leyla Güven öyle bir kadın. Mücadele etmenin korkulacak bir şey olmadığını söylüyordu sürekli. Yeni jenerasyonun hayal kırıklığı olduğunu söyleyen birçok insan görüyorum. Ama Leyla Güven'in gençlere dair müthiş bir umudu var. Hapisteyken onu sürekli izliyor, gözlüyor, ondan neler öğrenebileceğimi düşünüyordum. Belki onun yaptığı işi, siyaseti, eylemi yapmak istemiyorum. Ama ben de sanatsal anlamda, aynı yola başka bir taş döşeyip döşeyemeyeceğim üzerine düşünüyordum. Sadece bende değil, hapisteki genç arkadaş-

ların tümünde Leyla Güven'in etkisi görülüyordu. 1980'lerde o cezaevinde neler yaşandığını düşünüyorsun. O zamandan kalmış ve sürekli yeniden boyanan birtakım simgeler var. Sen istemesen de zaten o dönemi sana hatırlatıyorlar. Ben kimim, ne yaptım ve neden buradayım diye düşünmeye başlıyorsun, yattığın ranzada hayatını kaybeden insanların yattığını öğreniyorsun.

Mahpusların birbirleriyle ilişkisi nasıldı?

Eskiden "kadınları sevmek demek, kadınlarla hiç tartışmamak, kavga etmemek demek" diye düşünüyordum. Oysa sevdiğin bir kadınla tartışırsın, hararetli tartışırsın. Gerekirse küser, günlerce konuşmazsın. Sevgi bambaşka bir şey. Sevgi kalbindedir, ama sen beyninden geçenler üzerine tartışıyorsun. Evet, arkadaşlarımı seviyorum, ama onlarla kavga da ediyorum, fikri mücadele yürütüyorum. Bunu da Leyla Güven'den öğrendim. Seninle tartışıyor, ama seni sevdiğini biliyorsun. Bir süre sonra sen de kavga etmeye başlıyorsun. Her türlü mücadele insanı rahatlatıyor. Oysa ilk başlarda onun karşısın-

da, içinde hiç rahat edemediğin bir kıyafet giymiş gibi oturuyorsun. Leyla Güven üstündeki o rahatsız kıyafeti çıkarıp atıyor, "sevgi bu değil" diyor.

Hapiste, resme bakışınızın da değiştiğini söylemiştiniz. Bu değişimin resimlerinizde de yansıdığını düşünüyor musunuz?

Tabii, bunu dışarıdaki arkadaşlarım da çok söylüyor. Nusaybin'e gitmeden önce daha çok sürreel işler yapıyordum. Yine motifler işliyordum, ama bunun yolunu daha bulmamıştım. Amorf, non-figüratif işler yapıyordum. Sanatsal disipline uygun, o kaygıyı taşıyan işlerdi bunlar. Bende değişim hapisten önce, Nusaybin'e gittikten sonra başladı. Nusaybinli, Derikli, Cizreli kadınların yüzlerindeki dövmelemler, işlemelerden, motiflerden çok şey öğrendim. Benim annem de altın dişli, dövmeleli bir kadın, ama bu dövmelemlerin derinliğinin ayırdına pek varmamıştım. Fakat savaşla, yıkıntılarla, ölümle o motifler yan yana geldiğinde bunların hepsinin çok daha başka anlamları olduğunu fark ettim. Kendi bedeni üzerine işlediği motiflerle bir isyanı, bir ifadeyi ak-

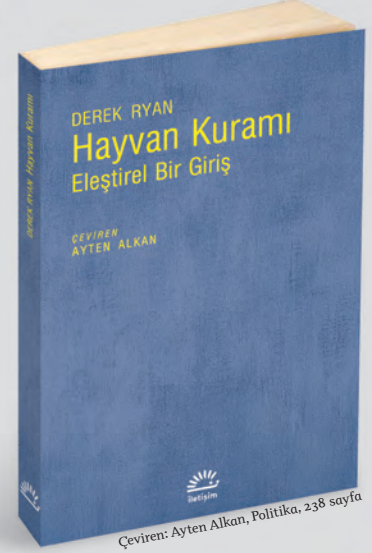
Leyla Güven'den çok etkilendiğimi, ondan çok şey öğrendiğimi söylemeliyim. Ona sadece bir devrimci demek yetmiyor galiba. Yüreği büyük bir kadın o. Sohbet edip de ondan bir şey öğrenmeyen, herhalde dünyadan hiçbir beklentisi olmayan insandır.

tarıyor insanlar. Beden dediğin uçsuz bucaksız bir yolmuş meğer. O yola bakarak resim yaptığında çok daha başka bir derinliğe ulaşıyorsun. Hapse girince bu sefer tanıklıklarımı daha fazla yoğunlaştırarak resmetmeye başladım. Mardin'deki cezaevinde, hiç yapmadığım kadar daha iyi resim yapmaya, düşündüklerimi, bana düşündürülenleri, tanıklıklarımı kendimce daha iyi ifade edebilmeye başladım.

Diyarbakır Cezaevi'nde resim malzemeleriniz yasaklanınca ne yaptınız?

Önce afalladım. Diyarbakır Cezaevi, resimle ilişkim konusunda beni bir yol ayırmasına gö-

türdü. Ya resmi yapacaktım veya bırakacaktım. "Madem resim yapmak yasak, o zaman kendimi kitap okumaya veririm" diyebilirdim. Zaten ikinci kez hapse girmeden önce "bir daha hapse girersem felsefeye yoğunlaşacağım" diyordum. Fakat resim yapmam yasaklanınca, duvarda dökülmüş boyaları resim, tuvaletin kapısındaki pası boya olarak görmeye, baktığım her yeri resim olarak algılamaya başladım. Madem yasaklıyorlar, demek ki bu resimde bir iş var. O zaman her şey sana malzeme olarak görünüyor. Üniversitede okurken atölyemde resme ben hükmediyordum. Kocaman paletten istediğin renkteki boyayı alıp boyutunu, kalitesini önceden belirlediğin yere, istediğin fırçayla sürüyor ve istediğin sonucu alıyorsun. Sonra da "şahane, ben mükemmelim" diyorsun. (gülüyor) Ama Diyarbakır Cezaevi sana "yok öyle bir dünya" diyor. Bu kez ro-kayı ezip bir bezin, bir atletin üzerine döküyor ve o lekenin nereye kadar yayılacağını heyecanla bekliyorsun. Artık sınırları sen değil, rokadan çıkardığın yeşilin yayılma, bulunduğu atletin emme sınırları belirliyor. O zaman renk ve bezle beraber ben de kendimi ifade edebileyim diyerek orta yolu bulmaya çalışıyorsun. Fırça da yasak oldu-

Çeviren: Ayten Alkan, Politika, 238 sayfa

“İnsan merkezli olmayan”a dair...

Derek Ryan *Hayvan Kuramı*’nda, “hayvan” ve “hayvanlık”ı teorik tartışmalar ışığında inceliyor. Bunu yaparken Friedrich Nietzsche’nin materyalist ontolojisinden Donna Haraway’ın feminist felsefesine; Sigmund Freud ve Jacques Lacan’ın psikanalizinden Peter Singer, Tom Regan ve Martha Nussbaum’un ahlâk felsefesine; Martin Heidegger ve Maurice Merleau-Ponty’nin fenomenolojisinden Derrida, Deleuze ve Félix Guattari’nin postyapısalcı felsefesine; Carol Adams’ın vejetaryen kuramından Cary Wolfe ve Rosi Braidotti’nin post-hümanizmine uzanan disiplinlerarası bir yöntem izliyor, akademideki hayvan kuramının izini sürüyor.

Yaptığınız bu resimlere de el kondu mu?

20-25 resme el koydular, ama gizli bir şekilde 300’e yakın resmi dışarı çıkardım. Bu onların büyük ayıbı, ama bizim de kolektif mücadelemizin büyük kazancı. O resimler 21 Mayıs’ta Londra’daki ünlü Tate Modern Sanat Müzesi’nde, eylül-ekim arasında İtalya’da Brescia’da ve 23 Ekim’de Paris’te sergilenecek.

Bundan sonra gazeteciliğe devam edecek misiniz, yoksa resme mi ağırlık vereceksiniz?

Eğer JİNHA’da (KHK’yla kapatılan kadın haber ajansı) çalışmıyor olsaydım, Nusaybin’i çizemez yahut böyle çizemezdim. Çünkü Nusaybin resmini Nusaybin’in içinde yaptım. JİNHA olmasaydı kadınları bu kadar iyi anlayamaz, anlama isteğim bu düzeyde olmazdı. Açıkçası sadece Türkiye’de değil, dünyanın herhangi bir yerinde ezilenlerin sesine ses veren gazetecileri birer sanatçı olarak görüyorum. Onlar birer performans sanatçısıdır. Görülmek, gösterilmek istemeyen hakikatleri söz, yazı, fotoğraf veya video aracılığıyla aktarıyorlar. Bunların hepsi hem birer belge hem de birer sanat eseridir. Karşı duruş bir sanatsal duruştur. O yüzden gazeteciliği bırakmayı hiç düşünmüyorum.

Şu anda bir çizgi roman yazıyormuşsunuz. Konusu ne?

Çoğunu hapisteyken yazmıştım. 1980’li yıllardan başlayıp Leyla Güven’e kadar devam eden bir zindan tarihini anlatmaya çalışıyorum. Kürtçe yazıyorum, ama İngilizce ve Fransızca’ya da çevrilecek. Eğer gazeteciliğim olmasaydı, bunu devam ettiremezdim. Şengal’in, Rojava’nın da çizgi romanlarını yazmak istiyorum, gazetecilik olmasa bunları

20-25 resme el koydular, ama gizli bir şekilde 300’e yakın resmi dışarı çıkardım. Bu onların büyük ayıbı, ama bizim kolektif mücadelemizin büyük kazancı. O resimler 21 Mayıs’ta Londra’daki ünlü Tate Modern Sanat Müzesi’nde, eylül-ekim arasında İtalya’da Brescia’da ve 23 Ekim’de Paris’te sergilenecek.

yapamam. Nusaybin’de, Cizre’de, Derik’te yıkıntıların arasından bir sürü yanık kıyafet, halı parçaları, ayakkabılar topladım. Bir gün onları da sergilemek istiyorum. Bir gün bir yazı, bir video belge olur, ama gün gelir arkada bırakılmış bir ayakkabı, bir çorap, bir kazak da belgedir.

SÖYLEŞİ: İRFAN AKTAN

ğu için arkadaşın saçından kesip veriyor. Kürtlerde bir kadının saçları çok önemlidir. Bir kadının saçları kendi varlığını, varoluş biçimini, mücadelesini anlatır. Fakat o kesip sana veriyor o saçları. Kadınların saçlarından yaptıklarım, hayatımın en değerli fırçalarıdır. Keza kuşlar tüylerini döküyor, onları toplayıp fırça yapıyorsun. Her şey bu kadar kolektif olunca, senin de arayışın farklı oluyor. Lekelerden yola çıkarak ortak bir melodi yakalarken, daha hassas çizmeye de başlıyorsun. O lekeyi çizgilerle yok etmemeye dikkat ediyorsun. O leke de kendini ifade etsin, sen de. Neticede dört yıl önceki kendimi, çizimlerime baktığımda, tanıyamıyorum. Leyla Güven Efrin’i çizmemi istemişti, birlikte çizdik. Dört yıl önce bunu yapamazdım.

Nasıl çizdiniz Efrin resmini?

Resim malzemesi yasak olduğu için annem bezi etek olarak dikip bana getirdi. Böylece suç olarak görülen şey de kolektifleşiyor. Annen suç ortaklığı yapıp üstüne resim yapacağın bir beze etek süsü vererek getiriyor. Sonra arkadaşlarla o bezi işliyoruz. Biri kuşburnunu ezip kırmızıyı çıkarıyor, bir diğeri adet kanını veriyor. Leyla Güven, Efrin’deki Kawa heykelinin yıkılışının derin bir politik mânâsı olduğunu söyleyip onu işlemeyi öneriyor. Bir başkası göç eden insanları çizmeyi öneriyor, bir diğeri zeytin ağaçlarını hatırlatıyor. “Tepede de kocaman bir korkuluk yap ve o da militarizmi temsil etsin” diyor bir başkası. Sonuçta “durun, ben ressamım, her şey benim beynimden ve kalemimden çıkmalı” demiyor, kolektif bir işin anlamını, zenginleştirici etkisini idrak ediyorsun. Mücadele eden her insan aslında birer sanatçıdır. Herkes birbirinden bir şey öğrenerek ortak bir sonuca ulaşmaya çalışıyor. Efrin resmi böyle ortaya çıktı.

Bir demokrasi ve sosyalizm modeli

Efsanevi Tariş direnişinin hafızasına ışık tutan *Bir Makas Değişimiydi Tariş*, toplumsal ve kişisel “makas değişiminin” izini süren, dönemin işçileri ve sendika liderleriyle yapılan röportajlardan oluşan bir belgesel. Uluslararası İşçi Filmleri Festivali’nde gösterimi yapılan filmin yönetmeni Hülya Karcı’ya bağlanıyoruz.

Tariş Üzüm İşletmesi’nde çalışmaya nasıl karar verdiniz? Nasıl başlıyor hikâyeniz?

Hülya Karcı: O dönem ODTÜ’de öğrenciydim, İdari İlimler Fakültesi’nde. Çok boykot oluyordu. Sabah okula gidiyorsunuz, ya biri yaralanıyor ya da içerde mahsur kalıp tutuklanıyorsunuz. Ders yapılamıyordu. O günlerde bir örgüte angaje değildim, ama politik bir bakışım vardı. Ağabeyim Mehmet Karcı ‘68 kuşağındandı, İzmir’de Dev-Genç’in öncülerindendi. Okula gitmek zorlaşınca İzmir’e geri döndüm. Örgütlü sol içinde olan arkadaşlarımdan biri “istersen Tariş’te çalışmaya başlayabilirsin” dedi. Fabrikada çalışmak ve işçilerle birlikte olma fikri çok ilginç geldi. Okuduğum romanların etkisi de vardı tabii. Tariş Üzüm İşletmesi’nde işe başladım. Tarladan kurutulmuş şekilde kuru üzüm geliyordu fabrikaya. Kuru üzüm yıkandıktan sonra makinelerle bantlara geliyordu, kuru üzümün içindeki yabancı maddeleri ayıklıyorduk. Diğer işletmelerde daha farklı ürünler vardı, ama üzüm işletmesinde sadece ayıklama ve paketleme yapıyorduk. Çok kadın çalışırdı Tariş’te. Orada diğer sol örgütlerle ve İGD’lilerle (İlerici Gençlik Derneği) tanıştım. İstanbul’daki 1978 1 Mayıs’ına katılmıştım. İGD’li ve İKD’liler (İlerici Kadınlar Derneği) çok hoşuma gitmişti. Şarkılarla, türkülerle, küçük skeçlerle girmişlerdi alana. Gördüğüm tablo inanılmaz neşeli ve hayat doluydu. Resmen çarpılmıştım. “Onların arasında olmak istiyorum” demiştim. Dolayısıyla Tariş’te İKD ve İGD’lilerle çalışmaya başladım. Daha sonra Gıda-İş sendikasında çalışmaya başladım. Filmde de herkes söylüyor ya “Tariş bizim için bir okuldu” diye,

gerçekten öyleydi. Sol örgütlerin hepsinin temsilcileri vardı.

Örgütlü mücadelenin içinde bulunmayan işçilerle diyalogunuz nasıldı?

Hiç unutmuyorum, İbrahim Kaypakkaya’nın ölüm yıldönümüydü ve yemek yerken biri ajitasyon çekmeye başladı. “İbrahim Kaypakkaya’yı yaşatacağız, onu öldürenleri lanetliyoruz” gibi bir şeyler söyledi. Sendika temsilcilerimizden birinin adı İbrahim’di. İşçi kadınlardan biri bana geldi, dedi ki “Bu bizim İbrahim’e ‘kaypak’ mı dedi?” (gülüyor) İnsanlar farklı siyasi görüşler arasındaki, özellikle Dev-Yol ve İGD arasındaki çatışmaları

hissediyorlardı, ama adını koyamıyorlardı. Bulundukları yeri korumaya çalışan bir yaklaşım içindeydiler, ama çok samimi insanlardı. Yirmili yaşlarda bir sürü insan düşünün. Fabrikanın içinde büyük bir dinamizm vardı. Bizim yaşam tarzımız ilginç geliyordu onlara. Biz örgütlenmedik onları, ama bir bağ kuruldu. Dostluk kurduk ve hâlâ görüşüyo-

ruz. Direnişten sonra “Tariş çökertildi” diye haberler yapıldı gazetelerde. Birçok kişi işten atıldı. Ben 1985’e kadar çalıştım. Fabrikada “illegal” olarak bir TKP örgütlenmesi vardı. Direniş bittikten sonra da orada insanlarla ilişki halindeydik. Sendikal haklar için mücadeleyi canlı tutmaya çalışıyorduk. 1985’te polisin eline bir liste geçmiş, her gün birazımızı götürmeye başladılar. Yüz elli kadar kişi gözaltına alındı o dönem. İki-üç ay kadar cezaevinde kaldım, bir süre sonra tutuksuz yargılanmak üzere bizi serbest bıraktılar. Tekrar işe döndüm, ama ertesi gün atıldılar. Geri döndüğümde beni ailem gibi karşıladılar. Daha sonra evime ziyarete geldiler, ki pek çok insan hapse girmiş birinin evine gitmeye korkardı. Onlar korkmuyordu. Çok kıymetli dostluklar benim için.

Fabrika içindeki örgütlü sol grupların kendi aralarındaki diyalogu nasıldı?

Çok kötüydü. Bütün toplantılar kavgayla bitiyordu. Nakliyat çok olduğu için şoförler de çoktu işletmede. Onlar bir gün işletmede yürüyüş yaptılar, “sol birleşsin, yeter çatıştığınız” diye. (gülüyor) Dıştan saldırı geldiğinde kol kola girip mücadele edebiliyorduk, ama saldırı ortadan kalktığında birbirimizi yemeye başlıyorduk. Sol bugün nasılsa o gün de öyleydi. Geçmişimizden pek bir şey öğrenemedik sanırım.

Emeğin Birliği’nden bir arkadaşınız var, Seyit Konuk. Farklı gruplar arasında iletişimi kurmaya çalışan biri olarak anlatılıyor belgeselde...

Seyit gruplar arasında iletişimi sağladı. Bu yüzden onu belgeselde anmak istedim. Dev-Yol ile İGD arasında veya Halkın Kurtulu-

İLÜSTRASYONLAR: GAMZE HAYTA

şu ile İGD arasında büyük bir mesafe vardı. Ölümle sonuçlanan çatışmalar yaşanmıştı aralarında. Seyit, dolayısıyla Emegın Birliği hem bize dokunabiliyordu hem onlara. Onun öncülüğü saygındı ve insanlar ikna olabiliyordu. Birçok kişinin sevdiği biriydi Seyit.

Üretici köylülerin fabrikaya işçi olarak alındığı bir dönemden bahsediyorsunuz. Bu süreç fabrika ve sol mücadele için önemli gibi görünüyor.

Tariş politikalarını belirleyen bir kadro vardı. Bu insanların öncü olduklarını düşünüyorum. Erdinç Gönenç onlardan biridir. Ekonomi-politiği çok iyi bilen insanlardı bunlar. Bugün pek karşılaşmıyoruz böyle insanlarla. Üretimi artırmayı isteyen, ama aynı zamanda üretilenlerden de üretenlere pay vermeyi hedefleyen insanlardı. Üretici çocuklarını işe almak bu insanların geliştirdiği bir fikirdi. Ben işletmeye girdiğimde üretici çocukları zaten vardı. Tabii orada da bir hiyerarşi oluştu. Daha çok bağı ve hissesi olanla küçük bir bağı olanların çocuklarının konumu aynı değildi. Biraz büyük bağı bahçesi olanlar "usta" olarak geliyorlardı. Onların arasında da çatışmalar vardı. Ege köylüleri kafamızdaki köylü imajı gibi değildir ve şehirle hep bir bağları vardır. Köyden geldikleri için Ege şiveleri vardı, "akidesler" diye başlarılardı konuşmaya. Daha ince işin yapıldığı bir bölüm vardı. Bu işi kadınlar yapardı. Orada usta olmak ayrıcalıklı bir şeydi. Ustalar "akidesler gelin" demeye başlayınca İzmirli kadınlar başlardı gülmeye. "Gülmeyin!" diye otoritelerini kurmaya çalışırdı ustalar, ama o şiveyle imkânsız bir şeydi. (gülüyor)

Bizim çalıştığımız yer İzmir'de Romanların çalıştığı mahalleye çok yakındı. Dolayısıyla Roman işçiler de çoktu işletmelerde. Roman ve köylü işçiler arasında çok aşk hikâyeleri yaşandı.

1978-1980 arasında dış ticaretin yüzde 25'ini Tariş sağlıyordu. 80 bin üretici ortağı, 10 bin çalışanı vardı. Aileleri de düşündüğünüzde Ege demekti. Direnişin bu kadar yaygınlaşması ve semtlere yayılmasının bir nedeni de budur. Tariş önemli bir demokrasi modeliydi, bir tür sosyalizm modeliydi.

Köylülerin fabrikaya işçi olarak gelmesinin dışında, siz ve arkadaşlarınız ayrıca köylere de gidiyorsunuz...

Parti programımız çerçevesinde köylülerle daha fazla birlikte olmamız istenirdi. O dönem devrimin "kırlardan" başlayacağına dair bir düşünce de vardı. TKP işçilerin ve köylülerin aynı zamanda örgütlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden dediler ki, "köylere gidilecek". Filmde bir tren gezisi var. 1979'da yaptığımız ilk köy ziyaretimizi anıyorum orada. Alaşehir'in Piyadeler ve Şahyar köylerine gitmiştik. Röportaj yaptığımız teyzelerden biri "keçi gibi geldiniz, karabiber gibi dağın yamacına dağıldınız" diyor. (gülüyor) Antik Yunan'da göç eden insanlar

yerleşecekleri verimli topraklar arıyorlar ve Ege kıyılarına geliyorlar. 13 şehirden oluşan İyonya krallığını kuruyorlar. Üzüm ve zeytin buralara yerleşmeleri için önemli bir faktör oluyor. 1979'da ziyaret ettiğimiz yerlerden bahsediyorum.

Kojin Karatani, Antik Yunan'dan ödünç alınan ve birçok sorun barındıran "demokrasi" kavramına karşı İyonya ve "izonomi" düşüncesinden bahsediyor. İzonominin coğrafyasında gezinmişsiniz...

Toprakların da bilinçleri var aslında, bizim bilmediğimiz. O topraklar bu gelenekleri sürdürüyorlar bir anlamda. Böyle bir tarih yaşamış buralarda.

Tariş'in tarihine gelecek olursak, Tariş Kooperatifi nasıl kuruluyor?

Ege'de 19. yüzyılın ikinci yarısında Ermeni, Rum ve Levantenlere ait büyük incir şirketleri varmış. 1908'de İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle uygulamaya başladığı "milli iktisat" politikalarının etkili olmasıyla birlikte Müslümanlar da bu türden birlikler oluşturmaya başlıyor. 1913'te Ege bölgesindeki yerli incir üretici ve tüccarları bir araya geliyor ve "Osmanlı Anonim Aydın İncir ve Himaye-i Zürra" adında bir şirket kuruyorlar. Bu, üreticilerin örgütlenmesi yolunda ilk adımdır. Bu şirket "Müslüman-Türk" üreticiyi oluşturma ve koruma amacıyla, tarım kredi ve satış kooperatiflerinin kurulmasına öncülük etmiş ve 1935'te çıkarılan bir yasayla Tariş adını almış.

Sizin işçi olarak çalıştığınız dönemde Tariş Kooperatifi nasıl bir durumdaydı?

Ege'de ne yetişiyor? Üzüm, incir, pamuk. Tariş bu ürünleri üreticiden adil bir fiyatla

alıyordu. Pamuğun çekirdeğinden katı yağ üretiyor, iplik üretiyor. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir sistem kurulmuştu. Köylüyü mağdur etmeyen bir sistem bu. Eskiden tütün ve pamuk alım taban fiyatları beklenirdi. Tarış taban fiyatını çok yüksek verirdi ve köylü Tarış'e satardı ürününü. 24 Ocak 1980 kararlarının uygulanmaya başlanmasıyla sosyal politikalara veda ediliyor ve üretici tüccarın insafına bırakılıyor. Tarış üzüm, zeytinyağı, pamuk ve incir birlikleri özelleştirildi. Küçülerek varlıklarını sürdürüyorlar. 1980'de Tarış direnişi sırasında 10 bin işçi çalışıyordu. Şu anda Alaşehir'de sezonluk 400 kişi çalışıyor. Demokratik yapılanmanın geriletilmesiyle kooperatifçilik sönümlendi. Kooperatifçilik bir yaşam biçimi aslında. Kooperatifçilik ve toplumsal yaşam birbirini etkilen şeyler. Kâr daha adil bir şekilde paylaştırıldığı için toplumsal yaşam demokratikleşmeye başlıyor.

Tarış'te çalışırken sosyal haklarınız nasıldı? 1978-1980 arasında dış ticaretin yüzde 25'ini Tarış sağlıyordu. Dolayısıyla Tarış ekonomi için çok önemliydi. Güçlüydük. DİSK orada çok önemli haklar elde etti. Efsane gibi anlatılır bunlar, ama maaşlarımız çok yüksekti, fabrikada kreşler açılıyordu, yılda iki kere üretilen ürünlerden bir miktar işçilere verirdi. Bu o kadar çoktu ki, kamyon tutuluyordu ve bütün mahalleye dağıtılıyordu. 1 Mayıs ve DİSK'in kuruluş günü tatildi. Tarış'in etkisi işçilerle sınırlı değildi, onların çevresini de düşünmek gerekir. Tarış'in 80 bin üretici ortağı vardı. Ailelerini düşündüğünüzde Ege demektir. Tarış'in 10 bin çalışanı da olduğunu düşünürseniz çok geniş bir kesimden bahsediyorum. Direnişin bu kadar yaygınlaşması ve semtlere yayılmasının bir nedeni de budur. Herkes faydalanıyordu Tarış'ten. Önemli bir demokrasi modeliydi, bir tür sosyalizm modeliydi.

Bir Makas Değişimiydi Tarış'te "sağ-sol çatışması" söylemine sıkıştırılan direniş hafızasını açığa çıkarmaya çalıştığınızdan bahsediyorsunuz. Günümüzde de kullanılan bu söylem nasıl kuruldu?

Demokratik eylemleri sokak çatışması gibi göstermeye çalışan bir rejim vardı. Sağcı gazeteler de buna hizmet ediyorlardı. Özellikle İzmir'de *Yeni Asır* gazetesi sadece çatışmaları haber yapardı. Çatışmalar vardı, yok denemez tabii. Ama daha temel olan işçi direnişleriydi, sendikal hak arama mücadeleleriydi. Genel grevlerin olduğu, sendikal mücadelelerin en yüksek olduğu dönemden bahsediyoruz. Patronların gözü korkuyordu. Bugünden baktığımızda geniş bir demokratik yapılanma vardı. Milliyetçi Cephe (Adalet Partisi, MHP, MSP) iktidardaydı, ekonomi kötüye gidiyordu ve işçi haklarının kazanımlarının geriye götürülmesi için bunlar özellikle

Tarış direnişçileri hâlâ dayanışma içinde

körüklendi. 1 Mayıs 1977'yi düşünün... 38 kişi öldürüldü. O dönem için kontrgerilla faaliyetinden söz edilirdi yoğun bir şekilde. Hep bu şekilde gölgelenmeye çalışıldı işçi mücadelesi. İşçilerin her hak arama mücadelesi bir "terör" eylemi gibi yansıtıldı. "Bunlar bize zarar veriyor" demeye getirdiler aslında. Buna

22 Ocak'ta direnişe başladık, iki gün sonra 24 Ocak kararları açıklandı. O zaman 24 Ocak'ın ciddiyetini kimse anlamadı. 8 Şubat'ta vahşice bir saldırı başladı. Alsancak'taki işletmelere tanklarla girildi ve işçiler toplanıp Atatürk Stadı'na götürüldü. Şili'deki darbeyi anlatan filmlerdeki gibiydi.

yakın bir dönemde 24 Ocak 1980 kararları geldi. Tarış direnişi ile 24 Ocak kararları çıkıyor. Biz 22 Ocak'ta direnişe başladık, iki gün sonra 24 Ocak kararları açıklandı. O zaman 24 Ocak'ın ciddiyetini kimse anlamadı.

O dönemde bunun farkında mıydınız?

Değildik. Demokratik alanın sınırlandığını fark ediyorduk, ama çok daha acil bir sorumuz vardı. Milliyetçi Cephe (MC) iktidarında, CHP iktidarında alınan işçilerin fabrikadan atılması söz konusuydu. Ticaret bakanlıklarını MC hükümetlerinde her zaman MHP alırdı. Bakanlık tarafından atanırdı bürokratik kadrolar. Dolayısıyla devlet burada etkiliydi ve siyasi oyunlarını böylelikle oynayabiliyordu. MC iktidara gelir gelmez polis ertesi gün fabrikaları basmaya başladı. Polis

fabrika içinde silah bulduğunu iddia ederek işçileri tek tek toplamaya başladı. Çok iyi biliyorum silahı polisin koyduğunu. Biz gördük, polis silahı koydu ve birkaç tanınmış solcu işçiyi darp ederek götürdüler. Her gün böyle provokatif şeyler yapıyorlardı. "Tarış solcuların çiftliği haline geldi" diyorlardı.

Direnişe giden süreçte neler yaşandı?

İktidar değişince gazetelerde solcu işçilerin işten atılacağına ve eski ülkücü işçilerin işe alınacağına dair haberler yayılmaya başlandı. Çok gerçekçi gelmedi bu bize. Faşistler minibüslerle fabrikaya geliyordu. Fabrikanın dışındaki otobüs duraklarında 03.00-11.00 vardiyasından çıkan işçileri taciz ediyorlardı. Elle sarkıntılıklar, hakaretler, itip kakmalar oluyordu. İlk saldırılar fabrikanın dışında başladı aslında. Üzüm işletmesi Alsancak'taydı. Ulaşım kolay olduğu için servis yoktu. Arkasından polislerin türlü bahanelerle fabrikayı basmalarıyla devam etti süreç. Fabrika içindeki sol örgütler buna direnilmesi gerektiğini söylemeye başladılar. Bir süre sonra "artık arkadaşlarımızı polise vermeyiz" demeye başladılar. Daha radikal örgütler iplik ve zeytinyağı işletmesindeydi. Üzüm işletmesi direnişe daha sonra başladı. Polisin işçileri tutuklamak için 15 belediye otobüsüyle geldiğini hatırlıyorum. Pol-Der'li bir polis bir gün geldi, "usûlen" bir arama yapılacağını söyledi. Herkes teyakkuздаydı ve kimse çatışma çıkmasını istemiyordu. Polisin içinde de Pol-Der'liler vardı ve olumsuz bir şey yaşanmasın diye böyle bir şey söylemişti. Ancak sonra sol örgütlerden bir arkadaş polise karşı direnç gösterdi. Bu olay duyulunca farklı işletmelerden işçiler geldiler ve bunlar otobüslere doldurulup 15-20 kilometre uzaklıkta bir polis karakoluna götürüldü. Genel grev çağrıları yapılmaya başlanınca korktukları için bıraktılar arkadaşlarımızı. O zaman

polis ve savcılar bugüne oranla daha fazla korkardı. Daha sonra, gecenin 3'ünde işçileri bırakıyorlar. İşçiler yürüyerek gece işletmeye geliyor. Diğer fabrikalardan da gelen solcular direnişi gece başlatma kararı alıyor. Sabah işletmeye geldiğimizde direnişin başladığını öğrendik. Daha sonra komitelerde "direniş yapılsın mı, yapılmasın mı?" diye tartışıldı. "Pazarlık gücümüz var mı?" diye düşündük. Ortak bir

dinamiği bulmak bu tür toplumsal olaylarda çok zor. Çok iyi hatırlıyorum o günü. Kaynak makineleri getirildi ve büyük demir kapılar lehimlendi, "herkes fabrikada kalacak" dendi. Evde hastası ve küçük çocuğu olanlar gitti, onların dışında herkes fabrikada kaldı.

Direniş sırasında fabrika içinde yaşam nasıldı?

Ocak ayıydı ve çok soğuktu. İzmir sıcak olur, ama biz bir hangarda çalışıyorduk. Çok yüksek tavanlı bir yerdi ve ısıtması yoktu. Makineler çalışınca biraz olsun ısınabiliyorduk, ama çalışmayınca o kadar soğuktu ki. Fabrikada ateşler yakıldı, insanlar ısındı biraz. Mutfakta yemek yaparken kullanılan büyük ocaklar vardı, çok zorda kalınca orada ısınıyorduk. Birinci direniş 22 Ocak'tan 30 Ocak'a kadar sürdü. İnsanlar direnişe ikna oldu, ama kimse bu kadar uzun süreceğini düşünmüyordu. İnsanlar nöbetleşerek evlerine gidip geldiler. Komitede bulunanların böyle bir direniş pratiği vardı. Ne olacağını gayet iyi biliyorlardı. Kaç kişinin gidip kaç kişinin kalacağını hesap ediyorlardı. Hakikaten insanlar gittikten sonra geri döndüler. O soğukta nasıl yatılacağı da bir sorundu tabii. Kadın ve erkeklerin nasıl yatacağına dair sorunlar çıktı. Sağcılar bir sürü dedikodu çıkardı. "İç çamaşırı bulmuşlar da, polis basmış da birilerini" gibi. Kadınların çalıştığı bölümler vardı ve kadınların orada yatmasına karar verildi. Birisi kendine bir yer yaptıysa orada da yatabiliyordu. Kadın ve erkekler birlikte yatmak istiyorlarsa yattılar. Kimse zorla yapmak istemediği bir şeyi yapmadı. Seyit Konuk'un rolü çok önemliydi. Direniş boyunca üç öğün yemek çıkarıyordu ve bence en büyük devrimci hareket oydu. Çünkü aç kalan insan gider. Gültepe semti bizi çok destekledi. Gültepe'nin solcu bir belediye başkanı vardı, Aydın Erten, efsane bir belediye başkanıdır. Tenekelerce peynir gelirdi fabrikaya Gültepe'den. Karşımızda Sümerbank vardı ve onlar da yiyecek veriyordu. Yakınlarımız da yiyecek getiriyordu. Babam gelmişti bir keresinde, koca bir kutu

DİSK bize "direniş yapmayın" diyordu. 26 Ocak'ta DİSK nihayet geldi ve bir demokrasi mitingi yaptı. Çok büyük bir mitingdi. İşçilerin "Tariş'te faşistlere yer yok" yazan bir pankart tuttuğu meşhur bir fotoğraf vardır, o fotoğraf o mitingde çekildi.

sigara getirmişti. Ben sigara içmiyordum, arkadaşlara dağıtmıştık. Böyle küçük dayanışmalar oluyordu. Eğlenceler de vardı, müzik yapıyordu bazı arkadaşlar. Çok ziyaretçimiz oluyordu gündüzleri. Derneklerden, partilerden, sendikalardan temsilciler ziyarete geliyordu. Gece de nöbet olurdu. O zamanlar henüz asker ve polis yoktu fabrikanın etrafında. Sekiz gün boyunca devlet "ne yapacağız?" diye düşündü sanırım. Ama ülkücüler gece fabrikayı taciz ediyordu. Bazı arkadaşlar silahlı nöbet tutarlardı. Çatışmalar da oldu geceleri.

Devlet güçlerinin saldırısı ne zaman başladı?

30 Ocak'ta direniş bitirildi, ama fabrikaya döner dönmez insanlar gazete ilanıyla işten çıkarılmaya başlandı. Bu olay bir hafta kadar sürdü ve 6 Şubat'ta tekrar direnişe geçmeye karar verildi. Direnişin ana motoru iplik işletmesiydi. İplikte Devrimci Sendika Muhalefeti (DSM) diye bir oluşum vardı. Dolayısıyla üzüm işletmesi de girdi direnişe. İşten atılanlar tekrar fabrikaya geldiler ve tekrar işgal ettik fabrikayı. İki gün sonra jandarma tanklarla geldi ve kapıları kırdı. Biz de biraz hazırlık yapmıştık içerde, ama ne kadar hazırlanabilirsin ki? Apolitik işçilerle molotof kokteyli yapmıştık. Vahşice bir saldırı başladı. Ağır yaralananlar oldu. Saldırıda uğradıkları şiddet yüzünden büyük travmalar geçirenler oldu. Alsancak'taki işletmelere 8 Şubat'ta tanklarla girildi ve işçiler toplanıp Atatürk Stadı'na götürüldü. Şili'deki darbeyi

anlatan filmlerdeki gibiydi. Birkaç gün kaldık orada ve bazılarımız tutuklandı. İplik işletmesine giremediler. İplik çok büyük bir fabrikaydı ve stratejik olarak çok önemliydi. İşçiler fabrikayı yakmakla tehdit ettiler. Depolarında çok değerli pamuk malzemeler vardı. Sanıyorum bu yüzden girmeye cesaret edemediler. 8 Şubat ile 14 Şubat arasında iplik fabrikasında direniş devam etti. İplik fabrikası

Çimentepe semtinin dışındaydı. Semtin girişlerine barikatlar kurulmuştu ve polis oraya da giremiyordu. Bir gün sabaha karşı önce semte, ardından fabrikaya girdiler. Bildiğim kadarıyla fabrikada sadece devrimci işçiler kalmıştı. Dolayısıyla devlet için daha kolay oldu. Herkesi tek tek tarayabiliirdi. Haliyle silahlı çatışma çıktı. Dört saat çatıştılar, az değil. Sonra fabrika ele geçirildi. Devletin oraya 10 bin asker yığıldığı yazıldı. Hava birlikleri, komandolar...

O süreçte sendikaların bakışı nasıldı Tariş direnişine?

DİSK'in bazı sorunları oldu. Bunları da söylemek gerek. Direnişten bir yıl önce CHP'li ler DİSK'in başına geçti. Bir tasfiye hareketi oldu. CHP'li yöneticiler DİSK'i mücadeleci karakterinden uzaklaştırmaya çalıştı. Direniş gibi bir olaya asla müsamaha göstermiyorlardı. Bizim direnişi bitirmemiz için telkinlerde bulundular. Merkezden kimse desteklemeye gelmemişti. En sonunda üç sendikacı geldi ve işçilerden dayak yedi. Bizim işletmeye ziyarete geldiklerinde de İGD'liler arka kapıdan kaçırmaları ciddi bir kavga çıkacaktı. İşçilerin haklarını savunmak gibi bir dertleri yoktu. Bekir'lere (Gıda-İş İzmir şube başkanı Bekir Zeyyat Eken) o yüzden "anarko-sendikalist" diyorlar. Halbuki Bekir'ler devrimci sendikacı. DİSK bize "direniş yapmayın" diyordu. 26 Ocak'ta DİSK nihayet geldi ve bir demokrasi mitingi yaptı. Çok büyük bir mitingdi. İşçilerin "Tariş'te faşistlere yer yok" yazan bir pankart tuttuğu meşhur bir fotoğraf vardır, o fotoğraf o mitingde çekildi.

Fabrikanın içinde ruh hali nasıldı? İşçiler bunu bir devrim olarak mı görüyordu?

Biz işletmenin içindeyken devrimci durum olgunlaştı ve devrim olacak diye düşünüyorduk. İçerdeki illüzyon ile dışardaki o kadar farklıydı ki. Fabrikanın içerisinde ateş yaktığımız için hepimiz dumandan kapkara oluyorduk. 26 Ocak mitingine katılacağız diye üstümü değiştirmek için eve gittim. İşletmenin olduğu sokakta her tarafta afişler asılmış

26 Ocak 1980: İzmir'de tarih yazılıyor; neoliberalizmin amentüsü 24 Ocak kararları protesto ediliyor. (solda)
1 Mayıs 1979 sonrasında Yeni Asır gazetesinin birinci sayfası ve bir detay (üstte)

ve inanılmaz şenlikli bir ortam. Sonra otobüse bindim, kimse beni tanımadı. Şok oldum. İş elbiseleri vardı üstümde üstelik. Sonra eve gittim, herkes uyuyor! Çok büyük hayal kırıklığına uğramıştım. Fabrikanın içinde öyle bir ruh halindeydi ki, "bu bir devrim" diyorlarduk. İçerdeki durumla dışardaki durum çok farklıydı.

Tariş direnişinin esinlendiği bir işçi direnişi var mıydı?

Tabii ki. Kavel direnişi bizim için neredeyse kutsal bir olaydı. Kavel için yapılan şarkılar vardır. Kavel direnişinin tiyatro oyunları oynanır. Çok güzel bir korumuz vardı. Şarkılarla, türkülerle bunlar anılır. Sanatsal ve estetik yönü olan o kadar güzel bir deneyimdi ki. Filmde onu anlatmaya çalışıyorum. İdeolojiden başka bir şey düşünmeyen insanlar değildik. Hayatı, sanatı, yaratıcılığı dayanışmacı ve direnişçi bakış açısıyla anlamaya ve yorumlamaya çalışıyorduk. Bunun tekrar altını çizmek istiyorum bu filmle.

Belgeselde kısaca değindiğiniz bir tiyatro deneyiminiz var. O dönem devrimci sol için tiyatronun önemli bir sanat dalı olduğu bili-

niyor. Sizin tiyatroyla ilişkiniz nasıl başladı? İçinde koro, tiyatro ve gezi gibi faaliyetler olan çalışmalardı bunlar. Bütünüyle bakıldığında, bunlar bir sendikal eğitim çalışması-

Brecht'yen tiyatro politik mücadele içinde çok kullanılan bir yöntemdi. Brecht'in "Boş Tencere" oyununu oynayan sokak tiyatroları vardı. Elde tencereler sokaklara çıkıp küçük skeçler oynanırdı. Estetik yanı da olan çalışmalardı.

sıydı aslında. Bizim konservatuar mezunu bir eğitmenimiz vardı. O dönem Brecht'yen tiyatro politik mücadele içinde çok kullanılan bir yöntemdi. İki oyun hatırlıyorum, biri doğaçlama bir oyun, diğeri ise yönetmenimiz Sencer Sağdıç'ın yazdığı bir oyundu. Bir-

çok yerde oynadık bu oyunları. Maden-İş'in İzmir'de çok katlı büyük bir binası vardı. Daha çok o binada prova yapardık. Bir katında Maden-İş'in bürosu vardı, diğer katlar diğer politik işler için kullanılırdı. Pankartlar o boş katlarda yazılırdı mesela. Biz de tiyatro çalışmalarımızı orada yapardık. Bizim oyunculukla ilgili bir deneyimimiz yoktu, ilgi duyuyorduk sadece. İlk gün bir toplantı yapıldı ve kimin ne yeteneği var, baktı şöyle bir yönetmenimiz. Elimizdeki insan malzemesiyle nasıl bir oyun yapacağımıza karar verdik. Herkese orada bir yer vardı. Kimse "sen oyunculuk yapamazsın" diye geri gönderilmedi. Oyunculuk yeteneğiniz yoksa dekor ve sahne düzenlemesi yapabildiniz. Bugün bir tiyatro pedagogu olarak o gün öğrendiğim yöntemleri kullandığımı fark ettim. Bunların dışında Brecht'in *Boş Tencere* oyununu oynayan sokak tiyatroları vardı. Elde tencereler sokaklara çıkıp küçük skeçler oynanırdı. Estetik yanı da olan çalışmalardı. Ajit-prop tiyatronun bile estetik yanı olmak zorundadır. Sadece çıkıp slogan atmak değildi. Belki de abartıyorumdur, geç-

miş baktığımda nostaljik geliyor da olabilir. Ama eleştiriyorum da tabii, her şey mükemmel değildi.

1 Mayıs 1978 için yaptığınız tiyatro oyunundan bahsediyorsunuz...

O aslında yürüyüş sırasında oynadığımız küçük oyunlardan biriydi. Sokak tiyatrosu aslında. O oyun Onbeşler'in hayatını anlatan bir oyundu. Orada bir köylü kızını oynuyordum. Aslında bir eylem gerçekleştiriyordum. Oyunun sonunda bir orak ve çekicin yan yana geldiği bir sahne vardı. Diğer oyuncu arkadaşım Maden-İş'li olduğundan çekici tutuyordu. Ben orağı tutuyordum, kölüyüm ya. (gülüyor)

Koro dediniz, belgeselde yer almıyor bu boyut.

Tiyatroya yoğunlaştığım için onu filme alamadım. Koro opera gibi bir şeydi. (gülüyor) Çalıştırıcımız iyi bir opera sanatçısıydı. İyi bir tenordu aynı zamanda. Hem Kurt Weill'in Türkçeye çevrilen eserleri hem de kendi bestelediğimiz şarkılar vardı. Belgeselin müziğini yapan Hüsnü Arkan da o dönem kendi bestelediği parçaları söylerdi etkinliklerde. Tariş direnişi sırasında üzüm kutularının üzerine çıkıp şarkılar söylemiş biridir. TKP'de yıllarca illegal olarak çalışmalar yaptık. Bizler şimdi yasal partilerde aktif politika yapmıyoruz. Hayatın her alanı politik ve ben onu sinemayla, tiyatroyla yapmak istiyorum. İdeolojinin sıkıştırdığı bir alanda kalmak istemiyorum. Hüsnü de öyle sanırım. Ondan başkasının bu belgesel için iyi bir müzik yapabileceğini düşünmedim. Benim Tariş'i değerlendirmemle onun bakış açısının örtüşeceğini düşündüm. Hüsnü'nün *Bir Makas Değişimi*di Tariş için bestelediği şarkı filmin en güzel yeri bence.

Tariş sonrasında sinema ve tiyatro alanında ne gibi faaliyetleriniz oldu?

9 Eylül Üniversitesi Tiyatro Bölümü mezunuyum. Aynı üniversitede yüksek lisans

düzeyinde sinema dersleri aldım. Yaklaşık yirmi yıldır Berlin ve Türkiye'de dramaturji, tiyatro pedagojisi, tiyatro ve belgesel film alanında yönetmen olarak çalışıyorum. *Bir Makas Değişimi*di Tariş Payiz Film olarak dördüncü belgeselimiz. Daha çok hatırlama kültürü üzerine çalışıyoruz. İlk filmimiz *Eylül Çocukları*, 12 Eylül darbesi sırasında politik göçmen olan aileleriyle yurtdışına çıkmak zorunda kalan çocukların gözünden

***Belgeselin müziğini yapan Hüsnü Arkan da o dönem kendi bestelediği parçaları söylerdi etkinliklerde. Tariş direnişi sırasında üzüm kutularının üzerine çıkıp şarkılar söylemiş biridir. Hüsnü'nün "Bir Makas Değişimi*di Tariş" için bestelediği şarkı filmin en güzel yeri bence.**

12 Eylül darbesinin etkilerine ve sol çevrenin aile ilişkilerine odaklanan bir filmi.

Aşk bahsini atlamayalım... Örgüt içi evliliklere yaptığınız bir atıf var. Sonrasında bu evlilikler çok tartışıldı. Sizin bu evliliklerle ilgili görüşünüz nedir?

Birçok merkezi yapılanmada görülen bir durum bu maalesef. Sol örgütlerde de bu evlilikler yaygındı. Hatta "devrim nikâhı" diye bir şey vardı. Bir erkek kaçaktır veya kimliğini gizlemek zorundadır ve partili bir kadınla evliymiş gibi ev tutup evli rolü oynarlar. Veya "kaçmak gerekirse beraber kaçmak daha kolay olur" denerek yapıldı bunlar. Rahatsız edici olan nokta hayatınızı başkalarının dizayn etmesi. Bu benim katanamadığım bir şeydi. Belgeselde Nermin

Saygılı bahsediyor. "Evden izin alamıyorum, eylemlere gidemiyorum diye beni Mehmet'le evlenmeye uygun görmüşler" diyor. İki gün sonra büyük bir İKD yürüyüşüne katılıyor. Ben mesela bundan kaçınmak için aşık olmadığım biriyle evlendim. Aşkı küçümse-dik ve yok saydık.

Direnişten bir devrim çıkmasa da Tariş işçi mücadelesi için önemli bir safha. Sız bu safhayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bunun üzerine bir tez yazılısaydı çok iyi olurdu. İnternette Tariş'le ilgili birçok şey var, ama hiçbirisi Tariş'i tam olarak tahlil etmiyor bence. Üstelik asker ve polis çatışıldığı için bir yenilgi hissi uyandırıyor insanda. Biz "bitiriyoruz" deseydik durum çok farklı olabilirdi. Devlet zoruyla bitirildiği için bir yenilgi hissi uyandırıyor, bu nedenle insanlar üzerinde pek konuşmak istemiyor. Tariş direnişinin birinci ve ikinci aşaması arasında ciddi farklar söz konusu. Birinci aşamada "biz ekmeğimizin peşindeyiz" söylemi vardı, ikinci aşamada o yoktu. İkinci aşamada devrimcilerin yönlendirmesiyle devlete karşı bir başkaldırı söz konusuydu.

Tariş direnişi gibi büyük bir tarihsel olayın belgeselini yaparken ne gibi zorluklar yaşadınız?

Tariş biraz karmaşık bir direnişti. 15-16 Haziran daha net bir direniş mesela. Kavel direnişi de öyledir. Bu yüzden belgeseli çekmek zor değildi, ama kurguyu yapmak zordu. Bütün hayatım boyunca bunu düşündüm. O dönemin gençlerini çok etkileyen bir direnişti, ama politik çerçevesini çizirken çok zorlandım. Tariş direnişinin birçok farklı yönü var. Ama benim anlatmak istediğim, direnişi bizzat yaşamış kişilerin nasıl bir dönüşüm yaşadığıyla ilgiliydi. O "makas değişimi" neydi? Biz bir yöne doğru zaten gidiyorduk. Sol hepimizi etkilemişti ve neler biriktirdiğimizi merak ediyordum. "Bizi adil olana ne yöneltti, bizi bugün bile birbirimize büyük bir dostlukla bağlayan duygular neydi?" sorularının cevabını aradım bu filmle. Orada yaşadığımız dayanışma duygusuydu sanırım. İş ve can güvenliğimiz büyük bir tehdit altında olmasına rağmen kendimizi güvende hissetmemizi sağlayan dayanışma duygusu bizi bugüne getirdi diye düşünüyorum. Daha iyi bir dünyanın olabileceğine inandık ve samimiydik. Tariş'i yaşadığım için kendimi çok şanslı hissediyorum. Devrim yapıp kurmak istediğimiz dünyanın içindeydik aslında. Bunun bilinmesini istedim. Walter Benjamin'in bir tezi vardır, "iradi hatırlamak"la ilgili. Bu tür belgesel veya kitaplarla bilinçli olarak hatırlamaya çalışıyoruz ve bunu toplu halde yapabiliriz. Bu belgeseli geçmişin bize yeniden cesaret vermesi için yaptım. Umarım bu cesareti verebilir.

SÖYLEŞİ: ANIL OLCAN

HAMİT BOZARSLAN'LA 31 MART - 23 HAZİRAN SÜRECİ

Direnış sahalarını derinleştirmek, genişletmek

31 Mart seçim sonuçları ne söylüyor, YSK'nın "6 Mayıs darbesi" ne anlama geliyor, 23 Haziran süreci nelere gebe? Erdoğan rejiminin tanımlayıcı nitelikleri neler, iktidar koalisyonunda hangi güçler öne çıkıyor, sadece önümüzdeki günlerde değil, 23 Haziran sonrasında da belirleyici unsurlar neler olacak? Hamit Bozarslan'ı dinliyoruz...

YSK'nın İstanbul belediye seçimlerini iptal kararından başlayalım. Sizin için şaşırtıcı oldu mu? Olmadığını tahmin ediyoruz, zira 2016'da yaptığımız söyleşide, Erdoğan rejimini tanımlarken iki unsuru vurgulamıştınız: rasyonalitenin imhası ve kurumsuzlaşma.

Hamit Bozarslan: Evet, çok şaşırmadım. Seçimlerden hemen sonra İrfan Aktan'la yaptığım *Gazeteduvar* söyleşisinde Ekrem İmamoğlu'nun tutuklanabileceğini veya seçimlerin iptal edilebileceğini söylemiştim. Bunun üç sebebi vardı. Birincisi, plebisiter demokrasi. Erdoğan plebisiter demokrasi dışında hiçbir icraat tanımıyor. Yani şahısta tecessüm eden ve sürekli şahsı yeniden meşrulaştıran ve "düşmanın ezilmesi"ni mümkün kılan bir "demokrasi". İkincisi, Erdoğan'ın 2071 vizyonu. Erdoğan'ın tarihsel misyonu imparatorluk tahayyülüne, Türklerin dünyaya hâkim olma hakkına sahip olduğu tahayyülüne dayanıyor. Burada 2071 çok önemli, çünkü bu, misyonun başladığı nokta. Keza 2053 çok önemli, İstanbul'un fethinin 600. yıldönümü. Fethin olgusu, Malazgirt'le başlayan misyonun imparatorlaşmasına işaret ediyor. Dolayısıyla İstanbul, Ankara ya da İzmir gibi bir yer değil. Bence son derece önemli olan üçüncü mesele de İstanbul'un Erdoğanizm'in başladığı nokta olması. 1994'te belediye başkanı seçilmesi, ondan önce 1970'ler, Akıncılık macerası, çocukluk dönemi... Bütün bunları bir arada ele aldığınızda, İstanbul'un bu kadar kolay terkedilmemesi bana gayet normal geliyor. Hatta yarın öbür gün İmamoğlu'nun mesela FETÖ'yle ilişkilendirilip şu ya da bu sebeple devre dışı bırakılmasına da şaşırmam.

Ama 31 Mart gecesinden 6 Mayıs'a uzanan

Hamit Bozarslan: Paris Sosyal Bilimler Yüksek Okulu EHESS'in öğretim üyesi, tarihçi ve siyaset bilimci. *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi*, *Türkiye Tarihi*, *Lüks ve Şiddet* adlı kitapların yazarı.

sürece bakarsak, seçimlerin yenilenmesi giderek tırmanan bir seçenek oldu. Erdoğan seçim gecesini yaptığı konuşmada sonucu kabullenmiş gibi görünüyordu. İlk gece "seçim bir oyla bile kazanılabilir" diyen Bahçeli keza. Cumhur İttifakı içinde sonucu kabullenmeyen kanatlar oldu, fakat onlara da "saray sözcüsü" Ömer Çelik, "ahlâklı olalım, kazananı tebrik etmeyi bilelim" mealinde karşılık verdi. İktidara yakınlığıyla bilinen birçok köşe yazarı da aynı telden çaldı. Ayrıca, seçimin iptaline gidilemeyeceğini düşündüren başka sebepler de vardı. Bütün yetkiler merkezde toplandığı ve yerel yönetimlerin herhangi bir özerkliği kalmadığı için belediye yönetimini muhalefete bırakarak ve kuşatarak, atılan her adımı engelleyip sonra da başarısızlıkla suçlayarak geri alma seçeneğini tercih etmeleri gayet muhtemel görünüyordu. Fakat giderek se-

çimlerin iptaline ve yenilenmesine kırdılar dümeni. Önce Bahçeli bayrak açtı, Erdoğan da el artırdı. Gene de, her ne kadar kurumsuzlaşma bir vakıa olsa da, YSK'nın bu kadar büyük bir tarihi sorumluluğu, daha doğrusu sorumsuzluğu üstlenemeyeceği düşüncesi vardı.

Erdoğan'ın 31 Mart gecesi ve 7 Haziran 2015 seçimlerinin hemen ardından yaptığı konuşmalar birbirlerine çok benziyor. 7 Haziran'ın sonrasında yaptığı konuşmada da "milletin kararına saygı duyuyoruz" demişti. Fakat çok kısa bir zamanda başka bir dinamığe geçildi. Erdoğanizmde pragmatizm mümkün, fakat pragmatizm 24 saati geçmiyor, en fazla birkaç gün sürüyor. Ondan sonra yeniden kurumsuzlaşma ve rasyonalitenin imhası süreçlerinin sonuçları ortaya çıkıyor. Pragmatizmin zamana yayılması, zaman içinde bir siyasete dönüştürülmesi mümkün olmuyor. Pragmatizmin hemen ardından yeni bir radikalleşme ve kriz sürecine geçiliyor.

Erdoğan'ın 31 Mart'ın hemen sonrasındaki "zaman demiri soğutma zamanıdır" sözü de bu çerçevede mi ele alınmalı?

Evet. O "demiri soğutma zamanı" da 24 saat ya da birkaç gün sürdü. Bir toplumun oluşabilmesinin temel koşulu zamana hâkim olabilmek. Bu, bir yandan da zaman içinde tutanakların, içtihatların oluşturulması, zamana güvenilebilmesi demek. Erdoğanizm zamana güveni imha eden bir rejim. O açıdan geçmişin totaliter rejimleriyle ortaklıklar taşıyor. Zira totalitarizm de zamanı imha eden bir iktidar biçimi. Geçmişteki totaliter rejimler gibi Erdoğanizm de zamanı birbirini ardına gelen tarihsel kopuşlardan oluşan bir âna indiriyor, ama bu ânı yönetebilecek rasyonaliteden mahrum bulunuyor. Erdoğanizm 2071'i düşünebiliyor, fakat 2019'u veya 2020'yi düşünemiyor. Ya yaşanan ânı düşünüyor –ve bu 24 saatlik bir an– ya da çok uzun erimli bir güç tahayyülünü geliştiriyor. Aynı şey Hitler rejiminde de vardı. Bin yıl sonrasının Almanya'sını düşünebiliyor, fakat 1942'nin Almanya'sını düşünemiyordu.

2016'da yaptığımız söyleşide şöyle demiştiniz: "Çok değişik bir diktatörlük biçimiyle karşı karşıyayız, sıradan bir diktatörlük biçimi değil bu." Erdoğanizm olarak adlandırdığınız rejimi nasıl tanımlarsınız? Çeşitli niteliklerine değindiniz, başka hangi niteliklerinden söz edilebilir?

21. yüzyılda ortaya çıkan Putinizm, Erdoğanizm gibi rejimleri adlandırmakta güçlük çekiyoruz. Bu kavram kargaşası başlı başına anlamlı. Kendi payıma, en azından şimdilik, "anti-demokrasi" kavramını kullanıyorum. Bu rejimler seçimleri ortadan kaldırmıyor, ama seçimleri, Giovanni Sartori'nin tabiriyle "savaş olarak algılanan siyaset" in bir parçası, muhaliflerini karalama, aşağılama, bastırma ve ezmenin bir tekniği olarak kullanıyorlar.

Parlamento, AYM, YSK gibi formel demokratik kurumları ortadan kaldırmıyorlar, ama kendilerini liberal demokrasilere karşı milli, eril ve radikal alternatifler olarak görüyorlar, demokrasinin olmazsa olmazı olan ihtilafların meşrulaştırılmasını reddediyorlar, organik, liderde tecessüm eden bir birlik idealini güdüyorlar. Dünya tarihini dünyanın kendi milletlerine karşı beslediği husumetin tarihi olarak okuyor, geleceği ise dünyadan ve tarihten intikam alınacak bir zaman olarak algılıyorlar. Bu intikamın koşulu ise “millet”in özellikle de “Batılama” döneminde kaybettiği “ontolojik saflığı”na yeniden kavuşması, kendisini “kanseri hücreleri”nden temizlemesi. Bu nedenle ontolojik restorasyonu ve güç restorasyonunu birbirinden ayırt edilemeyen ikili bir süreç olarak değerlendiriyorlar. Ama bu ikili “diriliş” sürecinin yarattığı tahribat, aynı zamanda iktidar erkinin rasyonalleştirilmesini de imkânsız kılabiliyor.

Seçim sonuçları sizi şaşırttı mı?

Pek şaşırtmadı.

Yani AKP oylarında bir erimeyi öngörüydünüz...

Aslında her şeye rağmen tam bir erimeden bahsedebilmek henüz mümkün değil. Biraz değişik kategoriler kullanırsak, 1950’den beri –1973 ve 1977 hariç– muhafazakâr ya da radikal sağ yüzde 60-65 oy alıyor. Bu seçimlerde de bu değişmedi. Sağın oy oranı aşağı yukarı aynı.

Sağ oyların toplamı açısından öyle ama, AKP oyları tedrici bir inişte. Bülent Arıç, YSK kararından bir gün önce, “MHP ile ittifak bizi yüzde 35’e düşürdü” dedi. İlk defa AKP’nin içinden ve bu kadar yukarıdan, oy kaybına uğradıkları bu kadar net ifade edildi.

Evet ama, aynı zamanda MHP de güçlendi. Cumhur İttifakı 31 Mart’ta yüzde 50’den fazla oy aldı. Başta Kürdistan’da olmak üzere, çok sayıda seçim hilesi yaşandığı açık, ama bununla birlikte AKP-MHP blokunun oy oranı yüzde 50 civarında.

Neticede, 16 Nisan referandumu noktasında mı duruyoruz?

Evet, az çok 16 Nisan noktasında duruyoruz. Fakat referandum sonuçlarını değerlendirmek kolay değil, bence bu ittifak yüzde 50’den fazla alamadı referandumda, fazlaıyla sahtekârlığa tanık olduk.

Kısacası, yüzde 50’nin bir miktar altında. Ne kadar altında, o kısmı meçhul.

Evet, orada ayrıca başka muammalar da var. OECD gözlemcileri, referandumda kullanılan mühürsüz ve dolayısıyla şaibeli oyların oldukça fazla olduğunu dile getirdiler.

“Demiri soğutma” sözünün öncelikli muhababının Kürt seçmenler, özellikle 7 Haziran öncesinde AKP’ye oy veren Kürt seçmenler olduğu söylenebilir. Erdoğan’ın “Türkiye ittifakı” sözüne Bahçeli’nin verdiği tepkide kullandığı ifadeler bunu teyit ediyor. Öte yandan, 6 Mayıs’ta, Öcalan’ın avukatlarının

Putinizm, Erdoğanizm gibi rejimleri adlandırmakta güçlük çekiyoruz. Şimdilik “anti-demokrasi”

kavramını kullanıyorum.

Bu rejimler seçimleri ortadan kaldırmıyorlar, ama seçimleri “savaş olarak algılanan siyaset”in bir tekniği olarak kullanıyorlar.

Demokrasinin olmazsa olmazı olan ihtilafların meşrulaştırılmasını reddediyorlar, liderde tecessüm eden bir birlik idealini güdüyorlar.

YSK kararının hemen öncesine denk getirilen açıklaması, “Saray’ın Kürt seçmene yönelik yeni bir girişimi mi masada?” sorusunu getirdi. Siz ne diyorsunuz?

O da mümkün. Bir kez daha pragmatizmin devam edememesini görüyoruz. Yarın mesele yeni bir Kürt açılımı, hatta Suriye’deki Kürt oluşumunun sembolik olarak kabul edilmesi, Türk askerlerinin Kamışlo’da veya Kobanê’de bulunması, ama statükonun devam etmesi gibi ihtimaller bile mümkün. Fakat tüm bunlar süreklilik kazanamıyor. Bunlar hakiki bir politika oluşturamıyor, zamana yayılamıyor, anlık siyasetler olarak kalıyor ve bu sebeple de çok radikal bir şekilde çöktürülüyor.

Öcalan’ın açıklamasını okuduğunuzda ne düşündünüz?

Özellikle umudum ölüm oruçlarına son verilmesi. Şu an benim için en önemli mesaj o. **Açıklamanın Öcalan’ın yanısıra üç imralı hükümlüsünün imzasını taşımasını nasıl yorumluyorsunuz?**

Dört imzalı bir açıklama olması önemli. Öcalan “biz” diye konuşurken hem kendisi bir önder olarak hem Kürt hareketinin sesi olarak konuşuyordu. Şimdi açıklamaya bu şekilde diğer kişilerin de dahil edilmesi daha manidar bir anlama gelebilir. Bu talebin sadece ondan gelmediğinin, paylaşılan bir talep olduğunun altı çizilmiş oluyor.

2016’daki söyleşimizin finalinde, Suriye meselesini konuşurken şöyle demiştiniz: “Suriye ihtilafı her yaz başka bir biçim alıyor.” 2019 yazına girerken, 6 Mayıs’ta Öcalan tarafından yapılan açıklama Suriye’yle başlıyor. Ve söylenen ne Esad rejimine ne Rusya’ya ne de ABD’ye cepheden ters gelecek bir formülasyon. Belki Kürt hareketi için bir geri adım gibi görünebilir, ama yerel demokrasilerin güvence alınması vurgusuna bakarak, bu pekâlâ ileri doğru atılan iki adımdan bir adım geri atılması olarak yorumlanabilir.

Ayrıca ABD’nin tutumu ne olacak, onu da bilmiyoruz henüz. ABD-Türkiye gerilimi sadece Suriye ve Kürt meselesiyle sınırlı değil. S-400’ler krizi, ekonomik sorunlar, Doğu Akdeniz’de petrol arama girişimleri... Bana çok ciddi bir krizle karşı karşıyaymışız gibi geliyor. Erdoğan Rusya’yla ilişkilerde Putin’in tutsağı. Bundan kurtulabilecek mi? Tüm bu sorulara cevap vermeden Suriye meselesini Öcalan’ın açıklaması üzerinden değerlendirebilmek imkânsız. O sahnede de öngörülemezlik marjları çok büyük.

Rasyonalitenin imhası perspektifinden bakarak YSK kararına dönersek, Führer prensibinin bir kez daha devrede olduğunu gördük. Führer prensibini şefin –bizdeki güncel tabirle “reis”in– sözünün hukukun üzerinde olması olarak özetleyebiliriz herhalde.

Ve hukukun yerine geçmesi olarak. Evet. Tür-

6 Mayıs 2019, Kadıköy; YSK’nın İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimini iptal eden kararı tencere-tava eylemleriyle protesto ediliyor

Thomas Houseago, "Fractured Face", 2019

kiye'de o Führer prensibi hâlâ geçerli. Ama 2016'daki görüşmemizden bu yana, Türkiye'de ciddi olarak değişen tek şey devletin çok radikal bir şekilde kartelleşmesi. Devlet tam bir kartel niteliğine sahip. Bu kartelin içinde sadece Erdoğan yok. Ergenekon muhitleri var, Susurluk var. Susurluk'un üzerine gidilmemiş olması Türkiye açısından çok büyük bir trajedi oldu. Şu an Susurluk'un radikal bir şekilde intikam almasıyla karşı karşıyayız. Bunun dışında MHP var. Tüm bu olgular belki 2016'da bu derece berrak bir şekilde görülüyordu. Ama o zamandan bu yana Führer prensibinin yanısıra bu kartelleşme oluştu.

Ergenekon-Susurluk ayrımı yaptınız. Bu ayrımı neye dayandırıyorsunuz? Söz konusu iki güç odağı uluslararası terminolojiyle nasıl adlandırılabilir?

Susurluk, devletin doğrudan icra edemediği yasadışı şiddeti, radikal sağ, mafya ve korucu güçlerini kendi zor aygıtına eklemleyerek gerçekleşmesi anlamına geliyor. Susurluk'la ortaya çıkan "üniformalı çeteler" ele alınmadan 1990'lardaki terör havasını ve devlet-içi rant

savaşını ve iç cinayetleri anlayabilmek mümkün olamayacak. Ergenekon ise bir örgütten çok devlet içinde oluşan, ama devlet-dışı unsurları da içeren, devletin formel yasallığını kendi önünde bir engel olarak gören ve

Erdoğan iki anlamda tutsaklık yaşıyor. Bir yanda, MHP, Ergenekon-Susurluk önünde diz çökmüş durumda ve onların tutsağı. Dış politikada ise Putin'in tutsağı durumunda.

organik bir yapıya sahip olmayan bir muhit. Siyaset dilinde bu yapılanmaları tanımlamayı mümkün kılan kavram ise, Latin Amerika'da kullanılan ve 1990'larda Ümit Cizre'nin Türkiye bağlamında önerdiği "kartel" kavramı.

Erdoğan'ın "kızgın demiri soğutma"nın yanısıra "Türkiye ittifakı"ndan söz etmesine "Türkiye ittifakı diye bir şey olamaz, bizimki

Cumhur İttifakı" diyerek sert tepki gösteren Bahçeli'nin Erdoğan'a aba altından sopa gösterdiği söylenebilir mi?

Türkiye şu anda Führer prensibine sahip olmasına rağmen, Erdoğan iki anlamda tutsaklık yaşıyor. Bir yanda, MHP, Ergenekon-Susurluk önünde diz çökmüş durumda ve onların tutsağı. Dış politikada ise –ne kadar süreceğini bilmek imkânsız olsa da– Putin'in tutsağı durumunda. Bu tutsaklıktan nasıl kurtulabileceğini bilemiyorum. O açıdan Arınç'ın gözlemleri çok ilginç. "Bizi eriten bir güç" diyor. "Tek güç olarak ortaya çıkıyoruz, ama aynı zamanda içimizi oyan ve boşaltan bir sistemle karşı karşıyayız" demeye getiriyor. Erdoğan'ın Türkiye ittifakı söylemi yalnızca MHP'den değil, ulusalcılardan da tepki aldı. Mehmet Ağar gibi birinin mesela Türkiye'de demokrasinin önünü açabilecek bir ittifakla en ufak bir ilgisinin olabilmesi mümkün değil.

Avrupa Parlamentosu Türkiye raportörü Kati Piri ve Avrupa Konseyi genel sekreteri Thorbjørn Jagland, YSK kararının ardından yaptıkları açıklamalarda, Türkiye'de iktidarın seçimle el değiştirmesinin artık uzaklaşan bir ihtimal olduğunu söylediler. AB'nin bu tespiti ne ifade ediyor? Ve asıl önemlisi, vurguladıkları durum Türkiye toplumu için ne anlama geliyor?

Maalesef AB'ye güvenim tamamen kaybolmuş durumda. AB 2015'te ciddi bir tutum sergileyebilirdi, yapmadı. Keza 2016'da ve 2017'de de aynı şekilde. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ayaklar altında çiğnenirken AB sesini çıkarmadı. O yüzden AB'ye güvenmek imkânsız. Demokrasilerde çok büyük kalleşlik olgusu yaşanıyor. Bizim için ne anlama geldiği konusundaysa, evet, iktidarın seçimle gitmeyi kabul etmemesi mümkün. Bunu görmek gerekiyor bir kere. Fakat bu, belli direniş mekanizmalarının ve sahalarının olmadığı anlamına gelmiyor. Bu sahaları mümkün olduğu kadar ayakta tutmak, genişletmek, derinleştirmek ve geliştirmek lâzım. Seçimler de bunun parçası. Tek direniş ayağı tabii ki seçimler değil. Claude Lefort'un "demokratik öngörülmezlik" diye bir teorisi var. Demokratik öngörülmezlik aynı zamanda iktidarın öngörülebilir olmamasını gerektirir. Eğer iktidar öngörülebilir bir noktaya, yani seçimleri kaybetmekle gitmeyecek bir noktaya gelecekse, "ya devlet başa ya kuzgun leşe" mantığını güdecekse, buna karşı verilecek cevap direniş sahalarının genişletilmesi olmalıdır.

Seçimler direniş sahalarından biri, evet. Öte yandan, aleni ihlâllere ve seçim sonucunun tanınmamasına rağmen seçimlere katılmanın rejimin meşrulaştırılmasına, normalleştirilerek konsolide edilmesine katkı sağladığı görüşü bizzat oy veren seçmenlerin de çoğunun paylaştığı bir düşünce... Genişletilmeli dediğiniz diğer direniş sahaları neler

olabilir? Bu alanları yaratmak ve genişletmek için nasıl bir örgütlenme biçimi oluşturulabilir?

Bu konuda benim somut bir öneride bulunabilmem mümkün değil, ama arkadaşlık muhitleri, nesillerarası aktarımlar, tartışma platformları, sanatsal yaratıcılık bile önemli direniş sahaları. Bazen haftada birkaç “ağır” olaya şahit olan Türkiye’de her şey kanıksanmakta, bu ise sadece kolektif hafızayı değil, akli melekeleri de imha etmekte. Gezi sonrasında, anlamın imhası bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bir iktidarı yeniden üretme tekniği haline gelmiş bulunuyor. Bu direniş sahalarının ille de örgütsel bir temelde oluşması zorunlu değil, direnişin, olup bitenleri anlamlandırmanın, dayanışmanın bir potansiyel olarak varolması, günlük yaşam tarzlarını belirleyen bir pratiğe dönüşmesi önemli.

23 Haziran’a dair öngörüleriniz neler?

Bir öngöründe bulunabilmek gerçekten çok zor. Çünkü öncelikle iktidarın nasıl davranacağını bilmek mümkün değil. Bir yandan son karar mercii Erdoğan, ama diğer yandan da az önce de söylediğim gibi bir kartel, bir MHP-Susurluk-Ergenekon olgusu var. ABD’li sosyolog ve tarihçi Charles Tilly’nin çok-aktörlü ya da çok-parçalı tiranlık diye bir kavramı var. Biz de çok-aktörlü bir tiranlıkla karşı karşıyayız. Bu çok-aktörlü tiranlık nasıl davranacak? Bunu öngörmek imkânsız.

Cumhur İttifakı’nın AKP kanadına yakından bakalım –AKP yöneticilerini ve AKP tabanını ayırarak. Abdullah Gül, YSK kararını Anayasa Mahkemesi’nin 2007’deki “367”

kararına benzeten ve kınayan bir açıklama yaptı. YSK kararından birkaç hafta önce, Ahmet Davutoğlu’nun adeta bir muhalefet lideri gibi bir çıkışı oldu. Söylediği belki en önemli şey “partili cumhurbaşkanı sisteminin yeniden düşünülmesi gereği”ydi. YSK kararından sadece bir gün önce de, Bülent Arınç uzun bir aradan sonra sahneye çıktı ve Davutoğlu’nun aksine doğrudan Erdoğan’a hitap ederek, “bir taraftan milletin birliğini temsil edecek, ona ‘illet’, buna ‘zillet’ demeyecek, bir taraftan da partisini ayakta tutacak” dedi. Arınç’ın “parti” vurgusu önemli, zira herkes biliyor ki, artık ortada bir parti kalmadı. Ama bir taban var. Bu tabanın “çekirdek” ya da “reisçi” kısmının dışındakiler için YSK kararını içlerine sindirip tekrarlanan seçimde Binali Yıldırım’a oy vermeleri zor görünüyor.

Bana da çok zor gözüküyor. AKP diye bir partinin kalmadığı kesin. AKP’yi, daha doğrusu rejimi götüren AKP’nin geleneksel kadroları değil. 2011-2012’den itibaren AKP bir deği-

şim yaşadı. Üçüncü nesil diyebileceğimiz bir kadro mevcut şu anda ve AKP’yi radikalleş-tiren de bu kadro. İçişleri bakanı Süleyman Soylu örneğinde olduğu gibi, bunların bir kısmı AKP geleneğinden gelmiyor. Orada da Susurluk ve Ergenekon dinamikleri çok önemli. AKP seçmeni şimdi kalkıp Erdoğan’dan desteğini çekecek mi? Erdoğan’ın terör strateji-

Türkiye’de Führer prensibi geçerli. Ama 2016’dan bu yana, ciddi olarak değişen tek şey devletin çok radikal bir şekilde kartelleşmesi. Bu kartelin içinde sadece Erdoğan yok. Ergenekon muhitleri var, Susurluk var. Charles Tilly’nin çok-aktörlü ya da çok-parçalı tiranlık diye bir kavramı var. Biz de çok-aktörlü bir tiranlıkla karşı karşıyayız.

sini çok iyi kullandığını biliyoruz. 2015’te de bunu yaptı. Beka söyleminin başarısızlığı bu stratejinin her zaman işlemediğini gösterdi, ama bununla birlikte yine de yüzde 50’lik bir oy potansiyeline sahip. Diyarbakır Bağlar’da olana bakın: HDP adayı yüzde 70 oy alıyor, fakat mazbata yüzde 26 oy alan AKP adayına veriliyor. İktidarın bu şekilde davranabilmesi

de mümkün. Kendi özerk hareket alanını artık seçimlerden yola çıkarak değil, iktidarın iç müzakere ve anlaşmalarından yola çıkarak da devam ettirebilir. Nereye kadar bu gidecek, bilemiyorum. Fakat kesinlikle “her şey bitti, direniş mümkün değil” havasına girmemek gerekiyor. Tam aksine, direniş sahaları nerede mevcutsa oralara ağırlık vermek lâzım. Bir yıl veya iki yıl sonra ne olacağını kestirmek gerçekten mümkün değil.

Devlet Bahçeli’nin temsil ettiği devlet kanadının aslında Erdoğan’ın yenilgisini hedeflediği ve o nedenle seçim tekrarında ısrar ettiği yolundaki yorumlara ne dersiniz?

Daha 2013-2014’te “tekeden süt çıkmaz, sende Başkan olmaz” diyen Bahçeli, şu anda Erdoğan’ı tutsak almış bulunuyor. MHP’nin 2020’lerde hedeflediği başarının koşulu, Susurluk’u, Ergenekon muhitlerini, ulusalcıları içeren sistemin korunması, ama kendisini sistemin “tek adam”ı olarak gören Erdoğan’ın erimesi. Bu nedenle MHP’nin Erdoğan için gözyaşı dökceğini düşünmüyorum.

Kâğıt üzerinde baktığımızda, 23 Haziran’da Ekrem İmamoğlu yeniden seçilir gibi görünüyor. Ama realitede bu sonucu ortaya çıkarmamak için iktidarın her yola başvuracağı herkesin malûmu. Nasıl bir strateji yürütülecek sizce? 7 Haziran -1 Kasım sürecinde AKP’nin kaos stratejisinin hedefinde Kürtler vardı. Benzer bir yöntemi İstanbul’da ve büyük ölçüde CHP seçmenine karşı yapmak çok daha zor değil mi?

Evet, kolay değil, ama bir yandan da üç yıl önce yapılamayacağını düşündüğümüz o kadar çok şey gerçekleşti ki. Ve o kadar çok şey kanıksandı ki... Aimé Césaire’in, Hannah Arendt’in de belirttiği gibi, barbar olarak tanımladığınız mekânlarda kullandığınız şiddet, sonunda medeni olduğunu düşündüğünüz mekânlara da dönüyor. Aynen kolonyal şiddetin metropollere yansması gibi. Tabii ki Sur’u veya Cizre’yi yıktıkları gibi İstanbul’un yarısını yıkabileceklerini düşünmüyorum. Ama Fethullah Gülen’le en ufak bir ilişkisi bile bulunmayan o kadar çok kişi “FETÖ”yle ilişkilendirildi ki...

Bir futbol klişesi var, “maç rakiple oynanır”. İktidarın elinden geleni ardına koymayacağı açık. Ama YSK kararının açıklandığı akşam hem sokaklara hem sosyal medyaya yansıyan havaya baktığımızda, 31 Mart’a ve öncesine kıyasla, çok daha yoğun bir bilenmişlik göze çarpıyor.

Önemli olan o bilenmişliği sonuna kadar kullanabilmek. Direniş sahalarının derinleştirilmesi ve genişletilmesinden bahsederken

Thomas Houseago, “Face Study Beast”, 2019

kastettiğim de o. 23 Haziran'da CHP belediye seçimlerini kaybetse bile, ya da kazanması- na rağmen İmamoğlu tutuklansa ve yerine kayyum atansa bile, seferberlik ve direnişi sürdürmek şart. Madem ki bir süreç başladı, sonuna kadar götürmek gerekiyor. Her halükârda, normal işlemeyeceği kesin olan süreç normal işliyormuş gibi davranmak gerekiyor. Boykot kampanyası bir seçenektir, fakat bu kararlaştırılmadığına göre, seçim kampanyasını yapmak gerek. İktidarın elinde bir yığın imkân var. Birincisi, şu ya da bu şekilde Ekrem İmamoğlu'nu veya Canan Kaftancıoğlu'nu "FETÖ" ile veya PKK ile ilişkilendirip onları etkisiz hale getirmeleri mümkün. Sui-kastler mümkün. Susurluk bunu yapıyor. Görsel medya bir iç savaş aygıtı olarak kullanılıyor. 23 Haziran'a kadar neler olabileceğini kestirebilmek mümkün değil. Fakat bence şu anda, en azından demokratik güçler açısından, önemli olan tüm seferberlik imkânlarını sonuna kadar kullanabilmek. Sonunda başarısızlığa mahkûm olursa dahi...

2016 referandumu belirleyici bir kırılma noktasıydı. Ama "6 Mayıs darbesi" olarak tanımlanan YSK kararıyla birlikte yepyeni bir sürece girdiğimiz görünüyor. Ne dersiniz?

Evet, yeni bir sürece giriyoruz. Zira AKP artık legaliteye bağlı olmadığını, legaliteyi ayaklarının altında çiğneyebileceğini çok açık bir şekilde gösteriyor. Fakat nereye kadar?

Bunca öngörülemezlik içinde, 11 Nisan 2019'da, Paris 8 Üniversitesi'ndeki "Beş Yıl Sonra Türkiye?" başlıklı kolokyumda yaptığınız sunumdaki ifadenizle, "içinde bulunduğumuz durumu açıklayan ve önümüzdeki süreçte belirleyici olacak altı unsur"a bakalım. İlki "büyük koalisyon". Bu koalisyonun ya da hegemonik blokun aktörleri şöyle sıralı: "Pür-riten bir burjuvazi. Ya da eskiden püriten olan, şimdiyse devlet eliyle yüzlerce milyar dolara konmuş, son derece yozlaşmış, ranta dayalı bir burjuvazi. Yoksul sınıflar. Sünni Türklerden oluşan İç Anadolu'nun orta sınıfları. Aşırı milliyetçi bir elit." Ardından şöyle diyorsunuz: **"Soru şu: Bu büyük koalisyon sürececek mi? Yoksa bu hegemonik blokun çatladığına mı şahit olacağız? Mesela ekonomik krizin bu blok üzerinde nasıl bir etkisi olacak?"** 31 Mart yenilgisini şu sebeple açıklayan AKP'li yöneticiler oldu: **"Tanzim satışlar imajımızı bozdu."** Yoksul sınıflar açısından büyüyen bozulduğu söylenebilir. Burjuvazi açısından da rantın daraldığı açık. İç Anadolu'nun Sünni orta sınıfları ise, 31 Mart sonuçlarının gösterdiği üzere, **"tam destek, hep destek" pozisyonunu sürdürüyor. "Aşırı milliyetçi elit"e gelince, gemi azağına almış durumda. Bu tablo bize ne söylüyor?**

Bu tablo, Erdoğan'ın Türkiye'yi uçurum kenarına getirdiğini gösteriyor. '70'lerde değiliz, ama özellikle de ekonomik krizle ve şiddetle tanımlanan '70'lerle ortak bazı noktalar hemen ortaya çıkıyor: '70'lerde

"Söz konusu olan sadece sindirme siyaseti değil, muhalifliğin düşmanlık olarak algılanması, siyasetin ise eski Yemen cumhurbaşkanı Salih'in ifadesiyle 'yılanların kellelerinin üzerinde yürüme' sanatı olarak tanımlanması. Payitaht-Abdülhamid fragmanına da bu şekilde bakmak gerekli. Büyük bir gururla sahnelenen cinayetlerin gerçekte ilişkisi yok, ama verilen mesaj çok açık. Referans Abdülhamid, ancak icraat, ittifak ve Terakki'nin icraatı."

MHP, özellikle Orta Anadolu'da, mahalli düzeyde güçlenmekte, kendisine mahkûm kalan Adalet Partisi'nden aldığı destekle, sahip olduğu mahalli kaynakları bir milis gücü oluşturmak için kullanmaktaydı.

Bununla birlikte önemli bir farka da değinmek gerekli: '70'lerin AP'si 2000'lerin AKP'sinin sahip olduğu "hayırseverlik ağı"na sahip değildi. AKP'nin başarısının nedenlerinden biri, büyük şehirlerdeki yoksul katmanla-

Seferberlik ve direnişi sürdürmek şart. Normal olarak işlemeyeceği kesin olan süreç normal işliyormuş gibi davranmak gerekiyor. Demokratik güçler açısından, önemli olan tüm seferberlik imkânlarını sonuna kadar kullanabilmek. Sonunda başarısızlığa mahkûm olursa dahi.

rı yoksulluğun siyasi ya da sosyal bir sorun olmadığına, "fitrat"la açıklanabilecek ve hayırseverlikle aşılabilecek bir "koşul" olduğuna inandırabilmesiydi. İnanılmaz boyutlara ulaşan yolsuzluklar bile bu "felsefe"yle meşrulaştırılmaktaydı. Bu siyaset devam edebilecek mi? Yoksa "iç ve dış düşmanlar" söylemi, komplo teorileri geleceğe yönelik bir umut yaratmaya ve dolayısıyla da mekanik bir aidiyet/itaat üretmeye devam edebilecek mi? Bu sorulara şimdiden cevap verebilmek zor.

İkinci unsur "rejimin rasyonalitesi". Şöyle diyorsunuz: "Siyasi teoride muhalefet hare-

ketlerinin radikalleşmeleri üzerinde durulur, fakat çoğu zaman bir rejimin de radikalleşebileceği unutulur. Halbuki bu, dünyada oldukça sık rastlanan bir durumdur. Türkiye'de de rejimin bu şekilde değiştiğini, sadece yaşanan âna anlamını verebildiğini ve ileriye doğru bir kaçışın olduğunu görüyoruz. Bu adeta iktidar için bir habitus'a dönüşmüş, bir tür iktidar tekniği olarak içselleştirilmiş durumda. Bu sürekli ileriye kaçış hali, bizatihi rejimin kendisinin de ihtiyacı olan rasyonaliteyi imkânsız kılıyor."

2016'daki söyleşimimde, Şerif Mardin'den yaptığınız alıntı akla geliyor: **"Komplo teorilerinin devlet felsefesi haline gelmesi..."** Bu rasyonalite imhası, bu sürekli ileriye kaçış ne kadar sürdürülebilir? Söz konusu "büyük koalisyon"un bileşenleri –"aşırı milliyetçi elit" haricinde– bu radikalleşmeye ne kadar ayak uydurabilir veya sürdürülmesinde ne fayda görebilir? 23 Haziran bu bakımdan "hegemonik blok"un çözülmesinin başlangıcı olabilir mi –özellikle Gül, Davutoğlu ve Arıncı'nın peşpeşe yaptıkları çıkışla birlikte düşünüldüğünde?

Bu rasyonalite imhasının ve rejim içi radikalleşmenin devam etmesinin koşulu, krizin içte ve dışta bir sistem haline gelmesi ve tartışmayı, alternatif arayışını, felaketten çıkış senaryolarını anlamsız kılan bir şiddete başvurulması. AKP'nin birinci ya da ikinci nesil kadrolarının bir sosyal taban bulabileceklerini düşünmüyorum, ama böyle bir gelişimin rejimin kendisini de sersemletireceği, özellikle dış politikada şimdiye kadar görülenlerden çok daha büyük hatalara iteceği de kesin. **Üçüncü unsur "ekonominin fedası". Bu unsuru İran rejimini araştıran Mehrad Vahabi ve Machiavelli'den –"ekonominin yıkımının siyaset inşasının bir aracı olabileceği"– örnekliyorsunuz ve şöyle diyorsunuz: "Yakın gele-**

ekte Erdoğanizm de sistemi korumak adına Türkiye’de böylesi intiharsı bir ekonomi politikasına kalkışabilir mi?” Rasyonalite kaybı ve kurumsuzlaşma ile el ele ekonominin riske edilmesine çoktandır tanığız, ama “feda” boyutu aynı zamanda “büyük koalisyon”un fedası anlamına da gelmez mi? O durumda Erdoğanizmin kolonları da çökmez mi?

Evet, böyle bir strateji hegemonik blokun çözümlmesini kaçınılmaz kılacak. İran örneği bu açıdan önemli: İran’da “hegemon” anlamında bir bloktan bahsedemeyiz. İzlenen ekonomik politikalar ise ya predatör –yırtıcı– ya da intihari bir niteliğe sahip. Ama Erdoğan’ın oluşturduğu ve el koyduğu Varlık Fonu’na benzeyen “Vakıflar”daki (Bunyadlar) 20 milyar dolara sahip olan sistem bu vakıfların “müşterisi” kitesine, Pasdaranlara ve Basijlere güvenebiliyor. En azından şimdilik. Erdoğanizm, kendisini hem İstanbul hem de “İslâmi” taşra burjuvazisinin, orta sınıfların desteğinden mahrum kılacak, ama ulusalcılara, ülkücülere, yeni Akıncılara, SADAT’lara mahkûm kılacak böyle bir senaryoya hazır mı? Bu soruya cevap verebilmek zor, ama senaryonun başka ülkelerde hayata geçirildiğini unutmayalım.

Dördüncü unsur “devletin paramiliterleşmesi”. Şöyle diyorsunuz: “Paramiliterleşmeye dair yapabildiğim ilk kaba hesaplara göre, Türkiye’de bu yapılanmaların içinde şu anda yaklaşık 200 bin silahlı kişi bulunuyor.” Devamını şöyle getiriyorsunuz: “Peki, bu paramiliter kuvvetlerin sadakati ne derece kalıcı olacak? Bu aktörlerin birçoğu Erdoğan’a sadık olabilir, fakat sadakatlerinin devlete olmadığı açık. Bir kısmıysa prensipte devlete, milliyetçiliğe veya cihada bağlı olabilir, fakat bunlar da Erdoğan’a sadık kalmayacaktır. Bu bağlamda MHP gibi aşırı milliyetçi kesimlerin stratejisi büyük önem taşıyor.” Çizdiğiniz tablo aynı zamanda bir iç çatışma tablosu değil mi? 11 Mayıs gecesi şu haberle karşılaştık: “Yeniçağ gazetesi yazarı Yavuz Selim Demirağ katıldığı TV programı sonrasında kimliği belirsiz yedi kişinin beyzbol sopalı saldırısıyla ağır yaralandı. GATA’da yoğun bakımda tedavi altına alındı.” Söz konusu TV programında AKP belediyelerindeki yolsuzlukları konu eden Demirağ’a yapılan saldırının benzerlerinin 23 Haziran sürecinde çeşitli muhalif seslere, kesimlere yapılması uzak ihtimal değil gibi. Siz de suikastlerin bile mümkün olduğunu belirttiniz. Bütün bu mümkünler “büyük resim”e dair bize ne söylüyor?

Bu gelişmeler çok endişe verici. Söz konusu olan sadece sindirme siyaseti değil, muhalifliğin düşmanlık olarak algılanması, siyasetin ise eski Yemen cumhurbaşkanı Salih’in ifadesiyle “yılanların kellelerinin üzerinde yürüme” sanatı olarak tanımlanması. Payitaht-Abdülhamid fragmanına da bu şekilde bakmak gerekli. Abdülhamid’in paralel bir devlete sahip olduğunu biliyoruz. Fragman da büyük bir gururla sahnelenen cinayetle-

rin gerçekte ilişkisi yok, ama verilen mesaj çok açık. Referans Abdülhamid, ancak icraat, daha çok İttihad ve Terakki’nin icraatı.

Beşinci unsur olarak “No Putin, no Russia” sloganından hareketle, meşruiyetini sadece “reis”e dayandıran bir rejim türünden söz ediyorsunuz ve “Erdoğanizm, sonuçları son derece yıkıcı olacak bir ‘No Erdoğan, no Türkiye’ stratejisine kalkışacak mı?” diye soruyorsunuz. Bu da bizi tekrar “büyük koalisyon”a

Rasyonalite imhasının ve rejim içi radikalleşmenin devam etmesinin koşulu, krizin içte ve dışta bir sistem haline gelmesi ve alternatif arayışını anlamsız kılan bir şiddete başvurulması. AKP’nin birinci ya da ikinci nesil kadrolarının sosyal taban bulabileceklerini düşünmüyorum, ama böyle bir gelişimin rejimi sersemleştireceği, çok daha büyük hatalara iteceği de kesin.

getiriyor. Böyle bir strateji o koalisyonla mümkün mü? Rasyonalitenin imhası bahsinde “otoriter rejimlerin çoğunda belli ölçüde denge mekanizmaları bulunur ve her şeye rağmen, rasyonaliteden tamamen çıkmazlar” diyorsunuz ve bunun “otoriter rejimler ve Erdoğanizm arasındaki önemli bir fark” olduğunu söylüyorsunuz.

Demokrasiler de, klasik otoriter rejimler de “lider” ve “iktidar” arasındaki ayrımı korurlar. Bu aslında modernite öncesindeki “kralın iki bünyesi”, fani bünyesi ve kendisinden sonra başka bir kral yoluyla devam edecek “daimi” bünyesi ve dolayısıyla toplumun bünyesi arasındaki farkın korunması anlamına gelmektedir. Daha önce de ele aldığımız “Führerprinzip” bu ayrımı reddeder, “millet”i ve “lider”i organik, kan bağıyla pekişmiş bir bütünlük olarak algılar. “Lider”, bir demokraside ya da klasik otoritarizmde olduğu gibi “millet”i belirli bir “zaman dilimi” içinde temsil eden ve bu nedenle de kısmen kutsallaştırılmış ya da “dokunulmaz” olarak kabul edilen bir şahıs olarak değil, “millet”in “geçmişini” ve “geleceğini” elinde tutan, milletin varolmasının “ezeli ve ebedi” koşulu olarak görür. Lider, aynı zamanda, “toprağın vatanlaşmasını” ve “bezin bayraklaştırılmasını” sağlayan “şehitlerin” kanını taşıyan, onların mukaddesâtına sahip olan şahıstır. Lider’e ihanet, sadece “dava”ya değil, aynı zamanda bu kana ihanet anlamına gelmektedir.

Altıncı unsur “kiliazm”. Şöyle diyorsunuz: “Sosyolog Karl Mannheim bunu dünyayı sadece kendi iradesiyle değiştirme arzusu olarak açıklıyor ve Kairos’un Kronos’la savaşı imgesiyle anlatıyor. Kairos Yunan mitolojisinde fırsatların tanrısı, yani iradeyi öne çıkaran tanrıdır. Kronos ise zamanın, tarihin tanrısıdır. Son on yılda Türkiye’de yürütüldüğünü gördüğümüz siyasetin de gerek Irak’ta, gerek Suriye’de, özellikle de bugün ABD’yle olan ilişkilerde böyle bir kiliazma dayalı olduğunu görüyoruz. Bu durum bizatihi iktidarın kendisi için de bir tehdit oluşturuyor.” Suriye’deki gelişmelere ve ABD’yle ilişkilere bakıldığında, Kairos’un yolun sonuna geldiği, Kronos’un hükmünü icra etmeye başladığı söylenebilir herhalde. Size de öyle geliyor mu?

Suriye’de 2020’lerde ortaya çıkabilecek tabloyu öngöremiyorum, ama Kairos duvara toslayınca kadar yılıp yorulmayan mace-racı bir irade. Daha iki yıl önce Erdoğan Lozan’ın yeniden gözden geçirilebileceğini, “18 milyon kilometrekarelik anavatan”ın kaybedildiğini söylüyordu. 2010’dan beri, Türkiye’nin Hollanda’dan Almanya’ya, Rusya’dan İran’a ve ABD’ye kadar şiddetli bir kriz yaşamadığı ülke kalmadı. Kairos, içerde tıkandığı her anda çözümünü dışardaki bir krizde buldu. Sorun, şantaj boyutu ağır olan, ama son derece tahripkâr ve kanlı sonuçlar üreten bu siyasetin ne kadar devam edebileceği.

Hegemonik bloktan epey söz ettik, “maç rakiple oynanır” demiştik, “rakiplere” yakından bakalım. İki asli rakip var: CHP’de vücut bulan orta sınıf ağırlıklı laik-cumhuriyetçi kesimler ve HDP’de vücut bulan emekçi ağırlıklı Kürt hareketi ile sol-demokrat kesimler. Asıl ittifak, Millet İttifakı’ndan ziyade –Erdoğan’ın “zillet ittifakı” dediği– bu iki partinin tabanları arasında. Zaten Cumhuriyet İttifakı’nın liderleri, sözcüleri ve medyası bu ittifaka vuruyor; bölmeye çalışıyor. 23 Haziran’da ve sonrasında bu ittifak nasıl bir rol oynayabilir? Tek adam rejimini geriletip parlamenter rejimin yolunu açabilir mi?

Bu soruya verebileceğim cevap aslında bilinenin tekrarı olacak: Bu ittifak Türkiye’de ve Ortadoğu’da bir Kürt halkının, bir Kürt sorununun olduğunu ve bu sorunun şiddetle çözülmeyeceğini kabul edebilecek mi? CHP soykırımla, Kürt katliamlarıyla, 1920’lerin, ’30’ların azınlık düşmanı, anti-semit siyasetleriyle belirlenmiş “ulusalcı” mirasından kopabilecek mi? Hem kendisini hem de İyi Parti’yi inancın inançsızlığı, bir dinin diğer bir dine, bir mezhebin diğer bir mezhebe, bir milletin diğer bir millete, erkekliğin kadınlığa, hetero-cinselliğin eşcinselliğe üstün olmadığına ikna edebilecek mi? 1908’den bugüne kadar yaşananlar, “bu üstünlüklerden feragat etmeyen” liberal siyasetlerin bir-iki yıl içinde çöktüğünü gösteriyor.

SÖYLEŞİ: YÜCEL GÖKTÜRK - ALİCAN TAYLA

Savaş ganimeti belediyeler

HDP'nin geri kazandığı belediyelerde göreve başlayan yönetimlerin açıkladığı bilançolar kayyumların nasıl gözü kara bir talan politikası yürüttüğünü gözler önüne seriyor. Sadece HDP'yi etkisizleştirmeyi ve siyasi kazanımları ortadan kaldırmayı değil, bölgenin ekonomik sorunlarını derinleştirmeyi de üstlenen kayyumların önümüzdeki dönemde de sahaya sürülmesi yüksek ihtimal.

İRFAN AKTAN

HDP, 31 Mart yerel seçimlerinde, AKP'nin Kasım 2016'da belediyele-re yönelik başlattığı kayyum atama operasyonunun iktidarın beklediği sonucu vermeyeceğini göstermeyi hedefliyordu. Türkiye'nin batısında kazanacağından emin görünen AKP ise kayyum politikasının halk tarafından benimsendiğini göstermek için Kürdistan'daki seçim çalışmalarına ağırlık verdi. Hakkâri'nin İran sınırındaki Esendere beldesinden başlayıp Irak-İran sınırındaki Şemdinli'ye, Irak sınırındaki Çukurca'ya, oradan batıya doğru Beytüşşebap'a, Şırnak'a, Uludere'ye kadar uzanan sınır hattına çok sayıda ilave asker-polis kaydırarak, nüfus müdürlüklerine usûlsüzce seçmen kayıt işlemi yaptırarak, ahırlara bile seçmen kaydettirerek, çeşitli yollarla yanına yerel işbirlikçiler çekerek oyunu artıran AKP, gösterdiği üstün gayretle bölgedeki yerel yönetim kontrolünün kendisi açısından hayati önemde olduğunu ortaya koydu.

31 Mart'ın hemen ertesinde konuştuğumuz HDP Şırnak milletvekili Hüseyin Kaçmaz seçmen kaydırma işleminin boyutlarını şöyle özetliyordu: "Şırnak merkezde 24 Haziran 2018'de 32 bin olan seçmen sayısı Ocak 2019'da 40 bine çıkarıldı. Yani yaklaşık 8 bin seçmen artışı vardı. Bunların yaklaşık 500'ü 18 yaşına girmiş ve ilk defa oy kullanacak seçmendi. Diğerleri tamamen taşınan seçmenlerdi, ki zaten sonucu da onlar belirledi." Hepsini altı ayda, neredeyse herkesin birbirini tanıdığı bu küçük yerleşim yerinde seçmen nüfusu resmi kayıtlarda yüzde 25 artmıştı!

Seçimden bir gün önce Şırnak ve Muş gibi illere askeri ve sivil araçlarla binlerce insan taşındığını gösteren videolar unutulup gitse de, AKP'nin 31 Mart'ı bir muharebe olarak gördüğü hafızalara kazındı. AKP'nin

kayyumların koltuğunu ne pahasına olursa olsun koruma çabasının nedenlerinden biri geride bırakılan talan enkazını gözlerden kaçırmak ve bu talanın devamını sağlamak, diğeri de Kürt seçmenin HDP'ye tepkili, iktidarın kayyum politikasından ise memnun olduğunu göstermekti.

Kasım 2016'dan itibaren DBP-HDP'li 105 belediyenin 95'ine kayyum atanmış, belediye eş başkanlarının çoğu gözaltına alınmış veya tutuklanmıştı. Halen 38 belediye eş başkanı hapis hanelerde tutuluyor. HDP 31 Mart'ta kayyum atanmış 95 belediyenin 65'ini geri alabildi. Ancak, seçimlerden sonra YSK'nın, OHAL dönemindeki KHK'larla kamu görevinden ihraç edilenlerin belediye başkanı olamayacağına ilişkin hukuksuz kararıyla birlikte, HDP'nin elinde kalan belediye sayısı 59'a düştü. Bu belediyelerde yeni göreve başlayan yönetimlerin açıkladıkları bilançolar ise kayyumların nasıl gözü kara bir talan politikası yürüttüğünü gözler önüne seriyor.

Çözüm süreci bitirildikten sonra, Kürt hareketinin tüm kazanımlarını ortadan kaldırmak üzere her türlü yola başvuran iktidar, 2016'nın sonlarına gelindiğinde, dokunulmazlıkları kaldırılan HDP'li siyasetçilerle birlikte belediye eş başkanlarını da hedefine aldı. Peyderpey görevden alınıp tutuklanan belediye eş başkanlarının yerine İçişleri Bakanlığı ve valilikler eliyle kayyumlar atandı.

DBP'li (Demokratik Bölgeler Partisi) belediyelere kayyum atanmasının yolu, 15 Temmuz 2016 "darbe girişimi" sonrasında ilan edilen OHAL'le birlikte 4 Eylül 2016'da çıkarılan 674 sayılı KHK'da 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 45. maddesine yapılan eklemeyele açılmıştı. Bu düzenlemedeki şu ifadeler, daha sonraki talan politikasının "kanuni" kılfı niteliğindeydi:

"Belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütleri-

ne yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46. maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir... Görevden uzaklaştırılan veya tutuklanan belediye meclisi üyesinin istifa etmesi halinde de bu fıkra hükümleri uygulanır. Bu fıkra gereğince belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilen belediyelerde bütçe ve muhasebe iş ve işlemleri valilik onayı ile defterdarlığa veya mal müdürlüğüne gördürülebilir. Bu belediyelerde belediye meclisi, başkanın çağrısı olmadıkça toplanamaz..."

Düzenlemenin ilk cümlesine dayanarak, hakkında kesinleşmiş mahkeme kararı olup olmadığına bakılmaksızın seçilmiş belediye eş başkanlarının yerine kayyum atanmasının yolu açıldı. İl belediyelerine kayyum atama yetkisi İçişleri Bakanlığı'na, ilçe ve belde belediyelerinde ise yetki valilere verildi. Belediye meclisleri, encümen ve komisyonlar da atanmış memurların kontrolüne bırakıldı.

Öte yandan, düzenlemede "bu belediyelerde belediye meclisi, başkanın çağrısı olmadıkça toplanamaz" cümlesi belediye meclisinin denetim mekanizması olmaktan çıkarılmasını amaçlıyordu. Nitekim, kayyum atanan belediyelerin hiçbirinde kayyumlar meclisleri toplantıya çağırmadı. Bütün karar alma süreçleri seçilmişlerin denetiminden kaçırıldı. Ardından da kayyumlar serbestçe talana, belediyeleri borçlandırmaya, yandaşlara sermaye aktarmaya, gösterişli odalar, şatafatlı banyolar yaptırmaya başladı. Fakat tüm bu icraatların boyutu, 31 Mart seçimlerinde tekrar kazanılan belediyelerde görevlerine başlayan yeni başkanların akıl durdurucu talanı gözleriyle görmesiyle, elde edebildikleri verileri kamuoyuna açıklamalarıyla ortaya çıktı.

Ultra-lüks makam odası, fıstıklı kadayıf
1 Kasım 2016'da Diyarbakır Büyükşehir Belediye'sine atanan kayyum, 31 Mart 2019'daki seçimleri kaybedene kadar 1 ton 600 kilo fıstıklı kadayıf yemiştir! Aynı zamanda 92 bin liralık da hediyelik fincan takımı satın almıştır.

Mardin Büyükşehir Belediyesi kayyumunun ise kuruyemiştir ve kahveye düşkün olduğu görülüyor. Aynı zamanda vali olan kayyum Mustafa Yaman sadece 2019 yılının ilk üç ayında kuruyemiştir ve kahveye 164 bin 550 lira harcamıştır.

Diyarbakır belediye binası içinde kayyumun yaptırdığı banyolu, "abdest lavabolu" şatafatlı odayı yeni belediye başkanı Selçuk Mızraklı basına gösterirken, harabeye çevrilen Sur'un kayyumunun da ondan geri kalmadığı ortaya çıktı. Kendisine altın taklidi banyo yaptıran Sur kayyumunun makam odasına harcadığı parayı bilmiyoruz. Ama büyükşehir kayyumunun makam odasına belediye bütçesinden 2,5 milyon TL harcadığını Mızraklı açıkladı.

Diyarbakır-Bismil kayyumunun belediye binasını Emniyet Müdürlüğü'ne hibe ettiği açıklanırken, Cizre kayyumu daha da ileri giderek binayı görevli olduğu kaymakamlığa hediye etmiştir!

Van Büyükşehir Belediyesi'nin kayyum yönetimi de belediyenin etrafına beton bloklar örerek "karakola" çevirmek için 1 milyon küsur lira ödeme yapmıştır. Kayyum aynı zamanda polis tesislerinin onarımı, bayrak alımı ve Erdoğan'ın Malazgirt mitingi için de belediye bütçesinden milyonlarca lira harcamıştır.

Bütün bunlar yağmanın, talanın medyalara yansıyan "magazinel" boyutu sadece. Kayyumların yandaşlara peşkeş çektiği ihaleler, belediyeleri altından kalkamayacakları kadar borca batırarak yaptıkları harcamalar göz önüne alındığında, cebe doldurulanların

Diyarbakır Büyükşehir Belediye'sine atanan kayyum 1 ton 600 kilo fıstıklı kadayıf yemiştir, 92 bin liralık hediyelik fincan takımı satın almıştır, makam odası için harcadığı meblağ 2,5 milyon lira. Mardin Büyükşehir Belediyesi kayyumu ise 2019'un ilk üç ayında kuruyemiştir ve kahveye 164 bin 550 lira harcamıştır.

üzerine bir-iki ton fıstıklı kadayıfın mideye indirilmesi tam mânâsıyla hafif kalıyor.

Sayıştay'ın 2017 Kayyum Raporu

Aslında kayyumların nasıl gözü dönmüş bir yağma ve talana giriştikleri Sayıştay'ın 2017 yılı mali tablosuna yansımış, dolayısıyla resmi kayıtlara geçmişti. Van, Ağrı, Siirt, Dersim, Şırnak, Hakkâri, Mardin ve Diyarbakır belediyelerinin 2017 mali tablolarını inceleyen Sayıştay denetçileri, yapılan milyonlarca liralık harcamaların belediye bilançosuna yansıtılmadığını, kredi borçlarının faizleriyle beraber yüz milyonları geçtiğini, bilançolara yansıtılmayan harcamaların akıbetinin ise bilinmediğini saptamıştır.

Raporla, örneğin Van'da belediyeye ait olup da satılan ve kiralanan taşınmazların alacaklarının takip edilmediği ortaya çıktı. Belediye ise sorunun KHK'lerle ihraç edilenler nedeniyle kalifiye eleman yetersizliğinden kaynaklandığını iddia etti. Ağrı'da borçlar kayıtlara doğru olarak geçirilmezken toplu taşımadan gelen gelirlerin taşeron şirketin hesabına kaydırıldığı belirlendi. Siirt'te 567 taşınmaza ait kayıt bulunmazken dış borcun iç borç gibi gösterildiği tespit edildi. Dersim'de

mali tabloya dair doğru bilgiler gizlenirken, Şırnak'ta takas edilen taşınmazların denetimden sonra kayda alındığı ortaya çıktı.

Rapora göre, Van Büyükşehir Belediyesi 2017 yıl sonu itibarıyla bankalara 125 milyon lira kredi borcuna gömülmüş, ödenmesi gereken vergi ve sigorta primleri "nakit yetersizliği" gerekçesiyle zamanında ödenmemiştir. Keza 2017'de açılan ihaleler nedeniyle vadesi geçmiş 707 milyon lira tutarında kira alacağı bulunmasına karşın, sözleşme hükümlerinin gereği takip edilmediği ve gerekli işlemlerin yapılmadığı bilgisi de raporda yer aldı.

City Van Alışveriş Merkezi'nin üç yıllığına kiralanması nedeniyle oluşan 23 milyon lira tutarındaki alacağın hesaplarda ve kayıtlarda bulunmadığına da yine Sayıştay raporunda yer veriliyordu. Keza 2017'de yüzde 25 peşin ve 12 ay taksitli 17 buçuk milyon lira bedelle satışı yapılan arsanın 2018 yılında tahsil edilecek olan 10 milyon liralık tutarının ilgili hesaba geçirilmediğinin belirtildiği raporda, belediyeye ait çok katlı otoparkta bulunan bağımsız bölümlerin taksitli satışı nedeniyle 2018 yılında tahsil edilmesi gereken 1 milyon lira tutarındaki alacağın da hesap dönemi sonunda ilgili hesaba kaydedilmediği ortaya çıktı.

Sayıştay raporunda Ağrı belediyesinin İller Bankası'na olan borcunun doğru kaydedilmediğine, faiziyle birlikte 27 milyon lira olan borcun bilançoda 7 milyon lira olarak gösterildiğine yer veriliyor. Ayrıca, sürekli işçi kadrolarında istihdam edilen personele ilişkin kıdem tazminatı karşılıklarının ayrılması neticesinde ilgili hesabın 7 milyon lira eksik olduğu raporda yer alan bilgiler arasında. Sayıştay raporuna göre Ağrı'da toplu taşıma ücretleri taşeronu bırakılmış, belediye için alınan tüketim mallarının ise akıbeti ise bilinmiyor.

Aynı şekilde, Siirt'te 567 taşınmaz mülkün kaydının olmadığı, dış borcun iç borç gibi gösterildiği, Sayıştay'ın 2017 yıl sonu raporuyla ortaya çıktı. Keza İller Bankası'ndan Siirt Belediyesi'ne gönderilen 11 milyon liranın bilançoda 7 milyon lira olarak gösterildiği, geri kalan tutarın akıbetinin ise bilinmediği aktarılıyor.

Kayyum Dersim'de inşaatı devam eden yapıları tamamlanmış gibi gösterirken, Şırnak'ta ise belediyenin taşınmazlarına ilişkin kaydın tutulmadığı, Mardin'deki taşınmazların kaydının gerçek durumu yansıtmadığı, Diyarbakır ve Hakkâri belediyelerinin bilançosunda bankalara milyonlarca lira kısa ve uzun vadeli borç bulunduğu, Diyarbakır-Kayyumar belediyesinde kurum kayıtları ile tapu kayıtları arasında 4 milyon lira tutarında bir uyumsuzluk görüldüğü tespit ediliyor.

Bu saydıklarımız sadece 2017'ye ait kayyum bilançosu. Bu tabloya bakarak 2018'de yağmanın vardığı boyutları, 31 Mart'ta koltu-

ğunu kaybedeceğini bilen kayyumların alelacele nasıl bir talana giriştiklerini tahmin etmek zor değil.

Kayyum siyasetinin ideolojik boyutları

Kayyumların talanı sadece akçeli işlerle sınırlı değil elbette. Daha da önemlisi, kayyumların asıl misyonu, bölgede yürütecekleri ideolojik faaliyetlerle Kürt hareketinin, yerel yönetimlerin kazanımlarını teker teker yok etmektir.

1 Kasım 2016'da Diyarbakır'a atanan kayyumun 29 aylık hükümranlılığı döneminde yaptıkları, genel olarak kayyumların icraatlarının özeti sayılabilir. Kadınlara, çocuklara, yoksullara, hafızaya, anadile ait ne varsa yok etmeye odaklanan kayyum yönetimi bir taraftan belediyenin "ganimetlerine" üşüşürken, bir yandan da Kürt hareketinin kazanımlarını Türkçü-İslamcı ideoloji çerçevesinde yok etmeye girişti.

Örneğin, Diyarbakır ve ilçe kayyumları Diksum, Ekin Ceren, Amida, Roza, Jinwar, Meya, Zozan Eren, Hani Belediyesi, Nujin ve Nujiyan isimli kadın merkezlerini kapattı. Bu birimlerdeki kadın çalışanlar ya ihraç edildi ya da bambaşka alanlarda görevlendirildi. Kapatılan kurumlar TÜRGEV'e, Aile Bakanlığı'na veya Halk Eğitim Merkezleri'ne devredildi. Bazı merkezler Kur'an kursuna çevrildi. Buralarda büyük bir kadrolaşmaya gidildi.

Diyarbakır'da çok-dillilik uygulaması başta olmak üzere, gıda bankaları, konservatuar, psikolojik danışma merkezleri, kreşler, yaşlı bakım merkezleri, meslek edindirme amaçlı kurulan tekstil atölyeleri kapatıldı. Engellilere ve gençlere yönelik sosyal projeler, üniversiteye hazırlık kursları iptal edildi. Kültür derneklerinin faaliyetleri durduruldu ve bütün kurumların isimleri değiştirildi.

Sur Belediyesi'nde Ermenice ve Süryanice tabelaların yanı sıra, Roboski anıtı da kaldırıldı; belediye bünyesinde faaliyet gösteren tiyatro kapatılıp tiyatrocular zabıta olarak görevlendirildi.

Kayapınar belediyesine ait kütüphane-deki kitaplar örgütsel suç malzemesi kabul edilerek toplatıldı. Mervani Parkı'nda bulunan simgesel kabartmalar söküldü.

Diyarbakır'daki *Cegerxwin Gençlik Kültür ve Sanat Merkezi*'nin tabelası indirildi. Tepkiler üzerine tabela daha sonra tekrar yerine asıldı. Büyükşehir önündeki insan başlı aslan heykelleri kaldırıldı. Belediye Tiyatrosu kapatıldı, burada çalışanlar da zabıta olarak görevlendirildi. Elazığ yoluna dikilmiş olan sarı ve kırmızı lalelerden sarı olanlar, çimenlerle birlikte "yeşil-sarı-kırmızı" görüntüsü verdiği gerekçesiyle söküldü. *Parkorman*'ın ismi *15 Temmuz Şehitler Parkı* olarak değiştirildi. Mehmed Uzun'un ismi verildiği parktan indirilmek istendi, parkın içindeki heykeli kaldırıldı.

Amed'deki tek cemevini bünyesinde ba-

rındıran Pir Sultan Abdal Kültür Merkezi'ne yapılan 7 bin liralık bağışın geri verilmesi için icra takibi başlatıldı. Ceylan Önkol'un adı, verildiği parktan kaldırıldı. Lice'de, çözüm süreci devam ederken, Haziran 2013'teki bir karakol inşaatını protesto sırasında askerlerce öldürülen Medeni Yıldırım'ın isminin verildiği parkın ismi *Şehit Binbaşı Ümit Çelik Parkı* olarak değiştirildi. Dicle ilçesinde, Leyla Kasım'ın isminin verildiği park, *Şehit Er Ekrem Dinç Parkı* ve Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın adını simgeleyen *Üç Fidan Parkı*'nın ismi, *Şehit Uzman*

Diyarbakır'da çok-dillilik uygulaması başta olmak üzere, gıda bankaları, konservatuar, psikolojik danışma merkezleri, kreşler, yaşlı bakım merkezleri, meslek edindirme amaçlı kurulan tekstil atölyeleri kapatıldı. Engellilere ve gençlere yönelik sosyal projeler, üniversiteye hazırlık kursları iptal edildi. Kültür derneklerinin faaliyetleri durduruldu ve bütün kurumların isimleri değiştirildi.

Çavuş Hacı Osman Ayyıldız olarak değiştirildi ve Lice'de üzerinde tek devlet, tek millet, tek dil, tek din yazan saat kulesi ilçenin tam merkezine dikildi.

Kayyumlar Batman'da her ay 600'ü aşkın yoksulun ihtiyacını karşılayan Batman Gıda Bankası'nı, Diyarbakır'da 32 bin yoksula destek veren Sarmaşık Derneği'ni, birçok ilde şubesi bulunan Rojava Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ni, Siirt'te yoksullara yardım eden Bin Umut Yoksullukla Mücadele Derneği'ni, Van'da 450 aileye her ay düzenli gıda ve giyim yardımı yapan Van Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği'ni de kapattı.

Aynı tasfiye süreci kayyum atanan diğer tüm belediyelerde, başta kadınlara ait kurumlar olmak üzere yereldeki tüm birimlere uygulandı.

Kayyum atanması üzerine Şırnak'ın Cizre ve Silopi ilçesinde kapatılan kadın müdürlüklerine ait mekânlar AKP Kadın Kolları başkanlarına tahsis edilerek Kur'an veya di-kiş kursuna dönüştürüldü.

Siirt'te *Kadın Müdürlüğü* ve *Kadın Merkezi* çalışanları görevden alınırken, *Hanımlar Kültür Merkezi* adı altında bir proje hazırlan-

dı. Batman'da şiddet mağduru kadınlara destek için oluşturulmaya çalışılan *Kadın Yaşam Köyü* projesi durduruldu, *Kadın Organik Semt Pazarı* genel bir semt pazarına, *Batman Kadın Spor Kompleksi*, *Batman Spor Kompleksi*'ne çevrildi.

Van Büyükşehir Belediyesi'ne ait kadın sığınma evi ve *Alo Şiddet* hattı kapatılırken belediye otobüslerindeki kadınlara haftada bir günlük ücretsiz hizmet iptal edildi. Van İpekyolu Belediyesi'nin kadın emeği halk pazarı kapatıldı. Aynı belediyeye ait yükseköğrenim kız öğrenci yurdu projesi durduruldu. Van Edremit Belediyesi'nin kadın kilim atölyeleri kapatıldı, *Mor Satış Noktaları* projesi durduruldu. Van'ın Başkale Belediyesi'ne bağlı kadın atölyesi ve Van Gürpınar Belediyesi'ne bağlı kadın kooperatifi kapatılarak Gürpınar'da kadın emeği tanıtım büfeleri KADEM'e devredildi. Van Saray Belediyesi'nde kadınların üretim yaptığı seralar kapatıldı.

Diyarbakır Kayapınar Belediyesi tarafından projelendirilen, alan belirlemesi yapılan ve ihale aşamasına geçilen *Kadın Kent Meydanı* kayyum tarafından *Kent Meydanı*'na dönüştürülürken, projede yer alan ve kadınların aktif katılımını hedefleyen eğitim ve sanat atölyeleri, *fitness* salonu ve amfi gibi kullanım alanları projeden çıkarıldı. *Kadın kütüphanesi* olarak tasarlanan alan *meydan kahvesi* olarak değiştirildi. Diyarbakır Silvan Belediyesi'ne bağlı *Meya Kadın Danışma Merkezi*, *Aile Danışmanlığı Merkezi*'ne dönüştürüldü ve AKP Silvan Gençlik Kolları başkanının eşi merkeze yönetici olarak atandı. Hani'de *Kadın Danışma Merkezi*, pastacılık ve Kur'an kursuna dönüştürüldü.

Asimilasyon-militarizasyon

Kayyumlar belediyeleri aynı zamanda yeni bir asimilasyon-militarizasyon politikasının aracı olarak da kullandı. Birkaç örnekle yetinelim: Mardin Büyükşehir Belediyesi kayyum Mustafa Yaman, *Çanakkale Şehitleri* adına 17 Mart'ta kent merkezinde hoşaf dağıttırdı. Ömerli Belediyesi kayyum Erol Korkmaz, 4 Mayıs'ta ilçede çocuk şenliği adı altında çocuklara "Osmanlı şerbeti" içirip "Osmanlı macunu" yedirdi. Kızıltepe Belediyesi kayyum Ahmet Odabaşı, yirmi noktada bulunan Türk-İslam motifli çeşmelere "şehit" ismini verdi.

Savur Belediyesi kayyum İdris Koç uçurtma festivali adı altında 25 Nisan'da çocuklara "bayrak" yürüyüşü yaptırdı. Hizan Belediyesi kayyum Bülent Hamitoğlu "kitap okuma" adı altında Kürt çocuklarına Hanefi mezhebine ilişkin bilgi içeren kitaplar hediye ederek kitapları okul bahçesinde okuttu. Derik kayyum belediyedeki üç dilli tabelayı kaldırıp yerine bayrak astırdı.

Mersin'in Akdeniz Belediyesi kayyum katledilen çocukların heykellerini kaldırdı.

Yıkım sonrası hava fotoğrafında Diyarbakır'ın Sur bölgesi; geniş bir alan kentsel dokudan sökülüp atılmış

Heykelde Uğur Kaymaz, Ceylan Önkol, Berkin Elvan, Bedran Encü, Çetin Encü, Erkan Encü, Bezat Özer, Enes Ata, İbrahim Aras, Ümit Kurt ve Nihat Kazanhan'ın isimleri ve yaşları yazıyordu. Cizre'deki Orhan Doğan heykeli kaldırıldı.

Batman kayyumu, atanmasından sonra şaibeli bir yangınla hasara uğrayan *Yılmaz Güney Sineması*'nı tamamen yıktı. Gürpınar kayyumu, *Şair Niyazi Sönmez Kütüphanesi*'ni "örgüt propagandası" yapıldığı gerekçesiyle kapattı. Ambulans gelmediği için babası tarafından çuvala konarak hastaneye götürülen ve hayatını kaybeden 11 yaşındaki Muhamrem Taş'ın ismini taşıyan sağlık merkezi, Gürpınar kayyumu tarafından kapatıldı.

Kızıltepe kayyumu Uğur Kaymaz'ın heykelini, Doğubeyazıt kayyumu ise *Ehmedê Xanî Parkı*'ndaki *Xanî* anıtını yıktırdı. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu (DBŞT) kadrosunda yer alan 31 oyuncunun sözleşmeleri yenilenmeyerek işlerine son verildi. 2019 yılının ilk üç ayında 164 bin 550 liralık kuruyemiş ve kahve satın alan Martın kayyumu 1500 kişinin faydalandığı "gıda kartlarını" iptal etti. Gürpınar kayyumu ilçe girişinde bulunan Kürtçe *Hûn Bi Xêr Hatîn* (Hoşgeldiniz) yazılı tabelayı kaldırıp yerine Arapça "mutluluğun şehri" anlamına gelen *Şehri-Ab Gürpınar* tabelasını astırdı.

Van Edremit Belediyesi kayyumu halk plajındaki tarihi Dilkaya Höyüğü ve Ermeni mezarlığının üzerine tuvalet yaptı, mezar-

lıktan çıkan kemikler etrafa saçıldı. Van'da tarihi bir binanın isminin Necip Fazıl Kısakürek yapılmasının ardından cadde ve sokak isimleri de değiştirildi. Cadde ve sokaklara kayyum tarafından verilen isimlerin bazıları

İktidarın 31 Mart'ta alamadığı belediyelere bir kez daha kayyum atama planı üzerinde çalıştığı da görülüyor. 12 Mayıs'ta Trabzon'da konuşan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu kayyum atanan belediyelerle ilgili "Önümüzdeki beş yıl aynı şekilde devam edelim. Çok net söylüyorum, orada HDP'nin belediyesi filan kalmaz" diyerek bu planın sinyalini verdi.

şöyle: Emniyet, Ordu, Cezaevi, Meçhul Asker, Osman Çavuş, Şeyh Şamil, Bilal. Doğubeyazıt kayyumu da İsmail Beşikçi caddesinin adını İnegöl Caddesi olarak değiştirdi.

Yağmanın devam edeceği yerler

Neticede, 31 Mart'a gelene kadar, HDP'nin kayyum atanan belediyelerinin hemen hep-

si, Yüksekova Belediyesi eş başkanı İrfan Sarı'nın dediği gibi "*duvara çivi çakamayacak hale getirildi*". HDP'nin geri aldığı belediyelerdeki yağmanın boyutları yeni yönetimler tarafından peyderpey kamuoyuna açıklansa da, AKP'ye geçen belediyelerdeki enkazın boyutlarını öğrenmek için belki de bir sonraki yerel seçimi beklemek gerekecek.

Yukarıda da aktardığımız gibi, 31 Mart yerel seçimlerinde HDP çoğuna kayyum atanmış 102 belediyeden 65'ini geri aldı. YSK'nın OHAL döneminde KHK'yla kamu görevinden ihraç edilenlerin seçilseler bile belediye başkanlığı yapamayacaklarına dair hiçbir huku-ki dayanağı olmayan kararı üzerine bu sayı 59'a düşürüldü.

2014 seçimlerinde DBP-HDP 3 büyükşehir, 8 il, 67 ilçe, 24 belde olmak üzere toplam 102 belediye kazanmış, 1461 belediye meclis üyeliği ve 132 İl Genel Meclis üyeliği elde etmişti. 31 Mart seçimlerinde ise tablo şöyle değişti: 3 büyükşehir, 5 il, 45 ilçe, 12 belde, 1230 belediye meclis üyeliği ve 101 İl Genel Meclisi üyeliği.

HDP'nin 31 Mart'ta kaybettiği il belediyeleri Şırnak, Dersim, Ağrı ve Bitlis. Dersim belediyesinin yeni komünist yönetimi, kayyumdan kalan enkazı kamuoyuyla paylaştı. Ancak aynı tablo elbette Şırnak, Ağrı, Bitlis ve alınamayan ilçeler için geçerli değil. Öte yandan, 31 Mart sonrası HDP'nin YSK'ya yaptığı itirazların neredeyse hiçbirini kabul edilmezken Muş başta olmak üzere çok sayıda il, ilçe, belde belediyeleri kıl payı oy farklarıyla AKP'ye geçirildi.

"Geçirildi", çünkü Şırnak başta olmak üzere pek çok il, ilçe, beldede AKP, açık bir biçimde şehre kaydırılan kolluk güçlerinin oylarıyla "kazandı". Asker-polis eliyle uygulanan baskı, salınan korku, yapılan usulsüzlükler, yer yer dağıtılan çuvala para HDP'nin bölgedeki pek çok belediyeyi kaybetmesiyle sonuçlandığı için buralardaki yağmanın devam edeceğine kuşku yok.

Öte yandan, iktidarın 31 Mart'ta alamadığı belediyelere bir kez daha kayyum atama planı üzerinde çalıştığı da görülüyor. 12 Mayıs'ta Trabzon'da konuşan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu kayyum atanan belediyelerle ilgili "*Önümüzdeki beş yıl aynı şekilde devam edelim. Çok net söylüyorum, orada HDP'nin belediyesi filan kalmaz*" diyerek bu planın sinyalini verdi.

Türkçü-İslamcı ideolojinin yeni taşıyıcıları olarak vazifelendirilen ve bölge belediyelerine savaş ganimeti gözüyle bakarak talan eden kayyumlar, iktidar açısından epey kullanışlı görünüyor. Sadece HDP'yi etkisizleştirmeyi ve ve siyasi kazanımlarını ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda bölgenin ekonomik sorunlarını derinleştirmeyi de üstlenen kayyumların önümüzdeki dönemde de sahaya sürülebileceği yüksek ihtimal.

Sarayın pilavı kimi doyuracak, kimi aç bırakacak?

31 Mart seçimleri sonrasında peşpeşe açıklanan “yapısal reform” ve “yapısal dönüşüm adımları” ne getiriyor, ne götürüyor? Daha doğrusu, kime ne getiriyor, kimden ne götürüyor? “Kim” kısmını tahmin etmek zor değil, “ne” kısmı ve bunun “nasıl”ı ve de hangi sonuçları doğuracağı ise tahmin edilenden çok daha vahim. Sarayın “yeni ekonomi planı”na yakından bakıyoruz.

İSMET ÖZKUL

Yaşamakta olduğumuz kriz günlerinde, dünyanın bütün neoliberal iktisatçıların gözlerini yaşartacak gelişmelerin içinden geçiyoruz. Neoliberaler hayran bırakacak gelişme, “finansal okur-yazarlık” alanında yaşadığımız büyük “aydınlanma”.

Neoliberaler bir toplumda finansal okur-yazarlığın gelişmesini çok ister ve hatta bunu kutsar. Bir toplum, finans piyasaları ve araçları konusunda ne kadar fazla bilgilendirilse, tasarrufların o kadar artacağını ve finans piyasalarına akacağını düşünürler. Yani sonuçta, arkada yatan amaç, insanların finansal alanda bilinçlenmelerinden çok, ellerindeki paranın finans piyasalarına çekilerek dev sıcak para fonları içinde erimesini, onlara güç katarak daha fazla kazanmalarını sağlamaktır.

Türkiye’de ekonomi haberlerini takip edenler düne kadar döviz, faiz, borsa, tahvil, repoyu biliyordu. Şu günlerde “level atlamış” durumdalar. Borsa, tahvil, döviz artık basit konular derekesine düştü. Şimdi döviz rezervi, net rezerv, brüt rezerv, swap, Londra swap piyasası, Merkez Bankası swap piyasası gibi derin mevzular konuşuluyor.

Ki bunlar, üniversitede iktisat okumuş ortalama bir bankacının bile tam olarak hâkim olmadığı konular. Neoliberallerin gözü yaşarmasın da ne olsun...

Bu uzmanlığımızı kaptan Tayyip Erdoğan ve serdümen Berat Albayrak’ın günü kurtarmak için yaptığı manevralara borçluyuz. Asıl derdi seçimler atlatılana kadar günü kurtarma olan, sorunun özünü çözmeye değil, ertelemeye odaklanan kısa vadeli taktikler yü-

zünden daha önce gündemimize girmeyen konuları tartışır hale geldik.

Damat bakan Berat Albayrak’ın 31 Mart seçimleri sonrasında açıkladığı “yapısal reform” programı bile yılın kalan sekiz ayında yapılacaklar listesinden ibaret çıkmıştı. Kapsamlı ve bütünlüklü olmaktan çok uzak olan bu “plan”, içeride ve dışarıda ekonomi aktörleri tarafından hiç de tatmin edici bulunmadı. Hatta yurtdışında alaycı eleştirilerle karşılaştı.

Kamu bankalarının sermayelerinin artırılması için Hazine özel tahvil çıkartacak ve bu tahviller kamu bankalarına sermaye olarak konacak. Bu, kamu bankalarının batık kredi zararının Hazine tarafından ödenmesi anlamına geliyor. Seçim kazanmak için kamu bankalarını bol kepçe kredi dağıtmaya zorlayan iktidar, zararı vergiler yoluyla halka yüklemiş olacak.

Bakan Albayrak’ın plan olmaktan çok uzak bu yapılacaklar listesi, Süleyman Demirel’i hatırlatıyor. Demirel 1960-70’li yıllarda, 1961 Anayasası ile ekonomi politikalarının merkezine giren “planlı ekonomi”ye karşı çıkarken, “bize plan değil, pilav lazım” derdi.

Hazine ve Maliye Bakanı Albayrak’ın 10 Nisan’da açıkladığı “Yapısal dönüşüm adımları” da bir

ekonomik plandan çok bir pilav tarifi gibiydi. Tarifi saray mutfağında hazırlanan ve damat Albayrak tarafından pişirilecek bu pilavın sofraya konması, İstanbul’da seçimler tekrarlanacağı için haziran sonrasına ertelenmiş gözüküyor.

“Pilav”ın tatsız-tuzsuz bir şey olacağı seçim sonrasına ertelenmesinden de belli. Ancak tek sorun pilavın tadında değil, bu pilav birilerinin karnını doyururken, birilerini aç bırakacak. Birilerinin pirincini, yağını elinden alırken başka birilerinin önüne bol kepçe yemek tabakları koyacak. Asıl sorun da burada.

Şimdi damat Berat’ın soframıza koyacağı Erdoğan usulü pilavın içinde neler var, neler yok, kimlerin karnını doyuracak, kimleri aç bırakacak, adım adım bakalım.

BANKALAR: Zombi şirketler holdingi ve pazaryeri olacak

Sorun: Bankaların sorunu giderek artan batık krediler. Bunların bir kısmı yeniden yapılandırıldı. Yani anapara ve faiz ödemeleri ertelendi. Dolayısıyla, yeniden yapılandırılan kredilerin de batıklardan fiilen bir farkı yok banka geliri açısından. Çünkü bu kredilerden bankalar uzun süre bir gelir elde edemeyecek.

Batık kredi miktarının resmi açıklamalarda gösterilenden çok daha fazla olduğu herkesin kabul ettiği bir gerçek. Korkutucu olan ise, süren ekonomik kriz nedeniyle batık kredi miktarının hızla artacak olması. Artan maliyetler ve düşen cirolar yüzünden şirketler cephesinde, artan işsizlik ve düşük ücretler yüzünden bireysel krediler cephesinde sorunlu krediler artmaya devam edecek.

Sorunlu ve batık kredilerdeki artış, bankaların sermaye yeterlilik oranlarının bozulmasına, kârlarının ve özvarlıklarının aşınmasına yol açıyor. Soruna çare bulunamazsa, şirketler ve bireyler cephesindeki aşırı borç yükü sorunu bankacılık sistemini sarsmaya başlayacak. Bu, ekonomi için büyük tehlike.

Çözüm planı 1: Albayrak'ın açıkladığı pakette yer alan önlemlerin en somutu kamu bankalarının sermayelerinin artırılması. Bu iş bankaların sermayesine nakit para koyarak yapılmayacak. Bunun için Hazine 28 milyar TL tutarında özel tahvil çıkartacak ve bu tahviller kamu bankalarına sermaye olarak konacak. Bankalar da bu tahvilleri Merkez Bankası'nda zorunlu karşılık olarak veya repo işlemlerinde kullanarak dolaylı olarak nakde çevirmiş olacaklar. Böylece sermayesi kâğıt üzerinde artmış gözükten bankalar, daha fazla yeni kredi verebilir hale gelecek.

Sermaye artırımı işlemi özel bankalarda ise kâr payı dağıtmalarına yasak getirerek yapılacak. Özel bankalar, hisse sahiplerine kâr payı dağıtmayarak kârı sermayelerine ekleyecekler.

Sonuç: Bu plan, kamu bankalarının batık kredi zararının en sonunda Hazine tarafından ödenmesi anlamına geliyor. Yani seçim kazanmak için kamu bankalarını bol kepçe kredi dağıtmaya zorlayan iktidar, ortaya çıkan zararı vergiler yoluyla halka yüklemiş olacak.

Üstelik ortaya konan bu çerçevenin, sorunun özünü çözmekle de alâkası yok. Ortadaki sorun, şirketlerin ve ailelerin aşırı borç yükü altına girmiş ve bu borçları ödeyemez halde gelmiş olmaları. Bu plan, şirketlerin ve ailelerin borç yükünün nasıl hafifletileceğine veya onların nasıl borç öder hale getirileceğine dair hiçbir şey söylemiyor. Planın amacı, batık kredilerin bankalarda yaratacağı hasarı kontrol altına alabilmekle sınırlı.

Planın başarısı bankaları daha fazla kredi verebilir hale getirecek. Şirketleri ve aileleri borç ödeyemez hale düşüren koşullara ilişkin bir çözüm olmadan bankaların kredileri artırmalarını sağlamak belki geçici olarak büyüme oranlarını toparlayabilir, ama borç sorununu daha da ağırlaştırır.

Çözüm planı 2: Bankalar cephesindeki ikinci adım, geri ödenmeyen veya ödemesi sorunlu olan kredilerin yeniden yapılandırılmasını hızlandıracak düzenlemeler olacak. Birden fazla bankaya borcu olan ve kredilerini geri ödeyemeyen şirketlerin yeniden yapılandırma istemesi halinde bankaların çoğunluğu bir plan üzerinde anlaşır, diğer bankalar da buna uymak zorunda olacak.

Bu çerçevede borçlu şirketin ipotek ettiği varlıklarına el koymak ya da şirketi kısmen veya tamamen bankanın bir iştiraki haline getirerek şirkete el koymak gibi düzenlemeler de yapılacak. Konkordato, icra-iflas ve ipotek işlemlerini hızlandıracak, kolaylaştıracak düzenlemeler de bankacılık cephesindeki bu adımları destekleyen, tamamlayan adımlar olacak.

Sonuç: Bu plan sorunlu krediler cephesinde yapılacak operasyonların hızlandırılmasını amaçlıyor. Borcu yeniden yapılandırılarak

kurtarılacak şirketlerin nasıl seçileceği, şirketin tamamına veya varlıklarına el konulacak şirketlerin nasıl belirleneceği henüz belli değil. Bu operasyonlarda ekonomik kriterlerin mi, kayırmacılık ve yandaşlık kriterlerinin mi etkin olacağı soru işareti.

Sonuç olarak, bu operasyonların hızlandırılması iflasların hızlanacağını haber veriyor. İkinci olası sonuç da bankaların batık kredili şirketlere veya mallarına el

Bankaların batık kredili şirketlere veya mallarına el koymasıyla, bankalar zombi şirketler holdingi haline gelecek, buna bağlı olarak zombi şirketlerin ve varlıklarının satışa çıktığı bir pazaryeri oluşacak. Servetlerin el değiştirdiğine şahit olacağız. İkinci sonuç da işe yarar şirketlerin kelepir fiyata yabancı sermayenin eline geçmesi.

koymasıyla, bankaların zombi şirketler holdingi haline gelecek olması. Buna bağlı olarak zombi şirketlerin ve varlıklarının satışa çıktığı bir pazaryeri oluşacak. Bankalar batık kredi zararlarını azaltmak için bunları haraç-mezat satma yoluna gidecekler.

Sonuç olarak servetlerin el değiştirdiğine şahit olacağız. Bu sürecin ne kadar temiz yürüyeceği ayrı bir merak konusu. İkinci olası sonuç da işe yarar şirketlerin kelepir fiyata yabancı sermayenin eline geçmesi olacak.

Çözüm planı 3: Bankaların sorunlu kredileri varlık yönetim şirketlerine satarak bilançolarından çıkartmalarını kolaylaştıracak düzenlemeler yapılacak.

Bu konuda "hassas" görülen iki sektör için iş rastlantıya bırakılmamış ve bunlar için özel plan hazırlanmış. Enerji sektöründeki sorunlu ve batık krediler için *Enerji Girişim Sermaye Fonu*, inşaat sektöründeki sorunlu ve batık krediler için *Gayrimenkul Fonu* kurulması planlanıyor. Plana göre enerji ve inşaat sektöründeki şirketlerin borçlarına karşılık hisseleri bankalara geçecek. Böylece borçlar ödenmiş sayılarak batık enerji ve

inşaat şirketleri kurtarılmış olacak. Bankalar borçlarına karşılık aldıkları şirket hisselerini bir fonda toplayacak ve bu fonu yerli ve yabancı sermayeye açacaklar.

Sonuç: Bankaların sorunlu kredileri satmaları ancak ölü fiyatının bile altına razı olmalarıyla mümkün. Zaten bankalar, şu ana kadar yerli ve yabancı varlık yönetim şirketleriyle yaptıkları ortak toplantılarda buna pek gönüllü olmadıklarını gösterdiler. Muhtemelen, bankalar ileride işler iyice tıkanıldığında soruna devletin el koyacağını ve kendileri için daha az zararlı faturanın kamuya yıkılabileceğini düşünüyorlar.

Sağlam bir ipotek karşılığı verilmiş olan sorunlu kredilerin varlık yönetim şirketlerine satışı daha kolay olabilir. Bu durumda da borçlu şirketler, tek amacı kâr etmek olan varlık yönetim şirketlerinin insafına terk edilmiş olacak. Varlık yönetim şirketleri, borçlu şirketlerin mallarını veya hisselerini gözlerinin yaşına bakmadan haraç-mezat satacaklar. Bu sürecin sonucu da ekonomik kayıp, kelepir fiyatlara servet transferi ve yabancılaşma olacak.

Enerji ve inşaat sektörlerine özel fon planı ise iktidarın bu sektörler konusundaki hassasiyetini sorgulattır nitelikte. Çünkü başta enerji olmak üzere bu iki sektördeki sorunlu kredilerin kimlere ait olduğuna baktığımızda, karşımıza havalimanlarından köprülere dev kamu ihalelerinin çoğunu alma ayrıcalığına sahip birkaç yandaş müteahhit çıkıyor.

Öyle görünüyor ki, birkaç yandaş müteahhidi kurtarmanın karşılığında enerji sektörünün topluca yabancılaştığı bir sonuçla karşı karşıya kalacağız.

PATRONLAR: Dolce Vita hayatın faturası geldi gelmesine, ama...

Sorun: Erdoğan iktidarının yıllardır izlediği aşırı iç ve dış borçlanmaya dayalı hormonlu büyüme politikası duvara çarpmış bulunuyor. Zaten özünde sürdürülemez olan bu politika, hem dünya ekonomisindeki ve global piyasalardaki gelişmeler, hem de içeride ekonominin yığılan sorunları yüzünden artık iflas noktasına gelmiş durumda.

Patronlar aşırı borçlanmanın körüklediği yıllarda iyi kârlar elde ettiler, servetlerini artırdılar. Hatta ekonomi tıkanmaya başladığında *Kredi Garanti Fonu* benzeri uygulamalarla pompalanan ucuz kredileri bile işlerini düzeltmekten çok servet edinmek için kullanan fırsatçıları oldu.

ESERLER: THOMAS HOUSEAGO

Artık bu yolun sonuna geldik ve şimdi hesap ödeme zamanı. Artan faizler, yükselen kurlar bu faturayı daha da ağır hale getirdi.

Çözüm planı: Bakan Albayrak'ın ortaya koyduğu planın patronlar cephesinde hem fatura hem kurtarma var. Ancak bu fatura ödeme ve kurtarma işlerinin nasıl yürüyeceği henüz belli değil.

Planın fatura tarafında icra-iflas süreçlerinin hızlandırılması, bankaların şirket varlıklarına ve hisselerine el koymasının kolaylaştırılması, şirketin kredi borçlarının varlık yönetim şirketlerine satılması var.

Planın kurtarma tarafında ise konkordato işlemleri ile kredi yapılandırılmalarının kolaylaştırılması ve hızlandırılması şeklinde borçlu şirketleri destekleyecek düzenlemeler var.

Albayrak'ın planında patronların bütünü için faturayı hafifletecek önemli vaatler de yer alıyor. Bunlardan biri kurumlar vergisi oranlarında indirim vaadi.

Ancak ödenecek faturada patronlar için asıl önemli kurtarıcı kıdem tazminatı başta olmak üzere işçi çıkarmayı kolaylaştıracak sözde "işgücü esnekliği" adımları olacak.

Sonuç: Fatura ödeme ve kurtarma formüllerinin nasıl ve ekonomik açıdan ne kadar rasyonel uygulanacağını bilmiyoruz. Bu konuda açıklanmış bir ilkeler manzumesi yok elimizde. Daha sonra olur mu, bundan da emin değiliz.

Hangi patronun fatura ödeyeceği, hangisinin kurtarılacağı sırat köprüsünde belli olacak. Kader ânında karar masasında alacaklı bankaların yanısıra hükümetin gölgesi de bulunacak.

İşçi çıkarmayı kolaylaştıran "çözümler" ile vergi indirimi, tüm patronların yaşadıkları *dolce vita* hayatının faturasını kendilerinin yerine emekçilere yıkmalarına hizmet edecek.

Sonuç olarak, patronlar içinde bedel ödeyenler de olacak, ama Erdoğan iktidarının çözüm planı, patronların faturanın büyük bölümünü emekçilere ve tüm topluma yıkarak defteri kârla kapatmalarına hizmet edecek.

BORÇLU VATANDAŞLAR: Planda yerleri yok, kaderleriyle baş başa

Sorun: Bireylerin ve ailelerin borçlanmaya teşvik edilmesi, Erdoğan iktidarının temel politikalarından biri olageldi. İzlenen ekonomi politikalarıyla ailelerin gelirlerindeki artışın çok üzerinde bir hızla borçlanmaları sağlandı. Bu politika bir yandan insanların gelir düzeylerindeki artışın oldukça üzerinde bir refah içinde yaşamalarını sağlarken, diğer yanda borç yüklerini kaldıramayacakları boyuta taşıyarak hayat şartlarını güvencesiz hale getirdi.

Artan banka ve kredi kartı borçlarının yol

açtığı güvencesizlik hali bir tarafta emekçileri çalıştırdıkları işyerlerinde daha kötü koşullara razı olmaya iterken, diğer tarafta AKP'nin "siyasi istikrar bozulursa faizler artar" öcüsüyle gönülsüz bir siyasi destek devşirmesinin aracı oldu.

Şimdi derinleşen ekonomik kriz, çığ gibi büyüyen işsizlik, yüksek enflasyon karşısında düşen ücretler ve artan faizlerle bireysel kredilerde de batık oranları hızla artıyor.

Bu durum, banka kârlarını etkilemesinin yanısıra devasa bir ipotek ve haciz davaları patlamasıyla hukuk alanında da bir yük yaratıyor.

Çözüm planı: Albayrak'ın planı, vatandaşın borç sorununa adeta gözlerini kapatıyor. Açıklanan planda bireysel kredi borçlarına

***Tarımda Milli Birlik
Kooperatifi ve Semerat
Holding planı tarım için
deprem etkisi yaratacak
bir tasarı. Çünkü tarım ve
çiftçinin kaderi yabancı ilaç
ve tohum tekelleri ile diğer
büyük sermaye şirketlerinin
çıkarlarına teslim edilecek.
Böyle bir yapının gerçek bir
"beka sorunu" yaratacağını
görmek için tarım uzmanı
olmaya ihtiyaç yok.***

ilişkin net ve ayrıntılı bir şey yok. Bu sorun bankalar cephesinde yapılacak genel düzenlemelerle aynı muameleyi görecek.

Bireysel kredi borçlarının belirli bir planla affedilmesi, faizlerinin ve temerrüt faizlerinin sıfırlanması veya düşürülmesi, içinde oturan ipotekli konutlar için muafiyetler gibi çözümlerin iması bile yok.

Sonuç: Kredi borçlusu vatandaşlar, bankalar cephesinde şirket odaklı tasarlanan düzenlemelerden paylarına ne düşerse ona razı olacaklar.

Bunun bir tarafında borçların yeniden yapılandırılması var. Bu konuda bankaların ne kadar cömert davranacağı ve faiz politikalarının nasıl olacağı önemli bir soru işareti.

İşin karşı tarafında yer alan ipotek ve haciz işlemlerinde bankaların elini rahatlatacak düzenlemeler ise can yakacak. Bu uygulamalar bankaların ipotek karşılığında el koyduğu otomobil ve evlerin sayısını hızla artırırken, borçlu aileler için bir mülksüzleşme süreci yaratacak.

ESNAF VE SANATKÂRLAR: Patronluğa elveda, işçiliğe merhaba

Sorun: Türkiye'nin ekonomisinde küçük işletmeler hem üretim hem istihdam açısın-

dan hayati bir yere sahip. Bu işletmeler zayıf sermaye yapılarıyla ekonomik dalgalanmalardan aşırı ölçüde etkileniyor. Ekonomik kriz koşullarında yüksek enflasyonla artan enerji ve hammadde maliyetleri karşısında daralan pazar küçük işletmeleri sarsıyor. Bu ortamda yükselen kredi faizleri küçük işletmelerin finansman sıkıntısını iyice artırıyor, borç yükü ağır olanları tamamen savunmasız hale getiriyor. Sonuç, kepenk kapatan küçük işletme sayısında hızlı artış ve yüz binleri bulan istihdam kaybı oluyor.

Çözüm planı: Albayrak'ın yaptığı açıklamada küçük işletmelere özgü bir düzenleme yok. Geçmişte uygulanan genel uygulamalar ve desteklerin dışında, krize özel bir çözüm paketinden söz edilmiyor.

Sonuç: Küçük işletmelerin kırılgan yapılarını dikkate alan özel bir kriz planının olmaması, onların da büyük işletmelerle aynı kefedeki değerlendirilmesi sonucunu doğuracak. Bu durumda küçük işletmeler cephesinde hacizler, iflaslar ve işten çıkarmaların hızlanarak devam etmesi kaçınılmaz. Çok sayıda esnaf ve sanatkârın kepenk kapatarak işçi olarak çalışmak üzere iş arayışına başladığını göreceğiz.

ÇİFTÇİLER: Kendi toprağında büyük sermayenin işçisi olacak

Sorun: Çiftçilerin sorunları, tarımın kapsamlı ve karmaşık sorunlarıyla iç içe. Dolayısıyla, sadece çiftçileri değil, hepimizi yakından etkiliyor. İzlenen politikaların sonucu olarak yüksek gıda enflasyonu aile bütçelerini sarsıyor.

Odağına üretimi ve çiftçiyi almayan politikalar, etten patates-soğana, her sıkıntıya ithalat çözümü getirerek sorunu daha da çözümsüz hale sokuyor.

İlaçtan gübreye, mazottan tarım makinalarına kadar tüm girdi maliyetleri artan döviz kurlarıyla birlikte hızla yükselirken, rant odaklı politikalar tarım ve orman alanlarını daraltıyor.

Yanlış ve yetersiz fiyat politikaları çiftçi üretimden caydırırken, yükselen faizler çiftçileri tam bir kısıka alıyor.

Çözüm planı: Albayrak'ın açıkladığı planda tarım oldukça geniş yer alıyor. Ancak planda üretici çiftçinin yeri yok. Oysa üretici çiftçiyi görmezden gelen bu plan, tarımda yapıyı kökten değiştirmeyi amaçlıyor.

Buna göre Tarım ve Orman Bakanlığı taşra teşkilatı Tarım Kredi Kooperatifleri ile birleştirilerek *Tarımda Milli Birlik Kooperatifi* kurulacak. Çiftçilerin bu kooperatife üye olmaları zorunlu olacak. *Tarımda Milli Birlik Kooperatifi* tarımsal üretim, girdi temini, ithalat gibi konularda görev yapacak.

Yeni yapının kritik ayağı ise *Semerat Holding* adı verilen bir özel şirket olacak. *Semerat Holding*'de Milli Birlik Kooperatifi yüzde

35, Toprak Mahsulleri Ofisi, Atatürk Orman Çiftliği, Çaykur, Türk Şeker gibi tarımsal KİT'ler yüzde 15 hisseye sahip olacak. Holdingin yüzde 50 ile çoğunluk hissesi ise yerli, yabancı şirketlerde olacak. Tarım Bakanlığı'ndan sızan bilgilere göre, Varlık Fonu benzeri bir yapıya sahip olması planlanan *Semerat Holding'e* Ülker, Eti, Süttaş, Namet, Pınar, Unilever, TK Holding, Kastamonu Entegre, Migros, Borsa vb. şirketlerin ortak olması düşünülüyor. Tarımsal KİT'ler aynı zamanda bu holdingin iştiraki yapılacaktır.

Bu yapısal değişikliğe paralel olarak üretici çiftçiler sözleşmeli tarıma yönlendirilecekler.

Sonuç: Sözleşmeli tarım, toprak veya hayvan sahibi çiftçinin büyük sermaye sahibi bir şirkete bir sözleşmeyle bağlı hale gelmesi demek. Bu sözleşmeyle sermaye şirketi çiftçinin ürününü belirlenen bedelle satın almayı taahhüt eder. Bunun karşılığında çiftçi, sermaye şirketinin istediği koşullara uyarak üretim yapmayı kabul eder.

Bu aslında bir tür "modern tefecilik" ilişkisidir. Bu sistemde çiftçi, sermaye şirketine tamamen bağımlı hale gelir ve kendi toprağında işçi haline dönüşür. Tarım üretiminin sermaye şirketinin kâr hedeflerine göre şekillendiği bu düzende, çevre ve sürdürülebilirliğin yerini kâr maksimizasyonu alır. Çiftçinin mülkiyet dahil hakları, sermaye şirketinin tasarrufuna terkedilmiş olur. Bu sürecin sonu, çiftçilerin topraklarını terketmeleri ve zamanla sermaye şirketine satmaları ve tarım arazilerinin büyük sermaye tekellerinin elinde toplanması olacaktır.

Tarımda Milli Birlik Kooperatifi ve Semerat Holding planı ise tarım için deprem etkisi yaratacak bir tasarı. Tarım Bakanlığı'nın yerini alacak olan bu yapı, çiftçileri girdi temininden üretime ve pazarlamaya kadar her alanda *Tarımda Milli Birlik Kooperatifi*'ne tamamen bağımlı hale getiriyor. Çiftçinin bağımsız ve serbest hareket edebilmesi imkânını yok ediyor.

Ancak sorun bununla da bitmeyecek. Çünkü tarımda asıl belirleyici, çoğunluk hissesi yabancılar da dahil özel şirketlere ait *Semerat Holding* olacak. Böylece tarım ve çiftçinin kaderi yabancı ilaç ve tohum tekelleri ile diğer büyük sermaye şirketlerinin çıkarlarına teslim edilecek. Bu sistem de çiftçileri zamanla topraklarını büyük sermaye şirketlerine satmaya zorlayacak.

Böyle bir yapının gerçek bir "beka sorunu" yaratacağını görmek için tarım uzmanı olmaya ihtiyaç yok.

EMEKLİLER: Krizin faturasının yıkılacağı taraf

Sorun: Ekonomik krizin yarattığı hasarı en önde ve en sert şekilde yaşayan kesim emekliler. Yüksek enflasyon karşısında eriyen

ücretler, emekçileri yoksullaştırıyor. Yoksullaşmayı hızla yaygınlaşan işten çıkarmalar daha da derinleştiriyor. Tüm bunlar çoğu aile için banka ve kredi kartı borcu ile birleşince kriz daha yakıcı bir hal alıyor. Kayıtdışı istihdamın yaygınlığı, sendikalaşmanın baskı altında tutulması başta olmak üzere güvencesiz çalışma koşulları, kriz yönetiminde emekçileri ilk hedef haline getiriyor.

Çözüm planı: Albayrak'ın açıkladığı planda emekçiler ve emekçilerin sorunlarına dair çözümlere hiç yer yok, ama emekçilerin hayatını derinden etkileyecek bir dizi hazır-
lık var.

Kıdem tazminatında mevcut sistem kaldırılarak yerine bir fon kurulacak. Fonun yönetimi Hazine'ye bırakılacak. İşçi ve işverenden yapılacak kesintiler Kıdem Tazminatı Fonu'nda toplanacak. İşçiler açısından güvencesizliği pekiştiren, işten çıkarmaları son derece keyfi ve kolay hale getiren bir çalışma düzeni ortaya çıkacak.

İlk sırada kıdem tazminatının bir fona dönüştürülmesi var. Buna bireysel emeklilik sisteminin zorunlu hale getirilmesi eşlik ediyor.

Plana göre kıdem tazminatında mevcut sistem kaldırılarak yerine bir fon kurulacak. Fonun yönetimi Hazine'ye bırakılacak. İşçi ve işverenden fon için yapılacak kesintiler merkezi düzeyde *Kıdem Tazminatı Fonu*'nda toplanacak. Bireysel emeklilik sistemine giriş zorunlu hale getirilecek ve çıkışlar yasaklanacak. *Kıdem Tazminatı Fonu* ile bireysel emeklilik sistemi birbirini tamamlayan unsurlar olacak.

Sonuç: Kıdem tazminatı sistemindeki değişiklik gerçekleşirse, işçiler açısından güvencesizliği pekiştiren, işten çıkarmaları son derece keyfi ve kolay hale getiren bir çalışma

düzeni ortaya çıkacak.

Mevcut sistemde işveren işçiyi işten çıkarmak istediğinde, işçinin kıdemine göre her yıl için bir brüt maaş tutarında tazminat ödemek zorunda. Brüt maaş hesabına işverenin düzenli olarak yaptığı yemek, servis, giyim-kuşam, alışveriş çeki, ikramiye gibi maaş dışı ödemeler de dahil ediliyor. Kıdem tazminatı ödemek zorunda olması, işverenleri işten çıkarma kararlarında caydırıcı bir rol oynuyor ve keyfi işten çıkarmaları frenliyor.

Yeni sistemde patron işten çıkardığı işçiyi bir tazminat ödemeyeceği için keyfi işten çıkarmaların önünde hiçbir engel kalmayacak. Ayrıca, işçiler işten çıkartıldıklarında *Kıdem Tazminatı Fonu*'ndan da tazminat alamayacaklar. İşçiler artık kıdem tazminatını ancak emekli olduklarında alabilecekler. Bunun dışında, ev almak istediklerinde biriken tazminatlarının belirli bir miktarını çekebilecekler.

Üstelik alacakları tazminat, şimdiki den çok daha az olacak. Mevcut uygulamada işçilerin kıdem tazminatı, aldıkları son brüt giydirilmiş ücrete göre hesaplanıyor. Yeni sistemde maaşlardan kesilen primlere göre bir hesap yapılacak. Dolayısıyla hepta son ücret değil, geçmiş yıllardaki düşük ücret düzeyleri daha etkili olacak.

Eskiden kıdem tazminatı sadece işverenin bir yükümlülüğü iken, yeni sistemde kıdem tazminatı için işçinin maaşından da bir kesinti yapılacak. İşverenlerin kıdem tazminatı fonuna prim ödemelerini düzenli yapmalarının nasıl sağlanacağı da yanıtı olmayan bir soru işareti.

Hazine tarafından yönetilecek olan *Kıdem Tazminatı Fonu*'nun maliye için ucuz kaynak olarak kullanılacak olması da işçilerin bir diğer kaybı olacak. İşsizlere yardımdan daha çok işverenlere destek ve Hazine borçlanmaları için ucuz kaynak olarak kullanılan *İşsizlik Fonu*'na bir kardeş gelmiş olacak.

Kıdem tazminatında yeni sistemde işçilerin maaşından da prim kesileceği için zorunlu hale gelen bireysel emeklilik sistemiyle birlikte işçilere iki yeni vergi getirilmiş olacak.

Bu arada, şirketler için kurumlar vergisi oranlarını düşürme planı, aradaki farkın dolaylı vergilerle kapatılmasını zorunlu hale getirecek. Bu da, KDV ve ÖTV başta olmak üzere, emekçilerin üzerindeki vergi yükünün artırılacağı habercisi.

Bunların yanı sıra iflas süreçlerini hızlandıracak, bankaların borçlu şirket hisselerine ve varlıklarına el koymasını kolaylaştıracak düzenlemeler de emekçilere işten çıkarmalardaki artış şeklinde yansıtacak.

İşin özeti, Erdoğan'ın mutfağında hazırlanacak pilav, emekçilerin evindeki pirince el konarak pişirilecek ve patronların tabaklarına kimine az, kimine bol kepçe dağıtılacak.

KIRAAT

UPUYGUN KARŞILAŞMA

Gilles Deleuze, Bilgi –Foucault Üzerine Dersler, çev. Ayşegül Baran, Otonom Yayıncılık
“Siz bize başkaları adına konuşmanın onursuzluğunu öğrettiniz” diyordu Deleuze Foucault’ya, entelektüelin rolü üzerine yaptıkları söyleşide. Sadece beş-altı sayfalık bir söyleşiydi, ama her cümlesi öylesine vurucuydu ki, okuduktan sonra bir süre kendinize gelemiyordunuz.. Bu söyleşide daha çok Deleuze Foucault ile söyleşi yapan rolündeydi. Diğer yanda Foucault, Deleuze ve Guattari’nin ünlü eseri *Anti-Oedipus*’a yazdığı özsözde, kitabı büyük bir etik kitabı olarak değerlendiriyor ve kitabın “faşizmin her türlüünü, etrafımızı saran ve bizi ezen devasa türlerinden gündelik yaşamlarımızın gaddar karanlığını oluşturan en ufak izlerine kadar her yerde” yakaladığını söylüyordu. Kitabın önsözü o kadar heyecan vericiydi ki, okuduktan sonra bir süre yürümek, derin nefes almak ya da

RAF’ı şiddet yanlısı olmakla suçlayarak bu konuda çekimser kalacaktı. Deleuze, Foucault’nun bu konuda gösterdiği tavır hoşgörmeyerek onunla ilişkisini kesti. Foucault ölüm döşeğindeyken Deleuze’ü yeniden görmek isteyecekti.

Dostlukları kesintiye uğramış olsa da, bu iki filozofun birbirini okumasından ve anlaşmazlıklarından önemli kavramlar çıktı; “arzu” ve “zevk” kavramlarının uyumsuzluğu, “özneleşme” süreçleri, iktidar kavramı vb. hakkındaki tartışmalar yalnızca iki filozofun felsefesinin anlaşılmasında yardımcı olmakla kalmadı, bizzat bu kavramların keskinleşerek daha çok şey görmeyi mümkün kılmasını sağladı. Eğer bu zaten oldukça heyecan verici iki filozofun karşılaşmasını heyecanlı buluyorsanız, o zaman Deleuze’ün Foucault üzerine verdiği derslerin Türkçe basıldığını duymak sizleri de fazlasıyla memnun edecektir. Büyük zihinlerin karşılaşp birbirini okumasına eşlik eden o “tarihsel bir âna tanıklık” hissi kitabın başından sonuna kadar size eşlik edecek demektir.

Deleuze’ün diğer derslerini biliyoruz, Spinoza üzerine, Leibniz üzerine, Kant üzerine. Ayrıca dersleri dışında Hume, Spinoza, Bergson, Kafka,

açıldıkları” tartışılıyor. Hani derler ya, sonrası olaylar olaylar diye, işte burada da kavramlar, eksenler, uzamlar şeklinde sürüyor hikaye.

Hazır kavram demişken Türkçeye yerleşmesi gereken ve bu kitapta da bolca geçen bir kavramdan söz edelim: *sözce*. Bu kavram söylem değil, bir çeşit söz öbeği, ama öyle herhangi bir şey de değil. Foucault’nun oluşturduğu bir kavram olan *sözce* (Fransızcası *énoncé*) “ne kelimelere ne de cümlelere indirgenebilir” (s. 74), ama “tarihsel formasyonlara gönderme yapar” (s.73) ve ancak “bir arkelog” bu sözceleri okuyabilir (s.73). Özneleşme ve dilbilim öznesinin eleştirilmesi için de en önemli kavram olan “sözce”nin Türkçeye felsefe dilinin zenginliği açısından daha da oturması gerekiyor. Deleuze ve Foucault’nun çevrilmesi Türkçeye yeni kavramlar kazandırdı, artık “yersiz yurtsuzlaşma”, “söylem”, “köksap” gibi kavramları kimse ya dırgamıyor. On beş sene önce Deleuze ve Foucault’yu Türkçeden okumak daha zorken artık kavramlar daha anlaşılır oldu ve dile yerleşti –çevirinin dili zenginleştirmesi, iki dilin karşılaşmasından doğan zenginlik tam da bu değil mi? Fakat Deleuze Foucault’yu okurken bir yandan da hep Deleuze olarak kalacak ve kendi temalarına göndermeler yapacak –Spinoza ve Leibniz kavramın kavramsallaştırılmasında burada da sahneye çağırılıyorlar.

Deleuze’ün Foucault üzerine dersleri sadece meraklısı için değil, ilham arayan herkes için, çünkü iki filozofun bu karşılaşması “upuygun bir karşılaşma” (evet, böyle bir kavram yok ama, upuygun fikirler kavramından çıkıp bu kavramı da biz üretelim) çünkü arzu yaratıyor, çünkü hareketlendiriyor, çünkü düşündürüyor. Octavio Paz’ın bir şiirinde sorduğu bir soru gibi: “Kemiğin kemiğe sürtünmesinden mi doğar ışık / insanın insana / arzunun arzuya?” Arzunun arzu ya sürtünmesinden doğan felsefe (ki Foucault bu kavramsallaştırmayı pek de sevmeyecektir!) ve felsefe dersleri bizleri kitabın sonunda Deleuze’cü bir arzuyla bağlıyor hayata. GÖKSUN YAZICI

NE AZİZE NE BAKİRE

Mary & Bryan Talbot, Kızıl Azize: Bir Ütopyanın Peşinde, çev. Damla Kellecioğlu, Desen Yayınları
“Uyan artık uykundan uyan / Uyan esirler dünyası /.../ Enternasyonel ile kurtulur insanlık.” Enternasyonel diye bildiğimiz marşın sözlerinin bir Paris komücüsü, (komünar mı diyelim?) Eugène Potier tarafından yazılmış olduğu, bu marşı şevkle söyleyenler tarafından da pek bilinmez. Paris komününe biraz daha yakından baktığınızda şu anda savunulan birçok sol fikrin orada bulunduğu, hatta şu andakinden çok daha olgun şekilde hayatın içinde oldukları görülecektir, fakat birisi vardır ki bu komünde, onun yeri anarşistlerin, anarko-komünistlerin ve anarko-feministlerin arasında bir başkadır. Sanki tüm bu akımların bedenlenmiş hali gibidir; 19. yüzyılın sonunda bizlerin post-sömürgecilik, orospufobik olmayan seks pozitif feminizm, pre-figuratif siyaset denilen akımlarla yakalamaya çalıştığımız bir figür gibi görünen Louise Michel, sanki anarşizmin tüm kollarını her yere akıtmak için hayatını yaşamıştır. Kızıl Bakire / Kızıl Azize olarak anılması, “devrim şehitleri” kadar çelişkili bir ifadedir. Ken-

1972 yılında Deleuze ve Foucault, ortalarında Sartre

gözleriniz dolarak kitaba bakmak durumunda kalabilirdiniz. Belki de bu ifadeleri fazla “duygulu” buluyorsunuz, ama değil, çünkü kastımız bir duygudan çok “duygulanımı”, “hareketlenmeyi”, “arzu ile dolmayı”, “özgürleşmeyi” imlemek. İki büyük zihin birbiriyle karşılaştığı anda çıkan kıvılcımlar biz okurları da harekete geçmeye teşvik ediyor, bizde bu arzuyu uyandırıyor.

Yaratıcı okuma dersleri

Deleuze ve Foucault’nun birbirini okuması ve birbirleri hakkındaki yorumları Fransa’da entelektüeller arasında epeyce haset yaratmış. Deleuze kendilerine saldıran ve birbirlerini sadece övdüklerini söyleyen birisine verdiği cevapta, “bir-birimizi samimiyetle sevebileceğimiz ve takdir edebileceğimiz hiç aklına gelmedi değil mi” diye soracaktı. Birbirlerini samimiyetle takdir etmiş olsalar da yıllarca küs kalacaklardı ama. Didier Eribon’un Foucault biyografisinden öğrendiğimiz üzere, bu küslük şaşırtıcı şekilde Foucault’nun “devlet adamlığı kafasından” kaynaklanacaktı. RAF, yani Baader-Meinhof yargılamalarında Sartre araya girerken, Deleuze onların avukatına para gönderirken ve Fransız entelektüelleri RAF üyelerinin kurtulması için ayaklanmışken, Foucault

Proust üzerine yazdığı monografilerde başka felsefelerin peşine düşüyor. Derslerini okuyanlar Deleuze’ün ne kadar “iyi bir hoca” olduğunu bilirler, monografilerini okuyanlar da ne kadar “yaratıcı bir okuma” yaptığını. İşte Deleuze, Foucault derslerinde yine ancak yaratıcı bir okuma yaparak iyi bir hoca olunacağını gösteriyor. Deleuze derslerinde sorular soruyor, sorunsallaştırıyor, kesiyor, biçiyor, bağlıyor, çözüyor, çarpıyor, bölüyor ve sizi sayfalar boyunca peşine takıyor. Kitap bittiğinde “daha akıllı” oluyorsunuz –her iyi dersten ve iyi kitaptan sonra hissedilen o duygu.

Arzular ve sözceler

Deleuze, Foucault’nun felsefesini üç düzlemde okuyor: Bilgi, iktidar ve Arzu. Her düzlem derslerin bir serisini oluşturuyor. İlk cilt derslerin bilgi üzerine olan bölümü –yaynevinin iktidar ve arzu üzerine dersleri de bu yıl içinde çıkarmayı hedeflediğini buradan müjdeleyelim! Kapatma kipi üzerinden “kesilmeye” başlayan Foucault felsefesinin nasıl bilgi boyutuyla başlayıp iktidar ve arzu eksenine kayması, yani kaymalar bir tarafta tartışılırken, asıl olarak “bu üç eksenin bütünü ve yeni kavramların bir uzam oluşturan bu üç eksene göre nasıl

di ritüellerini, kendi kutsallarını yaratırken ateizmle koptuğu dinin dilini ödünç alan özgürleşme hareketlerinin yakalandığı ve zincirlendiği yer bu ifadeler oluyor. Aslında bir çeşit erkek egemen diline tutsak olduğu yer desek daha doğru olur. Özgür ve eşit aşkı savunan, Victor Hugo'ya âşık (Hugo da ona âşık diyorlar) Louise Michel, Paris komünün günlerinde bakire kalmayacaktı elbette. Versailles askerlerine karşı ön saflarda çatışan seks işçilerinden rahatsızlık duyan komüncülerin (elbette erkekler) ikiyüzlülüğünü yüzlerine vuran kadının ne bakirelikle ne de azizlikle bir ilgisi olabilir. Kadın figürlerle başa çıkamayan sol, kendi safında savaşılan kadınları "temizleyerek" onlar için "bakire/azize"den başka bir kelime bulamadı hâlâ. Oysa Louise Michel ne "kaltak" ne "orospu" ne de "kutsal aile"nin dışladığı bir kadın olarak anılmaktan çekinmezdi. Bu "düzen bozucu" kadınların ne kadar ileri gidebilecekleri erkek sol bakışın tahayyülünün hâlâ ötesinde.

Paris'ten Avustralya'ya dayanışma

Boynundaki kızıl eşarbyla komünün sembollerinden biri olan, Versailles askerleri Paris'i bombalarken kilisenin orguyla bomba seslerini taklit eden bestesini "çalmaya" başlayan o "deli kadın"ın hikâyesini bir de çizgi roman halinde okuyoruz şimdi. Amerikalı sosyalist feminist Charlotte Perkin Gilman'ın Louise Michel'in cenazesinin yapıldığı gün, 22 Ocak 1905'te Lyon garına girişleriyle başlayan hikâye, Michel'in çok yakın arkadaşısı Elaine'in kızının onu garda karşılaması ve ona Paris komünü ve Louise Michel'in hikâyesini anlatması şeklinde kurgulanmış. Bu kurgunun ilginç bir tarafı var, bir yandan Amerikan sosyalizminde yeşeren feminizmin temsilcisi, *Kadınlar ve Ekonomi* ve ilk feminist ütopyalardan biri olan *Sarı Duvar Kağıdı*'nın yazarı Gilman, Michel'in hikâyesine, onun anarşizmine ve feminizmine ekleniyor, diğer yandan "zenci sorununu", yani ırkçılığı aşamamış Gilman'a karşı "beyaz adamı asıl yamyam ilan eden" Michel'in Avrupa-merkezçiliği oldukça aşmış bakış açısını koyuyor. Paris komününün bastırılması sırasında Avrupa medeniyetinin "makyajsız" ve kanlı yüzünü görmüş olan Michel için özgürlükleri için savaşılan sömürgelerdeki yerlilerle ortaklık kurmak pek de zor olmamış. Paris komününü Louise Michel'i odağa alarak anlatan hikâyeyi okumak, en sevdiğiniz olaylardan birini en sevdiğiniz insanlardan

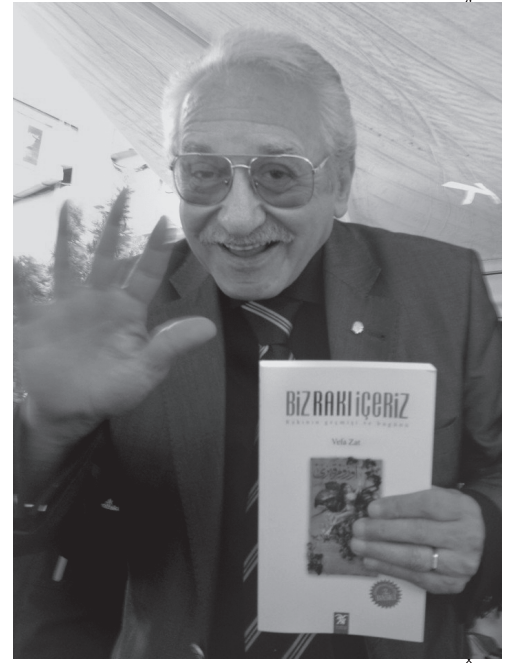
Kızıl Azize'yi Mary M. Talbot yazdı, Bryan Talbot resimledi

KARA TREN

VEFA ZAT

20 Şubat 1941 - 15 Mayıs 2019

Istanbul içki kültürünün, bar ve servis zanaatının duayen ismi, Express mürettebatının demirbaşlarından Ertur Zât'ın babası Vefa Zât'ı 78 yaşında kaybettik. Başta Hilton yılları olmak üzere uzun meslek hayatında Türkiye'de modern bar ve kokteyl kültürünün yerleşmesinde öncü isimlerden biriydi. Aynı zamanda, Osmanlı'dan devreden meyhane mirasını çeşitliliği ve orijinalitesi içinde bugüne taşıyan ana halkalardandı. Bütün tecrübesini *Âdabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, *Eski İstanbul Barları*, *Eski İstanbul Meyhaneleri*, *Barmen -Suriçi'nden Hilton'a Yudum Yudum İstanbul*, *Kokteyl Sanatı*, *Biz Rakı İçeriz* gibi alanında başyapıt niteliğindeki kitaplarına, yazılarına, video sohbetlerine taşımıştı. Meyhane buluşmalarında sofrayı açarken çektiği "Rakı Desturu" efsane nitelik kazandı. Aynı zamanda, bir edebiyat adamı ve şairdi. Şiir kitabı *Ömür Çiçekleri*'nden dizelerle ve bir kadeh rakıyla veda edelim: "Göz gözü gözler, göz özü söyler, dilber ahu dilber / Söylemek değildir, çileyi çekip

susmaktır hüner / Şu evrene bir bak dostum!
Her iki birdir, birdir... / Can gülerse canan güler,
evrende döner de döner... / Döner de döner... /
Döner de döner..."

birisiyle yaşamak gibi bir his veriyor.

Paris komününün kanlı şekilde bastırılması, komüncülerin katledilmesi, hayatta kalanların idam edilmesi ya da sürgüne gönderilmesinin ardından Louise'in hayatının ikinci bölümü, yani ikinci manifestosu başlıyor. Sürgün olarak Yeni Kaledonya adındaki Avustralya yakınlarındaki bir Fransız sömürgesine gönderilen Louise burada sömürgelerdeki "yerlilerle" yakın ilişki kuruyor. Komün "suçuyla" sürgün edilmiş diğer Fransız komüncüler bu "yerlilerin" karşısında "Fransız" olduklarını hatırlayıp Louise'e bu "yamyamlardan" uzak durmasını öğütlediklerinde, Louise Fransız askerlerinin barbarlığını hatırlatacağı onlara. Sömürgeci Fransız işgaline karşı çıkan Arap ve Berberi isyancılar da sürgüne mahkûm edilmiş ve Yeni Kaledonya'ya gönderilmiştir. Louise onlarla da işbirliğine gidecek ve birlikte hareket edecektir. Yanından ayırmadığı Paris komünü günlerinin kırmızı eşarbyısa Yeni Kaledonya halkı Kanakların isyanı sırasında ikiye ayrılacak ve isyancıların boyunlarında görülecektir. Sonradan Kanak gençlerinin kurduğu

siyasi bir hareketin adı Louise Michel'in anısına Kırmızı Eşarplar hareketi olacaktır.

Zamanının çok ötesinde, sanki çağdaşımızmış gibi hâlâ bizlerle konuşabilen bu kadın elbette bir anıttır tarihte, ama ne azize ne de bakiredir. Louise Michel, komünün "günahlarının kefareti"ni ödemek için inşa edilen o ikiyüzlü barbarlık anıtı Sacré-Coeur katedralinin karşısında azize, bakire ya da melek olarak değil, özgür ve özgürleştiren bir kadın olarak yükselir. G.Y.

x-kütüphane

- Abdullah Aysu** Modern Dünyada Tarım ve Özgürlük (Epos)
- Ayşe Düzkan** 05 17 (Güldünya)
- Cemal Kafadar** İki Cihan Âresinde -Osmanlı Devletinin Kuruluşu (Metis)
- Chris Krauss** I Love Dick (Encore)
- Cormac McCarthy** Yol (İthaki)
- David Mamet** Chicago (Karakarga)
- Derek Ryan** Hayvan Kuramı (İletişim)
- Erdem Çıpa** Yavuz'u Yaratmak -Osmanlı Dünyasında Saltanat Veraseti, Meşruyet ve Tarihi Hafıza (Kitap)
- Etgar Keret** Uç Artık (Siren)
- İlkay Kara** Açık Yaranın Sesi -Bir Politik Anlatı Olarak Ahmet Kaya Şarkıları (İletişim)
- John Berger** Manzaralar (Metis)
- Mark Augé** Unutma Biçimleri (YKY)
- Michael Hardt - Antonio Negri** Meclis (Ayrıntı)
- Onur Bayrakçelen** Cevad Prekazi: Vurdu Gol Oldu (Mylos)
- Orhan Koçak** Polemikler -Siyasal, Kültürel (Metis)
- Peter Marshall** Bir Anarşist Olarak William Blake (Sub)
- Pınar Öğünç** Beterotu (İletişim)
- Selahattin Demirtaş** Devran (İletişim)
- Tzvetan Todorov** Aydınlanma Zihniyeti (BGST)
- William Trevor** Yağmurdan Sonra (Yüz Kitap)

Gezi'nin dışıl kimliği

Altıncı yıldönümünü idrak ettiğimiz Gezi direnişi kadınların ilk kez bu denli kalabalık, bu denli ön saflarda olduğu bir toplumsal eylemlilik haliydi. Ve bu bakımdan da tarihsel bir dönüm noktasıydı.

Feride Çiçekoğlu, Metis'ten çıkan yeni kitabı *İsyankâr Şehir*'de, Gezi'nin dışıl kimliğini ve gündelik hayatın bastırılmışlığına kadınların "mahrem isyan"ını Gezi sonrasında çekilen filmlerden yola çıkarak mercek altına alıyor. *Vesikalı Şehir* (2007) ve *Şehrin İtirazı*'nın (2015) ardından üçlemeyi tamamlayan *İsyankâr Şehir*'de kısa bir gezinti...

İsyankâr Şehir gündelik hayatınızda yaşadığınız olayları anlattığınız kişisel öykülerle başlıyor.

Feride Çiçekoğlu: Bu kitabın öncesindeki *Vesikalı Şehir* ve *Şehrin İtirazı* da benzer şekilde ortaya çıktı. *Vesikalı Şehir* akademik bir kitap zorunluluğu ile başladı. Kendimden kopuk ve mesafeli yazmayı sevmediğim için kişisel öykülerle iç içe bir anlatıya dönüştü. Benim geçmişim mimarlık. Şehir ve sinema bağlantısı özel ilgi alanım. Şehirde gezdiğim yerler, gördüğüm filmler, hepsini bir arada anlatmak istedim. O kitabın hikâyesi Taksim-Bostancı dolmuşunda başlamıştı. Şehirde gece gezen kadınları ve onlarla ilgili filmlerin geçmişini anlatıyordu. Aynı formatı 2015'te, *Şehrin İtirazı*'nda yine Taksim'den başlayan bir minibüs yolculuğu sırasında, bu kez Gezi direnişinin hemen öncesi filmlere dair kurguladım. Bu seferki de "bendeki bu isyan duygusunun karşılığı nedir?" diye düşünürken çıktı.

Bu kısa kişisel hikâyelerin ilkinde Gezi sonrası yaşanan hayal kırıklığı ve baskı ortamının gündelik hayatımızdaki çatışmayı artıran bir örneğini görüyoruz. Bu hissin kaynağı umut kırılması olabilir mi?

Umut kırılması demeyelim. Bu döngüsel olarak sırf Türkiye'de değil, bütün dünyada tekrar eden bir durum. 1871 Paris Komünü ile yeni bir dünya kurulduğu sanılırken, sonrasındaki katliamlar ve baskı rejimleri ile insan hakları açısından ne kadar geriye gidildiğini hatırlayalım. Umut kırılması diyeceksek 1968'i, o yıllardaki gelecek tasavvurlarını hatırlayalım. Elli yıl sonrası için çok farklı bir dünya hayal edildiği muhakkak. Bir-iki kuşak geçtikten sonra geriye dönüp neler istediğimizi düşünecek olursak, o gençlik beklentilerimizin dünyanın şu günkü durumuyla uyuşmadığını görüyoruz. Genel olarak bir umut meselesinden bahsedecek olursak, çok makro bir durum var. O yüzden umut kırıklığı Gezi sonrasına has bir şey değil benim için. Umut beslemekteki ölçeklerimiz tamamen farklı. Ama tabii her şeye rağmen şu etkiliyor insanı, şehre sinen bir şey oluyor. Gezi döneminde, karşı taraftaki dolmuşlarda bile yolculara, hatta şoförlere sinmiş bir bir-

birini koruyup kollama vardı. Doğrudan desteklemeyenlerin bile, "bu şehirde bir şeyler oluyor, artık bizim de sözümüz geçiyor" gibi bir ruh hali içinde olduklarını hatırlıyorum. Son yerel seçim sonrası aynı ölçekte olmasa da benzer bir ruh halinden söz etmek yine mümkün.

Gezi direnişi sırasında bir gün sabaha karşı

toz toprak içinde eve dönerken minibüsçülerin bana olumsuz bakacağını düşünmüştüm. Direnişe katıldığım açıkça belliydi ve içten içe bir endişe duyuyordum. Ama kötü bir tepkiyle karşılaşmadım. Şimdi o durum biraz daha sert. Şu günlerde kutuplaşmaya ayrıca ekonomik kriz eklendi. Kitabınızın girişinde anlattığınız metrobüs hikâyesinde, size yaklaşan küçük kız çocuğuna verdiğiniz tepkiyi bu kutuplaşma duygusuna yorabilir miyiz?

Yorabiliriz. Birisi satmak için kâğıt mendil dayadığında yüzüme, evet, sinirleniyorum. Ona mendil sattırana da sinirleniyorum. O an karşımda kimi görürsem ona sinirleniyorum. Sadece ekonomik durumdan kaynaklı değil bu. Birçok ülkede ekonomik kriz oluyor. Yakın zamanda Yunanistan'daydım. Orada da ağır bir ekonomik kriz yaşandı, in-

sanlar paralarını çekemediler ATM'lerden. Ekonomik durum hâlâ hiç parlak değil. Ama hiçbir zaman buradaki gibi gündelik hayatı esir alan bir gerginlik olmuyor. Tabii öfke olabiliyor, ama aynı ortamda yaşayan insanların birbirlerine her an öfkeli davranması sık rastlanan bir şey değil.

İsyankâr Şehir'de bir Hannah Arendt hayaleti dolaşıyor. Arendt'e sıklıkla atıfta bulunuyorsunuz.

Evet, Hannah Arendt'i okumak, hele şu dönemde, sakinleştiriyor. Onun totalitarizme dair yazdıkları, kötülüğün sıradanlığı ve banallığı ile ilgili söyledikleri bizi bugüne sıkışmaktan kurtarıyor, derinlik kazandırıyor. Arendt kadın olmakla ilgili konuşmayı sevmeyen biri. Arendt'in farklı okumalarında kimisi onun "kadın olma" yanını çok öne çıkarıyor. Kimisi de kendisi kadın olmayı öne çıkarmadığı için Arendt'i hırpalıyor. Bu iki uca savrulmamaya çalışarak bakmak istedim Arendt'e.

Martin Heidegger ile olan aşk ilişkisi ve bunun Arendt üzerinde yarattığı çelişkilerden bahsediyorsunuz...

Arendt'e sosyal bilimci gibi değil, senarist gibi baktım. Onu tip olmaktan çıkarıp karakter yapan tarafları zaafı. "Kendi kendine itiraf edemediği şeyler olabilir mi?" diye sordum. Tip dediğimiz şey her zaman tutarlıdır, halbuki karakter kendisi ile çelişir, kendisine itiraf edemediği hataları, zaafı vardır... O yüzden ondan bir hikâye çıkabilir. Tipten bir hikâye çıkmaz veya çok şablon bir hikâye çıkar. Arendt onun için enteresan. 1958'de, *İnsanlık Durumu*'nu ona ithaf etmek için yazdığını belirten bir notla 1920'lerde hem hocası hem sevgilisi olan Heidegger'e yolluyor. Hiç cevap gelmiyor. Arendt'in daha sonra doktora danışmanı Karl Jaspers'e bu konuda yazdığı bir mektup var. "Benim yaratıcılığımı ve zekâmı ancak onu beğendiğim sürece kabullendi, onun dışında üçe kadar sayabileyim, dördü ya söyleyeyim ya da söylemeyeyim. Böyle istedi. Benim tek başıma bir şey yaptığımı görmek onu sessizleştir-di" mealinde bir yorum yapıyor Heidegger'e dair. Durumun tamamen farkında yani. Ta-

FOTOĞRAF: NAZIM SERHAT FIRAT

bii farkında olmak bizim duygularımızı değiştirebileceğimiz anlamına gelmiyor. Öyle olsa yanlış insanlara âşık olmazdık, çıkmaz yollara girmezdik. Tam da oralara girdiğimiz zaman hikâye çıkıyor. Uyuşacağımız biriyle ne hikâye çıkacak, o zaten aşk olmuyor. Görücü usûlü evlilik oluyor! Bir ömürlük iç sıkıntısı. (gülüyor) Çoğumuz yaşıyoruz bu tür çelişkileri, “erkeklikten” sıyrıldığını iddia eden erkekler ve feminist olduğunu iddia eden bazı kadınlar için de geçerli bu... Hepimizin yaşadığı bir çelişki o. Zihin ve beden, yani mantığımız ve duygulara kaynaklık eden kimyamız aynı şeyler değil. O yüzden çatışma oluyor. O yüzden çatışma ne kadar keskinse o kadar çok hikâye çıkıyor.

İsyankâr Şehir Gezi isyanının aslında “dişil” bir kimliği olduğunu söylüyor.

Tabii çoğunluğun kadın olması gözle de görünen bir şeydi, ayrıca yapılan araştırmalarda kitlenin yarısından fazlasının kadın olduğu saptandı. İlk defa kadınlar bu kadar yoğun olarak dışarı çıktılar ve bu hareketi sahiplendiler. Sırf kadınlar da değil. Kadın ve erkek olarak bölünmüş toplumsal cinsiyet kodlarına karşı çıkan gökkuşağının bütün renkleri: Trans bireyler, geyler, lezbiyenler, kendisini erkek veya kadın olarak görmek istemeyenler... Bir sürü insan vardı ve kendi talepleriyle oradaydılar. Hegemonik erkekliğin dışındaki erkekler de oradaydı. Kadın ve erkek olarak ikiye bölünmüş bir algı yaratmak yanıltıcı olur. Çok sevdiğim Gezi sloganlarından biri “*Velev ki ibneyiz, alışın her yerdeyiz*”. Bu mesela futbol takıntılı erkek kitlenin kabul edemeyeceği bir slogan. Ama Beşiktaş flamalarıyla oraya gelenlerin bunu duyunca ilk başta irkilip sonra eşlik etmesi

yazıldı. Bu çok güzel bir şey, herkesin kendi kimliğinin dışında başka kimliklerin olabileceğini ve yan yana durulabileceğini kabul ettiği bir zamandı.

Kadınların duvarlardan küfürleri sildiği eylem unutulur gibi değil. Bu doğrudan gündelik hayat diline bir itiraz ve yaşama dair çok önemli bir pratik değil mi?

Bu da çok önemliydi. Bir tür özgürlük vaadi gibi kadınların o küfürleri etmelerine önemli bir tepkiydi. İşte “amına koyucam”, “siki cem” diyerek kadınlık cenderesinden çıkabili-

Gezi sonrası dönemde yapılan ve kadın karakterleri anlatan filmler üzerinden kurguladım kitabı. Bu açıdan Taksim Hold'em kurguyu zorluyor gibi görünebilir, Çünkü asıl karakterler kadın değil. Ama film doğrudan Gezi ile ilgili olduğu için onu da kattım.

leceklerini düşünen kadın öğrencilerim var. İsrarla karşı çıkıyorum, “*bu küfürleri sizden duymak istemiyorum*” diye itiraz ediyorum. “*Sen de erkekleşerek o cendereden çıkamazsın, mümkün değil.*” Dilin ve üslubun değiştirilmesi lâzım. O yüzden çok önemliydi o küfürlerin silinmesi.

Gezi sonrası filmlerden verdiğiniz örneklerle “mahrem-ısan”ın erkekleri rahatsız ettiğini söylüyorsunuz. “Mahrem-ısan”dan kastınızı ve sözünü ettiğiniz rahatsızlığı biraz açar mısınız?

Mahrem-ısyandan kasıt, kadınların kendi bedenlerine, anılarına, kimliklerine sahip çıkmaları. Geleneksel toplum yapısıyla, dinle, aileyle belirlenmiş sınırları, tabuları sorgulamaları ve bunları yıkmaları. Kuşkusuz bu da iktidar alanının daralmasından hazretmeyen bütün erkekleri rahatsız eden bir durum. Bunun en çok öne çıktığı film *Taksim Hold'em*. Poker partisindeki erkekler... Tamamı Gezi direnişi sırasında ve evin içinde geçen bir film. Poker partisi yapan erkeklerin eylem için dışarı çıkan kadınlardan duyduğu tedirginliği, “peki ben ne olacağım?”, “benim tanımım ne olacak?” diye kaygılanmalarını anlatıyor. Daha önceki erkeklik tanımlarının hiçbirine oturmadığı zaman erkeklerin kendilerine bakışında sorunlar çıkabiliyor. Kadınları destekliyor gibi göründüklerinde bile soru işaretleri taşıyorlar. Daha önceki veriler değişmeye başladığında kendilerini nasıl tanımlayacaklarını bilemiyorlar. Evin işine yardım etmek veya arada ütü yapmak, bunlar tamam, ama kendinizi bir bütün olarak nasıl gördüğünüz sorgulandığında, alışılmış bütün o ayrıcalıkları kaybetmenin o kadar da kolay bir şey olmadığını görüyoruz.

Erkekliğin farklı bir dille kendini yeniden inşa etme çabasında olduğunu söyleyebilir miyiz?

Evet, tabii. Onu her ölçekte görüyoruz. Mesela çok güncel, son yerel seçimde kullanılan “*İstanbul bizim aşkımız*” sloganı... Bir yandan o hâkim jargonu yeniden üretmek, bir yandan da eski erkeklik kalıplarını kabul etmeyeceği aşikâr olan kesimlere de cazip gelebilecek bir yanılsama yaratmak. Ama bunu söyleyenlerin aslında çok iyi bildiğimiz “erkek” yüzler olması elbette inanırlılığını azaltıyor. Farklı bir dil inşa etme çabasını

bundan daha somut nasıl görebiliriz?

Bu slogan sosyal medyada homo-erotik bulundu...

Homo tamam, ama erotikliğinden emin değilim. (gülüyor)

Ceylan Özçelik'in Kaygı filminin senaryosunu yazarken Sivas katliamının dava dosyalarını incelediğinden bahsediyorsunuz kitapta. Meclis Araştırma Komisyonu'nun ilk cümlesi "Sivas hassas bir şehrimizdir". "Hassaslık" pek çok açıdan gündelik hayatımızda bir baskı aracı olarak karşımıza çıkabiliyor...

Biliyoruz ki, her konuda hareketlerimizi denetlemek üzere, hassaslık tehdit olarak kullanılıyor. "Burası hassas", "buraya girme hassas", "o konuya değinme hassas" gibisinden. Adımlarımızı dikkatli atıyoruz. Buz tutmuş göl üzerinde yürür gibi. Yanlış yere basmayalım diye dikkat ediyoruz.

"Rahim-mekân" kavramından bahsediyorsunuz...

"Rahim-mekân"ı daha çok Burak Çevik'in *Tuzdan Kaide* filmiyle ilgili kullandım. Sürekli kendi üstüne kapanan döngüsel mekânlardan bahsediyor ve şehri öyle anlatıyor. Oradaki rahim-mekân imgesi aslında erkeklerle ait olmasına alıştığımız kamusal mekânlarla dolu bir şehir imgesinin dışında, kadınların sahiplendiği bir mekânlar dizgesi olarak karşımıza çıkıyor. Filmin konusunda Gezi'den bir iz yok, ama "kadınların şehirde daha çok görünür olması ve rahim imgesi Gezi'nin bir izdüşümü olabilir mi?" diye bir soru soruyorum filme dair.

"Dişil isyan"ı örneklediğiniz filmlerin çoğu kadın yönetmenler tarafından çekilmiş. Bir istisna Burak Çevik'in Tuzdan Kaide'si. Erkek yönetmenlerin "kadın" filmi yapamayacağına dair kategorik bir ayrım var mı sizce?

O tür ayırımlara karşıyım. Çünkü erkeklik ve kadınlık aslında her birimizde var. Hangi

Herkes kendini bekliyor, kendinizle buluştuğunuzda yola çıkıyorsunuz. Bazen kendinize kavuşmanız yetmiyor, tekrar haneye sıkışıyorsunuz, yeniden şehre çıkmak için fırsat kolluyorsunuz. Kitabın ilk bölümünde kendini bulup şehre çıkan kadınlar var. İkinci bölümde de kendini beklemeye devam edenler ve tekrar çıkmaya çalışanlar.

yanı ortaya çıkardığımız ve hangi davranışı vurguladığımız seçimlerimizle ilgili. Eğer bu konularda katı sınırlar çiziyor olsaydım, bu söyleşiyi sizinle yapmıyor olmam gerekirdi. (gülüyor) Burak'ın filminde karakterlerin hepsi kadın ve şehre çizdiği kimlik "dişi". O yüzden bence çok yakışıyor kitabın son filmi olmaya. Onun bir erkek yönetmen olması kitabın bütünlüğünü zedelemiyor, tam tersine

zenginleştiriyor.

Kitapta anlattığınız filmlerin hepsi yönetmenlerin ilk filmleri...

Öyle bir çerçeve kurdum. Hepsinin ilk filmi olsun, hepsinde İstanbul olsun istedim. Gezi sonrası dönemde yapılan ve esas olarak kadın karakterleri anlatan filmler üzerinden kurguladım kitabı. Bu açıdan kurguyu zorlayan tek film *Taksim Hold'em*. Çünkü asıl karakterler kadın değil ve sonunda kadın karakterler eski hayatlarına geri dönüp alışmış döngüyü kabulleniyorlar. Ama o film de hem Gezi'yi konu aldığı için hem de erkeklik krizine dair okunabileceği için önemliydi.

Bahsettiğiniz "ilk filmler" dönemin politik atmosferinden etkilenmiş filmler. Şu an yaşadığımız politik ortam daha farklı. Gelecek ikinci filmleri düşündüğümüzde sizce fark edebileceğimiz yeni bir tema var mı?

Tema olarak Burak Çevik'in ikinci filmi biliyorum. Çok çarpıcı bence. Bu temalarla hiç ilgisi yok. Sinema yolculuğu ve görsellik açısından ilk filminden daha öteye gitmiş bir film yaptı. O yüzden bana sevinç veriyor. Onun ilk filmi bu kitaba katmış olmak bence önemli, bir sinemacının ilk aşamasını bir anlamda belgelemek anlamına geliyor. Çiğdem Sezin'in ikinci filmi de çok merak ediyorum. Eğer değişmezse adının *Bekâr Evi* olacağını biliyorum ve çok etkileyici olacağını düşünüyorum. Aynı şekilde, Ceylan Özçelik'in ikinci filmi bir nebze biliyorum. Onların ilk filmleri üzerine yazmıştım ve konuşmuştum diye ileride mutlu olacağımı tahmin ediyorum.

Kardeşinize gönderdiğiniz bir duvar yazısı fotoğrafı var kitapta, "Kendimizden başka kurtarıcı beklemiyoruz" yazılması. Bir arkadaşının Facebook iletisi aklıma geliyor. "Herkes kendini bekliyor" diye yazmıştı o baskının hissedildiği dönemde. Bunlar geniş bir düzlemde birbirleriyle konuşan sözler gibi...

Umut ve umutsuzluk belki yıpranmış sözcükler, ama sonuçta bu filmlerin yapılmış olması o "mahrem-isyan"ın alabildiğine sürdüğünü gösteriyor. Herkes kendini bekliyor, kendinizle buluştuğunuzda yola çıkıyorsunuz. Bazen kendinize kavuşmanız yetmiyor, tekrar haneye sıkışıyorsunuz, yeniden şehre çıkmak için fırsat kolluyorsunuz. Kitabın ilk bölümünde kendini bulup şehre çıkan kadınlar var. İkinci bölümde de kendini beklemeye devam edenler ve tekrar çıkmaya çalışanlar.

Kitapta bahsi geçen kadınlara "anti-kahraman" denemeyeceğini, çünkü bu tanımın eril bir tarafının olduğundan bahsediyorsunuz. Bunu okuduktan sonra size "hocam" derken bir tereddüt hissediyorum. "Hocam" da bu çağrışımları taşıyan bir sözcük...

(gülüyor) Öğrencilerime bana Feride demelerini söylüyorum, aradaki yaş ve hiyerarşi farkını siliyor çünkü. Bana Feride diyebilirsin. (gülüyor)

SÖYLEŞİ: ANIL OLCAN

2018 Basın Almanağı Çıktı

**2018
Basın
Almanağı**

**Medya yaptığı haberler nedeniyle
kamunun çıkarlarına hizmet etmiyor,
aksine güç odaklarınca alkışlanıyorsa,
yolunda gitmeyen çok şey var demektir.**

KIRAAT

GEORGI GOSPODINOV İLE *DOĞAL ROMAN* VE *HÜZNÜN FİZİĞİ*

Herkesin kıyameti kendine

Soğuk savaş sonrası modern Bulgar edebiyatının önde gelen, romanları dünya dillerine en çok çevrilen isimlerinden Georgi Gospodinov. Oyunlarının, kısa hikâyelerinin yanında, bugün asıl şöhretini borçlu olduğu iki romanı, *Doğal Roman* (1999) ve *Hüznün Fiziği* (2015) yakın zamanlarda Hasine Şen Karadeniz'in çevirileriyle Metis tarafından Türkçeye de kazandırıldı. 2019 İstanbul Uluslararası Edebiyat Festivali'nin konuğu olan Gospodinov'la kitapları ve temaları arasında gezindik...

***Hüznün Fiziği*'nde Adorno ve Horkheimer'in bahsi geçiyor, ama kahramanın koleksiyonculuğu, liste yapma tutkusunu, küçük objeler biriktirip geleceğe bırakma çabası Walter Benjamin'i hatırlatıyor...**

Georgi Gospodinov: Evet, doğru, nesnelere yönelik bu ilgi Benjamin'le yakından ilişkili. Kitapta onu anımsatan bir başka şey de *flaneur*'lük, şehirde aylak dolaşma hali. Detaylara takıntılı olmak ve objeleri yakından gözlemek aynı zamanda çocuklar için de tipik bir durum. Kitaplarımda her zaman bir çocuğun bakış açısını gözetmişimdir. İki romanımda da bu önemli bir yer kaplıyor. Çocukluk en temel ilham kaynaklarımdan biri. Daha çocukken yazmaya başladım, büyülü bir zamandı. Bunun için birine teşekkür borçlu olsam, bu büyükannem olurdu. Bir de Borges. (*gülüyor*) Belki bir de Marquez. Sonraları Foucault, Benjamin, Eliot, Salinger gibi pek çok yazarı okudum tabii, ama başlangıçta büyükannemin ve büyükbabamın anlattığı hikâyeler vardı. Bence Bulgaristan'da ve genel olarak Balkanlar'da çok güçlü bir sözlü hikâye aktarma geleneği var. İki romanım da yapıları itibarıyla bu gelenekle ilişkili.

Büyükannenizin küçükken size okuduğu in-

cil'den de etkilenmişsiniz, o da bir hikâye derlemesi sayılabilir.

Evet, tabii. Beni küçükken çok etkileyen bir başka hikâye derlemesi de Şehrazad'ın *Binbir Gece Masalları*. Özellikle *Hüznün Fiziği*'nin iskeleti bu hikâyeleme biçimi üzerine çatılı denebilir. Birbirinden farklı hikâyelerden oluşan farklı bölümler var kitapta, ama başıyla sonunu bağlayan bir tema da var. Terkedilmiş bir çocuk, terkedilmiş küçük Minotor kitap boyunca varlığını sürdürüyor. Yarı boğa yarı insan Minotor mitolojide hep bir canavar olarak düşünülür ve bir canavar olduğu için öldürülür, halbuki küçük yaşında bir labirente kapatılan, dünyayı hiç bilmeyen bir çocuktur. Kitaplarımdaki bir başka asli tema da hüznü ve empatiyi anlama çabası.

***Game of Thrones*'u izlediniz mi?**

Hayır, takılamadım ben ona.

Orada da geçmişte yaşananları gören bir çocuk var.

Öyle mi, o da empati kuruyor yani? *Blind Vaysha* diye bir kısa hikâye yazmıştım, animasyonu da çekildi (Thodore Ushev, 2016) ve Oscar'a aday oldu. Süper gücü olan bir kadının hikâyesi, ama bu gücü taşıması kolay olmuyor, ona hep yük oluyor. Sol gözüyle

baktığında geçmişi, sağ gözüyle baktığında geleceği görüyor. Şimdiye yaşaması için ancak kör olması lâzım.

Benjamin'in tarih meleği gibi: Yüzü geçmişe dönük, ama fırtına onu ileriye itiyor.

Geçmiş de edebiyatımda başta gelen, zihni mi en çok oyalayan temalardan biri. Bence geçmiş, illâ masum bir şey değildir. Geçmiş, kırılğan bir canavar da olabilir.

Sözlü hikâye aktarımı tarih yazmanın önemli biçimlerinden bir tanesi. Resmi tarihin gözüyle yazılmış ilerlemeci mantığı kıran bir tarafı var.

Bir de, gazetelerin birinci sayfalarına hiç konu olmamış insanlar tarafından anlatılırlar. "Tarihi galipler yazar" derler, ama hikâyeleri zayıf ve yenik insanlar anlatırlar. Ben Bulgaristan taşrasında küçük bir kasabada büyüdüm. Merkezden çok uzakta olan o insanların öykülerini, büyükannemin, büyükbabamın, doğdukları yeri hiç terketmemiş insanların hikâyelerini anlatmayı hep önemsedim. Sosyalist rejimde etrafımızda zaten bir duvar örülüydü, Paris'e, Roma'ya veya Londra'ya küçük bir seyahat yapmak gibi bir imkânımız yoktu. Bu durum o küçük kasabada yaşayan insanlara dünyayı

icat etme, dünyanın hayalini kurma fırsatını tanıyordu. Büyükanнем yurt dışını ziyaret edebilmiş insanları sürekli eve davet ederdi ve onları ağız açık dinlerdi. Çünkü, inana-biliyor musunuz, dışarıda başka bir dünya var ve acaba orada insanlar neler yapıyorlar? (gülüyor) Dokuz yaşımıdayken bu konu hakkında küçük bir yazı yazmıştım. O yazıda, büyüdüğümde büyükanنemi Paris'e, Notre Dame'a götüreceğime söz vermiştim. *Doğal Roman* yabancı dillerde ilk olarak Fransızca basıldı ve beni Paris'e davet ettiler. 33 yaşındaydım henüz, sene 2000. Bu yolculuktan üç ay önce kaybettik büyükanنemi. Gidip Notre Dame'ın önünde öylece durdum, içimden "o da şimdi burada olabilirdi" diye geçirdim. Şimdi artık Notre Dame'ın o halini bulmak da pek mümkün değil galiba...

Yolculuk yaparken dünyaya hep başkalarının, bu imkânı bulamamış akrabalarımın, tanıdıklarımın gözüyle bakmaya çalışırım. Belki de bu yüzden yolculuk bende bir takıntı haline aldı. Beni bir yere davet ettikleri zaman "elbette!" diyorum hemen. (gülüyor) Dünyayı görme ve başka pek çok şeye ulaşma imkânına kavuşamayan benden önceki kuşakla büyük bir özdeşlik kuruyorum. Kısa hikâyelerime de taşıdığım bu yaşamlar bana çok ilginç geliyor. Herkes büyük hikâyeler anlatmayı sever, ama küçük hikâyeler benim için daha ilgi çekici.

Yambol'da büyümüşsünüz, öyle mi?

Evet, Bulgaristan'ın güneydoğusunda, Edirne'nin hemen sınırında.

Osmanlı zamanında Türkler oraya Yanbolu dermiş.

Öyle mi? Tevekkeli bizde "nerde Yanbul nerde İstanbul" diye bir deyiş vardır. (gülüyor)

Sınırdaki olması hasebiyle Yambol'da militer bir hassasiyet var mıydı özellikle Soğuk Savaş döneminde?

Ben de sınırdaki askerlik yaptım. Sınır bölgelerinde de pek çok hikâye birikir. Tanım gereği merkezden daima uzaktırlar, ama merkezde göremeyeceğiniz insanları orada bulursunuz. Bu insanlar bazen yeri gelir, canavar gibi görülür, aynı Minotaur gibi. Ama onları az da olsa tanıdığınız zaman anlarsınız ki, onlar da sizin gibi birileri. Bulgarlarla Türkler arasındaki ilişkide de bu dinamik geçerli. Türk denince gözümüzde çok güçlü stereotipler canlanır, mesela agresiftirler, istilâcılardır, bizi beş yüzyıl esaret altında tutmuşlardır... Ama sonra biri Türkiye'ye seyahate gider ve döner, zeytinyağı, helva getirir ve kendinizi şöyle derken bulursunuz: Aa, aynı bizim gibi zevkleri var! Onlar da bizim sevdiğimiz şeyleri seviyorlar! Onlar da işkembe çorbasına bayılıyorlar! Sonra yavaş yavaş farkedersiniz ki, düşünebileceğinizden daha fazla özdeşlik kurmaya başlamışsınız onlarla, özellikle de televizyon dizilerinin etkisiyle. İlk başlarda diyorduk ki, neden bu aptalca şeyleri izleye-

lim? Sonra annemde değişimi görmeye başladım: "Türklerle bayılıyor, aile içinde ne güzel herkes birbirlerine saygı duyuyor, evleri de aynı bizimkilere benziyor!" Bizim geleneksel evlerimize benziyor gerçekten de Türkiye'deki eski evler. Ve böylece yavaş yavaş, edebiyat, sinema, hikâyeler, başka insanlarla tanışmak zihinimizdeki önyargıları yıkmaya başlıyor. Edebiyatın bilinçli bir şekilde olmasa da buna hizmet ettiğine her zaman inandım. İyi bir hikâye dinlediğiniz zaman o aslında Bulgarlara veya Türklerle ait değil, insanlığa aittir. Öte yandan, geleneksel Bulgar edebiyatında çok iyi Türk karakterler de vardır, ki ötekini böyle görmek bizim edebiyatımız için tipik sayılmaz. Örneğin, Yordan Yorkov'un *Tekerleklerin Türküsü*'ndeki Salih Yaşar karakteri geliyor aklıma, hep sevap işlemek isteyen bir tiptir. *Sevap*, doğru söylüyorum, değil mi?.. Ayrıca, sınır demişken, edebiyattaki sınırları aşmak da güzel bir duygu. İki romanım da biraz tuhafır bence ve janrın sınırlarını genellikle ihlal ederler. *Doğal Roman* dünyaya sineğin gözünden bakmayı düşünür, *Hüznün Fiziği* Şehrazat anlatısının izini takip eder.

Türkiye'de cumhuriyet öncesi tarih anlatısında Bulgar çeteleri ünlüdür, bildiğiniz gibi. Ama Soğuk Savaş'ın ardından Bulgar halkıyla yeniden tanışmak mümkün olunca ve Bulgaristan'daki Türkler gelince, ülkeye de pek çok yeni şey girmiş oldu. Mesela pek çok genç telleri hayli sert, ucuz Bulgar gitarları sayesinde tanıştı müzikle.

Yolculuk yaparken dünyaya hep başkalarının, bu imkânı bulamamış akrabalarımın, tanıdıklarımın gözüyle bakmaya çalışırım. Dünyayı görme ve başka pek çok şeye ulaşma imkânına kavuşamayan benden önceki kuşakla büyük bir özdeşlik kuruyorum. Herkes büyük hikâyeler anlatmayı sever, ama küçük hikâyeler benim için daha ilgi çekici.

Evet, hatırlıyorum onları, çok serttiler gerçekten. (gülüyor)

Bulgaristan'dan plaklar da gelmeye başlamıştı o dönem. Bulgar baskısı Vladimir Visotsky plakları mesela...

Harika! Ben de çocukluğumdan beri çok severim kendisini. Bizim için çok önemli biriydi, çünkü kanun dışı sayılabilecek sözleri de vardı. Eş dost içinde ikiye bölünmüştük: Visotsky'ci misin, yoksa Bulat Okujava'cı mı? Ben Visotsky tarafındaydım. (gülüyor) Bir ke-

SARI DENİZALTI

1968'de kaydedilen "Yellow Submarine" şarkısını birçok kez dikkatlice dinlediğinizde, şifreli bir devrim çağrısını, Beatles'ın Bulgar gençliğine kriptolu bir mesajını keşfedebilirsiniz. Parçanın ortasında (başladıktan tam 1 dakika 35 saniye sonra) fon gürültüsünde net bir şekilde "pusni mi verigata", yani "zincirlerimi bırak" ifadesinin, vurgu "u"ya düşecek şekilde, çok hızlı ve temiz bir Bulgarcayla telaffuz edildiği duyuluyor. İşte böyle: pusnimi-verigata. Bunu maalesef çok geç, 80'lerin ortalarına doğru, her şey artık kaybedildiğinde deşifre ettik.

We all live in a... tam-ta-dam-ta daam... tam-ta-dam-ta daam... tam-ta-dam-ta daam...
We all live in a... tam-ta-dam-ta daam... tam-ta-dam-ta daam... tam-ta-dam-ta daam... tam-ta-dam-ta daam...

Oysa Sarı Ev'in yanından Sarı Denizaltı'nın filan geçtiği yoktu. (*Hüznün Fiziği*'nden)

resinde Sofya'ya da gelmişti...

Türkiye'yle gündelik hayat kültürümüz de benzeşiyor aslında. Orhan Pamuk Sofya'ya gelmişti bir kere, buluşma fırsatımız olmuştu. Sosyalist geçmişimizle ilgilenmeyi seviyorum, yanımda iki kitap götürdüm, biri halktan insanların anılarının toplandığı bir derleme, diğeri de '50'lerden '70'lere küçük gündelik nesneleri derleyen resimli bir kitap. Kitabı karıştırırken çok heyecanlandım: siyah beyaz televizyonlar, eski radyolar, sigara paketleri, kibrit kutuları... Bir şey görüyor, "aa, ben çocukken de vardı bu" diyordu. Gündelik hayatımızın görsel kültürünün ne kadar benzeştiğini farkettiler, aslında yoksulluk ve yoksunluk çeken memleketlerin ortaklaştığı bir durumdu bu.

Masumiyet Müzesi'ni gezebildiniz mi?

Evet, dün gittik. Harika bir fikir doğrusu. Çok beğendim. Benim romanlarım da bir çeşit müze gibidir. Her roman bence öyledir ya, ben bir de romanlarda koleksiyon listeleri hazırlıyorum. Biriktirdiğimiz rastgele şeylerin, boş şişelerin, kullanılmış sigara paketlerinin listeleri... Nedense boş şeyleri biriktirmeyi çok severiz. Bir yerlerden viski şişesi bulmuşsak eskiden, ev yapımı rakıyı onun içine doldurur da içerdik. Ve hep evin en güzel yerinde dururdu, prestij kazandırır-
dı. (gülüyor) Bu tür küçük nesnelere zaman da mührünü vuruyor ve bir zamanlar yaşanan hayata dair kuvvetli bir intiba bırakıyor.

Lou Reed "Small Town" şarkısında şöyle diyor: "Küçük şehrin tek güzel tarafı vardır, oradan kaçıp gitmen gerektiğini sana öğretir." Siz de böyle düşünür müydünüz?

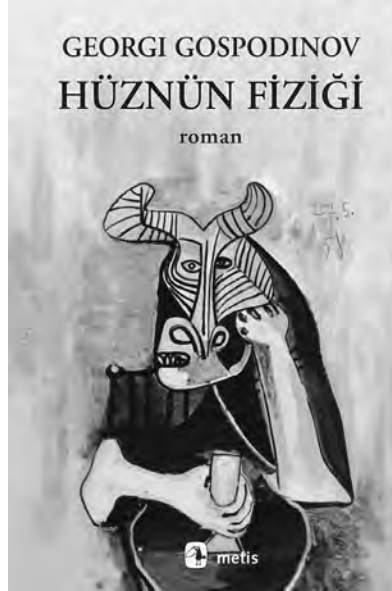
Aslında evet. (gülüyor) Büyük edebiyat yapıtlarında da pek çok küçük şehir hikâyesi vardır böyle. Faulkner, Steinbeck... İtalya'da

Hüznün Fiziği'nin tanıtımı için toplanmıştık bir keresinde, Sora diye küçük bir kasabada. Vittorio de Sica da orada doğmuş meğer, Roma'ya 350 kilometre uzaklıkta bir yer. Ama en güzel tanıtım buluşmasını da orada yaşadım. *Hüznün Fiziği*'ndeki bazı cümleleri kalben duyuyordu oradaki insanlar. Sandalyelerini de alıp gelmişlerdi buluştuğumuz geniş alana. Bir hikâye var *Hüznün Fiziği*'nde, onu daha detaylı anlatmamı istiyorlardı. Kasabanın delisi gibi bir kadın, Juliet, her sinema çıkışında Alain Delon'u bekliyor ve bir gün gelip onu oradan götürüleceğinin hayaliyle yaşıyor, ona mektuplar yazıyor. Benim için çok tipik, küçük bir Bulgar kasabasına has bir hikâye. Alain Delon'un hayatında hiç ayak basmayacağı bir yer olduğu aşikâr. (gülüyor) "Bu hikâye niye ilginizi çekiyor" diye sordum oradakilere, "tipik bir Bulgar hikâyesi nihayetinde". "Hayır" dediler, "tam da Sora'yı anlatıyor bu hikâye. Küçük bir taşra sinemamız var, uzaklarda bir yerdeyiz, bu duygularla yaşandı senelerce". Doğru galiba, küçük şehirden gelenlerde bir duygu ve zihin ortaklığı olabiliyor. Başka bir hayat temposu, başka türlü bir hayal gücü, çünkü büyük şehri sizin hayal kurarak icat etmeniz gerekiyor.

Doğal Roman'da "sadece başlangıçlardan oluşan bir roman" yazma tasarınızdır, başlangıçların ilginçliğinden bahsediyorsunuz. Filmler için de geçerli mi bu? Çünkü en kötüsü de olsa her film ilk on-yirmi dakikada bize bir ortam, birtakım insanlar tanıtır, gerisi filmin kendi meşrebince olay örgüsü...

Ben de romanların ilk 17 sayfasını severim. (gülüyor) Hayat oradadır, o 17 sayfadan sonra büyük travmalar, dramatik dönüşümler icat etmek zorunda kalırsınız. Daha sonra bozmak için önce o sessiz hayata ihtiyacınız vardır. Gerçek hayatta da öyle. *Doğal Roman*'da en trajik durumun kıyametin gelmesi değil, kıyametin hiç gelmemesi olduğunu yazmıştım. Gündelik hayata sinmiş dramatik durumlar da, arkada bir *soundtrack* bile çalmadan yavaş yavaş yaşanıp giderler. Boşanırsınız mesela, dünyanın sonunun geleceğini düşünürsünüz, ama o kendi halinde dönüp durmaya devam eder. İnsanlar yiyip içmeyi sürdürür, yaşadığınız travma kimsenin ilgisini çekmez. *Doğal Roman*'daki boşanan ve hayatında başarısızlığa uğrayan karakter şeylerin başlangıcına ilgi duyuyor. Halbuki *Doğal Roman* aslında sonların romanıdır. Biz bir şeylerin sonundayken o başlangıca gitmeye ve işlerin nerede bozulduğunu anlamaya çalışır. Benim karakterlerim genellikle böyledir, dönüp geriye bakarlar, belki çocukluklarına, yitip giden o cennete, hayatın bütün romanların başlangıcındaki gibi olduğu, hayatın normal aktığı o yere... Evet, başlangıçları severim. Herkes sever, bir ilişkinin başlangıç safhası herkes için güzeldir. **Yine Lou Reed'den gidelim. Üniversitede**

hocası da olan 50'ler Amerikan edebiyatının büyük ismi Delmore Schwartz'ın "Sorumluluk Düşlerde Başlar" hikâyesini hep anar. Hikâyede çocuk sinemada film izlemektedir, perdede anne ve babasının gençlikleri vardır, tanışır, ilişki gelişir, öpüşeceklerken

Türk hüznü çok yakındır Bulgar taga'sına. İngilizceye "sorrow" diye çevirmek iyi olmuyor, sadece üzüntüyle ilgili bir şey değil çünkü. Bir zamanlar sahip olduğunuz, ama artık kaybettiğiniz şeylere duyduğunuz özlem de var içinde. Bulgaristan'da hatta daha da karmaşıktır, hiç sahip olmadığın, ama kaybettiğin şeylere özlem duyarsın.

çocuk "durun, yapmayın" diye bağırarak ayağa fırlar.

(gülüyor) Şahane, bir kenara not alayım... İtiraf edeyim ki *Doğal Roman*'ı yazarken ben de bir filmde, Tarantino'nun *Reservoir Dogs*'undan, suçun öncesi ve sonrasının sahnelenişinden ilham aldım. Tim Roth'tu köstebek olan, değil mi? Hazırlıkları yaparken onları çalıştıran adam "hikâyenin her detayını bilmelisiniz" der, "tuvaletin her şeyini aklınıza yazmalısınız mesela, sabun nerde duruyordu, havlu nerde katlıydı, duvarların rengi, koku, her şey..." Çok severim o filmi.

Doğal Roman'daki 90'lar bahsi Aki Kaurismäki'nin bir sözünü hatırlatıyor: "90'larda bir süre serserilik yapıp sonra iyi bir işe girebildirdiniz, bu artık mümkün değil."

Ben '90'lar adamıyım galiba. Kitapta "90'lar nasıl biter" diye soruluyor, korku filmi mi, yoksa bir pembe dizi gibi mi? Benim kuşa-

ğım için herhalde en önemli onyıldı '90'lar. Bunda komünizmin çöküşünün de payı vardı galiba. Konuştuğumuz bu yazarları doğru dürüst o dönemde okuyabilmeye başladık. Sansürlenmiş bütün filmleri izlemeye, yasaklanan bütün şarkıları dinleyebilmeye başladık. Bizim gecikmiş 68'imiz gibiydi bazı açılardan. 1968'in benim için ayrı bir önemi var, o yıl doğdum. İnanıyorum ki, yazmıştım da bunu, insan doğduğu yıla çakılı kalır. Yani 1968'de doğmuşsan, bu tarih bir şekilde senin geleceğini belirleyecektir. (gülüyor) Bulgaristan'da biz 68'i kaçırdık. Ebeveynlerimin kuşağında bu durumun, 68'i suskun geçirmiş olmanın gizli kalmış bir travma olarak yaşandığını sanıyorum.

Çekoslovakyalılar 68'i suskun geçirmedir, ama Prag Baharı'nın sonu da iyi olmadı.

Ama direndiler! Onlar bizim için efsanediler. Bulgaristan'ın 68'i nasıl yaşadığı da yazmak istediğim konular arasında. Hiç yaşanmamış şeylerin hayatta ne kadar önemli olduğu yani...

'90'lar aynı zamanda neoliberalizmin hegemonyasını geliştirdiği yıllar. Bugünden bakınca Bulgaristan'da sosyalizme bir özlem var mı?

Daha ziyade nostalji hissi var. Bir açıdan daha güvenli bir hayat sürüyordu insanlar, ama madalyonun başka bir yüzü daha var. Diğer yüzünde çalışma kampları ve hapsediler yatıyor. O zaman da oligarklar vardı, ama onları görmezdik bile. Parti bürokratları, politbüro üyeleri bambaşka bir hayat sürüyordu. Öte yandan, güvenceli iş, iyi bir eğitim, bugüne göre çok daha iyi işleyen eşit sağlık hizmeti de söz konusuydu. Bu farklı yüzlerin bir aradalığıyla rejimin uzun sürmesi de beklenemezdi. Ödediğimiz bir bedeli de oldu tabii bu değişimin. '80'lerin Bulgaristan'ı ekonomik olarak yozlaşmış bir yerdi. Ama bence '90'lar da şimdikinden çok daha iyiydi. Umutlar bugüne göre daha diri.

Express'in bu sayısında söyleştiklerimiz Yugoslav futbolcu Cevad Prekazi Tito'ya hâlâ büyük bir özlem duyuyor. Eğitim, iş ve sağlık güvencesinin, herkesin spor yapabilmesinin yanında Tito deyince bir "halkların kardeşliği" özlemi de oluşuyor tabii...

Evet, Yugo-nostalji'nin spesifik bir biçimi olarak. Sporda başarılı olmak başka ülkelere gidebilmenin de başlıca yollarından biriydi elbette. Ama Bulgaristan'la, Romanya'yla kıyaslayınca Yugo-komünizm çok farklıydı zaten. Onlar dünyaya açıldı, yurtdışına gidebiliyorlardı, dışarıdan plak ve kitap getirebiliyorlardı, konser izleyebiliyorlardı. Macaristan'ın rock grupları çok iyiydi bu arada. *Bald Dog* (*Kopaszkyta*, György Szomjas, 1981) diye bir film vardı, underground bir Macar rock grubu otobüsle turnede, saçlar uzun, aynı '70'ler Amerika'sı gibi, ama '80'ler Macaristan'ı. Bizim de vardı iyi gruplarımız,

BABA, MINOTOR NEDİR?

Şu bodrumlarda Minotorlar gibi itişip kakışıyoruz, barınma fonlarının da, listelerinin de... içine edeyim. Babam, aynen sigaradan vazgeçme denemeleri gibi, benim ve annemin önünde küfretmemek için kahramanca çabalıyordu. Tüm kaçırılan sigaraları içerek ve edilmeyen küfürleri ederek gizlice telafi ettiğinden emindim. Babamın "Raketa" elektrik süpürgesinin hortumuna takılmasını takip eden repliği benim için önemli sonuçlar doğuracaktı. "İçine etmenin" ve "barınma fonunun" ne olduğunu biliyordum, aynı şekilde "fazlasıyla muhtaç", "Pershing" vs. hakkında da bir şeyler biliyordum, ama Minotor'un ne olduğunu bilmiyordum. İyilerden (bizimkilerden) mi, yoksa kötülerden mi olduğunu da bilmiyordum. O zamanlar her şeyi bu iki kategoriye ayırıyordum. Şaşkınlık içinde yetişkinlerin de aynısını yaptığını öğrendim. Dünya ikiye bölünmüştü –iyiler ve kötüler, bizimkiler ve yabancılar. Biz, iyi bir rastlantı sonucu bizimkilerin, dolayısıyla iyilerin yanına düşmüştük. Aslında babamın akşamları haberlerden sonra, "Yeter ya, bodrumda yaşamamın ve kavanoz kapağı bulunmamasının suçlusu neden şu gerizekâli Jimmy Carter olsun ki?" dediğini duyduğum zamanlar oldu. Daima daha mantıklı olan annem ona susması için fısıldıyordu. Bir ev ötede oturan mahalle sorumlusunun önünde bunu ağızından kaçıracağımdan mı korkuyorlardı acaba? Jimmy Carter'ı ise karikatürlerde kocaman dişler, başına geçirilen yıldızlı silindir ve ağzına puro yerine tıktırılan

kanatlı roketle gerçekten gerizekâli gibi çiziyorlardı.

Yine farklı koridorlara girdim, geriye döndüğümde kafam karışıyor. Geçmiş zamanı şimdiki zamandan ayıran temel bir unsur var –asla tek bir yönde akıyor. Nereden hareket etmişim? İyi ki not ediyorum, yoksa ipin ucunu asla bulamayacaktım...

Şu bodrumlarda Minotorlar gibi itişip kakışıyoruz... Replik buydu... ve o zamanlar daha oluşturmadığım, epifaniler ve kural olarak en beklenmeyen, hatta uygunsuz anlarda gelen aydınlanmalar kataloguma hemen girdi. Babam elektrik süpürgesinin hortumuna onu görmediği için takılmıştı, çünkü içerisi dardı, yerin altında yaşıyorduk, karanlık bir öğle sonrasıydı, pencere alçaktı ve güneş aşağı inmeyi başaramıyordu.

Baba, Minotor nedir, diye sordum. Babam duymazlıktan geldi. Baba, Minotor bizimkilerden mi? Bu soru onu ilaveten öfkeliendirdi. Ertesi gün bir yerlerden bana eski Yunan mitlerinin eski bir tam basımını getirdi. Bu kitaptan bir daha asla ayrılmadım. Minotor'a o zaman girdim ve oradan çıktığımı hiç hatırlamıyorum. O bendim. Ebeveynleri soylu mevkilerde çalışırken veya boğalarla yatarken uzun gün ve geceleri sarayın zemin katında geçiren bir çocuk.

Kitaba göre o bir canavar, olsun. Ben onun içindeydim ve tüm öyküyü biliyorum. Orada büyük bir hata ve iftira, olağanüstü bir haksızlık var. Ben Minotor'um ve kana susamış biri değilim, yedişer delikanlı ve bakire yemek istemiyorum, neden kilitli olduğumu bilmiyorum, suçsuzum, Karanlıktan da it gibi korkuyorum. (Hüznün Fiziği'nden)

Şturtcete ve Signal mesela. Tam bir özgürlük içinde değillerdi tabii, ama kendi yollarını çizmeye çalışıyorlardı. Kimi gruplar Beatles'ı taklit ederdi. '80'lerin sonunda punk, new age, heavy metal gibi türlerle tanışabildik.

Alan Weisman Bizziz Dünya adlı çok satan kitabında insanlar yeryüzünden bir anda yok olsa dünyanın ne tür bir yere dönüşebileceğini sorguluyor. Pek aklımıza gelmiyor, ama dünya ve doğa insan olmadan da varlığını pekâlâ sürdürebilir...

Bir grafik roman yazmıştık 2010'da, dünyayı bir sineğin gözünden anlatıyordu. İnsanlığın kültür tarihi, empresyonizm, eski abideler, 20. yüzyılın ideolojileri, böyle bir sürü şey acaba nasıl olurdu, dünyanın merkezinde insan değil de eğer sinek olsaydı? Bir de, yazdıklarımın hareketle kolektif bir film çekildi geçen sene, adı 8 Dakika ve 19 Saniye. 8 dakika ve 19 saniyede ne olduğunu biliyor musunuz? Işık güneşten dünyaya bu sürede düşer. Bir gün güneş ışık vermeyi bir anda kesiverir, elinizde ancak 8 dakika ve 19 saniyelik bir zaman kalmıştır, bir tür bonus track gibi. (gülüyor) Hep yapmayı istediğimiz, ama hiç yapamadığımız şeyleri yapmak için kalan süredir bu, tabii iyimser bir bakış açısıyla. Kıyamete yönelik distopyalar kısa hikâyelerimde önemli yer kaplar. Fakat kıyametin kişisel bir mesele olduğunu düşünmeyi sürdürüyorum hâlâ. Yazdığım bir oyunun adı Kıyamet Akşam 6'da Gelir. Yani her akşam gelir. (gülüyor) Öyle ki, onsuz yaşayamayız, herkes ancak kendi kıyametlerinden kurtularak hayatını sürdürebilir. Aslında bu, toplum olma duygusunu yitirmeye başladığımızı söylemenin bir başka biçimi. Çünkü

İncil'deki Apocalypse veya Kuran'daki Kıyamet herkes için, bütün insanlar içindir. Böylesi basittir aslında, hiç kimse veya hiçbir şey bundan münezzeh değildir. Bir nevi komünizm gibidir. (gülüyor) Ama eğer kıyamet gayet şahsi bir mesele olursa olaylar daha zorlaşabilir. Kendi kıyametinizde yapayalnız kaldığınızı düşünsenize. O esnada fonda bir soundtrack çalmayacaktır üstelik. (gülüyor) Bugün birçok biliminsanı Antroposen Çağ diye yepyeni bir evreye girdiğimizi, insanın artık yerkürenin kaderini doğrudan etkileyebilecek jeolojik bir güç haline geldiğini, bugüne kadar yapılageldiği gibi beşeri tarihle doğa bilimlerini ayrı düşünmenin anlamsızlığını savunuyor.

Bunlar benim de yazdıklarımın üzerine düşündüğüm şeyler. İnsan-merkezcilik için üretilmiş en iyi fikir denemez herhalde. Hüznün Fiziği'nde insanlar bir dakikalığına sussa diyorum ben de, susup sadece diğer canlıların seslerini dinlese... İnsan aslında dünyanın geç bir evresinde ortaya çıktı. Sinekler, köpekler, dinazorlar, kuşlar ve balıklar bizden önce buradaydılar. Belki de asıl ev sahibi onlardır, biz sadece onların misafirleriyizdir. (gülüyor) Darwin'in şu sözünü çok severim: "Hayvanlar bizim dert ortaklarımızdır." Dert ve acı herkesi eşitler.

Milan Kundera Gülüşün ve Unutuşun Kitabı'nda başka dillere çevrilemeyeceğini söylediği bir duygu durumundan, litost'tan bahsediyor. Siz de Hüznün Fiziği'nde bu duygunun benzer hallerini anlatıyorsanız: Bulgar taga'sı, Türk hüznü...

Evet, hüznü Türkçedeki gibi kullandım, çünkü çok yakındır taga'ya. Ya da Portekizlilerin saudade'sine. İngilizceye "sorrow" diye çevirmek iyi olmuyor, sadece üzüntüyle ilgili bir şey değil çünkü. Bir zamanlar sahip olduğunuz, ama artık kaybettiğiniz şeylere duyduğunuz özlem de var mesela içinde. Bulgaristan'da hatta daha da karmaşıktır, hiç sahip olmadığın, ama yine de kaybettiğin şeylere özlem duyarsın. (gülüyor) Bulgaristan'da taga aslında sevilesi bir duygudur, hafifletici olabilir, özlem kadar hayal kurmakla da ilişkilidir. Sadece depresyona sokan, gamlı kasavetli bir şey değildir. Çehov'un Üç Kızkardeş'indeki gibi. Hani hep Moskova'nın hayalini kurlarlar, dillerinden düşmez Moskova, ama bir türlü gidemezler...

SÖYLEŞİ: **MERVE EROL**

NESİM OVADYA İZRAİL'LE TÜRKİYE YAHUDİLERİNİN
TARİHİNDEN ERMENİ TARİHİNE

“Kim gibi olmak istersin” deseler, Krikor Zohrab derim

Üç kitap, üçü de iğneyle arşiv kazılarak yazılmış, üçü de Türkiye Ermenileri üzerine: *1915 Bir Ölüm Yolculuğu – Krikor Zohrab* (Pencere, 2011), *24 Nisan 1915: İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara* (İletişim, 2013), *Osmanlı ve Türkiye Tiyatrosunda Şahinyanlar* (BGST, 2018). Sefarad geleneğinin, Türkiye Yahudi toplumunun ve sosyalist mücadelenin üyesi araştırmacı-yazar Nesim Ovadya İzrail'i dinliyoruz...

1952'de Kudüs'te doğdunuz ve ertesi yıl ailenizle birlikte İstanbul'a döndünüz. Bu bir yıllık hikâyenizin arkasındaki tarihle başlayalım...

Nesim Ovadya İzrail: Büyükbabam ve adası Nesim İzrail 1877'de, büyükannem Sara 1881'de Silivri'de dünyaya gelmişler. Kültürel ve dini yapımız bakımından Yahudilerin Sefarad kesiminden olduğumuzu, ancak büyükbabamdan daha önceki büyüklerim hakkında bilgim olmadığını söyleyebilirim. Üç halam da Silivri'de doğmuş. En küçük halam 1917'de Silivri'de, babam Marko İzrail 1921'de İstanbul'da doğduklarına göre, bu tarih aralığında ailece İstanbul'a göç etmiş oldukları anlaşılıyor. Yani cumhuriyet ilan edildiğinde İstanbul'da olan bir Yahudi aileden geliyorum. Ablam 1949'da, ben 1952'de Kudüs'te dünyaya geldik. 1948'de kuruluşundan bir yıl sonra İsrail devletinin Türkiye tarafından tanınmasıyla, 1949 çok önemli bir Yahudi nüfusun göç ettiği bir yıl. Özellikle ekonomik durumları alt seviyede olan kesimin ağırlıkta olduğu 35 bin civarındaki göçmen Yahudi arasında, babam ve annem de bu kervana katılanlardandı. Yeni kurulan İsrail devletinin içinde bulunduğu sorunları burada anlatmak yerine, babamın bu ilk günlerde tuttuğu günlükleri yayımladığım *1949'da İsrail'e Bir Göç Hikâyesi: Marko İzrail* makalemi tavsiye ederim. İsrail'in o günlerde içinde bulundu-

ğu zor koşullarda büyük sıkıntılar yaşayan babam beş yıl sabredebilmiş. 1953'te ailece İstanbul'a dönmüş. Babam gibi ağır koşullara dayanamayıp Türkiye'ye dönen, ama çok büyük bir sayı oluşturmayan başka ailelerin de olduğunu eklemeliyim.

Makalenizi ve babanızın günlüklerini okuyunca, babanızın hem İstanbul'da hem Kudüs'te zor koşullarda bir işçi-emekçi olarak ekmeğini kazanmaya çalıştığını öğreniyoruz. 1999'da babanız vefat ettiğinde ilk defa okuduğunuz bu günlükler sizin için ne ifade ediyor?

Babam ömrü boyunca bir emekçiydi. 1999'da 78 yaşında öldüğünde hâlâ kiralık evde oturuyordu. Emekçilerden yana biri olarak, çok erken zamanda onun değerini takdir ettim. Burada bir anımı aktarmadan geçemeyeceğim. 1976'da meşhur 141. maddeden bir sene tutuklu kalmıştım. Mücadelesini verdiğim amaçlarımı aile büyüklerime elimden geldiği kadar anlatırdım. Ama onlar bu nedenle cezaevine girmemi göğüslemekte zorlanmışlardı. Cezaevi kavramı onlara olumsuz geliyordu, cezaevi suçlular için bir mekândı. Bunu kendi çevrelerine, özellikle Yahudi dost ve akrabalarına anlatmakta bir süre zorlandılar. Onlara siyasi suç kavramı ile adi suç arasındaki farkı anlattıkça ve her salı annem, her cuma babam beni ziyarete geldikçe, ziyaret sırasında diğer ziyaretçilerle tanışıp dost

oldukça bu farkı anladılar. 52 kere annem, 52 kere de babam, hiç aksatmadan ziyaretime gelerek, maddi ve manevi ihtiyaçlarımı karşılayarak benim gözümde yine büyüdüler. Dolayısıyla, Marko İzrail öldüğünde değil, çok daha önceden değerini anlamış ve yerine oturtmuştum. Bahsettiğiniz günlüklere gelince, ilkökul mezunu olan Marko İzrail'in bu sorumluluğu duyması ve gelecekte birileri için önemli ve ilginç olacağını düşünerek başından geçenlerin kayıtlarını tutmasının değerli olduğunu düşünüyorum.

Babanız Marko İzrail, II. Dünya Savaşı sırasında, 1941'den itibaren Konya'da üç buçuk yıl askerlik yaparken “Yirmi Kur’a Askerlik” olarak anılan “gayrimüslim” askerlerle birlikteydi. “Yirmi Kur’a”nın hemen arkasından, 1942'de Varlık Vergisi'nin uygulandığını düşünürsek bu ırkçı politikalar ailenizi ve akrabalarınızı nasıl etkilemişti?

Varlık Vergisi'nin yürürlüğe girdiği 1942'de babam askerlik vazifesine devam ediyordu. Bir yıl önce “Yirmi Kur’a Askerlik” yahut “Yirmi Sınıf Askerlik” askerlik kararı ile mesela 15-20 yıl önce vatani görevini yapıp bitirmiş gayrimüslim erkeklerin savaş gerekçesiyle yeniden askere alınması uygulaması başlatılmıştı. Silah verilmeyen bu gayrimüslim askerler, birçok yerde resmi kıyafet verilmeden, askeri görevlerin dışındaki işlerde çalıştırıldı. Böylece, aynı günlerde, hem babam gibi normal vatani görevini yerine getiren, hem de babamın dayısı Nesim Mazon gibi “Yirmi Kur’a” asker grubundan gayrimüslim askerler vardı ve kışlalarda karşılaşabiliyorlardı. Babamın kışlada karşılaştığı dayısı ile beraber fotoğrafı bunun kanıtıdır ve böyle örnekler çoktur. Burada dikkat çekici olan, “Yirmi Kur’a Askerlik” sadece gayrimüslim erkekler içindi, Müslüman erkekler için ise böyle bir uygulama hiç olmamıştır. Yahudiler arasında, bu “Yirmi Kur’a” askerlerin Almanlar için rehin alındığı ve kurbanlık olarak hazırlandığı söylentileri çok güçlü olmuştur. Bir başka yorum da, “yabancı” olarak kabul edilen gayrimüslimlerin düşman lehine casusluk yapmalarına engel olmaktı. Bunların da ötesinde, gayrimüslim işgücünün yaratacağı boşluk sayesinde, kapanacak işyerlerinin Müslüman ve Türk nüfusa geçişine zemin oluşturmaktı. Bir yıl sonraki Varlık Vergisi uygulaması da yine aynı hedefe yönelikti. Savaş koşullarında ekonomik darboğaza giren devlet bütçesini güçlendirmek için varlıklı kesimden ilave vergi alınması, ilk bakışta makûl gibi görünse de, Varlık Vergisi'nin esas olarak gayrimüslimlere yönelik olarak uygulanmasının arkasında, yine gayrimüslim servetin Müslüman ve Türk nüfusa transfer edilmesi vardı. İstanbul'da vergi dairelerinde kurulan vergi tespit komisyonlarının, hiçbir temele dayanmayan keyfi kararları ile vergilerin yüzde 87'si gayrimüslim-

lere, yüzde 7'si Müslümanlara, yüzde 6'sı da ecnebi vergi mükelleflerine takdir edilmişti. O günlerde Türkiye nüfusu içinde yüzde 2'yi bile oluşturmayan gayrimüslimlere verginin yüzde 87'sini ödeme yükümlülüğünü getirenlerin amacını başka türlü yorumlayabilmek mümkün değildir.

Babam 1942' de, 21 yaşında ve askerdi. Ekonomik durumu geri olan bir ailenin ferdi olarak, zaten vergi dairelerinde kaydı yoktu, Varlık Vergisi ile muhatap olmadı. O günlerde babamın kafasını meşgul edenlere bir örnek verebilirim: Konya'da asker olan babam, izinli olarak İstanbul'a gelmeden iki hafta öncesinden, "tayın" olarak askere verilen ekmekleri stokluyordu. Bayatlamış olsa da bu biriktirdiği ekmekleri çuvala koyup İstanbul'a getiriyor, ailesine veriyordu. Bayat ekmeklerin kızartılınca lezzetli hale geldiğini fark etmişti ve İstanbul'da karne ile sınırlı sayıda ailelere verilen, ama yeterli gelmeyen ekmek açığını kapatmaya çalışıyordu. Evet, babam da II. Dünya Savaşı yıllarında stokçu-

FOTOĞRAF: SENEM SINEM

luk yapmıştı, ama bu farklıydı, bayat ekmek stokçuluğu yapmıştı. (gülüyor) Babam gibi Varlık Vergisi ile muhatap olmayan gayrimüslimler, çevrelerinde gördükleri uygulamaların sefaletini izliyorlardı. Babamın, birkaç yıl sonra, 1949'da İsrail'e göç etmesinin arka planında, bu gördüğü ve duyduğu adaletsiz uygulamaların önemli etkisi olduğu kesindir. Ağustos 1942'de göreve gelen yeni başbakan Şükrü Saracoğlu, Varlık Vergisi Kanunu'nu açıklarken, "Bu memleket tarafından gösterilen 'misafirperverlik'ten faydalanarak zengin olanlar" sözleriyle açık konuşuyordu. Türkiye'de "misafir gayrimüslimler" tezi maalesef üzücüdür ve günümüzde de bu bakışın devam ettiğini görmek daha da üzücüdür.

1976'da Türkiye'de Yahudi ve sol görüşlü bir

genç olarak asimetrik güç ilişkilerinin daha da yoğunlaştığı cezaevinde ve cezaevi sonrasında neler yaşadınız?

Hiçbir zaman kendimi gayrimüslim öteki olarak görmedim. Yaşadığım İstanbul şehri ve Beyoğlu semti nedeniyle olsa gerek, ortaokul ve lise dönemimde devam ettiğim sınıflarda, her zaman gayrimüslim sınıf arkadaşlarım oldu. Mesela otuz kişilik sınıflarda, beş-altı gayrimüslim öğrenci olabiliyordu. Bu ortam, diğer öğrencilerin de gayrimüslimlere öteki olarak bakmamalarını beraberinde getiriyordu. 1970'li yıllarda Türkiye, sol ve sağ olarak ikiye bölündüğü bir ülke haline dönüşmüştü. 1969'da liseyi bitirip İTÜ İnşaat Fakültesi'ne girdiğimde, kendimi sol görüşün hâkim olduğu bir üniversite ortamında bulmuştum. Sola meyilli, günün eylemlerinin merkezinde olmayan, ama uzak da durmayan bir öğrenci olarak 1973'te mezun oldum. Lisansüstü eğitimine geçtiğimde, üniversite dışında kurduğum diyaloglarla solun içine daha fazla girdim. Sol çevrem bende gayrimüslim farkını tespit etmesi, bende sadece hoş bir etki bıraktı, hepsi bu kadar. Evet, laik ve sol kesim, gayrimüslim olmamı tespit ediyordu, ama bu hiçbir şekilde sorun teşkil etmiyordu. Zaten lise günlerimden başlayarak, çok genç yaşımdan itibaren, İsrail'in Filistin halkı üzerinde-

Varlık Vergisi'nin arkasında, gayrimüslim servetin Müslüman ve Türk nüfusa transfer edilmesi vardı. Vergilerin yüzde 87'si gayrimüslimlere, yüzde 7'si Müslümanlara, yüzde 6'sı da ecnebi vergi mükelleflerine takdir edilmişti. O günlerde nüfusun yüzde 2'yi bile oluşturmayan gayrimüslimlere verginin yüzde 87'sini ödeme yükümlülüğünü getirenlerin amacını başka türlü yorumlayabilmek mümkün değildir.

ki uygulamalarına karşı, bugün de devam eden bir siyasal bakışım vardı. O nedenle, sol için uyumlu bir kişiliktim. Cezaevine girmeden önce, emniyet hücrelerinde geçirdiğim baskı ve işkenceli günlerde, bana Yahudi olduğum hep hatırlatıldı. Yahudi olmamdan dolayı ilave baskı uygulamalarına maruz kaldım. Ancak bunları mücadelem bir gereği olarak kabul ederek sineye çekiyordum.

Kısaca değindiniz, ama biraz açar mısınız, uluslararası siyasi dengelerin, kolonyal söylem ve pratiklerin sürekli yeniden kurulduğu bir mesele olarak Filistin-İsrail meselesi hakkındaki düşünceleriniz neler?

İsrail ile Filistin arasında iki devletli barışçıl çözümden yanayım elbette. Ama, aması var, hem de pek çok. Bir kere tanrılar böyle bir çözümü istemiyor. Onlar bu bölgedeki kanamadan besleniyorlar ve barış ihtimalini adeta sonsuza öteliyorlar. Bölge de bunun için oldukça elverişli. Her an, değişik kavgalarla ateşin altını körükleyebilmek için hava sıcaklığı ve rüzgâr da müsait. Fazla detaya girmeden, bugün Ortadoğu'ya baktığımızda, ne kadar çok yeni ve değişik aktörün ve sorunların devrede olduğunu görüyoruz. Mesela, eskiden Ortadoğu'ya dışarıdan bakan Türkiye bile artık cehennemine içine girmiştir. O nedenle İsrail-Filistin sorununun yanında, artık en az onun kadar zorlu yeni sorunlar gündemdedir. İsrail-Filistin sorununun çözümü için, önce ABD sorununun çözülmesi gerekir. İsrail'de, aşırı milliyetçi yönetimler oy almaya devam ettikçe, barışçı bir çözüm beklemek kolay değildir. İsrail'in Yahudi halkının bilinçlenmesini ve milliyetçiliğe değil barışa ve kardeşçe yaşamaya oy verecekleri günleri gözlemekten başka bir çözümü şimdilik göremiyorum.

Ulusal ve uluslararası konjonktürlere bağlı olarak İsrail, Amerika ve Avrupa'ya göç etmek zorunda kaldıkça İstanbul'daki Yahudilerin yaşam pratikleri de değişimden payını aldı. Çocukluğunuz ve gençliğinizde İstanbullu Yahudilerin gündelik hayatlarını geçirdikleri muhitler, mekânlar nerelerdi ve bugünden bakınca neler değişti?

Eminönü ve civarının ticaret merkezi olmasında, limana yakın konumunun yanında, Yahudilerin yoğunlaştığı bir yer olmasının payı büyük olmalı. Ticaret ve Yahudiler, birbiriyle çok yakın iki söz. Yakın zamana kadar, Eminönü, Sirkeci, Tahtakale, Mahmutpaşa, Beyazıt, Galata, Perşembe Pazarı, tüm İstanbul için, hatta Türkiye için dev bir alışveriş merkezine ait bölümlerin adı olarak hafızalara yerleşmiştir. Günümüzde de, her ne kadar büyüyen İstanbul'un çevresine doğru kısmen bir yer değiştirme olmuşsa da, bu merkezlerin aynı nitelikleri devam etmektedir. Cumhuriyetten sonra, İstanbul'da Yahudilerin yoğunlaştığı semtler, Avrupa yakasında Haliç'te karşılıklı olarak yer alan Hasköy ve Balat, daha sonra Şişhane, Galata, Anadolu yakasında Kadıköy, Kuzguncuk ve bazı başka merkezlerdi. Şehrin gelişmesiyle, bu yoğunluk dağılmaya ve yeni apartmanlaşmanın peşinden Şişli, Levent, Göztepe gibi yerlere doğru kaymıştı. Şimdi bu sınırlar da aşılmış ve Yahudi toplumu şehrin çok değişik yerlerinde yaşamaya başlamıştır. İstanbul'da yaşadığım semtler Beyoğlu İlçe-

si sınırları içinde, birbirine çok yakın olan Tepebaşı, Şişhane, Tünel olmuştur. İlkokulu Galata Kulesi'ne birkaç yüz metre mesafede 1. Karma Musevi İlkokulunda, ortaokulu yine aynı semtte bulunan Piri Reis Ortaokulu'nda, liseyi Taksim Atatürk Erkek Lisesi'nde, yüksekokulu da Taksim Elmadağ'da İTÜ Taşkılla Binası'nda okudum. Hepsisi oturduğum evlere yürüme mesafesindeydi. Teknik Üniversite'ye devam ederken, öğle arasında, eve gidip yemeğimi yedikten sonra tekrar okula dönüp derslere devam etmemi buna örnek olarak verebilirim. Bugün için imkânsız gibi gözükse de bu tablo, benim çocukluğumun İstanbul'unda mümkündü.

Yahudi cemaatiyle ya da kendi adlandırmalarıyla söylersek "Türk Yahudi Toplumu" ile ilişkileriniz nasıl?

Yahudi toplumunun kendine uygun bulunduğu bu tanımlama öteden beri beni rahatsız eder. Ben niye Türk Yahudisi oluyorum, neden Türkiyeli Yahudi değilim diye hep düşünmüşümdür. Bu isimlendirme tartışmalıdır bence. Pek çok ülkede var olan Yahudileri tanımlarken, o ülkenin insanları olarak, mesela "Türkiyeli Yahudiler" demek daha doğru. "Bu topraklar üzerinde yaşayan, cebinde Türk kimliği taşıyan herkes Türktür" tanımlamasıyla, aslında kaşla göz arasında, etnik kimlik değiştirilmek istenmektedir. O halde "Türk Kürt" demek gerekmiyor mu? Ya da "Türk Alevi" demek? "Peki, ben de Türk isem, o zaman "gerçek Türk"ün "Nesim de Türk, ben de Türkün, burada bir yanlışlık var" diyerek buna itirazını yükseltmesi gerekmiyor mu?

"Türk Yahudi Toplumu" bana, Türkiyeli Yahudilerin, kendilerini devlete yaklaştırmak, sadakatlerini en derinden ispat etmek arzularını anımsatıyor. Belki bu da benim "Türk Yahudi Toplumu" içinde muhalif kalmama, "yabancı" kalmama yol açmış olabilir. Dini yaklaşımımı bir kenara koyuyorum, geleceklere muhalif değilim, aksine bağlıyım ve elimden geldiği kadar da uyma gayreti içindeyim. Örneğin, Pesah (Hamursuz) bayramımızın, iki gece süren ve pek çok kişiye sıkıcı gelen, ama benim geleneksel bulduğum anma ve kutlamasını her yıl en ciddi şekliyle tekrar etmekten mutlu olurum. Ancak, Yahudi toplumu ile yakın ilişkilerim olduğunu söyleyemem.

İlk kitabınız Türkiye'de ender görülen çalışmalardan birisi olarak, İttihatçıların bilgisi dahilinde 1915'te hunharca katledilen Krikor Zohrab'ın monografisiydi. Mebus, yazar ve avukat olan, çok yönlü bir Ermeni entelektüelinin izini sürmenizdeki saik neydi?

1914'te devletin resmi rakamlarıyla 1,2 milyon olan, Talat Paşa'nın bizzat kendisinin bu rakamı 1,5 milyon olarak düzelttiği Osmanlı coğrafyasından bugüne gelebilen Ermeni vatandaşların sayısı sadece 50 bindir. Bu

zaman aralığında ülke nüfusunun beş misli büyüdüğünü göz önüne alırsak, normal koşullarda bugün 7,5 milyon olabilecek Ermeni nüfusu 50 bin olmuş. Bu nüfus devlet politikası ile eritilmiştir. Osmanlı devleti ile başlayan, Türkiye devleti ile devam eden devlet politikasıdır bu. Bu eritmenin en büyük kısmı 1915 ve 1916'da yaşanmıştır. Osmanlı devleti Ermeni nüfusu yok etmek için, kendisiyle harp etme imkânına sahip olmayan Ermeni toplumuna karşı tek taraflı bir iç harp yapmıştır. Temel üretici güçlerden olan Ermeni toplumunun bu topraklardaki soyunu yok ederek, onların topraklarına, mülklerine, dükkanlarına, fabrikalarına, paralarına Osmanlı devleti, devlet olarak el koymuştur. Buna kısaca soykırım denmektedir.

1915'in başlarından itibaren giderek yükselen bu uygulamanın başlangıç noktası olarak 24 Nisan 1915 tarihi kabul edilmiş ve bu tarihten sonra da devam etmiştir. Bu tarihte İstanbul'da 250 Ermeni aydınının tutuklanması, esasında Ermeni toplumunu başsız bırakma amaçlıdır. Artık çok geniş bir şekilde bilinen Ermenilerin yok edilmesi, uzaklaştırılması eyleminde, akılda kalan sembol isimler pek yoktur veya azdır. En fazla popüler olan isimlerden biri dünyaca bili-

Ağustos 1942'de başbakan Şükrü Saracoğlu, Varlık Vergisi Kanunu'nu açıklarken, "Bu memleket tarafından gösterilen 'misafirperverlik'ten faydalanarak zengin olanlar" sözleriyle açık konuşuyordu. Türkiye'de "misafir gayrimüslimler" tezi maalesef üzücüdür ve günümüzde de bu bakışın devam ettiğini görmek daha da üzücüdür.

nen müzikolog ve rahip Gomidas'tır. Bunun ardından gelen sembol isim bana göre Krikor Zohrab'dır. Krikor Zohrab'ı izlemeyi seçerken benim ilgimi çeken bir diğer husus da yaşamı oldu. Krikor Zohrab'ın yaşamı ve sonu Ermeni toplumunun maruz kaldığı uygulamaları çok iyi anlatmaktadır. 1915'i ve Ermeni soykırımını anlamak isteyenlere Krikor Zohrab'ı okumalarını ve tanımlarını tavsiye ederim. Dramatik sonu ile Zohrab bana göre sembol bir isimdir. Bir de kişisel yorumum var: "Kim gibi olmak istersen" deseler, hiç düşünmeden

Altta, soldan sağa: Vahan Şahinyan, Yervant Tolayan, Mardiros Minakyan (Hagop Ayvaz Arşivi). Sağda: Oksan Şahinyan "Leblebici Horhor Ağa" piyesinde Hurşit Bey rolünde (1928)

Krikor Zohrab derim. Tabii yaşamının sonu hariç. Zohrab'a duyduğum saygı ve hayranlık, yazarın kahramanı ile bütünleşmesi olarak da görülebilir, ama Krikor Zohrab, Türk ve Müslüman olsaydı, bugün, edebiyatımızda, basın dünyamızda, siyasi yaşamımızda, çok geniş kesimlerin kabul ettiği çok önemli bir profil olacağını söylemeliyim.

Krikor Zohrab, 1913'te Marcel Leart müstear ismiyle Belgeler Işığında Ermeni Meselesi kitabını Batılı devletleri uyarmak amacıyla yazıyor. Zohrab, Osmanlı'da Ermenilere yönelik şiddet ve baskı politikalarını tarihsel, hukuki ve istatistikî bilgilerle temellendirerek eleştiriyor. Zohrab'ın yüzyılı aşkın bir süre önce dile getirdiği yapısal sorunlar ve reform taleplerini bugünün koşullarında nasıl ele alabiliriz?

Krikor Zohrab'ın tespitleri ve önerileri haklı ve gereğinin yapılması halinde konuştuğumuz tarihin yönünü değiştirebilecek nitelikteydi. Öncelikle Osmanlı'nın son döneminde Ermeniler can ve mal güvenliği sorunu yaşıyorlardı. Bunun çaresini de ülke yönetiminde nüfusları kadar söz sahibi olmakta ve bunun da bir güvenceye bağlanmasında görüyorlardı. Özellikle Ermeni nüfusun yoğun olduğu Anadolu'nun altı vilayetinde, yerel yönetimlerde yer alabilmek, zaten Osmanlı'nın yüz yıldır söyleyip de yapmadığı Tanzimat reformlarının kendisiydi. Bu reformları yapmaya yanaşmadığı içindir ki Osmanlı devletinde yer alan milletler birer birer yollarını ayırmış ve kendi devletlerini kurmak yolunu seçmişlerdi. Hukuki güvence ile eşit vatandaşlığı bir türlü kabul edilmeyen, Yunanlılar, Sırlar, Bulgarlar, Romenler, Karadağlılar, Makedonlar uluslaşma sürecine girmişlerdi. Ermeni ayrılıkçı fikirler henüz güçlenmemiş olmasına karşılık, Osmanlı

devlet yöneticileri olan İttihatçı grup, Zohrab'ın önerdiği reformları yapmak yerine, Ermenileri yok etmek yolunu tercih etti. Sonuç ortada. Günümüzde de benzer bir durumla karşı karşıyayız ve Ermeniler özelinde yaşananlardan ders çıkarılmadan, aynı filmin yeniden sahnede yer aldığını görüyoruz. Yine yapısal sorunlar, yine reform talepleri, çok farklı olmayan şekillerde karşımızda.

İkinci kitabınız 24 Nisan 1915: İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara'da, 24 Nisan 1915 günü ve sonrası farklı meslek ve aidiyetten 250 Ermeni aydınının İstanbul'da tutuklanıp kafilelerle Ayaş ve Çankırı'ya götürülmesini detaylı olarak ele alıyorsunuz. Bu çalışmanız için çok sayıda ve çeşitli belge ve kitap okumanızın yanısıra olayları birbirine bağlayan bir hikâyeleştirme de var. 24 Nisan günü İttihatçıların siyasi ve planlı bu operasyonunu anlamak için neye dikkat kesilmeliyiz?

Bir hayvanın bacağına kesseniz, yaşamına son vermiş olmazsınız. Veya başka bir uzvuna zarar verirsiniz, yine hayvanın yaşamaya devam ettiğini görürsünüz. Ama başını keserseniz, o hayvanın ölümü dakikalar içinde gerçekleşir. Örnek biraz itici gelmiş olabilir. Ama bir insan topluluğunu yok etmek isteyenler de, bunun için önce o topluluğun başını koparmak gerektiğini bilir. Başsız kalan topluluk, dışarıdan gelen darbelerle karşı artık direnemez, çok daha kolay darbelerle etkisiz hale gelir ve yok edilir. Bunu tarihteki birçok olayda doğrulayabiliriz. Ermeniler de 1915 yılında, 24 Nisan cumartesiği pazara bağlayan gece İstanbul'da toplum içindeki önderlerinden, yöneticilerinden, akil insanlarından yoksun

bırakılması operasyonuna maruz kalmışlardır. Bunun ardından, planlı bir şekilde, Ermeni nüfusu üzerinde yapılan uygulamalarla devam edilmiş, İttihatçı yöneticilerin başlattığı iş, onların yerine gelen cumhuriyetçi yöneticiler eliyle de sürdürülmüştür.

Osmanlı ve Türkiye Tiyatrosunda Şahinyanlar kitabınızda Şahinyanlar ailesinin görmezden gelinen tiyatro macerasını ele aldınız ve bunun için de Ermenice öğrendiniz. 1860'lar ve sonrasında Osmanlı Tiyatrosu'nun var edilmesinde özellikle Ermeni tiyatrocuların ve kumpanyalarının büyük bir emeği ve belirleyiciliği olmuştur. Güllü Agop'un (Hagop Vartovyan) yanısıra kitabınızda yer verdiğiniz gibi Tovmas Fasulyacıyan, Dikran Çuhacıyan, Seroppe Bengliyan, Mardiros Minakıyan, Vahan Şahinyan ve daha birçok takdire

Krikor Zohrab'ın yaşamı Ermeni toplumunun maruz kaldığı uygulamaları çok iyi anlatmaktadır. 1915'i ve Ermeni soykırımını anlamak isteyenlere Krikor Zohrab'ı okumalarını ve tanımalarını tavsiye ederim. Bir de kişisel yorumum var: "Kim gibi olmak istersin" deseler, hiç düşünmeden Krikor Zohrab derim.

şayan tiyatro oyuncusu ve yönetmen vardı. Osmanlı ile cumhuriyet arasındaki bu dönemi dikkate alarak tiyatro tarihini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Osmanlı'da tiyatroyu başlatan, kuran, toplumu buna alıştıran ve sevdirenler Ermeni Osmanlı vatandaşları olmuştur. Pek çok konudaki inkârcılığa rağmen, tiyatro sanatı konusunda bu gerçek genel kabul bulmuştur. Ancak tarihsel gelişme, bu sanat dalında açık ara önde olan Ermeni sanatçıların bu alanın dışına atılması yönünde olmuştur. Toplumda her alanda yaşanan, gayrimüslimleri, özel olarak da Ermenileri dışarıda bırakma uygulaması, tiyatro için de geçerli olmuştur. Eğitim sistemimizde hâlâ ilk Türk tiyatro eserinin Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* olduğu anlatılıyor. Ancak bu tarihi bilginin üzerine pek çok yeni tespitler yapılmış olmasına rağmen bu anlatım aynı yerde durmaya devam ediyor. *Şair Evlenmesi*'nin sarayın siparişi üzerine yazılmış olduğu, bir gösterimden sonra bir daha sahneye konmadığı, ondan en az elli-altmış yıl önce Türkçe yazılı tiyatro eserlerinin ortaya çıkmış olduğu bilinmesine rağmen efsane yaşamaya devam ediyor. Neyse, şöyle özetleyebilirim: Meşrutiyet'e

kadar sahnelerde neredeyse sadece Ermeni Osmanlı tiyatrocuları vardı. Meşrutiyet'ten sonra denge değişmeye başladı, Türk tiyatro sanatçıları ortaya çıkmaya başladı ve nihayet cumhuriyetten sonra da ön plana geçmişlerdir. Bu gelişmenin manivelalarının ipuçlarını siyasi tarihimizin içinde bulmak mümkündür.

Osmanlı Dram Kumpanyası'ndan Vahan Şahinyan ve yeğeni Oksen Şahinyan adeta Osmanlı ile Türkiye tiyatrosu arasında bir köprü gibiler. Bu iki değerli tiyatrocunun özelinde Şahinyanlar ailesinin tiyatroya katkıları nelerdir?

Bahsettiğim sürece bir örnektir Şahinyanların öyküsü. Yüz yıl devam eden tiyatrocunun bir aile Şahinyanlar. 19. yüzyılın ortasında Ortaköy'de amatör tiyatroculara geniş evini açan Hovhannes Şahinyan'la başlayan tiyatro sevgisi, daha sonra oğul Vahan Şahinyan'ın sahneye çıkmasıyla devam eder. Tiyatro dahil her alanda karanlık günlerin yaşandığı yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında, sahne sanatını ayakta tutmak için direnen insanlar arasında Vahan Şahinyan da vardır. Esasında, tiyatro yeni yüzyılın gözde sanat dalıdır. Bir sonraki nesilden yeğen Oksen Şahinyan heyecanla çıkar tiyatro sahnesine. Osmanlı devletini yıkacak, yerine Türkiye devletini getirecek uzun savaş yıllarında, tiyatro yapmaya çalışan insanlardan biridir Oksen Şahinyan. Nefesi kesilen Ermeni vatandaşların arasından çıkan Oksen'in cumhuriyet döneminde yaşadığı çaresizlikler ve her şeye rağmen tiyatro yapma sevdası devam eder. Ardından kızı Hanriyet Şahinyan'ın tiyatro ve sinemada boy göstermesi gelir. Oksen'in 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar binbir güçlük taşımaya çalıştığı tiyatro sahnesi aşkı, ne yazık ki çıkmaz sokaktır. Bu saydığım Şahinyanların başrollerde olanları. Halbuki her birinin etrafında ayrıca birkaç Şahinyan daha vardır. Şahinyanların mütevazı gayretleriyle yüzyılı aşkın bir süre boyunca taşıdıkları bayrak artık başka ellere geçmiştir. Tiyatro kapıları Şahinyanlar ve onlar gibilerine artık açık değildir.

Kitaplarınızda Ermenilere, onların yaşam mücadelesine odaklandınız. Bu değerli çalışmalarınıza ek olarak neleri araştırmayı ve yazmayı planlıyorsunuz?

Yine ve yeniden tiyatro tarihimiz üzerine araştırmalarımı devam ediyorum. Görüşüme göre, Osmanlı ve Türkiye tiyatro tarihinde eksik kalan bilgiler var. Ermeni tiyatrocuların çok önemli katkılarına, bu alanda araştırma yapan tarihçiler tarafından yeterli ilginin gösterilmediğini düşünüyorum. Bu haliyle, tiyatro tarihimiz eksik kalmıştır. Bu dengesizliğin veya eksikliğin giderilmesi için elimden geleni yapmak üzere çalışmamı yönlendiriyorum.

SÖYLEŞİ: **EREN BARIŞ**

Meğer Özne bizmişiz

Yıllardır başta Metis ve Ayrıntı'dan çıkanlar olmak üzere siyaset, kültür ve düşünce hayatımızı etkilemiş pek çok kitabın çevirmenliğini veya editörlüğünü üstlenen, bu zanaatı bir sanat ve düşünce pratiği olarak icra eden Tuncay Birkan, İnkılâp Yayınları için hazırladığı 18 ciltlik Refik Halid Karay derlemesiyle Türkçe edebiyat tarihine de dev bir hizmette bulunmuştu. O merak ve çalışma Metis'ten yayınlanan *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri 1930-1960* ile asıl meyvesini verdi. Neden o dönemi incelemeyi seçti, o yılların yazarları ve tartışmaları bugün bize ne söyleyebilir, gazete sayfalarında kalmış yazılar ne gibi cevherler barındırabilir? Tuncay Birkan'la tarihten güncelliğe doğru bir tur yaptık...

İlk telif kitabınız olması itibariyle hayli "oyumlu" sayılabilir *Dünya ile Devlet Arasında Türk Muharriri*...

Tuncay Birkan: Yazdıklarımın bu boyutta olduğunu tahmin etmiyordum, bir baktık, beş yüz küsur sayfa olmuş. Üstelik malzemenin çok az bir kısmını yorum süzgecinden geçirebildim gibi geliyor. O kadar muazzam bir alana saçılıyor ki her şey... En azından belli konularda odaklayayım dedim. Bıraksalar herhalde iki bölüm daha yazardım. Ama kim okurdu bunca kalın bir şeyi, o belli değil.

Aslında sizi çevirilerinizden, editörlüğünüzden, yani dille ilişkinizden tanıyoruz. Buna kavramsal dağarcığınızın dünyayla irtibatını kurma çabası da denebilir. Bir de "keşke daha çok yazsa" dedirten

az sayıda yazınızdan... Yıllar içinde daha ziyade yabancı kaynaklarla iştigal etseniz de, Refik Halid Karay'ın yazılarını *Memleket Yazıları* üstbaşlığıyla 18 ciltte derlemeniz göz alıcı bir uğraştı. Refik Halid'in gazete sayfalarında kalmış yazıları nasıl ilginizi çekmişti? Bu kitapla o ilgi arasında bir bağ var mı?

Uzun yıllar mesai verdiğim bu alanda yayınladığım, çevirdiğim şeylerin kullanılmasını istemişimdir hep, şöyle ya da böyle. Biraz editörlük hastalığı belki de. Bir şeyler yayınlıyorsun ve bunların birtakım yansımalarını görmek istiyorsun. "*Kitap güzel olmuş*", "*çeviri iyi olmuş*" gibi değil de, bir yerlerde kullanıldığına rastlamak istiyorsun. Bunu gördükçe de mutlu olurdu zaten. Ne bileyim, birisi Karatani'den bahsettiği zaman, bir başkası Rancière'den bir kavramla bir şeyleri analiz etmeye çalıştığı zaman... Ama bunlar hep bölük parça kalan tatminler, kesmiyor insanı. Kendim bir şeyler yapayım diye düşünüyordum. En iyi bildiğim şey olan edebiyat hakkında yazmayı öteden beri isterdim. Edebiyata yaklaşımda bir haksızlık yapıldığı duygusu vardı bende

hep. Sevdiğim eski yazarlar "ilkel" diye kodlanıyordu sürekli, buna itiraz eden bir şey yazmak aklımın bir köşesinde duruyordu epeydir. Refik Halid'le ilgilenirken bunu çok daha net gördüm. Bir defa, pek de bilinmediklerini anladım. Bilmiyoruz, ama bilmeden haklarında kesin yargılara varıyoruz. Bugünün ölçüleriyle onların bambaşka bir dünyaları vardı, bambaşka bir değer dünyası, bambaşka bir edebiyat anlayışı... Bu anlayışı sadece "ilkel" diye kodladığımızda oradan anlamlı bir şey çıkması zaten imkânsızlaşıyor... Onların dertlerinin ne olduğunu anlama meselesi benim için öne çıkmaya başladı bir yerden sonra. Bir defa, dönem yazarlarının zannettiğimden çok daha fazla dünyaya açık olduklarını, özellikle de gündelik hayatla her an temas içinde olduklarını gördüm. Bir tür büyülenme yaratıyor insanda açıkçası. Zaten benim ilgilendiğim tarz teorinin içinde, gündelik hayatı teorileştirme meselesi hep vardı, özellikle Frankfurt Okulu, Kracauer, Walter Benjamin... Bunun bir tür Türkiye versiyonunu yapmak mümkün olabilir mi diye düşünüyordum, ama tabii onlar

kadar kavramsal donanımım yok. Aslında benim kendi dilim de pek kavramsal sayılmaz, o dille yazmıyorum, öyle yazmak içimden gelmiyor. Dışarıdan taşıyaymış gibi geliyor, öyle yazmaya çalıştığımda rahatsız oluyorum. O yüzden, üslubumu laubali bulanlar olmuş, twitter'da gördüm. (*gülüyor*)

Halbuki edebiyat teorisinin, tarih felsefesinin pek çok kılıklı meselesini çok rahat ve gayet anlaşılır şekilde aktaran ve "pratiğe döken" bir metin bu kitap...

Bu biraz da editörlük pratiğimle ilgili galiba. Editör olarak sürekli devasa bir malzemeyle karşı karşıya kalıyorsun, yayınlanmış binlerce kitap arasından hem sana hem de genel okura hitap edebilecek olanı seçip okumak bile büyük iş, üstelik okuduklarının çok daha azını yayınlanmaya değer buluyorsun. Bütün bunlar muazzam miktarda metni hızla asıl derdini kavrayacak şekilde okuma terbiyesi veriyor insana. Arka kapak yazısını yazarken "*bu kitabın derdi bu*" demeyi öğreniyorsun. Bu terbiye olmasaydı bu kadar dev bir malzemeyle uğraşmayı göze alamazdım doğrusu. Her şey dallanıyor, budaklanıyor, saçaklanıyor çünkü.

Refik Halid derlemesini kendiniz mi yapmak istemiştiniz, siparişle mi oldu?

Hiç öyle bir niyetim yoktu aslında. O kadar çok yazısı olduğunu bile bilmiyordum. Kütüphanede gazetelerdeki yazılarını görünce "*herhalde birileri, bazı araştırmacılar yapar*" diye düşünmüştüm, çünkü bazı yazıların üzerinde işaretler vardı, tarih atılmış falan. Birkaç sene sonra hiçbir şey çıkmayınca "*yazık günah değil mi*" duygusuyla "*ben yapayım bari*" dedim. Ama çok memnun olduğum bir iş. Fena ilgi görmedi, bazı kitapları ayrıca sattı, özellikle mutfakla ilgili olan (*Mutfak Zevkinin Son Günleri*).

Refik Halid, Osmanlı üst-orta sınıfının ge-

leneksel hayatını bildiği kadar, *mondaine*, alafranga bir adam... İttihat Terakki yıllarını büyük ölçüde sürgünde geçiriyor. Fakat Hürriyet ve İtilâf iktidarında, üstelik çok genç bir yaşta, bugünle kıyaslarsak hem Anadolu Ajansı'nın hem *Sabah* gazetesinin hem posta idaresinin, yani bütün medya ve iletişimin başında gibi bir pozisyonda...

Peyam-ı Sabah'ın başında Ali Kemal var, Refik Halid orada yazıyor, beraber bir şey yapıyorlar. Posta idaresi de Türk Telekom gibi bir şey olabilir, tabii hâlâ kamu kuruluşu olsaydı.

150'likler arasına katılması Mustafa Kemal'le telgraf başında yaşadığı tartışmadan, Ankara'dan gelen talimatları valilere iletmeme ısrarından ötürü mü?

Hem ondan hem de *Aydede*'den. *Aydede*'de Milli Mücadele'yle sürekli alay eden yazılar yazdığı ve yazdırdığı için. Diğerleri zamanında çark etmeyi bilmiş, o biraz geç kalmış. (*gülüyor*) Ali Kemal de İzmit'te linç edilince, adamcağız nasıl kaçtığını bilememiş herhalde... Ben aslında Refik Halid'i sağ zihniyetin elinden almak istedim. Onlarla aynı yerde değil aslında. Kendisi de bir sürü yerde sonradan yazıyor bunu. Hakkında kim ne yazmış diye internette aramaya hâlâ devam ediyorum, arada bazı yazılar çıkıyor, sağ entelektüellerde tek tük hayal kırıklığı izleri görüyorum, hoşuma gidiyor. (*gülüyor*) “Bu adam harf inkılâbını bile desteklemiş” diyorlar mesela. Tanımak istedikleri adamla gerçekteki arasındaki farkı gördükçe soğuyorlar. Onların soğuması güzel ama, benim istediğim kesimin ısınmasını bekliyorum, orada hâlâ yeterli gelişme olduğunu söyleyemem. (*gülüyor*)

Minelbab İlelmihrab gibi şahane anı kitaplarından izini sürebileceğimiz siyasi kişiliğinin yanında Refik Halid büyük bir edebiyatçı, ayrıca mizahçı. Cumhuriyetten önceki edebi üretimiyle 1938'de sürgünden dönüşünden sonraki kitapları arasında belirgin bir farklılık var mı? Mesela 1938'den sonrasına bir tür melodram romancılığı demek mümkün mü?

Kısmen o melodram damarı var. İlk başlarda yazdığı romanlar öyle değil aslında. *Yezid'in Kızı* (1939) ve *Çete* (1940) biraz popüler ve devletle ilişki kurmayla ilgili şeyler. *Sürgün* (1941), *Anahtar* (1949) ve *Bu Bizim Hayatımız* (1950) ise romancılık iddiası taşıyan kitaplar. Bence en iyileridir yazdığı romanlar arasında. 1950'den sonra melodram moduna geçiyor. Popüler hassasiyetleri çok iyi koklayan biri olduğu için görkemli burnunun da sayesinde (*gülüyor*), orada biraz fazla ödün verebiliyor. Ama o romanlarda bile muazzam sayfalar var. İnanılmaz bir benzetme kabiliyeti var. İnanılmaz bir iştmesi, koku alışı var. Duyuları bu kadar kuvvetli çok az yazar vardır.

Aslında bu anlamda gazete yazıları da çok iyi. İtilâfçıyken de, sürgündeyken de, döndükten sonra da hep “Türkçeyi en iyi kullanan yazar” deniyor onun için. Bunun sebebi ne?

Refik Halid'i sağ zihniyetin elinden almak istedim. Onlarla aynı yerde değil aslında. Sağ entelektüellerde tek tük hayal kırıklığı izleri görüyorum, hoşuma gidiyor. “Bu adam harf inkılâbını bile desteklemiş” diyorlar mesela. Tanımak istedikleri adamla gerçekteki arasındaki farkı gördükçe soğuyorlar. Onların soğuması güzel ama, benim istediğim kesimin ısınmasını bekliyorum, orada hâlâ yeterli gelişme olduğunu söyleyemem.

Edebiyata ilişkin genel bir şey söyleyeceğim: İyi bir edebiyatçının çok iyi bir gözü olması gerekir bence. Mesela ben asla iyi bir edebiyatçı olamam. Bende hiç göz yoktur, sadece fikirleri kovalayabiliyorum. Etrafını kaydetme ve kaydettiklerini çok düzgün ve etkileyici cümleler halinde söyleyebilme yeteneği var Refik Halid'de. Sadece teşbihlere indirgenecek bir şey değil bu. Zamanının diğer yazarları gibi o da bu yüzden küçümsenmiş. Halbuki teşbih, onun yazma becerisinin sadece bir parçası. Bunu zaten doğal bir biçimde yapıyor. Zorlama yaptığı bir tek kitabı vardır, *Bir İçim Su* (1931) adlı yazılar derlemesi. İngilizcede *purple writing* denen şeye benzer, aşırı güzel yazmaya odaklandığı zaman neredeyse zevksizleşen bir şey vardır orada. Ama mesela gündelik yazılarında doğal, konuşur gibi yazabiliyor, çok iyi görüyor, gördüğünü anında dilin içine aktarabiliyor. O dille muazzam bir zenginlik

yaratmış. Zaten o zamanın yazarlarının çoğu bence güzel bir Türkçeyle yazıyor. Vâ-Nû da, Peyami Safa da çok güzel yazıyor mesela. Reşat Nuri'nin Türkçesini de çok beğenirim. Yakup Kadri ara ara aksar, ama iyidir. Aslında, Halide Edip dışındakilerin hemen hepsinin Türkçesi iyidir. (*gülüyor*) Türkçenin düzgün ve kurallı olması değil burada mesele, önemli olan Türkçede yapabildikleri, Türkçede söyleyebildikleri. İlk defa dile gelen şeyler olması, *duyusalılık* dediğimiz şeyin dile tercüme edilmesi... Bence insanlara Refik Halid'de çarpıcı gelen bu.

1919'da yazdığı ve Memleket Hikâyeleri'nin açılışını yapan Yatık Emine sade dili ve neredeyse gerçeküstü tonuyla, hele Türkiye'de son dönemde yükselen kadın düşmanlığının bilgisiyle bakınca, emsalsiz bir başyapıt...

Muazzam bir şey tabii. Onun filmini (Ömer Kavur, 1974) görmüştüm ilk, hikâyeyi sonradan okudum. O kadar güncel ki.

Anadolu toplumunun kötücül olabilecek potansiyelinin bu kadar iyi farkına varan bir de Kemal Tahir var galiba, özellikle köy romanlarında, Yediçınar Yaylası ve devamında...

Hiç idealizasyon yoktur Refik Halid'de. Nefret de yoktur aslında onda, Kemal Tahir'in tersine. Kemal Tahir'in insanları daha gerçekçi anlatmak için bazen fazla natüralizme kaçtığı yerler var. Yine de çok iyi bir köy romancısıdır. Diyalogları müthiştir. Refik Halid'in en zayıf yanı o. Romanlarını ikna edici bulmama nedenimiz de bu. Hikâyelerinde diyaloga mümkün olduğunca az giriyor, o yüzden orada daha başarılı.

“Kemal Tahir'i verelim, Peyami Safa'yı alalım” gibi bir laf vardı bir ara, değil mi?

Yalçın Küçük'ün lafı. Tabii öyle olmuyor o işler. (*gülüyor*) Peyami Safa'yı almak kolay değil, bünye kabul etmez. Kemal Tahir'i de vermemek lâzım bence. Düşünür Kemal Tahir'i verebiliriz, oradan bir kaybımız olmaz. Edebiyatçı Kemal Tahir'in edebiyata getirdiği bir solculuk da var. Nabizade Nâzım'ın 1891'de yazdığı *Karabibik*'ten beri bir hayli ilkel köylü temsilleri yapılmış. Köylülerin gerçek anlamda birer özne olarak edebiyata girmesini ilk sağlayan kişi bence Kemal Tahir.

Kemal Tahir Galatasaray Liseli, saraya yakın bir ailenin çocuğu. Romanlarına aldığı köylülerle ancak uzun hapishane yıllarında tanışabiliyor. Yani kitapta da epey tartışılan Yahya Kemal'in “Mektepten Memlekete” tezinden hareketle bakarsak, memlekete gidince karışında masum köylüler bulmuyor.

Entrika kabiliyeti olan insanlar olarak tahayyül ediyor köylüleri. Neredeyse Şarkiyatçılığın Şarkılara bakışı gibidir köylüye romantik bakış, saf, temiz... Köylü yazarlar kuşağının yarattığı imge de böyle. Ağanın, imamın sömürüsü altındaki insanlar... Kemal Tahir bunun çok da doğru olmadığını anlamamızı sağladığı için solcuların ondan vazgeçmemesi gerekir. Yahya Kemal'de ise organikçi bir tasavvur var, mem-

leket ona kucağını açmış gibi, çok dolaysız bir ilişki gibi düşünüyor. Bunun böyle olmadığını Ataç, Peyami Safa hemen ona anlatıyor aslında. Sonradan o formülün yaygınlaşmasında galiba Tanpınar'ın emeği fazla. Memleketi daha monolitik, daha millici ve yerlici bir formülasyona kavuşturma işini galiba Tanpınar yapmış. Kemal Tahir'de ise kötücüllük eğilimini abartma hali görülebiliyor bazen. Köylülerin iyiliğe de muktedir olabildiğini onda hiç görmüyoruz, silme menfaatperest hepsi, diğerkâm tek bir davranışları yok. Hep hesap var, kafalarında kırk tilki dolaşüyor sürekli. Bu da başka bir aşırılık, ama ilk anda o romantik imgeyi kırmak açısından işe yararmış.

Bir de Kemal Tahir'de Ermeni Soykırımı meselesi var, hem köylü hem hükümetten failler her türlü itirafı yapıyorlar romanlarında, veya ağanın zenginliğinin kaynağını böyle işaret edebiliyor. Bu da edebiyatımızda çok rastlanan bir şey değil.

Bir de fikriyata sokan, en azından bahseden Hikmet Kuvılcımlı var 1930'larda. Başka ben de pek bilmiyorum. Nâzım'ın *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndaki birkaç dize bile ancak '60'larda okunabildi. Bir unutuş, görmezden gelme, yok sayma söz konusu. Kitapta bahsi geçen öznelere de bu mesele yok. Onların dünyaya bakışını, edebiyat ve memleket meselelerini tahayyül edişlerini ele aldığım için kitapta da bu konu yok.

Gerçi tam da bu dönemde Dersim Katliamı, Varlık Vergisi gibi ayrımcı politikalar, katliamlar var.

Oralarda da korku var. Devletin ne olduğunu biliyorlar bence. Oralarda ben bir sessizlik görüyorum daha çok. Dersim'de, Varlık Vergisi sırasında olanların vahşetini çoğunun farkettiğini düşünüyorum. Devletin gözü dönmüşlüğü'nün onlar da farkında. Ses etmemelerinin sebebi korku. Şimdilerde dünyayla temas edebilme ve destek alabilme imkânı var, ama o zamanlar Türkiye bayağı kapalı bir ülke. O kapalılıkta kimvurduya gitme olasılıkları çok fazla, kimse de onlara sahip çıkmaz. Nâzım Hikmet'e sahip çıkılması için bile onun açlık grevine yatması, Türkiye kamuoyunun ayağa kalkması gerekti, bu da anca 12 sene geçtikten sonra yapılabilir. Dünyaya "bakın burada bir haksızlık yapılıyor" diye seslenen öncü bir hareket aslında Nâzım Hikmet'i çıkarma kampanyası (1949-50). Yoksa o kapalılık içinde insanlar devletle fazla yakınlar. Şu andan baktığımızda ahlâken çok hoşumuza gitmeyebilir, ama gerçek durum da bu. Şu anda bile, bir sürü şey oluyor, kaç kişi konuşabiliyor?

Kitapta 1930-1960 dönemini ele alıyorsunuz ve zikrettiğiniz "üç avangardı" buraya yerleştiriyorsunuz. Nitekim onlar da bildiğimiz üslûplarınca ilk edebi eserlerini '30'ların başlarında veriyor, '60'ların başlarında da hayata veda ediyorlar. Onlara belki "cumhuriyet kuşağı" denebilir. Bir de o kuşağın öncesi, "üç

modern" veya "erken modernist" var: Ahmet Hâşim, Yahya Kemal, Tanpınar. Onlara da "meşrutiyet kuşağı" denebilir mi?

Onlar biraz proto-modernist; modernizmi hazırlayan tipler. Gerçek anlamda modernizmin İkinci Yeniciler ve 1950 kuşağı öykücüleriyle başladığını düşünüyorum ben şahsen. Onları bu anlatının dışında bıraktım. Zaten kitabın bir devamını yazacak olsam 1960'tan değil, 1950'lerden başladım, o sıralarda başka bir şey başladı çünkü. Ben 30'larda başlayıp 60'ların başında sona eren bir ilişki tarzı hakkında yazmaya odaklandığım için, onlar sadece karışıklık yaratacak örnekler olarak girdiler kitaba. Hâşim kuşağına gelince, onlar savaştan sonra verimli ve anlamlı şeyler üretti. Modern edebiyatın Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında kurulduğunu, ayrıca dünyaya da açıldığını söylemek mümkün. Şiir alanında öncülerin

20'lerde en önemli şey bir tek belki Hâşim'in denemeleri, gündelik gazete yazıları. Ondan önce Falih Rıfkı'nın başlattığı bir şey var. Ziya Gökalp sayesinde sürgünden kurtulduktan sonra Refik Halid'in oluşturduğu bir şey var. Türkçede modern düzyazıyı esasen bu üçünün kurduğunu düşünüyorum.

Hâşim ve Yahya Kemal olduğu kesin.

Onlardan önceki kuşak Abdülhamit istibdadı altında suskun sayılabilir, ama onların öncesi de "kurucu kadro", Şinasi, Namık Kemal gibileri. Onlara "Tanzimat kuşağı" denebilir. Kitapta "bu meselelerin ucu, mazisi nereye varabilir" diye tartışıyorsunuz, en azından buraya kadar gelinebilir herhalde.

Bu tür bir eleştiri de geldi, "kitap fazla ortadan başlıyor" diye. Bu eleştirinin geleceğini öngörerek kitabın bir yerinde temas etmiştim de, çünkü başlangıç arayışının sonu yok sahiden. **1930-60 kuşağının edebi üretimi büyük ölçüde gazetelerle, gazete yazılarıyla destekleniyor. "Kurucu kadro" da aslında yeni edebiyat üretimlerini gazetecilikle beraber yürütüyor, bir defa ilk Türkçe gazeteleri yayınlıyorlar...**

Evet, çok belirgin özelliklerinden biri. Kitapta da ele aldım, özellikle Tanpınar bunu vurguluyor. Orada başladığını kabul ederim, ama başlayan şeyin adına "modern edebiyat" mı demeli, yoksa "edebiyat" mı demeli sadece? Orada bir kurum olarak edebiyatın başladığını düşünüyorum ben. Daha öncesinde de edebi ürünler var, ama o başka bir şey. Bir şeye bir isim koymak, edebiyat diye bir şeyden bahsediyor olmak söz konusu olan. Edebiyat kamuya birlikte varolan bir şey. Kamu da ga-

zetelerle, dergilerle oluşabilir. Ama modern edebiyat daha başka bir şeyler istiyor. Onun da savaş sonrası dönemde başladığını, ama asıl 1930'lardan itibaren tam anlamıyla yerine oturduğunu düşünüyorum.

1930'lar nasıl bir dönem? Uzun savaş yıllarından geçilmiş, saltanat ve hilafet kaldırılmış, aynı zamanda Büyük Buhran dönemi, ama sinema, otomobil gibi teknolojik yenilikler de hayata giriyor, dil öğrenenlerin, sanatla ilgilenenlerin sayısı artıyor veya yaygınlaşıyor...

İşte o dönüşümün etkileri, siyaseten de, kültürel olarak da ancak 30'larda hissedilmeye başlanıyor. 1920'lere çekilmemek için iki nedenim var. Birinci neden şahsi: eski yazı bilmemem. Öğrenmeyi de istemedim, çünkü o zaman kitap bitmezdi. *(gülüyor)* Bir yandan da 1920'ler aşırı çalkantılı bir dönem. Siyaseten birçok şey kurulurken birçok şey de ezilip geçiliyor. Edebiyat bakımından ciddi bir şey hemen hemen yok. Edebiyatçılar zaten "kuruluş" tartışmalarına katılmamış. "Milli edebiyat" tartışmalarında net bir şekilde gördüm, özellikle Vâ-Nû "edebiyatçı milli edebiyat için artık geç kalmıştır" diye konuşuyor, "zamanında yaratacaktınız milli edebiyatı, geçmiş olsun"... Yani "yeni bir devlet, yeni bir ulus çoktan kurulmuş zaten, onu zamanında onunla birlikte terennüm etmedin, artık bu ancak bir nostalji konusu olabilir" demeye getiriyor. Ben de öyle düşündüm, 1920'lerde edebiyat o kadar etkili olmuyor. 1930'larla ve özellikle gazetelerin iktidar karşısında tam güvenli mesafeyi bulup istikrar kazanmalarıyla birlikte etki alanı genişliyor. Yeni harflere geçilmesinin de etkisi var sanıyorum. 20'lerde en önemli şey bir tek belki Hâşim'in denemeleri, gündelik gazete yazıları. Ondan önce Falih Rıfkı'nın başlattığı bir şey var. Ziya Gökalp sayesinde sürgünden kurtulduktan sonra Refik Halid'in oluşturduğu bir şey var. Türkçede modern düzyazıyı esasen bu üçünün kurduğunu düşünüyorum. **Falih Rıfkı'yı da pek bilmeyiz aslında, özellikle de esas faaliyet alanını, gazete yazılarını...**

Evet, sadece bir nefret figürü olarak bilinir bazı çevrelerde, "Kemalizmin sermuharri" olarak. Ama bunun dışında ele alınmayı hak eden bir değeri de var. Bu isimlere sadece siyaseten bakmak bizi bazen körleştiriyor. Körleşme değil de, bakmaya bile tenezzül etmez hale geliyoruz. Falih Rıfkı'da sadece faşizan bir şey gören ve nefret eden arkadaşlarım var. Tamam, bu var, yok diyecek halimiz yok, ama... Bu önemli bir şey, unutmayalım, bir kenara koyalım, ama bunun dışında bu adamlar ne yapıyordu, ne diyordu, bir bakalım... Biraz da bu engelleri aşmak için yazdım bu kitabı.

Peyami Safa'yı çok sık anmış olmaktan dolayı pişmanlığınızı dile getiriyorsunuz önsözde...

(gülüyor) Pişmanlık değil de, nefret figürü olmaya gerçekten çok layık olabilecek şeyler yapmış, bu anlamda tam bir "love-to-hate man". İnsanları ihbar etmiş, içeri alınmaları için ne-

"Ataç'ta (solda) asıl önemli olan, edebiyatla düşünmeyi bir araya getiren nadir isimlerden biri olması. Bir diğeri Peyami Safa. (ortada) Bir diğeri de Nâzım Hikmet (sağda). Düşünceyle, düşünmeyle ilgili dertleri olan insanlar bunlar. O açıdan da çok etkili olmuşlar. Dünyadaki tartışmaları çok yakından takip etmeleri önemli. Mesela Peyami Safa'da bunu görünce şaşırmışım. O felsefi risaleyi yazmak her babayığdın harcı değil."

redesy e işaret edip uğraşmış, ağzında köpüklerle saldırmış. Bunları unutmak o kadar kolay olmuyor, ama bunlara indirgenemeyecek ölçüde enteresan bir adam her bakımdan.

Kitabın başlangıç tarihini, 1930'u bir-iki yıl geriye alalım. 1928-29 itibarıyla Peyami Safa Beyoğlu boheminin asal bir parçası. Tanpınar'ın onunla kokain dendiği söylenir, halbuki Peyami Safa o sıralar torbacılarla düzenli ilişkisi olan bir adam. Bu dönem İstanbul biraz kendi haline bırakılmış galiba...

Evet, çok da ilgilenmiyorlar İstanbul entelijansiyaıyla. Yapmayı istediğim şeylerden biri de bir İstanbul-Ankara kitabı. Ercüment Ekrem'in Ankara'daki dünyanın ne kadar farklı olduğunu İstanbullu okurlara anlatmaya çalıştığı uzun bir yazı dizisi var 1930'ların sonlarında. Gerçekten öyle. Nurullah Ataç mesela, Ankara'ya gittikten sonra şu an bilinen Ataç haline gelmiş. Tabii benim daha ilginç bulduğum, İstanbul'daki Ataç. (gülüyor) Resmi çevrelere yakın olmanın getirdiği başka bir şey olmuş o kuşağın yazarlarında. Gözetim altında olma hissi de var. Nahid Sırrı'da da vardır buna benzer bir durum, o da İstanbul'a döndükten sonra daha ilginç şeyler yazmış gibime gelir.

Kitapta zikrettiğiniz "üç avangard" Nâzım Hikmet, Peyami Safa ve Nurullah Ataç. Sonradan Türk sağının ve ona yönelik tepkilerin sembol ismi haline gelen Peyami Safa 1929'da Cumhuriyet gazetesinde yazıyor. Romancılığının yanında, Türkiye'deki az sayıda sanat yazarından ve düşünüründen biri, resim sanatıyla çok ilişkili...

O dönemin en özendiğim şeylerinden biridir, o zamanın edebi entelektüellerinin başka merakları da var. Şu an pek görmediğimiz bir şey. Müzikle ilgili, resimle ilgili çok ciddi yazarlar var. Bedri Rahmi gibi ressam-yazarlar, Malik Aksel gibi isimler var. Bu iç içelik sayesinde

bir entelijensiya havası daha fazla var bugüne göre. 1960'larda bu kısmen devam etmiş, 70'lerin ortalarından itibaren bence tavsamış, edebi kamu ve diğer kamular ayrılmış.

Nâzım Hikmet 1928'de Türkiye'ye dönünce Peyami Safa onun bir şiirini Cumhuriyet'te yayınlıyor ve bu sebeple gazeteyle arası açılıyor. Yayınlıyor, ama o sebepten mi ayrılıyor, tam emin değilim. O zaman için Nâzım'ı yayınlamak çok da olağanüstü bir şey değil. Kitabı biraz da dönemin anketleriyle kurdum. İlk aktardığım 1929 tarihli ankette insanların en

Genelde kaba ideolojik sınıflandırmalarla bakıyoruz bu yazarlara. O zaman da bu insanların dertlerini, edebiyatta veya gündelik hayatta yapmak istediklerini, rejimle aralarındaki gizli gerilimi anlamış olmuyoruz. Bulanık bir fikrimiz oluyor.

çok saygıyla, neredeyse huşuyla andıkları isim Nâzım Hikmet. Komünist oluşunun ne kadar sakıncalı olduğu binlerce kez söylenecek de olsa, mutlaka ona ve şiirlerine saygıyla yaklaşıyorlar. Peyami Safa Cumhuriyet'ten onun yüzünden ayrılmamış olabilir.

Sonra epey bir dönem yakın dostluk ediyorlar, Resimli Ay'da beraber çalışıyorlar...

Hatta Dokuzuncu Hariciye Koşu'su'nun (1930) ilk basımını Nâzım Hikmet'e adar. Yaklaşık dört sene bayağı yakın bir ilişkileri olduğu söylenebilir. 1928'de ilk örgütlenmelerden olan Edebiyatçılar Birliği kurulduğu zaman Nâzım Hikmet'i edebi kamuoyuna prezante

eden isimlerden biri de Peyami Safa. Tam koptukları 1935'e kadar hep yoğun ilişkileri olmuş. **Resimli Ay'daki ünlü Putları Yıkıyoruz kampanyası büyük bir sansasyona yol açıyor, ama edebiyat kamuoyunda asıl Nâzım Hikmet'in şiirleri büyük bir yenilik ve şaşkınlık yaratıyor, böyle denebilir mi?**

Ve çok yaygın kabul görüyor. Bu beni şaşırtan şeylerden biriydi. Hoşuma giden şey, yazma sürecinde kitabın bana çok şey öğretmiş olması. Kendi önyargılarımla yazamazdım bu kitabı. Araştırma denen şey bunun için önemli. Sadece kendi kanaatlerimize göre tarih yazarak veya tahlil yaparak çok da anlamlı bir şey yapmış olmuyoruz. Malzemeye açık olmak gerek. Öbür türlü zaten sıkıcı da bir şey oluyor. Dönemin yazarlarını "ilkel" diye, Kemalizmin emrindeki gönüllü hizmetkarlar diye kodlayarak ne yazabilirsiniz ki haklarında? Bunun doğru yanları var, ama sadece bununla hiçbir şey söylemiş olmuyoruz. "Bunun dışında ne yapıyorlar" deyince, ilginç şeyler çıkmaya başlıyor. Bunlardan biri de Nâzım Hikmet'in gördüğü kabul.

Peyami Safa'nın sonraki dönüşümü de ilginç, en azından Türk sağının zihniyet kodlarını izlemek açısından. Necip Fazıl gibi tanınmış bir İslamcılıktan da hareket etmiyor mesela.

Evet, onun hakkında daha ayrıntılı bilgiye ihtiyacımız var. Tam anti-komünist sağcılığın kurucusu aslında. Nâzım Hikmet'le yakın ilişkisinin kefareti mi ödüyor kendince, bu ilişkinin başına kakılmaması için herkesten fazla mı konuşuyor, bilemiyorum. Bazı sevgileri muazzamdır. Yalnızız romanında (1951) galiba, gördüğüm en iyi solculuk tanımlarından biri vardı: İnsanı yardım alma alçaklığından kurtaracak rejimdir sosyalizm! (gülüyor) Kendine rağmen birçok şeyi söyleyebilmiş bir adam. Bir yana atıp geçmek mümkün değil.

1930'larda yazdığı çok ilginç felsefe yazıları var, modern felsefeyi çok yakından ve tutkuyla takip etmiş. Simmel'den bahsettiğini gördüm, o zamanlar ondan bir tek Hilmi Ziya bahsetmişti gördüğüm kadarıyla, ama onun zaten işi bu (tabii onlardan epey önce Fuad Köprülü de var!). "Hakikat" kavramına dair çok ilginç bir yazısı var mesela. Bunların da bir ara derlenip yayınlanması lâzım.

Bu isimlerin romanlarına iyi kötü ulaşılabiliriyor, ama külliyatlarında daha geniş yer kaplayan yazılarına ulaşma imkânı yok, kütüphanelerin gazete ve dergi arşivleri dışında.

Evet, asıl mevzu bu. Peyami Safa yine görece şanslı sayılır, yazılarının bir kısmı en azından derlenmiş. Ama yakından baktığımızda, orada olması beklenen bir sürü yazının olmadığını da görüyoruz. Kaba sağcı çerçeveye oturtamadıkları yazıları genelde basmamışlar. Ya da, bir daha asla yayınlamadığı, bayağı Nazizm savunusu yaptığı *Millet ve İnsan*'daki (1943) gibi daha sağa kaydığı yazılar var. Onları görmezden gelmelerini hadi bir şekilde anlayabiliyorum, ama diğer yazıların onlar için hep fazla gelen bir yanı olmuş, epey seçmeci davranmışlar. Ama güzel bir şey öğrendim yenilerde: Artık Ötügen tam mânâsıyla Bütün Yazıları'nı yayınlamak istiyor Safa'nın...

Üç avangard arasına Nurullah Ataç'ı katmanın nedeni ne?

Çünkü baktığım her yerde o çıktı karşıma. (*gülüyor*) Bütün ciddi meselelerde söz almış ve çok ilginç, hâlâ çok kafa açıcı şeyler söylemiş, tarihsel bilinç meselesinden ilerlilik, ilerleme kavramının sorgulanmasına kadar. Geçmişe bazen fazla indirgemeci bakıyoruz, herkese otomatik olarak ilerlemeci diyoruz, ama mesela Ataç'ın ilerlemeyle ilgili bir yazısı var ki, terakki fikrine getirilmiş bütün eleştirilerin farkında olduğunu görüyoruz. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'da da "nasıl bir ilerlememiş bu, o zaman bu kadar kayıp niye" diye çok konuşulmaya başlanıyor, Ataç bunların da farkında olduğu halde ilerlemeyi savunuyor. Batı'daki güncel tartışmaları çok iyi takip ediyor. Ama onları tekrar etmekle kalmamış, gerçekten düşünen bir insan. Bence bu üç isim arasında edebiyatta en etkili olmuş figür. Kitap vesilesiyle epey konuşma yaptım, insanların Nurullah Ataç'ı hâlâ öztürkçeci, aşırı Kemalist taraflarıyla tanıdığını gördüm. Asıl önemli olan, edebiyatla düşünmeyi bir araya getiren nadir isimlerden biri olması. Bir diğeri Peyami Safa. Bir diğeri de Nâzım Hikmet. Düşünceyle, düşünmeyle ilgili dertleri olan insanlar bunlar. Dünyadaki tartışmaları çok yakından takip etmeleri önemli. Mesela Peyami Safa'da bunu görünce şaşırmıştım. O felsefi risaleyi yazmak her babayığidin harcı değil.

1930'ların ve sonrasında dilini düşünürken herhalde öztürkçecilik hareketinin etkilerini hesaba katmak lâzım. Ama kitapta da görüyorsunuz ki 1935'te yayınlanan *Osmanlıca Türkçe*

***Cep Kılavuzu* bazı kelimeleri yeniden tedavüle sokunca edebiyat çevreleri çok seviniyor. Birkaç senenin ardından geri aldıkları arasında bugün vazgeçilmez kelimelerimiz var: ahlâk, akıl, asker, beden, defter, din, fikir, hayal, haber, hafta, kalp, kalem...**

(*gülüyor*) Bir yandan da bu yazarların hepsi cumhuriyetçi. Rejimin getirmek istediği dönüşüme hepsi şöyle ya da böyle inanmışlar. Ama bazı anormal şeylere de karşı çıkıyorlar, "dil inkılabı"nda olduğu gibi. Öyle bir ihtiyacın olduğunu biliyoruz, eski dille ne düşünce ne edebiyat üretilebiliyormuş. O zamanlardan gerçekten okunmaya değer edebiyat metni çok az, düşünce metni hemen hemen hiç yok. Şinasi'nin modern edebiyatı kurduğunu düşündüğümüz dönemden itibaren elli yıl boyunca pek bir şey yok, çünkü dil çok büyük bir engel. 30'ların yazarları da bunu hissediyor ve dilin bir ıslaha muhtaç olduğu hemen hepsinin ortak fikri. Ama bunun yasaklarla, kelimelerin tasfiyesi yoluyla yapılması, o zorlama onlara yanlış geliyor, ilk başta bu oyuna katılıyor gibi olsalar da... Atatürk'ün İsveç kralıyla yaptığı tuhaf bir konuşma vardır, herkes ona öykünerek yazmış birkaç sene, bir heyecan olmuş. Ama kullanabilecekleri kelimeler o kadar azalıyor ki, öyle de yazı yazılmıyor. '35'te gelen hamle onları sevindiriyor bu açıdan. Güneş-Dil Teorisi'ni biraz da öyle düşünmek lâzım. Bu teori, "*aslında bütün dünya dilleri Türkçe*" demek eninde sonunda. Yani

Dönemin yazarlarını "ilkel" diye, Kemalizmin emrindeki gönüllü hizmetkârlar diye kodlayarak ne yazabilirsiniz ki haklarında? Bunun doğru yanları da var, ama sadece bunlarla hiçbir şey söylemiş olmuyoruz. "Bunun dışında ne yapıyorlar" deyince, ilginç şeyler çıkmaya başlıyor. Bunlardan biri de Nâzım Hikmet'in gördüğü kabul.

onlardan rahat rahat kelime alabiliriz!

Bir ultra-faşizm numunesi, ama böyle bakınca ilginç bir teori.

Kökencilik, bir mitoloji uydurma açısından öyle, ama pratikte böyle bir faydası olmuş, insanlar bir oh çekmiş. Öte yandan, Ataç biraz daha erken, 30'ların başında öztürkçeciliğe başlamış, ama yavaş yavaş vazgeçmiş. Sonra herkes birden, hatta Nâzım Hikmet de dahil, coşkuyla Atatürk'ün peşinden gittiği zaman o öyle şeyler yapmamış, o zamanki normal dil neyse onunla yazmaya devam etmiş. '40'larda, Ankara'ya gittikten, artık bu iş gözden düştükten sonra yeniden oraya dönmüş. Onda öyle

bir yan da var, herkesle birlikte hareket etmekten hoşlanmıyor, "herkes böyle yapıyor ama, doğru mu acaba" diye düşünüyor. 40'lı yıllardan sonra savrulduğu ultra-öztürkçecilikte biraz bu inatlaşma halinin de etkisi var. Sonraki nesiller için kendi imajına epey balta vurmuş oldu. Kitaplarını okumak hakikaten kolay değildir, bayağı sabır gerekir. Asıl 30'lardaki yazıları derlendiği zaman ne kadar enteresan bir adam olduğunu daha iyi anlayacağız. Genelde kaba ideolojik sınıflandırmalarla bakıyoruz bu yazarlara. Bu sınıflandırmalar işlevseldir, bir şeye hizmet eder, ama bir yandan da bizlere ayak bağı oluyor, baktığımızda sadece bunları görüyoruz. O zaman da bu insanların dertlerini, edebiyatta veya gündelik hayatta yapmak istediklerini, rejimle aralarındaki gizli gerilimi anlamış olmuyoruz. Böylece bulanık bir fikrimiz oluyor. Devlet dikte ediyor, onlar da mecburen uyuyor ya da uymuyor gibi aşırı kaba bir resim çıkıyor.

Önsözden kitabın meramını da anlatan kallavi bir cümle alıntılayalım: "Haklarında sadece toplumsal-kültürel-ideolojik koşul ve koşullanmaların (Batılılaşma politikalarının, 'ulus inşası'nın, devletin ve Kemalist rejimin taleplerinin vs.), bir başka deyişle Bağlam'ın pasif ve etki gücü sınırlı ürünleriymiş gibi yazmaya alıştığımız bu insanların, o koşullarla ve Bağlam'la sürekli müzakere halindeki aktif failer olduklarını, hatta zaman zaman o (kültürel, bazen siyasal) Bağlam'ı kısmen de olsa bizzatı kendilerinin şekillendirdiklerini çeşitli meseleler üzerine odaklanarak göstermeyi

"Vâ-Nû çok enteresan bir adam. Onun ilgi alanının genişliğine çok insan yaklaşamıyor bile. O zamanın belki de en etkili figürü olabilir. Sonra, 1950'lerin sonunda *Demokrat İzmir*'de çok etkili bir muhalefet sergileyen Naci Sadullah'ın köşe yazarlığı çok ilginç..."
Nâzım Hikmet yukarıda Naci Sadullah'la, solda Vâ-Nû ile 1921'de Kastamonu'da.

deneyeceğim."

Evet, döneme baktığımda bunu çok net gördüm. Buna da dil üzerine yazdığım zaman uyandım ilk. Daha önce yazıp da kitaba eklediğim tek bölüm de orası oldu, Refik Halid'in dil yazılarını topladığım kitabın (*Türkçenin Tadı ve Âhengi*) önsözü gibiydi aslında. Orada gördüğüm tavrı başka yerlerde, mesela "milli edebiyat" konusunda da sürdürdüklerini gördüm. Devlet onlardan bir şey talep ediyor, bu talebin ideolojik parametrelerine bütün bütün karşı olmasalar bile hoşlanmadıkları çok şey de oluyor. O talebi müzakere ediyorlar, bağlamı başka bir yere çevirip daha anlamlı bir yere varabiliyorlar. Dil mesela böyle. Türkçenin en güzel dönemi bence 40'larda oluşan dil. Hem eskinin mirasını korumak hem de yeni üretilen kelimeleri anlamlı ve güzel bir şekilde kullanmak mümkün oluyor o dönemde.

Oraya varmak da deneye yanıla olmuş herhalde. İlk dönemlerdeki Kamalizm, Türkiye gibi kullanımlar hemen aklımıza geliyor, edebiyat dilinde de benzerleri var.

O zamanın en büyük sorunu, en kargaşa yaratan kısım imla. Bunun üzerine hep düşünülmüşler. Ama herkes kendi teklifiyle geliyor ve bundan uzun süre vazgeçmiyor. Mesela o zaman yazdığı denemelerde Halid Ziya'nın tamamen kendine özgü, ondan başka hiç kimse'nin kullanmadığı bir imlası var. "Ne bu böyle" diye rahatsız olmuş okuyanlar. Ama hemen hepsi için geçerli bu. Tutarlılık yok birçok yerde. İsimlerin yazılışında bile öyle: Semih Lütfi, Semih Lütfü, adamın adı hangisi, bilmiyoruz, ikisi de kullanılmış. (*gülyor*) Bu imla meselesini toparlarız, beraber bir şey yaparız diye bir hevese gelmiş zavallılar, 1940'larda komisyonlar kurulduğunda. Şunun da altını çizmek isterim: İnsanların devletin kurduğu komisyonlarda yer almasını devletin emrine girmeleri olarak düşünmek yanlış olur. Kitapta da söylüyorum, bir tür demokratikleşme umudu var. Devlet bizim de sözümüzü

dinleyecek, bizim söylediklerimiz de bir şey yaratacak ümidi ve beklentisiyle gidiyorlar o komisyonlara. Bu imla meselesini halledelim, bu felsefe terimleri meselesine bir şey getirelim, bir arada konuşalım, böyle düşünüyorlar.

O komisyonlarda, milliyetçilikleriyle tanınan yazarlar kullanışsız ve anlaşılmasız bir kelime üretmek yerine yabancı kelimenin kendisini kullanalım diyebiliyorlar. Bugün de benzer sorunlar var. Siz de mesela kitapta "olumsallık" kelimesini kullandığınız bazı yerlerde yanına "zorunsuzluk" diye eklemiştir.

Evet, bazen tek başına olmuyor çünkü. Çevirmen olarak yaşadığımız sıkıntıların temelinde de bütün bunlar var. Özellikle düşünce metinlerinin çevirilerinin en büyük sorunu kavramlar. Gerçi ben sentaksla ilgili daha ciddi sorunlar olduğunu düşünüyorum, o ayrı. Kavram sorununu bu yoğunlukla yaşamamızın en büyük nedeni tarihimiz aslında, tarihte bu sorunların komisyonlarla halledilebileceğinin zannedilmesi. Her önüne gelenin bir komisyon kurup bir de kimseyi dinlemeden,

İnsanların devletle kurmak zorunda kaldıkları bir ilişki var 30'larda, bu dönemden bakıp da bunu onların başına kakmanın mânâsı yok. Hangi koşullarda bu ilişkiyi kurduklarını daha iyi anlayalım diye piyasayla ve devletle ilişkileri bir arada anlatmaya çalıştım. Bu mücadeleleri nasıl verdiklerini görebilmek istedim.

önerileri, itirazları, eleştirileri dikkate bile almadan iş görmeye çalışması. Kitapta yazmadım, 40'lardaki felsefe terimleri komisyonu anormal karşılıklar bulmuş mesela. Peyami Safa'nın çok sert eleştirileri var "*bunlar nasıl laflar*" diye. Sadece "*beğenmedim, hoşuma gitmedi*" gibi değil, "*bu şundan dolayı olmaz, bu şu sebepten tamamen yanlış*" demiş, bugün de kullandığımız bir sürü kelimenin neden sorunlu olduğunu o zamanlar anlatmış. Sadece o değil, başkaları da yazmış, ama dinleyen yok. Komisyonlarla bu işi kapatmaya çalışmış devlet. Türk Dil Kurumu da öyle.

TDK'nın farklı dönem komisyonlarında, kılavuzlarında farklı imla tercihleri var hep.

Şimdilerde genel olarak ulusalcı denebilecek yazarların çoğu Ömer Asım Aksoy'un kılavuzunu kullanıyor. Ya da 1980 öncesi TDK sözlüğünü kullanmaya çalışıyorlar. Editörlüğe başladıktan bir süre sonra bir sözlükçe yapmak zorunda kalmıştım çevirmenler için, adını da Muhtaç Sözlük koymuştum. Çünkü sadece sözlüklerde olan bir sürü kelime var ve insan-

lar bunu gerçekten var zannediyorlar. "Başsız-cılık" diye bir şey yok mesela, birisi zamanında uydurmuş, tutmamış, hiç kullanılmamış. Sözcüklerin bir kullanım değeri vardır, doğru da türetilmiş olsa kullanılmamışsa yoktur aslında o sözcük. İnsanlara bunu hatırlatmak için yapmıştım o küçük sözlüğü...

O zamanların tartışmaları daha verimli olabilseymiş, çok daha güzel sonuçlar elde edilebilirmiş. Türkçenin zenginleşmesi açısından da çok daha iyi olabilirmiş. Bunu biraz da el yordamıyla bizim kuşak çevirmenler yapmaya çalıştı. Bizden öncekilerde aşırı bir tavır vardı, onlar ya öztürkçeciydi ya da Osmanlıcacı. Bizim kuşak o ayrımı reddetti.

Tahsin Yücel ekolünün çevirilerini de anmadan geçmeyelim, zor okunurlukları açısından.

Maalesef öyle. Ama sorun sadece kavramlarla ilgili değil, o kavramları kullanmakta ısrar ettiğin zaman sentaksı da bozuyorsun. Sentaks bozulduğu zaman da hiçbir şey anlamaz hale geliyor okur. Bu tip çevirinin en başarılı örneklerinden bazılarını verebilmiştir Tahsin Yücel bence, öztürkçeci olduğu halde dil duygusu sağlam bir insan olduğu için. Bir sürü metni okunabilir durumdadır, o kelimelerin yerine daha normal ve kullanılan kelimeleri kafandan koyarak okuyabilirsin. Ama takipçileri onun kadar yetenekli ve başarılı değil. Bu tür çevirilerle editörlüğüm boyunca epey karşı karşıya geldim maalesef. (*gülyor*) Tahsin Yücel dışında bir tek Ömer Aygün'ü görmüşümdür öztürkçeci olduğu halde çok güzel bir sentaksla cümlelerini kurabilen. Bunu yaptıktan sonra ve "kılgısal" gibi laflarla anlaşılmaçılığa vardırmağı ölçüde bence kabul edilebilir. Ama 40'larda bazı fırsatlar kaçmış, insan buna üzülüyor. Bir şeyleri insanlar görmüş, ama konu tamamen siyasete kurban edilmiş. 1950'li yıllarda Demokrat Parti her şeyi geri almaya, her şeyin en koyu Osmanlıcasına dönmeye çalışmış. Hatta Refik Halid'in yazılarında da vardı "*bu ne böyle, ben bile anlamıyorum*" şeklinde eleştiriler. DP kendince bir şeyi kurtarmaya çalışıyor, ama o kurtarma değil, restorasyon oluyor. Hem de neredeyse 1910'ların dilini restore etmeye çalışıyor. Bu durum da bir reaksiyon yaratmış tabii. 60'lardan 90'lara kadar öyle sürüyor aslında. Sağcı bir dille yazıyor, solcu bir başka dille. Gereksiz tartışmalarla çok zaman geçmiş.

Dönemin edebiyat dilinde gazetelerin, fıkra yazarlığı pratiğinin etkisi nasıl?

Dilin oturmasını sağlaması açısından, yani daha dolaylı bir etkisi var. Ama gazete yazarlarının çoğu edebiyatçı olduğu için, sürekli gündelik hayatın içinde ve onun meseleleriyle ilgilenmenin getirdiği bir yazma rahatlığına, kolaylığa, akıcılığa sahip olmaları, iletişimin değerini anlamaları onların edebiyatçılığına da etki ediyor bence. Refik Halid'in mesela, 1920'deki ilk roman denemesi *İstanbul'un Bir Yüzü*'yle köşe yazarlığı yaptıktan

sonra, 40'lardaki, 50'lerdeki romanları arasındadır bir fark var. O iletişim değerinin daha rahat ayırdına varıp o dili daha kolay oluşturabildiği anlaşıyor. 1920'lerde daha bir ıkınarak yapmış bunu. Belli bir kuşak da, mesela Sait Faik'in de dahil olduğu kuşak, gazetelerin temsil ettiği her şeye tepki duyarak üretmişler edebiyatlarını. O ortak dilde, ortak beğenide, oradaki tartışmalarda gözden kaçırılanların ne kadar önemli olduğunu hissetmişler. "Gazetede adam gibi bir şey yayınlanmaz" duygusunu ilk duyanlardan biri Sait Faik.

Sait Faik de benzersiz bir yazar, varlığı ve etkisi belki ancak Nâzım Hikmet'le karşılaştırılabilir...

Müthiş bir adam. Kitapta keşke daha çok yer alabilseydi. Aslında tam anlamıyla modernist edebiyatın düzyazıda ilk başladığı insan sayılabilir 1950'lerden itibaren yazdıklarıyla. Çok bilinçli olarak devletten, devletle ilişkili her yerden uzak durmayı tercih etmiş bir adam, 40'lardan sonra özellikle. Sık sık karakollara, mahkemelere çağrılıp sürdürüldüğü için çok fena dili yanmış. Poetikasının da bir parçası olarak onların temsil ettiği her şeyden uzak durmuş ilk kişi belki de. Daha önce müzakere hali var, "devlet bizi de belki dinler" gibi bir umut da barındıran bir hal bu. Yer yer dinlediği de olmuş devletin, çok nadiren. Kitabın son bölümünde bu umudun solusunu anlatmaya çalıştım. Devlet onları dinlemediği gibi şüpheli durumuna getirmiş, takip etmeye başlamış. Hayatlarıyla, geçimleriyle ilgili meselelerde devletin onlara bu kadar duyarsız kalması müzakere halinden artık vazgeçmeye başlamalarında bayağı etkili olmuş. Örgütlenme mücadelelerini biraz da ondan anlattım. İnsanların devletle kurmak zorunda kaldıkları bir ilişki var 30'lu yıllarda, bugünden bakıp da bunu onların başına kakmanın mânâsı yok. Hangi koşullarda bu ilişkiyi kurduklarını daha iyi anlayalım diye piyasayla ve devletle ilişkileri bir arada anlatmaya çalıştım özellikle. Bu mücadeleleri nasıl vermişler, onu görebilmek istedim. Ama en temel hakları konusunda bile devlet bir şey yapmayınca, polise takibat da arttıkça, giderek daha da soğumuşlar.

Dönemin, özellikle 30'ların gazeteleri de enteresan. Tan mesela, birçok yeniliği getirmiş, hayli gelişkin bir yayın galiba.

Akşam da öyle. Kalite açısından o ikisinin yanına şu anda yaklaşan yok. Tamam, muhalif gazete olarak bilinmesine rağmen Tan'ın bile devletle ilişkisinde sorunlar var, Varlık Vergisi'ni desteklemişler, İnönü güzellikleri yapmışlar, ama özellikle kültüre ayırdıkları sayfaların yanına hem boyutu hem niteliği itibarıyla yaklaşmak kolay değil. Bir tek belki 70'lerde Politika gazetesi onlara yaklaşmış gibi. Sonra da öyle bir gazetemiz olmamış açıkçası.

Refik Halid'in Tan'da yazması nasıl olmuş?

Herkes onun kendi gazetesinde yazmasını istiyor, ama çoğunun bütçesi küçük, o ge-

çinmek de istiyor. Affedilmesine karşı çıkan Cumhuriyet gibi gazeteler zaten olmaz. Seçebileceği iki gazete var, ya Tan ya Akşam. İkisini de idare ediyor bir süre, sonra düzenli yazmak için Tan'ı tercih ediyor. Solcular arasında biraz daha rahat ediyor sanki. (gülüyor)

Tan'ı çıkaran Serteller ilginç karakterler.

Özellikle de Sabiha Sertel. Zekeriya Sertel'de iktidar çevreleriyle mecburen kurmak zorunda kaldığı ilişkilerin bozduğu bir yan var doğrusu. Sabiha Sertel her zaman radikal, onun

Çevirilerde kavram sorununu bu yoğunlukla yaşamamızın en büyük nedeni bu sorunların komisyonlarla halledilebileceğinin zannedilmesi. 40'lardaki felsefe terimleri komisyonu anormal karşılıklar bulmuş mesela. Peyami Safa'nın çok sert eleştirileri var "bunlar nasıl laflar" diye...

yüzünden gazete kaç kere kapanmış.

CHP-DP sürekliliğini görmek açısından kitapta önemli ipuçları var. Aslında tek parti CHP'si içinde DP'yi de barındıran bir koalisyon.

Son zamanlarda en azından sağ Kemalizm - sol Kemalizm tezleriyle o dönem monolitik bir blok olduğu fikri yumuşatılmaya çalışılıyor. Kemalizm genel bir fikir, halbuki insanların özellikle dış dünyadaki olaylarla birlikte oluşmuş bir siyasi kimlikleri var. Mesela Ahmet Emin Yalman'ın çok önceden oluşmuş bir liberal kimliği var. Hüseyin Cahit Yalçın'ın belli okumalarından ve dünya olaylarına bakışından getirdiği başka tür bir liberallliği var. Peyami Safa hiçbir zaman liberal olmamış, yavaş yavaş Action Française'cilerin fikirlerine yanaşıyor. Özellikle Fransa'daki tartışmalar çok etkili olmuş gibi geliyor bana siyasi kimliklerin oluşumunda. 1936'da Halk Cephesi'nin kurulması, bizdeki entelijensiya içindeki ayrışmaların net bir yere oturmasına yol açmış. İspanya İç Savaşı'yla da birlikte pek çoğu pozisyonlarını almışlar. Hepsini kendine Kemalist diyor, cumhuriyetçi olduğunu söylüyor, ama ayrımlar ortak paydadan daha ilginç aslında.

İspanya İç Savaşı gazetelere nasıl yansıyor? Anarşistlere kafayı takanlar da olmuş galiba.

Nizamettin Nazif Bolşevik olduğu için sevmiyor anarşistleri. Savaşın onların disiplinsizliği yüzünden kaybedildiğini düşünüyor. Köşe yazarlarında önemli bir kısım cumhuriyetçilerden, solculardan yana. Peyami Safa gibi az sayıda isim diğer pozisyonda. Genel bir tarafsızlıkla vermeye çalışıyorlar haberleri, ama mesela Cumhuriyet gazetesinin eğiliminin ne

olduğu biliniyor, onlar sağcılardan yana.

40'lar hayli sert yıllar, özellikle '38'de Nâzım Hikmet'in hapsedilmesinden sonra...

İnsanların peşinde sürekli polis var. Orhan Veli artık Ankara'da yaşayamaz hale gelmiş, kaçmış İstanbul'a, kaldığı otel odalarını basmışlar hep. Onu bile takip ediyorlar ve takip ettiklerini hissettiriyorlar. Orhan Veli'nin, arkadaşlarının çok büyük kısmı gibi gayet naif istekleri var aslında. Devletin Altı Ok'unu oluşturan ilkeleri onlar ciddiye alıyorlar. Devlet açısından bakıldığında, enayilik yapıyorlar. "Biz onu öyle söylüyoruz ama, çok da inanmayın" diyor devlet aslında. (gülüyor) Çoğunun sosyalizmin s'sinden haberi yok zaten. Sonradan öğreniyorlar, içeri atıldıkça, mahkemelik oldukça. Sovyetler Birliği sempatisi çok az insanda var. Suat Derviş'te var mesela, kocasıyla da (Reşat Fuat Baraner) ilgili... Yaptığı geziden de etkilenmiş. Sabiha Sertel'de de var. Yani partililerde, TKP'lilerde var doğal olarak. Geri kalan çoğunluk için en fazla anti-emperyalist denebilir. Ama devlet öyle bakmıyor, farkırlıktan bahsediyorsan hesap soruyor.

DP kurulma aşamasındayken CHP'den kopmuş bulunan Bayar, Menderes ve Fuad Köprülü Sertel'lerle bir araya geliyor, 1945 sonunda beraber Görüşler dergisini çıkarma girişiminde bulunuyorlar. Bu buluşma da hayli ilginç.

Türkiye'de liberallerle solun ittifak kurmasının başlangıcı için '80'ler, Yeni Gündem zamanları düşünülür genellikle, bu gözden kaçır. "Ceberrut devlete karşı bir ittifak politikası" denebilecek bir şey. Çok kısa sürse de, denenmiş. Dergiye Bayar ve Menderes yazmamış, ama başında isimlerini vermişler. Derginin kapatılma gerekçesi de abuk subuk, orak-çekice benziyormuş logosu. Devlet bin pişman zaten o sıralar demokrasiye geçtiğine. (gülüyor) İstemeden, mecburen geçiyorlar elbette, ama geçer geçmez, karşılaştığı muhalefetin şiddeti devleti çok korkutuyor. İlginc, çalışılması gereken bir dönem. Oradaki ara figürler önemli.

Tevfik Rüştü Aras mesela, hem sola yakınlığıyla hem liberallerle ilişkisi sayesinde o ittifakın kurulmasına önyak olan isimlerden biri. Bir diğeri Cami Baykurt; bugünkü Antikapitalist Müslümanların öncülerinden sayılması gereken bir adam. Liberallerin ABD'deki anlamıyla liberalmiş gibi davrandıkları nadir anlardan biri 1946'daki bu ittifak. 80'lerden sonra da hemen hemen aynı şey oldu. Belli çevrelerde çok küçümseniyor, ama liberal aslında solcu demek. ABD tarihini biraz bilen biri liberal dendiğinde solcu demek istendiğini çok net biçimde anlar. Bizdeki "sol liberal" adlandırmasının görmeyi engellediği şeylerden biri de bu. Türkiye'de liberallerin liberterleştiği nadir tarihsel momentlerden biri '45'ten sonraki dönem. Ama anti-komünizm paydasında hemen birleşmişler, zaten iktidarı ele geçirdikten sonra en fazla yaptıkları şey komünist tutuklamaları, öğrencilere yönelik zulüm. Bazı tarihçiler ısrarla görmek istemiyor ama, bu anlamda da CHP dönemiyle DP'ninki arasında tam bir süreklilik var. Döneme bakarken *Demokrat İzmir* gazetesinin 1959'da yıkılıp yıkılması da ilgimi çekti. *Tan* matbaasının yakılışını (1945) tek parti iktidarını tel'in etmek için herkes konuşur, bu olay hatırlanmaz.

Dönemin edebiyat üretiminden bugüne, tabii Nâzım Hikmet dışında, en çok Tanpınar'ın kaldığı görülüyor, özellikle Doğu-Batı tartışmalarında söylediklerinin de etkisiyle...

Evet, Doğu-Batı paradigması açısından bakılınca onu anlamlı bir edebiyat üretimine çevirebilmiş insan olarak Tanpınar'ın kaldığı söylenebilir. Kitapta şunu sorguluyorum: Böyle bakınca sadece Tanpınar'ı görebiliyoruz, ama sadece buradan mı bakmalıyız? Peki onların kendilerine bakışlarında Doğululuk, Batılılık bizim onlara yüklediğimiz anlam kadar yer tutuyor mu? Ben öyle olmadığını gördüm. Devletin söylemine yaklaştıkça bu konunun belirginliği artıyor, ama insanların entelektüel mesailerinde bu onlar için birincil

mesele değil, hatta bayağı gerilerde bir mesele. Yeni bir hayat kurmaya çalışıyor o insanlar. Eski-yeni tartışmaları onlar için daha önemli. Eskiye olduğu gibi Şark'a, yeniyi de olduğu gibi Batı'ya aktarma bence daha sonraya ait bir fikir. Onlar "yeni bir hayat kurmamız lâzım" diye

Kendilerine bakışlarında Doğululuk, Batılılık şimdi onlara yüklediğimiz anlam kadar yer tutuyor mu? Öyle olmadığını gördüm. Devletin söylemine yaklaştıkça bu konunun belirginliği artıyor, ama insanların entelektüel mesailerinde bu onlar için birincil mesele değil, hatta bayağı gerilerde. Yeni bir hayat kurmaya çalışıyorlar daha çok. Eski-yeni tartışmaları onlar için daha önemli. Eskiye olduğu gibi Şark'a, yeniyi de olduğu gibi Batı'ya aktarma bence daha sonraya ait bir fikir.

düşünüyorlar. Bu yeni hayatın içinde Batı'dan elbette bol bol unsur var ama, özellikle işlerine gelmeyen şeylerde "her şey Batı gibi olmasın canım" diyen de var, mesela kadın da sokağa çıksın tabii canım, ama fazla da sokakçı olmasın gibi. (gülüyor) Muhafazakâr refleksler de zaman zaman devreye giriyor yani. Ama eninde sonunda yeni bir hayat kurma arzusu daha kuvvetli. O dönem bu kadar yakıcı bir mesele değil Doğululuk veya Batılılık. Tanpınar gibi daha formüle edilmiş şeyler peşinde koşan insanların derdi o. Kısmen de Peyami Safa'nın

Türk İnkılâbına Bakışlar'da (1938) yapmaya çalıştığı bir şey, ki bu da onun entelektüel mecrası içinde istisnai bir durum. Başlangıçta *Fatih-Harbiye*'yle (1931) çok yapıyor bunu, ama sonraki gündelik tavır alışlarında, fikir üretimlerinde temel meselesi bu değil, nadiren uğradığı bir durak. "İlla kökenlere inersek bunu buluruz" gibi bir şey en fazla. Bunu demesi de normal, sağcı bir adam. Solcu yazarların da derdi "aman Batılılaşalım" değil. Onların biraz nefes alalım, biraz özgürleşelim gibi daha bize yakın dertleri var. Böyle bakınca onlarla daha fazla bağ kurabiliyoruz, hâlâ bize söyleyecek lafları olduğunu görüyoruz. Biraz bunu yapmaya, böyle bakmaya çalıştım.

Kitapta söylediğiniz gibi, "pozitif yorumlama"...

Tam olarak. (gülüyor)

Daha önce okumadığınız, kitaba hazırlanırken keşfedip beğendiğiniz bir yazar var mı?

Romancı, öykücü olarak değil ama, denemeci kimliğiyle var. Adnan Adıvar muazzam bir denemeci. Vâ-Nû, Vâlâ Nureddin, çok enteresan bir adam. Onun ilgi alanının genişliğine çok insan yaklaşamıyor bile. Peyami Safa'dan bile fazla yazı yazmış bir adamdan bahsediyoruz. (gülüyor)

Buna karşılık onunla ilgili ancak genel bir bilgimiz var, Nâzım Hikmet'le dostluğu, ortak kitapları...

Halbuki o zamanın belki de en etkili figürü olabilir. Bir sürü insanın "acaba o ne diyor" diye baktığı birkaç kişi var, onlardan biri de Vâ-Nû. Sözlerine kıymet verilen, dinlenen, önemli bir insanmış. Çoğu zaman ilginç şeyler söylemeyi de başarmış. O yüzden ondan bir derleme mutlaka yapmak istiyorum. Sonra, Naci Sadullah mesela. Romanı felaket, çekilecek bir şey değil, ama köşe yazarlığı çok ilginç. Romancı olarak Cevdet Kudret'i beklediğimden iyi buldum. *Sınıf Arkadaşları* (1943) gerçekten çok enteresan bir roman. Epigraflar koyuyor her bölümün başına, kısa kısa çok

"Sovyetler Birliği sempatisi çok az zamanda var. Suat Derviş'te (solda) var mesela. Sabiha Sertel'de de (sağda) var. Sabiha Sertel zaten her zaman radikal, *Tan* onun yüzünden kaç kere kapanmış..." Birkan'ın "gelmiş geçmiş bütün yazarlarımızın (olumlu anlamda) en kozmopoliti", tam bir "dünyalı entelektüel" dediği Halide Edip (yukarıda), kitapta özellikle telif hakları ve yazarlar derneği PEN'in Türkiye şubesi tartışmalarında öne çıkıyor.

modern bir tarzda yazmış. Bir de İlhami Bekir Tez'in *Taşlıtarladaki Ev'i* (1944), Kemal Ahmet'in *Sokakta Harp Var!*'i (1932) ilginç deneyler. Dönemin bütün bu az bilinen romanları arasında kesinlikle en iyisi Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı*'dır (1943) ama bence. Genel olarak öykücüler daha ilginç denebilir belki.

O dönemden kalıp bugün çok okunmaya başlanan bir de Sabahattin Ali var. Ne diyorsunuz bu fenomene?

Bilemiyorum, herhalde romantizmle falan açıklamak lâzım. O zamanlar da farkedilmiş, farkedenden biri Nahid Sırrı. "*Sabahattin Ali kendine gerçekçi diyor, ama bayağı romantik yahu*" diye yazıları var. (gülüyor) Özellikle *Kürk Mantolu Madonna*'da (1943) öne çıkıyor bu durum. Ben de çok severim o kitabı, ama pek de anlam veremiyorum bugünkü popülerliğine. Ona bu kadar ilgi gösterilirken, ne bileyim, Sait Faik'e de onun onda biri kadar ilgi olsa daha anlamlı bulacağım, ama bir kitap etrafında dönen bir şey. Stefan Zweig da mesela bu aralar Türkiye'de acayip popüler, herkes Zweig basmaya çalışıyor. En umulmadık şeyler inanılmaz satıyor. Zaten yıllardır yayıncılık yapıyorum, ne satar ne satmaz, hâlâ anlamış değilim. Başarısız yayıncılardan biri sayılabilirim bu açıdan. (gülüyor) Editörlüğümde bulduğum en çok satan kitap *Nietzsche Ağladığında* (Irvin D. Yalom, Ayrıntı) olmuştu. Onu da gerçekten o gözle bakarak seçmiştim. Hah dedim, Nietzsche var, ağlamak var, hislilik var, bu gider. (gülüyor) Herhalde birkaç baskı yapar diye düşünüyordum, doksan baskı olmuş. Çevirdiğim kitaplar zaten çok satmaya müsait değil. Yine de hakkını yemeyeyim: Zizek'ler, Richard Sennett'ler fena gitmiyor.

Son yıllarda çeviri ve yayıncılık dünyası karışık. Çok satan kitapların çevirisinde belli bir baskının üzerini ödememek üzere bir sözleşme maddesinin dayatılmasının ardından bir de bantrol dolandırıcılığı çıktı...

Felaket işler. Ama bu ülkede hiçbir şey uzun sürmüyor, hafıza sıfır. Kitabın son bölümündeki telif ve yazar, çevirmen hakları meselesini "buna ben girmezsem kim girecek" diyerek yazdım. Bu aktivistlik boyutu benim için her zaman önemli. Bizim gibi entelektüel işçilerin yaşadığı sömürü koşullarına çok yakından tanık olduğum için müdahil de olmak istedim. Çevirmenler Birliği'ni kuran ekipte gönüllü olarak, çok yoğun çalışarak yer aldım. Bu çabanın tarihini bu kitapta işlemek bu açıdan önemliydi. Hazin tabii, o zamandan bu yana bir sürü şeyin değişmemiş olduğunu görüyorsun. Hatta orada yapılan mücadelelerin tamamen unutulmuş olduğunu görmek beni en çok üzen şeylerden biri oldu. 1970'lerde, Yaşar Kemal ve Aziz Nesin Yazarlar Sendikası başkanlığı yapıyorlar, bu tarihten hiç bahsetmiyorlar, onlar da bilmiyor çünkü. Kaybolmuş gitmiş çabalar bunlar. Bir şeyleri unutulmuşluktan kurtarma duygusu insana iyi geliyor.

Tarih yazmanın kıymetini anladım. (gülüyor) Teoriye fazla meyilli bir insandım doğrusu, hatta tarih kitaplarına hafif burun kıvrırdım.

Ama Walter Benjamin'in tarih tezleri tam da söylediğiniz kıymete işaret etmiyor mu?

(gülüyor) Evet, o da aslında tam da bu duygunun teorisini yapıyor. Ama tabii soyut kalmayıp somut olarak yapınca başka bir şey. O yüzden kitapta bende en çok kalan o üçüncü bölüm. İnsanların gayretlerinin hatırlanmasını sağlamış olduğum için kendime bir gurur payı biçiyorum doğrusu.

Üçüncü bölümün başında işçi sınıfının durumuna dair genel bir döküm yapıyorsunuz.

Piyasanın da yazarı ne kadar belirleyebileceğini, kendine muhtaç bırakabileceğini anlatan, bunu gören tek kişi belki de Ataç. "Devletin talimat vermesi iyi bir şey değil belki ama, sanki piyasa vermiyor mu, piyasanın getirdiği dayatmalar yok mu" diyor. Hem piyasanın hem de devletin istibdadı arasında insanlar bir yol çizmeye çalışmış. Kolay olmamış, çok zorlanmışlar.

Emeklilik, ücretli tatil gibi kimi işçi haklarının ne kadar geç kazanıldığını görünce siz de şaşıyorsunuz. Muharrirlere gelene kadar işçi sınıfının da hakları açısından hali parlak sayılmaz o dönemlerde...

Bütün halkın verdiği mücadelenin ufacık bir parçasının da yazarlar tarafından verildiğini göstermek benim için önemliydi. En sevecek, önemseyerek yazdığım bölüm herhalde o. "Memur-muharrir" gibi saçma önerileri bir yana, burada da Ataç ilginç: Piyasanın da yazarı ne kadar belirleyebileceğini, kendine muhtaç bırakabileceğini anlatan, bunu formüleştiren tek kişi belki de o. "*Devletin talimat vermesi iyi bir şey değil belki ama, sanki piyasa vermiyor mu, piyasanın getirdiği dayatmalar yok mu*" diyor. Gördüğüm kadarıyla bunu o zaman dillendiren başkası yok. Hem piyasanın hem de devletin istibdadı arasında insanlar bir yol çizmeye çalışmışlar. Kolay olmamış, çok zorlanmışlar. O yüzden, yazarların "küçük bir memuriyet" arayışlarını, düzenli gelir isteklerini çok da küçümsemek lâzım. Hâlâ aynı yerdeyiz aslında. Ama 1940'larda insanlardaki bilinç düzeyi o anlamda daha yüksek bence. Kendilerinin işçi olduklarının farkındalar ve buna göre talepte bulunuyorlar. Sendikalaşmayı o zamanın koşulları yüzünden başaramamış olabilirler

ama, en azından kendilerini tanımlamalarında bu çok önemli bir yer tutuyor.

Bugünkü sözleşme dayatmasını veya bunun arayışını nasıl yorumlamalı?

Bu öteden beri varolan bir şey. Türkiye'deki her tür kapitalistin ezberidir bu: Herhangi bir kriz, bir sıkışma durumunda, en başta birlikte çalıştıkları insanların maaşlarından, aldıkları ücretlerden ne kırabiliriz diye bakmak çok temel bir refleks. Yayıncılar da kapitalist piyasanın parçası olduğu için bu refleks onlarda da var. Bir de editörler ve çevirmenler çok güçsüz aslında. Çevirmen örgütümüz Çev-Bir var, ama yeterli ilgiyi gördüğünü düşünmüyorum maalesef. Çevirmenlerin aldığı para Türkiye'deki en vasıfsız işçinin, ne bileyim, bir temizlik işçisinin aldığı paranın yarısı kadar. Ay hesabına vurduğunuz zaman ayda 1000, 1500 lira arası bir para. Bu paraya çalışacak insanların olması bile mucizeyken, bunun kıymetini bilmek yerine tam aksini yapıyorlar. Çevirmenin normal gelir sağlamanın tek yolu kitabın yeni baskılarından pay alabilmek. Buna bile göz koymak basbayağı alçaklık doğrusu. Bunun farkında değiller ve aslında kendi kuyularını kazıyorlar. Bu işlerden zaten insanların sıtkı sıyrıldı, bir sürü yetenekli insanın koptuğunu gördüm. Bu kadar kalifiye emek isteyen bir işi neden yapsın ki insanlar? Ben de kendi yaptığım işi, editörlüğü birilerinin sömürülmesine aracı olmak gibi görmeye başlamıştım son zamanlarda. Piyasa koşullarına göre en fazla ücreti veren birkaç yayınevinden birinde çalışıyordum üstelik. Yayınevleri için bin lira bir şey değilken çevirmen için hayat kurtarıcı bir fark.

Kitabın sonlarında, beyaz yakalı işçilerin mavi yakalı işçilere göre kendi sektörlerinde örgütlenmede daha başarısız olduğunu, böyle olmasa şu an başka bir siyasal ortamda yaşıyor olabileceğimizi, işçi sınıfı mücadelesinin (veya insanlığın) bir geleceği olacaksa ancak beyaz yakalıların da bu mücadeleye var gücüyle katılması sayesinde olacağını söylüyorsunuz. Ve ekliyorsunuz: "Yıllardır arayıp durduğumuz o büyük harfli Özne biz kendimizmiş gibi geliyor bana bir süredir!"

(gülüyor) Bunun da çok net farkına biraz o dönemin insanları sayesinde vardım. Sosyalizmin meşhur meselesi olarak, işçi sınıfı da bu kadar konformist ve statükocuyken bizi kim kurtaracak, bu işin öznesi kim olacak diye hep konuşurduk. Ama işçi sınıfı tanımımızın kendisindeki yanlışlıktan kaynaklanıyor bu. Hepimizin işçi olduğunu unutuyoruz. Birtakım statü aldatmacalarına, sözde prestijlere, büyük harfli Kültür'e hizmet etmiş olarak, bunun yanılsamalarına kurban giderek kendi konumumuzu anlamaktan uzaklaşmış oluyoruz. Halbuki biz de işçiyiz, bizi kurtaracak başkası yok. Yapacaksa, biz birlikte yapacağız bir şeyler.

SÖYLEŞİ: **MERVE EROL**

Kahrolsun toplum, yaşasın halkımız!

Talihimiz yaver gitseydi Fransa ile İspanya arasında bir yerde olurduk belki de. O zaman tarihimiz de pek farklı olurdu herhalde. Şans, kader, kısmet işte!

RAGIP DURAN

Tarihi coğrafyanın belirlediğini bilir herkes. Şimdi Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'nın tam da ortasında memleketin, neyin neyi belirlediğinin pek önemi kalmaz.

Vakti zamanında Ece Ayhan ya yazmıştı ya da söylemişti: "Senin İsveç'te bir amcan var mı?" Varsa kurtuldun demektir. Aldırır seni yanına. Oraları soğuktur, güneş yüzünü pek göstermez kimselere filan, ama rahatsındır, karışan eden olmaz. Ne istiyorsan onu yaparsın, hatta İsveç devleti seni maddi ve manevi olarak destekler bile. Oturma alırsın önce. Sonra belki İsveçli kız/erkek arkadaşınla evlenir, uzun süre beklemeden İsveç vatandaşı olursun. Vize almadan gidersin o zaman istediğin memlekete. Gümrük polisleri de ince eleyip sık dokumaz ay-yıldızlı pasaporta yaptığı gibi.

23 Nisan törenlerinde bir kız öğrenci "Köln'e gidip tıp fakültesinde okumak hedefim, sonra da Alman vatandaşı olmak istiyorum" dedi ya, nasıl ayaklanmıştı hırbolarla faşolar. Bu "Her şey çok güzel olacak" sloganını Ekrem İmamoğlu'na ilk söyleyen delikanlı da, aslında ilk başta yurtdışına gitmek istiyormuş, ama Ekrem abisi seçim kazanıp belediye başkanı olunca ve sonrasında çok iyi şeyler yapacağına inandığı için vazgeçmiş bu idealinden. Hayırlı olsun... Ya da geçmiş olsun!

Türklerin büyük bir çoğunluğu Avrupa ile yoğun bir aşk-nefret ilişkisi yaşar. Yaşamıştır, yaşamaktadır ve yaşayacaktır! Eskiden "Avrupa" sözcüğü, kaliteli mal için kullanılırdı. Yerli ise küçümsenirdi. Bugün kullanılan "Çin malı" gibi.

İşin ilginç, o büyük Türk çoğunluğu aslında hakiki Avrupa ile sürdürmemekte aşk-nefret ilişkisini. Çünkü pek bilmezler Avrupa'yı. Çok azı bizzat gidip görmüş, çok daha azı bir süre yaşamıştır bir Avrupa ülkesinde. Sadece iddia değil, olay yerinde somut olarak da gözlemlemiş birisi olarak yazayım: Halihazırda Avrupa'da yaşayan orta yaşlı Türkiyelilerin de

belki yüzde 80'i içinde yaşadıkları ülkeden pek haberdar değildir. Tamam, çocukları farklı, hele "yabancı" gelini ya da damadı olanlar bir ölçüde yaşadıkları toplumla temas halinde.

İstatistikler, yani sayılar tayin edici olamaz, çünkü sayılar işin sadece biçimsel yanını gösterebilir, içeriği anlatamaz. Nitelikten söz etmez, niceliği sergiler ancak. Buna rağmen vahim bir durumla karşı karşıyayız.

80 milyonluk ülkede yurttaşların sadece yüzde 10'u pasaport sahibi. Yani nüfusun yüzde 90'ı Edirne ile Hakkâri arasında sıkışmış kalmış, kargadan başka kuş, Türkiye'den başka memleket görmemiş. Pasaport sahiplerinin büyük bir kısmı zaten yurtdışında çalışıp yaşayanlarla hacca gidenler, bir de tatile yurtdışına çıkarlar. Türk pasaportu taşıyanların en çok gittikleri ülke? Bilemediniz! Gürcistan.

TC yurttaşlarının sadece yüzde 9'u yabancı dil biliyor. Günde ortalama altı saat televizyon seyrediyor, üç saat internette dolaşıyor. Aynı vatandaşın kitap okumaya ayırdığı vakit ise yılda altı saat!

Resmi rakamlara göre, TC yurttaşlarının sadece yüzde 9'u yabancı dil biliyor. Bildikleri yabancı dil düzeyi konusunda bir istatistik bulamadım. *Turist, turist, kam hiyir!*

Son rakam kitapla ilgili: Türkiye vatandaşları günde ortalama altı saat televizyon seyrediyor, üç saat internette dolaşıyor. Ahaber seyredenlerin IQ'su neden bu kadar hızlı düşüyor diye soranlara cevap işte.

Aynı vatandaşın kitap okumaya ayırdığı vakit ise yılda altı saat!

Türkiye'den başka memleket yok, Türkçeden başka dil yok, kitap yok, e o zaman normal "Tek Millet, Tek Devlet, Tek Bayrak, Tek Dil" diye bağırıp çağırması. Bu cümlede "normal" sözcüğünü "müstehak" anlamında kullandım.

Biz solcu olduğumuz için halkımıza laf etmeyiz. Nâzım Hikmet akrepli bir şiir yazdı diye neredeyse aforoz edilecekti zaten.

Benim bu değindiklerim kahrman, devrimci, fedakâr halkımızla ilgili değil. Türkiye toplumuyla ilgili... Pardon yani!

En sevdiğiniz
şair öleli
35 yıl oldu.
Sonra
neler oldu
merak
etmiyor
musunuz?

SÜLEYMAN
SABRİ GENÇ
DEĞİRMEN KÂHİNİ

ADA PANCAR
2. BÖLÜM

ERİNGEN
GÖK/DELEN

AHMET GÜNTAN
İZMİRLİ AHMET.

ECE AYHAN
**KARDEŞİM AKİF -
AKİF KURTULUŞ'A
MEKTUPLAR**

MAYIS 2019'DA
160. KİLOMETRE'DE.

160.
Kilometre

ŞİİR DİRENİRSE KAZANACAK.

160incikilometre.com /160inciKM /160.Kilometre

FİDANVSİŞMAN

MÜZİK DOLABI

BUKALEMUNCU DIŞAVURUM

Aldous Harding Designer

Yeni Zelandalı şarkı yazarı Hannah Harding, sahne adıyla Aldous, ilk olarak 2014 tarihli kendi adını taşıyan ıssız bir folk albümüyle ses vermişti. 2017’de çok daha dramatik, girift, deneysel ve türlerarası bir iş olan *Party* geldi. Vakti olan üşenmeyip internetten Harding’in canlı performanslarını ve videolarını izlesin, karşımızda söylediği şarkıyı her hücreleriyle yaşıyan, hatta şarkılarını söylemeyip adeta kusan, dizginlerinden boşanmış, teatral bir kadın var. İçine kapanık gözükən, ancak mikrofonun başında dışavurumun tanımını değiştiren bu kadın

çarpık şarkı yapıları ve muğlak sözlerle dinleyicinin dengesini bozmaktan keyif alıyor, akılda kalan tek şey Harding’in göğsünde madalya gibi taşıdığı bir belirsizlik hissi oluyordu. Müzisyen, PJ Harvey’in sağ kolu prodüktör John Parish’in desteğiyle iki haftada kaydettiği üçüncü uzunçaları *Designer*’da yine kolay cevaplar sunmuyor, ancak bu sefer hissiyat aynı olsa da üslup farklı, tüllerin arasından güneş sızıyor. Öyle ki albümünden gün yüzü gören ilk tekliler “Fixture Picture” ve “The Barrel”da sesler katman katman diziliyor, piyano, synth, yaylılar, üflemliler, oyunbaz baslar ve geri vokaller yumuşak gitar melodilerinin etrafını sarıyor. Albüme ismini veren parça ilk albümün mahşeri folkunu anımsatan bir şekilde başlasa da dümeni hızlıca pop çengellerine kırıyor. Sözler ölüme ve kayıplara daha az yer veriyor, bize hayatta geldiği yerden memnun, “bunu da atlattık” diyen biri sesleniyor. Ya da hakikaten öyle mi? *Designer*’ı müzisyenin kendi deyimiyle korkuya dair ilk albümünden ve sevgiyle dirence dair ikinci albümünden üstün kılan şey bütün bu hislere aynı anda kucak açması. Her ne kadar Harding derin anlamların peşinde olmadığını söylese de, bilmeceyi çözer gibi olduğumuzda varoluşsal bulantılarla boğuşan, geçmişle gelecek arasında parçalanmış, hoşnutsuzlukla keyif arasında savrulan birisini görüyoruz. Ve laf simsarı, kafamızı o kadar karıştırıyor ki, bir noktada şarkıları düşünmeyi bırakıp kendi içimize dönüp bakıyoruz, o birisi bizzat kendimiz oluyor. Müzisyenin gizli kapaklı, ancak bilinç akışının ürünü olamayacak kadar insicamlı sözlerinden damlayan trajedi ve mizah şairane bir gerçeküstücülüğe bulanıyor. Haz kaygıya, kaygı hazza yol veriyor, kapana sıkıştırarak kararların korkusu yaşamın sınırsız olanaklarının içinde

eriyor. Harding’in bu kalemin bir vokal tarzı, nev-i şahsına münhasır bir aksanı var, bize yıllardır terk etmediğimiz mahallemizdeki metruk evlerin hiç bilmediğimiz tarihini anlatıyor. Artık değişmeyeceğimizden emin olduğumuz günlerden bir gün bir yürüyüşe çıkıyoruz ve bambaşka biriyiz. Aşına, yabancı, anlaşılmaz ve tutsak edici bir kayıt. YİĞİT ATILGAN

YENİ NESİL R&B

Nilüfer Yanya Miss Universe

Batı Londra’lı Nilüfer Yanya’nın adı, İngiliz indie sahnesinin gelecek vaat eden müzisyenleri arasında çok sık geçiyordu yıllardır. Türk ve İrlanda/Barbados asıllı iki sanatçı ebeveynin müzelerde, galerilerde büyümüş kızları, klasik piyano çalarak başladığı müzik hayatına rock grubu Invisible’in Dave Okumu’sundan aldığı gitar dersleriyle devam etmiş, dayısının stüdyosunda şarkılar kaydetmiş, soundcloud’a bestelerini yükleyerek idman yapmış, küçük sahnelerle, açık mikrofon gecelerine çıkarak çekingenliğini atmış, One Direction’ın arkasındaki isim de olan Louis Tomlinson’ın projesi olacak –kurulsa şöhret garantili– bir kız grubuna katılma teklifini reddedip EP ve single’lar yayınlamak yoluna devam etmeyi seçmiş, turnelerde, konserlerde, Interpol, xx, Broken Social Scene, Mitski gibi isimlerin altında pişmişti. Uzun zamandır beklenen LP’sini ise bahar başında çıkardı ve beklentilerin boşuna olmadığını hepimize gösterdi. İlk dinleyişte oldukça elektik bir iş gibi tınıyor *Miss Universe*. Yanya’nın müzikal tarihinin özeti niteliğinde olmasına (“Monsters Under the Bed”i daha 15 yaşında yazmış mesela), şarkıların Wilma Archer, John Congleton, Joe Dworniak, Bastian Langebæk, Dave Okumu, Oliver Barton-Wood gibi farklı müzisyenlerle çalışılmasına bakınca bu seçmeciilik hissi anormal de gelmiyor insana.

Yanya’nın evreninde, Florence Welch şarkılarının benzeyen, sertlik dozu yüksek “In Your Head” ya da “Angels” gibi parçalara da yer var, Sade’nin sakın vokallerini hatırlatan mırıl mırıl chill out’lara da. Karşınıza R&B tınıları da, Archy Marshall’ın deneysel

sound’ları da çıkabiliyor aynı anda. Fakat dinledikçe bu elektisizm teşhisi yanlış bir yargıya dönüşüyor, parçalar arasındaki farklılıklar buhar olup uçarken *Miss Universe* homojen bir karışım haline geliyor. Neden? Nasıl? Belki de hepsini bir çatı altında toplayan, şarkı temalarının “rahat-sızlık”tır bunun sebebi. WWAY Health™ (We Wor-

ry About Your Health / Sağlığını Düşünüyoruz) adında düzmece bir sağlık-güzellik merkezinin otomatik operatörünün sesiyle başlayan ve aynı spoken-word seanslarıyla kısa kısa aralar veren albümün lirikleri, ironik biçimde Yanya’nın endişelerinden, modern hayatın getirdiği kaygılardan, teknolojik distopyalardan besleniyor zira. İyi yazılmış, iyi sunulmuş bu son model pop kaydı, yılın en iyileri arasına girdi diyebiliriz. İkinci bir albümle aynı başarı tekrarlanır mı, şimdi merakla onu takip edeceğiz. İLKER AKSOY

SİNEMATİK POP-BAROK

Weyes Blood Titanic Rising

Weyes Blood mahlaslı, Los Angeles menşeli müzisyen Natalie Mering, dördüncü uzunçalarını “The Kinks’in II. Dünya Savaşı ile, Bob Seger’in Enya ile buluştuğu bir kayıt” olarak tanımlıyor. Bu tuhaf betimlemenin ilk yarısından rock gruplarıyla büyüüp ‘40’ların popüler ve klasik müziğine öykünmenin etkisini çıkarsamak, ikinci yarısından belagat ve uhreviyat arasında bir köprü kurmak mümkün, ama sadede gelirse

Titanic Rising, yaratıcısının ilham kaynaklarını sırtına dövme yaptıran bir uzunçalar. Kariyerine avangard folk şarkıları yazarak başlayan Mering, 2016 tarihli *Front Row Seat To Earth*’te ‘70’ler tınılı bir nostaljiye takılmıştı. Yeni albümünde de kütüğü komple Laurel Canyon’a taşıyor, Joni Mitchell ile komşu oluyor. Artık daha klasik şarkı yazım şablonlarını kabullenen Mering rol modellerini öylesine özümsemiş ki, kulağımıza çalınan tanıdık ipuçlarını gözardı etmek zor olmuyor. Öyle ki köşe başlarını Harrison, McCartney, Bowie gibi isimler tutsa da, bolca yaylıya ve synth sesine bulanmış bu barok pop ve soft-rock şarkıları kulağa taze geliyor. Bunun temel sebebi Mering’in daldan dala atlamaktaki ustalığı olsa gerek, slide gitardan viyolaya ya da bir piyano baladından Brian Eno’vari kozmik ambiyanslara yapılan keskin geçişler öyle bir doğallıkla gerçekleşiyor ki, müzisyenden ehliyet ruhsat istemeye gerek kalmıyor. Albümün ismi hem yaratıcısının çocukken mutsuz hissettiğinde en çok sığındığı filme, hem de yaşadığımız çevresel ve toplumsal

batış haline gönderme. Sinematik sıfatı albümün sadece işitsel tabiatına değil, sözler muhteşemiyatına da sinmiş, "Movies" beyazperdede gördüklerimizin gerçek olmadığından dem vururken mutluluğun bir kandırmaca olduğunu hatırlatıyor. Oysa biliyoruz ki mutluluk bir his değil, bir vaziyet. Mering'in "Mirror Forever"da dediği gibi çektiğimiz acılar ve atlattığımız badireler için kimse bizi ödüllendirmeyecek olsa da, nostalji hissi sadece geçmişini değil, kaybolmuş bir geleceği mimlese de, yeisin arkasından umut, düşüşün arkasından doğruluş geliyor. Mering de bunun farkında, albümü de ismiyle Titanik buzdağıyla helalleşirken orkestranın çaldığı rivayet edilen esere göndermede bulunan "Nearer To Thee" ile kapatmasının müsebbibi bu olmalı. Y.A.

COOL MUHASEBELER

Jenny Lewis *On The Line*

Meslek yaşamına çocuk aktris olarak başlayan Jenny Lewis'in kendilerini terk edip giden babası ve eroin bağımlısı annesiyle yaşadıkları filmlere konu olabilecek nitelikte, ama bu hikâyeleri beyaz perdede izleyeceğimiz şüpheli. Kendisi müziği çok daha fazla seviyor çünkü. Bu sebeple yirmi sene evvel oyunculuğu bırakmış, mesaisini arkadaşlarıyla kurduğu indie rock grubu Rilo Kiley'le yapmaya başlamıştı. Sonrasındaysa -Jenny and Johnny ya da Nice as Fuck gibi başka gruplar da kurmasına rağmen- solo kariyeri müzikal macerasının en ciddiye aldığı bölümü oldu -ki *On The Line* tek başına yaptığı bu yolculuğun dördüncü ve en yeni durağı.

Geçtiğimiz yıllar Lewis için kolay geçmemiş. Bağımlılığı yüzünden yıllardır gürüşmediği annesini kanserden kaybetmiş, Jenny and Johnny'yi birlikte kurduğu sevgilisi Johnathan Rice ile olan uzun birlikteliğini noktalamış, Birleşik Devletler'in batısından doğusuna göçmüş... Ve son albümünü de böyle bir dönemin sonunda yazmış. Haliyle geçmişin gölgesi de albümün her yerine düşmüş. Gerçi sert ve keskin bir karanlık değil bu. Los Angeles'tan New York'a taşınırken yanında yumuşak bir güneşi de getirmiş sanki. Kızkardeşine dert yandığı "Wasted Youth"da "Gençliğimi haşhaşla ziyan ettim, birazcık eğlence için" diyor, ama tam da neşeyle, tam da yine olsa yine yaparım havasında. (Bu arada en büyük pişmanlığı Candy Crush'a fazla dalmasıymış.) "Dogwood"da "Ailenizi seçemezsiniz, bu konuda yapabileceğiniz hiçbir şey yok, düzelmekten başka" derken de, annesiyle yirmi yılın sonunda nihayet buluşmaya başladığı o hastane odasını resmederken de ("Little White Dove") metanetini kaybetmeyi başarıyor. Kırk üç yaşın muhasebesini, her koşulda gayet cool yapıyor: "Az biraz gecelik ilişki, ruha iyi gelir." ("Heads Gonna Roll") Ryan Adams (bir önceki albümünde de birlikte çalıştığı rock yıldızı geçtiğimiz aylarda çok sayıda kadına tacizle suçlandığında, Lewis'in de hemcinslerinin yanında yer alan açıklamalar yaptığı için altını çizelim), Shawn Everett ve Beck'in yapımcı koltuklarında oturduğu *On The Line*'de Benmont Tench (Tom Petty and the Heartbreakers), Ringo Starr (Yazmaya gerek var mı?), Don Was (Was (Not Was)) ve Jim Keltner (Traveling Wilburys, Steely Dan ve dahası) gibi usta ve bü-

yük müzisyenler de çalışıyorlar. Elimizdekinin en iyi Jenny Lewis albümü olup olmadığı konusunda kararsız olanlar varsa da, saydığımız kadroyla birlikte dört dörtlük bir pop rock plağı olduğu kesin. i.A.

BEYAZ AFRIKA

Vampire Weekend *Father of the Bride*

2008'de grupta aynı adı taşıyan ilk albümleri yayınlandığında indie dünyası, belki Talking Heads'den beri ilk defa, Afrika'nın müzikal kültüründen bu denli ilham almış bir "beyaz" ekiple karşılaşmıştı. David Byrne ve arkadaşlarının ritmik çoklukta buldukları coşku, Vampire Weekend'de -belki biraz Paul Simon'esk denebilecek- bir melodi kıvraklığına da izin veriyordu. Güney Afrikalı Johnny Clegg'den Mali gitarcısına uzanan bu etki havuzu, Ezra Koenig ve arkadaşlarının şarkılarında hafiflik ve neşe uyandırıcı bir terkip- le zuhur ediyordu. 2010'da gelen *Contra* ellerini yükseltti, ama 2013'ün *Modern Vampires of the City* albümüyle artık dev turnelerin, Grammy'lerin, video oyunlarının kuşattığı dev bir endüstrinin gözdesi haline geldiler. Altı yıl aradan, Koenig baba olduktan ve Bernie Sanders'ın kampanyası için verdikleri çeşitli konserlerden sonra, tam 18 şarkılık "küçük", yani bir saati aşmayan bir albümle arz-ı endam ediyorlar. Ekibin önemli dışlı- lerinden Rostam Batmanglij ara sıra katkı vermek

UZUNÇALAR

Bedouine Bird Songs of a Killjoy
Big Thief U.F.O.F.
Charly Bliss Young Enough
Edwyn Collins Badbea
Ezra Collective You Can't Steal My Joy
Fat White Family Serfs Up!
JJ Cale Stay Around
King Gizzard & The Lizard Wizard Fishing For Fishies
Lee "Scratch" Perry Rainfold
Mavis Staples We Get By
The National I Am Easy To Find
Norah Jones Begin Again
Peter Doherty & The Puta Madres Peter Doherty & The Puta Madres
Rhiannon Giddens there is no Other
Ruins Occasional Visits
Solange When I Get Home
Soundwalk Collective with Patti Smith The Peyote Dance
Sunn O))) Life Metal
The Waterboys Where The Action Is
Wreckless Eric Transience

KISAÇALAR

Africa Express Nayena
Baba Zula Kızıl Gözlüm
Cate Le Bon The Light
Chemical Brothers Bango
Hollywood Vampires Who's Laughing Now
Ibibio Sound Machine Wanna Come Down
Inna de Yard Malcolm X
Jakuzi Gördüğüm Rüya
Jamila Woods ZORA
Lizzo Cuz I Love You

üzere ayrılrsa da, Ezra Koenig'in akıllıca kurulmuş, ama dünyanın büyük meselelerine adlı adınca işaret etmek yerine sanki gidişat karşısında tutunma yollarını tartışan sözleri ve o güzel sound yerli yerinde. Bu kararsız bahar havalarını tatlı bir yaza doğru hızlandıracak, günün her saatinde ve hele güneş altında kendini kabul ettirecek, dinleyene yorucu olmayan bir zindelik ve tazelik kazandıracak bir albüm Vampire Weekend'in dördüncü uzunçaları. MERVE EROL

Ama o Hayrettin Eren

Ursula K. Le Guin'in "devrim yapılan bir şey değildir, olunan bir şeydir" mealindeki sözünün ete kemiğe bürünmüş halini görmek isteyenler, hiç vakit kaybetmesin, *Kayıp Bir Devrimin Hikâyesi*'nin sayfalarını çevirmeye başlasın. Anlatılan bir semtin, o semtte filizlenen bir devrimci hareketin, o hareketin önde gelen isimlerinden birinin, Hayrettin Eren'in hikâyesi. O Hayrettin Eren ki, 21 Kasım 1980'de, Saraçhane Geçidi'nde gözü altına alındığından beri "kayıplar" arasında. On şarkı eşliğinde *Kayıp Bir Devrimin Hikâyesi*'nin yazarı Faruk Eren'i dinliyoruz.

✱ **Miles Davis - Freddie Freeloader**

Faruk Eren: Hiç hatırlamadım bunu yahu...

Miles Davis'in "Freddie Freeloader"ı. Kitabın ruhuna uyuyor diye düşündük, hüznün ve neşe iç içe. Kitabı nasıl kurguladınız?

Abimi ve arkadaşlarını anlatmak istiyordum. Ve kayıpların birer rakam olmadığını, hepsinin bir hayat olduğunu... Kabaca üç bölüm olarak tasarladım. İlk bölümde Hasköy'ün nasıl bir yer olduğunu, ikinci bölümde semtin gençlerinin nasıl politikleştiğini, son bölümde ise 12 Eylül ve sonrasını anlatmak istedim. Tak, tak, tak diye üç bölüm yok, ama okuyan onu hissediyor. Kitabı *Cumhuriyet*'ten atılınca bitirdim. Bu da aslında tarihe nottur. Gazeteciyi işsiz bırakırsan daha verimli olur. (gülüyor)

Dinlediğimiz parçaya ismini veren kişi bir "hobo", Miles Davis konserlerine bedava girmeye çalışan seyyar bir işçi. Kitaptaki "saksofon hikâyesi" ve birçok başka şey bu parçayı çağırıyordu. Abinizin saksofon çaldığı düğünle başlayalım...

Ablamlarla bir düğüne gittiler. Beni evde bırakmışlardı, gideceğim diye çok tutturdum, ama bir Fenerbahçe posteriyi kandırdılar. Ertesi gün ablam anlattı. Abim alkolün de etkisiyle orkestrada saksofon çalan adamdan enstrümanını rica edip almış ve çalmış. Bütün salon alkışlamış. Bunu duyunca şaşırdım, abime sordum "nasıl çaldın?" diye. "İlk defa elime saksofon aldım, biraz sarhoştum, oradakiler de müzikten pek anlamıyordu" dedi. (gülüyor) Müzik aletleriyle ilginç bir ilişkisi vardı. Gitar çalıyordu, flüt çalıyordu. Metalden flütler tasarlamıştı, Hasköy bir sanayi mahallesi olduğu için bir şekilde yaptırmıştı. Dört-beş flütü vardı, çeşitli madenlerden ve çeşitli ebatlarda. Akordeonu eline aldığı anda melodi çıkarabiliyordu. Müzik konusunda bayağı yetenekliydi. Ayrıca fırlama bir yanı vardı. Kimsenin aklına gelmeyecek şeyler yapardı. Bütün arkadaşları söyler bunu. Tanıyan herkesin bir hikâyesi

vardır abimle. O yüzden de çok sevilir. Zekiydi, birçok alanda yetenekliydi. Resme de meraklıydı Hayri. Yağlıboya resimler yapıyordu, natürmortlar... Onlardan sadece bir tane var elimizde ne yazık ki. İngilizce resim kitapları gelirdi, bir Leonardo da Vinci kitabı hatırlıyorum, sayfalarının arasında ince pelür kâğıdı vardı. Hem Lenin okuyordu hem resim kitaplarını. Müthiş bir teorisyen değildi, ama herkesten biraz daha fazla okurdu. *Newsweek*, *Time* dergileri o zamanlar Türkiye'ye bir hafta sonra geliyordu, ama onları da takip ediyordu.

İkna kabiliyetinin de yüksek olduğu anlaşıyor.

Öyleydi gerçekten. Mesela kuzenim Aydınlık hareketinin parlak çocuklarından biriydi. Şöyle anlatır: "Hayri abi beni ikna etti, Aydınlık'tan ayrıldım." Birçok insan der bunu. Öyle büyük teorik laflarla konuşmazdı ama. Lenin şöyle diyor, Marx böyle diyor diyen biri değildi.

Kapital'i yarıda bırakmış. "Kapital'in birin-

ci cildinin ortalarında bir yerde, içinde bir-ki dal sigara kalmış Birinci paketi duruyordu. Demek ki Hayri okumaya başlamış, ama sıkılıp ortasında yarım bırakmıştı" diyorsunuz. Belki de sıkıldığından değil, araya bir şeyler girdiği için bırakmıştır...

Belki de. Ama *Kapital* ağır bir kitaptır. (gülüyor) Şahsen ben birinci cildi yarıda bıraktım. '73, '74, '75'te müthiş bir okuma ve tartışma ortamı vardı. Her fraksiyonun dergileri, broşürleri okunuyordu ve tartışılıyordu. Marksist klasikler de okunuyordu, Vo Nguyen Giap da, Che Guevara da, Mao da. Mao'nun *Teori ve Pratik*'i bizim için önemli bir kitaptı. Eğitim listemizin başlarındaydı. Ama öyle bir politik faaliyet oldu ki, insanların uyumaya zor vakit bulunduğu bir dönem geldi. Bu da zaten solu biraz aşağı çeken bir şey oldu. Hatta bu konuda özeleştiri verdik. Dergilerden birinde "kadrolaşmanın temeli siyasi eğitimidir" diye yazılar çıktı. Pratik faaliyetlerden okumaya fırsat bulamayan kadrolara bir eleştiriydi.

Mao bahsi enteresan. Eğitim listenizin başlarında Latin Amerikalı teorisyenlerin kitaplarının olması beklenirdi. Bizimkiler Tupamaro hayranıydı. Sarı Kapaklı Tupamarolar diye bir kitap vardı '70'li yıllarda, o da listede başıydı. Çok öykünüyorlardı Tupamarolara. Hatta birçok eylemde onlardan esinlenilmişti diye hatırlıyorum.

Evinizin taranmasını anlattığınız bölümde de abinizin başka bir yeteneğiyle karşılaşıyoruz...

Üç kere tarandı bizim ev. Kitapta anlattığım seferki çok komik. Evde yedi kişi yaşıyoruz. Anneannem var rahmetli, sağırdı. Onunla bağıra bağıra konuşurduk. Ev tarandı, ertesi gün eve gittim, çalışıyordum, cıraklık yapıyordum Tophane'de. Ev halı pamuğu gibi atılmış. Yahu dedim, ne olmuş? Anneannem "akşamdan beri bizim evi kurşunladılar" diyor. Baktım, camda delik var, duvarda da var. Gittim abimi aradım, buldum. Abi dedim, gel böy-

FOTOĞRAF: ANIL OLCAN

Hayri Eren, sene 1973

le bir durum var. Yan odaya gitti, halının altından çekirdeği çıkardı. Sonra balkona baktı. Delik deşik balkon, otomatik silahlarla taranmışlar. Sonra bir tane çıta aldı, camdaki deliğe taktı, merminin nereye çarptığına baktı. Çıtanın öbür ucuna baktı, nereden ateş edildiğini buldu. CSI gibi. (gülüyor) Ve beraber gittik, evin karşısındaki köşeden bir avuç kovan topladık. Annem sonra komşulara kızdı, neden haber vermiyorsunuz diye. Nasıl bir uyumuz varsa! Bir tek sağır anneanne duymuş... (gülüyor) Komşular ayaklanmış. Düşünsene “ta-ta-ta-ta” tarıyorlar! Evden hiç ses çıkmayınca, “bunlar hepsi öldü” diye düşünmüşler. Sonra iki kere daha oldu, onları duyduk. (gülüyor)

O deliğe sopayı sokup atışın yönünü tayin etmek herkesin aklına gelmez...

Ama o işte Hayrettin Eren. İstanbul’da özellikle mahallelerde Devrimci Sol örgütlenmesinin önemli adamlarından. (telefonunda fotoğraf arıyor) Hah şu! ‘72 veya ‘73. Aslında tip bu, uzun saç, sakal, sonra böyle. (başka bir fotoğrafı gösteriyor) Devrimciliğinin ilk yıllarında bu fotoğraflardaki gibi, uzun saçlı, sakallı bir tür rocker. Daha sonra saçlar, sakallar kesiliyor, “Mahir” bıyığı bırakılıyor. Onu devrimci olarak tanıyanlar hep o halini hatırlar. “Cumartesi eylemleri”nde de hep o bıyıklı fotoğrafı vardır. Şeffaf gözlüklü bir vesikalık fotoğrafı kullanılır hep. O, ehliyetinden alınmadır. Aslında renkli gözlük kullanırdı. Ama ehliyetle renkli gözlüklü fotoğraf konmadığı için fotoğrafçının verdiği kıyırık bir gözlükle çekilmişti o vesikalık. Bilinen tipi, kitabın arkasındaki albümde de yer alan hali. Artık o sadece bizim abimiz değil, Cemil Kırbayır, Hasan Ocak, Nurettin Yedigöller, İsmail Bahçeci gibi bu ülkenin kayıplarından, faili meçhul-

“Annem 1995 Kasım’ında Cumartesi Eylemi’nde. Fotoğrafı çeken ise sevgili arkadaşım Metin Göktepe. Ellerimizde tuttuğumuz fotoğrafları ise Galatasaray’daki Evrensel Kültür’de Metin’le birlikte yapıştırmıştık kartonlara. Metin bu fotoğrafı çektikten iki ay sonra katledildi.” (kaptan)

lerinden biri. Annem sadece bizim annemiz değil. Bizim annemiz yıllardır Cumartesi.

Geçenlerde Yakup’ta şöyle bir masada oturuyoruz. Ben, Özgür Mumcu, Özge Mumcu, Maside Ocak, Meryem Göktepe, Arat Dink. Türkiye’nin faili meçhul tarihi yani. Keşke fotoğraf da çekseydik. (gülüyor) O toplanmanın nedeni şu: Malta’da bir kadın gazeteci, Daphne Caruana Galizia öldürüldü ya, onun oğlu, Matthew gelmişti. Onun için verilen yemekte bu ekip buluşmuştu. Malta tarihinde sadece iki gazeteci öldürülmüş. Çok şaşırmıştı bu kadar faili meçhul, kayıp hikâyelerine. Ne yazık ki bu ülkenin tarihi her dönem acıklı hikâyelerle dolu. Özellikle Cumartesi Anneleri, kayıp yakınları bir acı kardeşliği yaşıyor. Büyük bir aile olundu!

Kuzenim Aydınlık hareketinin parlak çocuklarından biriydi. Şöyle anlatır, “Hayri abi beni ikna etti, Aydınlık’tan ayrıldım”. Birçok insan der bunu. Öyle büyük teorik laflarla konuşmazdı ama. Lenin şöyle diyor, Marx böyle diyor diyen biri değildi.

✻ **Los Paxaros Sefardies - Bre Sarica bre**
Bu bir rembetiko herhalde.

İstanbul Yahudilerini anlatan bir şarkı. Konu iki gencin aşkı...

İlk kez dinliyorum. Biz Yahudilerle büyüdük, ama Yahudilerle ilgili hiç musiki anısı yok bende. Bir de tabii dinleme aletleri bu kadar yaygın değildi. Pikap olan ev sayısı bile çok sınırlıydı.

Bugünden baktığınızda Hasköy için neler söylersiniz?

Koruma altına alınması gereken eski İstanbul evleri yıkılıyor şu anda. Yıkılmaları bek-

leniyor özellikle. Çünkü onlar yıkılınca yerlerine AKP mimarisi binalar yapılacak. Küçük balkonlu, kahverengi siding ile kaplı işrenç apartmanlar; Hasköy’de birçok ev onlara dönüşmüş durumda. Doku değişti Hasköy’de. Mesela kocaman bir yün iplik fabrikası var, AVM olacağı söyleniyor. Ama kısmen mahalle özelliği sürüyor Hasköy’ün. Yıllardır orada oturan insanlar var, birbirlerini tanıyorlar. Dayanışma sürüyor hâlâ.

Kitapta ‘70’lerin gecekondu mahallelerine has olan bir dünya görülüyor Hasköy’de. Ama şehrin göbeğinde bir yer. Politik bilinci de miras aldığı bir işçi kültürünün varlığından söz edilebilir mi?

Hasköy bir gecekondu mahallesi değildi aslında. Sonradan kurulan Nurtepe, Örnektepe gibi bir yer değil. İstanbul’un en eski semtlerinden. Önce bir Yahudi mahallesiydi ve Haliç’in kenarları fabrikalarla doluydu. Tersaneler vardı ve oralarda çalışan insanlar oturuyordu Hasköy’de. Evler gecekondu değil, eski İstanbul evleriydi. Çok yangın gördük çocukken, ahşap bir evde bir yangın çıkar, beş ev birden yanardı. O yangınlar bir arsa bırakıyor sonuçta. İlk gecekondu Okmeydanı tarafında kuruldu, aşağı doğru inmeye başladı. Bizim oturduğumuz bölgede altı-yedi gecekondu vardı. Diğerleri eski İstanbul evleriydi. İki-üç katlı, yarı ahşap, yarı kâgir evler... Bir de apartman vardı ahşap. Bildiğiniz iki daireli devasa bir evdi.

“Bir arsa vardı ve biz oraya ev yaptık” diyor-sunuz. Zabıtalı babanız kovalıyor ve perde asarak belediyeden kurtulabiliyorsunuz. Şu anda İstanbul’da böyle bir şey yapma şans yok.

Şu anda gecekondu artık devlet yapıyor İstanbul’a. Çok katlı, gökdelen gecekondu-lar. Bizim sokaktaki eski İstanbul evleri çok acınacak halde... Yıkılıyorlar. Oturan da yok. Cumbaları düşmüş durumda, içi gözüktüyor, tarihi evler onlar. Özellikle yıkılın diye bekliyorlar. Kırmızı tuğladan evler vardı, bir-i-

ki tane gördüm kalan bugüne. Onlar da Yahudi evleriydi.

İlk oturduğunuz apartmanda bir Kemahlı, bir Rizeli ve iki Yahudi aile var...

Hayır. Şöyle... Biz en alt katta otururken iki katta bir Yahudi aile oturuyordu. Onlar taşınınca biz bir üst kata çıkıyoruz. Üstümüzde Kemahlı bir aile, altımızda Rizeli bir teyze oturmaya başlıyor. O teyzeyi şöyle hatırlıyorum: Çok titizdi, ekmeği bile silerdi. Ama belki de ekmeği silme nedeni bakkalın "Marko bakkal" olmasıydı.

Yahudiden ekmek alıyorduk. (gülüyor) Bizim dairenin sahibi Madam Fani'ydi. Kurtuluş'a taşınmıştı, aybaşları gelir, kirayı alır giderdi. Önce kahve içilirdi tabii. Mahallenin camcısı İzak amcaydı; İzak efendi, İzak bey gibi bir şey yoktu, İzak amca, Marko amca diyorduk. İzak amcanın hikâyesi enteresan. II. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'u terk ediyor. Korkuyor, belki Türkiye savaşa girecek Almanya'yla beraber diyor. Almanya'nın Yahudilere yaptığı- nı burada yaşamaktan korkuyor ve Çanakkale-Biga'ya gidiyor. Geçinmek için peynircilik yapıyor. Dedemle tanışmış orada, arkadaş olmuşlar. Tesadüfen aynı sokakta oturuyorduk İzak amcayla. '60'ların başında mahallenin Yahudilerinin bir kısmı Kurtuluş'a gitti, bir kısmı İsrail'e.

Kitapta o bahis dikkat çekici. "İsrail" demiyorlar, "Filistin" diyorlar.

Evet, "Filistin" diyorlar. Solcu olduklarından değil, orası onlar için Filistin olduğu için.

Çağan Irmak'ın Dedemin İnsanları filminde ablanız İkbâl'i utandıran bir sahne var...

Filmde bir Ege kasabasında Türk çocukları okuldan çıkan Rum çocuklarını taşlar. İkbâl ablam "seyrederken çok utandım, biz de Yahudi çocukları taşlardık okuldan çıkınca" demişti. Demek ki yetişkinler arasında olmasa da çocuklar arasında vardı böyle şeyler. Çocukluğumda sokakta top oynarken sinagogun duvarını kale yapıyorduk. Sinagogun bekçisi Avram kızırıyordu tabii. Geçenlerde gittik oraya. İki kanatlı nefis bir demir kapısı vardı. Güvenlik nedeniyle sinagogun kapısının üzerini tellerle kapatmışlar, bir de beton duvar ör-müşler. Bu da çok ağır geldi... Neyse, Avram bize kızınca kapıyı taşıyorduk, o da bizi kovalıyor, arkamızdan taş atıyordu. (gülüyor)

Taş atıyor ama, "kaçın, taş atıyorum" diyor.

Evet, öyle yufka yürekli bir adamdı Avram. Bunu şimdi anlıyoruz tabii. (gülüyor) Hasköy bir tür kenar mahalle. Demin sorduğunuz kültür meselesinde söylemeyi unuttum, çok sayıda meyhane, bıçkın abiler, içkinin dışın-da başka şey içen abiler filan vardı. (gülüyor)

O bıçkın abilerden Sincap Yakup'un sigara muhabbetini nakletmezsek olmaz. Sizden

"Resme de meraklıydı Hayri. Yağlıboya resimler yapıyordu, natürmortlar... Onlardan sadece bir tane var elimizde ne yazık ki."

çi sınıfının" diyordu. (gülüyor) **Devrimci hareketin gerilemesinden sonra mahallede bir dönüşüm yaşandı mı?**

Biz geri çekildik, ama özellikle hapishaneden tahliyeler başladıktan sonra insanlar orada yaşamaya devam ettiler. Hepsinin evleri oradaydı. Hatta evlenip başka yerlere taşınanlar haftasonlarını Hasköy'de geçirmeye başladı. 12 Eylül'den son-

ra bir şok yaşandı tabii, ama bir dağılma olmadı. Bu belki de mahalle kültürü sayesinde oldu. Hasköy'ün merkezinde hâlâ orada olan yirmi-otuz kişi vardır, 50-60 yaş civarında, her biri 12 Eylül'de en az beş yıl yatan insanlar. Orada oturanlar da biliyor neler çektiğini o insanların hapiste.

✻ **Hasan Mutlucan - Köroğlu Cengi**

Hasan Mutlucan! Onu ilk Kıbrıs harekâtı döneminde dinledim. Türküleri radyoda sürekli çalışıyordu. "Kelle koltuğunda gidiyor Genç Osman"... (gülüyor) Sonra aynı türküler 12 Eylül'de de kullanıldı. Tabii talihsizlik Hasan Mutlucan için -ilerici biri bildiğim kadarıyla. Ama 12 Eylül'le özdeşleştirildi. Bir ara babamla muhabbet ediyorduk, Hasan Mutlucan vesaire. "Biliyorum ben onu, aynı meyhanede içiyorduk, iyi heriftir" dedi. 12 Eylül'le özdeşleştirilmek fena. Mesut Mercan mesela. TRT spikeri, 12 Eylül'de sabaha karşı evinden alıyorlar, üstelik adam hafif alkollü, "bunu okuyacaksın" diyorlar. "Okumayacağım" demesi için bambaşka biri olması lâzım. Devlet memuru sonuçta. 12 Eylül ile ilgili her şey Mesut Mercan'ın okuduğu bildiriyle başlar. Adam kahroldu aslında. Hatırlıyorum, köprüaltına gelip içerdi, biz de yan gözle bakardık. Bir pişmanlığı vardı diye düşünüyorum, öyle bir izlenimim var.

Kitapta babanızla ilgili bölümleri "canım babam" diye bitiriyorsunuz. Babanızla ilişkiniz nasıldı?

Bir baba için çok zor günlerdi. Takır takır insanlar öldürülüyor, o da çocuklarını korumaya çalışıyor. Çok sert görümlü biriymiş, etrafındaki insanlar ürkerdi. Evde o tür bir sertliğine tanık olmadık. Sesin yükseldiği zamanlar olmuştur, ama asla bir şiddet yaşanmadı. İlk kez gözaltına alındığımda geldi. Hem şeker verdi hem de tespih. Şeker henüz hâlâ çocuk olduğum için, tespih ise artık büyüdüğümü göstermek için. Biz Çerkeziz, babalarımızla oturup rakı veya sigara içemeyiz. Eve çok sarhoş gittiğimde içki nasihatleri verirdi, nasıl rakı içileceğini anlatırdı. Çünkü bar kültürü doğdu, rakıyı limon suyuna batırıl-

dinleyelim...

Sincap Yakup bir gün Hayri'ye "bu devrimci-lik nasıl bir şey?" diye soruyor. Abim de "Devrimciler halktan yanadır, haksızlığa, adaletsizliğe karşı çıkar, dürüsttür, kimsenin kimseyi ezmesine izin vermez" gibi bir şeyler söylemiş. Yakup da "o zaman zaten en iyi devrimci benim" demiş. Yakup'un yeni devrimci yaşamında en büyük ıstırapı Birinci sigarası meselesi. O dönem devrimciler Birinci içiyor. Bu bize '68 kuşağından miras. En ucuz sigarayı içeceksin, halktan biri olduğunu göstereceksin, hem de para harcamayacaksın filtreli sigaraya. Ama tabii göğüs cebinde Birinci pake-ti, çorapta -Türkiye'ye özgü bir şeydir belki çoraba sigara paketi koymak- Samsun, Maltepe veya Kent, Marlboro falan taşıyanlar olu-

Çağan Irmak'ın "Dedemin İnsanları"nda, bir Ege kasabasında Türk çocukları okuldan çıkan Rum çocuklarını taşlar. İkbâl ablam "seyrederken çok utandım, biz de Yahudi çocukları taşlardık okuldan çıkınca" demişti.

yordu. (gülüyor) Yakup mecburen tiryakisi olduğu Marlboro'yu bırakıyor, Birinci'ye başlıyor. Sonra bir gün Che'nin pürolu bir fotoğrafını görüyor. Gidiyor Hayri'ye, "Che puro içiyor, ben de Marlboro içeceğim" diye tutturuyor. (gülüyor)

Kitapta şöyle bir ifade geçiyor: "Bu kadar sigara içmeyin, bu ciğerler işçi sınıfının."

Onu Komsomol Hasan söylüyor. Komsomol Hasan, Nâzım Hikmet'in hapishane arkadaşı. "Onlar, ümidin düşmanıdır sevgilim"de, "Bursa'da havlucu Recube / Karabük fabrikasında tesviyeci Hasana düşman" dizeleri var ya, işte o tesviyeci Hasan, Komsomol Hasan. 1951'in TKP tevkifatından kalmış, hâlâ tesviyecilik yapıyordu. Derneklerde sigara içilmesine karşı çıkıyordu. "Bu ciğerler sizin değil, iş-

miş havuçla içiyoruz. (gülüyor) “Masa olacak, meze olacak, ağır ağır içilecek” gibi nasihatler veriyordu. Cezaevindeyken sigara getiriyordu bana. Ama ben yanında sigara içmek istemiyordum, zorla içiriyordu. “Çıkınca beraber rakı da içeriz” diyordu. Ama olmadı, hiç beraber rakı içemedik. Son zamanlarında zaten içki içemez hale geldi. Muzip biriydi. İyiydi ilişkimiz...

Babanız bir dönem sendikal faaliyetlerde de bulunuyor...

Evet, ama ben yoktum o zaman. Annemin anlattıklarından biliyorum. Rıza Kuas’tan bahsettiğini biliyorum. 12 Eylül döneminde DİSK’liler de cezaevindeydi, bir kısmını tanıyordum babam. İşçi olmasından ötürü solla bir bağlantısı vardı.

✱ **Suzi Quatro** - *If You Can't Give Me Love*
Suzi Quatro mu bu?

Evet...

Bir albüm vardı, siyah beyaz kapaklı... Suzi Quatro ve grubu... Elemanlar deri yelekli, biri bira içiyor, o albümü hatırlıyorum (1974). Suzi Quatro çok dinleniyordu, hatta “Can The Can” (1973) diye bir şarkısı vardı, Füsun Önal Türkçe versiyonunu yapmıştı “Seni Beklerken” diye.

“If You Can't Give Me Love”dan hareketle kitapta üstü kapalı bahsedilen o dönemin aşk konusunu konuşalım. Hayrettin abinin sevgilisi var mıydı? Hiç bahseder miydi bu konulardan?

Onu tam bilmiyoruz. Bir kız arkadaşı olduğunu duyduk, ama kim olduğunu bilmiyorum. Abim Dev-Genç’li, üniversiteli filan, ama esas çalışma alanı mahalleler. Mahallelerde erkek egemenliği vardı, kadın militan sayısı çok azdı. Biraz da geniş bir alandan sorumlu olduğundan gönül işlerine vakit ayıramayan biriydi. O ilişkiyi kurabileceği ortamdan uzaktı. Tutuklandığında babam ve eniştem hapishaneye giderken eniştem “evlendirelim bu çocuğu” demişti. Babam da “elâlemin kızının başını niye belaya sokalım” diye cevaplamıştı. Abim de muhtemelen öyle düşünmüştür.

O dönem sol hareketin çok maço, fazla “delikanlı” olduğuna dair eleştiriler yapılır.

Tabii, o dönem sol genelde bir erkek hareketiydi, çok sayıda kadın olmasına rağmen. O dönemde hapishanelerde, Mamak’ta, Metris’ta yüzlerce kadın arkadaşımız vardı. Ama hareketin geneli erkekti. 12 Eylül sonrası doğan feminist hareket solun bu yapısına tepki göstermişti. Böyle bir durum vardı. O dönemde sol erkek bir hareketti, ama 12 Eylül’de cezaevlerinin önünde direnenler hep kadındı. Annelerimiz, ablalarımızdı... O direnişlerde, tam tersine, çok az erkek vardı. İlk feministlerin bir kısmı eski sosyalistlerdi. Açıkçası feminizm diye bir kavrama da yabancıydı Türkiye’de sol. “Halkın değerleri” gibi kavramlar olduğu için, bütün kadınlar “bacımız-

“Heybeliada’da piknik günü dört kardeş bu pozu vermişiz. Abim yıllar önce babamın teyzem ve annemi kollarının altına aldığı gibi ablaları kanatlarının altına almış. Bu, dört kardeşin tek fotoğrafı.” (Kitaptan)

dı”, ama kız arkadaşlarımız vardı. Benim de vardı. Ama bizim harekette bu ilişkiler “sınırlanırdı”. Gönül ilişkilerine hoş bakılmazdı. Sert bir sürecin yaşanmasının, yukardan her şeyin denetlenmek istenmesinin, işin bir tür askeri örgütlenmeye dönüşmesinin sonucu olabilir bu. Köylü bir damar da vardı harekette. Bizim hareketimiz şehirli bir hareketti, ama solun önemli bir kısmı köylü hareketinden etkilendi. Zaten strateji de öyleydi, kırsala gitmek... Ama bu sadece Türkiye soluna özgü bir şey değil. Rusya’da Narodnikler mesele... Öğrenciler, aydınlar kalkıp köylere gittiler. Köylü gibi yaşamaya, köylü gibi konuşmaya başladılar. Latin Amerika’da benzer şeyler yaşandı. Onların değerlerini kendi değerleri gibi benimsemek istediler. Kapitalizmin yarattığı değerlerdeki çarpıklıktan uzak olması etkili oldu herhalde. Dinlediğimiz müzikler de aslında öyleydi. Daha çok bağlamayla çalınan halk şarkıları dinliyorduk. Elektro gitarla yapılan müziği bazıları “yoz müzik” olarak görebiliyordu. Böyle bir süreç yaşandı. Ama şunu görmek lâzım, 12 Eylül’den sonra hem devletin ideolojik saldırısı oldu hem de solun kendi içinden “eyvah, biz ne yaptık” gibi bir süreç yaşandı. Solun kültürü sürekli aşağılandı. Varolan şeyler abartılarak anlatıldı. Çok kitleselleşmişti sol hareket. Uç örnekler hep vardır, her toplumsal olayda vardır. Solun içinde de kuşkusuz vardır. Ama uç örnekler geneli bağlamaz.

Sizin kızkardeşlerinize ilişkiniz nasıldı? Bu konuları konuşur muydunuz?

Aslında o dönem öyle bir şeydi ki, olayların

akışı bizi sürüklüyordu. Ergenliği nasıl geçirdiğimi düşünüyorum, eğer ergen olduysam... Hiç farkında değildim. Ailem de farkında değildi. Benim çocuğum var, ergen, bunalıyorum bazen. Muhtemelen biz ergenliği politik hareket içinde farkına bile varmadan geçirdik. Dört kardeşin de ilişkileri çok sıcaktı. Özellikle 1978’den sonra iş sertleşmeye başlayınca, bana kızdıkları çok oluyordu. Dikkat etmiyorsun filan diyorlardı. 12 Eylül sonrasında daha bir dayanışma oldu. Ablalarım la hiçbir tartışma hatırlamıyorum. Birbirimize asla sesimizi yükseltmedik. Belki tek erkek kaldığım için, belki de en küçük olduğum için tolere ettiler.

Trajik bir aşk hikâyesini kayda geçirmişsiniz kitapta. İntihar eden Emine’nin hikâyesi...

Gecekondu kurulu yordu ‘60’ların sonunda. Çocuklar arasında sık sık kavgalar çıkardı. Çok çocuk vardı sokaklarda. Oyun oynardık, kavga ederdik. Oyunlar bazen kavgaya dönerdi. Kavgalarda en çok kullanılan şey taşı. Böyle taşlı bir kavgada, bir çocuğun attığı taş Gecekondu Hasan’ın gözüne geldi. Hasan hastaneden döndüğünde bir gözü yoktu. İki aile arasında bir husumet başladı. Fakat, nasıl olduysa oldu, Hasan’ın ablası Emine ile taş atan çocuğun abisi birbirlerine aşık oldu. Önce biz çocuklar gördük öpüştüklerini, sonra da mahalleli. Olmaz bir aşktı. Emine abla Haliç köprüsünden atladı. Köprü daha yeni açılmıştı. Haliç köprüsündeki ilk intihardı, üstelik güzel bir kızdı Emine abla, gazeteler geniş yer verdi. Çok kalabalık bir cenaze töreni oldu. Oğlanın ailesi taşınmak zorunda kaldı Hasköy’den. Trajik bir olaydı. O gün o taş çocuğun gözüne gelmece Emine abla ile o oğlan evlenecekti belki de.

✱ **Orhan Gencebay** - *Yarabbim*
“Yarabbim” mi?

Evet. Kitapta bahsediyorsunuz biraz bu şarkıdan.

İşçiler çok dinlerdi. Bir de filmleri başlamıştı. Orhan Gencebay televizyonlara çıkmıyor, çünkü devlet çıkmasını istemiyor. Ama çok yaygın olarak dinleniyordu. Sadece “Yarabbim” değil, “Batsın Bu Dünya”, “Bir Teselli Ver”, “Hor Görme Garibi”, “Gönül”... Ama sol Gencebay’dan çok hazzetmezdi. Daha doğrusu, genel olarak arabesken hazzetmezdi. Umutsuz, karamsar bir müzik olarak görürdü. Mesela abimin bir sürü plağı vardı, ama bir tane Gencebay plağı yoktu. Dinlemezdi. Onun müzik tercihi daha çok rock’tu. Bizim arkadaşlarımız dinlerdi, ama sabahtan akşama kadar Orhan Gencebay ayini yapılmazdı. Daha çok mahallenin ağır abileri dinlerdi. Sol çok yaygın olduğu için Orhan Gencebay da sol mesajlar veriyordu, özellikle filmlerinde yapardı bunu. Gecekondu yıkımlarına direniyor, yoksulların yanında, vesaire... Solcular arabesk dinlediklerinde Gencebay’ı tercih

ederdi. 12 Eylül sonrası birdenbire arabesk popüler hale gelmeye başladı. Hatta *Nokta* dergisi kapak yaptı, “entelektüeller gizli gizli arabesk dinliyor” diye. Gencebay tekrar popüler oldu. Solcular çok içer hale geldi ve o içki- li geceler “Batsın Bu Dünya” ile bitmeye başladı. Ta ki Orhan Gencebay’ın iktidarla kurdu- ğu ilişkiye kadar.

Şaşırdınız mı böyle bir ilişkinin kurulmasına? Çok bir şey beklemiyordum Gencebay’dan. Ama böyle yapmasa kendisi için hayırlı olur- du, sevilen biri olmaya devam ederdi. 12 Ey- lül’e karşı da bir direnişi, karşı duruşu olma- dı. Gene de 12 Eylül sonrasında çıkardığı, es- ki şarkılarının olduğu albümü çok sattı. Ye- niden popüler olduğunda “Orhan Baba” denir olmuştı. Ama artık babalığı kalmadı, o “ba- ba”lığı kaybetti. Müzikle kurulan ilişki, biraz, ne bileyim... Mesela güzel bir şiir okuyorsu- nuz, sonra o şairin boktan bir adam olduğu ortaya çıkıyor. Ama o durum o şiirin boktan olduğu anlamına gelmez bence.

Hazır şiir bahsi açılmışken biraz da o boyutta gezinelim. Ama önce bir şarkı...

☼ **Moğollar - Günler**

Kim bunlar?

Moğollar. Umut Yolunu Bulur albümlerinde **dört Nâzım şiiri var, üçü Taner Öngör, biri Ca- hit Berkay bestesi.**

Cem Karaca ve Moğollar dinlerdik. Abim din- ler miydi, bilmiyorum. Yeni dönemin mü- ziklerinden en çok beğendiğim Duman. Ka- an Tangöze’yi severek dinliyorum.

12 Mart döneminde yapılan bir aramada abi- niz ayakkabısına bir şiir saklıyor ya, ondan çaldık bu şarkıyı.

Mahallemizdeki futbol sahasında askerlerin yaptığı bir arama o. Abim bir arkadaşına “İyi yırtttık, üzerimde bir şiir vardı, ayakkabıma sakladım, bulamadılar” diyor. Sakladığı şi- irin ne olduğunu bilmiyoruz, ama herhalde Nâzım’ın şiiridir. Niye saklasın ki başka? (*gü- lüyor*) Orhan Veli şiirini ayakkabıya saklaya- cak hali yok.

O dönemde sizin çevrenizde Nâzım’dan baş- ka hangi şairler okunurdu?

Ahmed Arif, Enver Gökçe... Çeviri şiirler, Bre- cht filan. Kitapta yazmadım, ortaokula gider- ken Nâzım’ın *Kerem Gibi’sini* ve *Vatan Hai- ni’ni* ezbere bilirdim ve güzel okurdum. Sınıf- ta yüksek sesli okuyordum, Türkçe öğretme- nimiz –o zamanlar Türkçe dersi vardı– solcu değildi, ama sesini de çıkarmıyordu. Abim de bazen okutturuyordu, demek ki iyi oku- yordum, hoşuna gidiyordu. (*gülıyor*) Hayatı- mızda hep şiir vardı.

Turgut Uyar?

Benim hafızamda Turgut Uyar yok. Turgut Uyar’ı çok sonradan okudum. En çok sevdi- ğim şiiri *Geyikli Gece*. Biz 12 Eylül’den sonra çok okumaya başladık. Darbe sonrası yoğun politik eylemler seyredti. Okumaya daha çok

vakit kaldı. Açıkçası Rus klasiklerini 12 Ey- lül’den sonra okudum. Herhalde abimin on- ları okuyacak vakti yoktu.

Abinizin size “bunları oku” dediği kitaplar var mıydı?

Bir yaz, ‘74 yazı veya ‘75 yazı, okuyayım diye bir koli içinde Aziz Nesin’in kitaplarını ge- tirdi. Yaz boyunca onları yutarak okudum. Sonra Orhan Kemal ile tanıştırdı beni, “bun- ları oku” diye. Fakir Baykurt okutturdu. An Duk’un Şafakta Kazandık Zaferi’ni okuyor- duk, Vietnam zaferinin hikâyelerini okuyor- duk. Mitka Gribçeva’nın *Seni Halk Adına Ölü-*

Bir teravih namazına gidiyorlar. Namaz bitince abimle bir arkadaşı gitarla salavat çalıyor. Kovalanıyorlar oradan. Kovalanıyorlar derken, yaramazlık yapmayın anlamında. Ertesi gece tekrarlıyorlar bunu. Üçüncü gece, caminin imamı içeri almıyor onları. Onlar da caminin kapısını çekip halkalara sopa sokuyorlar. Cemaati camiye kilitleyip, dışarda gitar çalıp cemaate dinletiyorlar.

me Mahkûm Ediyorum’unu okuyorduk. Abim Dimitir Dimov’un *Tütün* romanını çok sev- mişti. Ben de okudum tabii.

Size önerdiği şair olmuş muydu?

Nâzım ve Ahmed Arif’i sevdiğini biliyorum. Ama başka bir şair önerdiğini hatırlamıyo- rum.

☼ **Cem Karaca - Parka**

“Parka”. (*gülıyor*) Cem Karaca çok dinlenirdi. Zaten solun seveceği şarkılar yapıyordu. *Par- ka* çatışmaların yoğunlaştığı, solcuların öldü- rüldüğü dönemin şarkısı. Cem Karaca *1 Ma- yıs* da söylüyordu, birtakım Alevi deyişlerini de uyarlıyordu. Nâzım’dan şiirler söylüyordu. Solcu bir sanatçıydı, politik bir gruba veya bir fraksiyona angajmanı yoktu. Birçok solcu ge- cede şarkılarını söylüyordu. Bunun bedelini 12 Eylül’de sürgün edilerek, vatandaşlıktan çı- karılarak ödedi. Hâlâ severim Cem Karaca’yı. Türkiye’ye dönmek için Özal’dan ricada bu- lunması bir kırılma yarattı, evet. Bence o ka- dar önemli bir olay değildi. Çünkü Alman- ya’da zor bir hayat yaşıyordu. Özal’la o iliş- ki kurulmasa, bir-iki yıl sonra dönerdi zaten, onurlu bir dönüş olurdu. Ama Almanya’da süründü yani. Sol biraz sahipsiz de bıraktı ga-

liba. Döndükten sonra eski popülerliğini ya- kalayamadı. Beyoğlu’nda birtakım rock bar- larda söylüyordu, ama emeğinin karşılığının verilmediğini biliyorum. Koskoca Cem Kara- ca barda şarkı söylüyor, ama eve dönecek tak- si parasını zor buluyor. Ekonomik olarak zor durumdaydı. Hâlâ severek dinlerim. Bir-iki kere izledim de. Mojo’ya çıktı, Meis diye bir yer vardı, yanılmıyorsam oraya çıktı. Yaga’ya da çıktı galiba.

Kıyaslamak gibi olmasın, son dönemde *Sabah* gazetesini röportajları malûm. Bülent Ortaçgil, Mazhar Alanson vesaire... Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tabii onların Cem Karaca gibi bir misyonla- rı yoktu. Sert solcu müzikler yapmadılar. Gü- ce yanaşma bir sanatçı için olumlu bir şey de- ğil. Üstelik ülkede bu kadar baskı varken. Üs- telik *Sabah* iktidarın en önemli yayın organ- larından biriymen. Oraya vereceğiniz her de- mecin çarpıtılacağını düşünmek zorundasın- ız. İnsanlara ulaşmak isteyebilirsiniz, ama oraya verdiğiniz röportajla ne hale geleceği- nizi düşünmek zorundasınız. Bunun basit bir hata olduğunu düşünmüyorum. Güce yaran- mak için yapıyorlar, gücün yanında duraca- ğız derken başka şeyleri kaybediyorlar. Sanat- çılar, Cem Karaca örneğinde olduğu gibi, ge- niş kitlelere ulaşabilir, toplumu etkileyebilir. Ahmet Kaya’yı milyonlar dinliyordu. Ahmet Kaya’yı veya Cem Karaca’yı dinleyerek solcu olmuş insanlar tanıyoruz hepimiz. Ama Tür- kiye’de her şarkı söyleyene sanatçı demek gi- bi bir alışkanlık var. Ne bileyim, Yavuz Bingöl işte. Ama bunlara misyon yüklememek gere- kiyor. Ona güvenmekten çok kendine güve- neceksin. Kendine güvenirsen, Bülent Ortaç- gil ne röportajı vermiş, önemli değil. Ben yine Mazhar Alanson dinlerken keyif alabilirim. Bazen öyle örnekler oluyor ki “allah kahret- sin” diyorsun. Bu yalpalamalar baskı dönem- lerinde çok olur. Bu baskı dönemi geçsin, ay- nı insanlar tam tersini söyleyecektir.

Kitapta kendinize iki beden bol gelen bir par- ka giydiğinizini anlatıyorsunuz.

Parka resmi giysimiz gibiydi. (*gülıyor*) Dev- rimci olduğumuzun da bir göstergesi. Hepi- mimiz Deniz Gezmiş’in o ünlü parkalı resmini hatırlarız. ‘68 kuşağı da parka giyerdi. Galiba diğer ülkelerde de, ama özellikle 70’li yıllar- ın giysisidir parka. Hep sokaklardaydık, ge- ce gündüz. Sıcak tutardı, fazla cepleri vardı içlerine çok şey koyabileceğimiz. Pratik bir yanı da vardı yani. Mesela Orhan Gencebay sola yakın durduğunu göstermek için bir fil- minde parka giymişti, galiba Cüneyt Arkın da. “Parka” şarkısında, Cem Karaca “Paltoya para yok ki, ondan alındı parka” diyor. Bilmi- yorum, ekonomik olarak da bir seçim miydi? Hatırlamıyorum. Ama benim parkam haki- katen bana iki beden büyüktü. Galiba “büyü- yünce de giyerim” diye öyle alınmıştı. (*gü- lüyor*)

☼ **Jimi Hendrix** - *The Star Spangled Banner*
Yabancı gelmedi, ama ne olduğunu hatırlamıyorum...

Jimi Hendrix, ABD ulusal marşını yorumluyor. "Star Spangled Banner"... Hayrettin Eren'in kitapta bahsettiğiniz bir gitar anısı var.

O anıyı abimin bir arkadaşı anlattı. Mahallenin küçük tarihi bir camisi vardı. Abim ve arkadaşları orada bir teravih namazına gidiyorlar. Namaz bitince abimle bir arkadaş gitarla salavat çalıyor. Kovalanıyorlar oradan. Kovalanıyorlar derken, yaramazlık yapmayın anlamında. Ertesi gece tekrarlıyorlar bunu. Üçüncü gece caminin imamı "siz yaramazlık yapıyorsunuz" diye içeri almıyor onları. Onlar da caminin kapısını çekip halkalara sopa sokuyorlar. Cemaati camiye kilitleyip, dışarda gitar çalıp cemaate dinletiyorlar. Ama bunlara herkes gülüyor. Öyle büyük bir sofuluk yoktu. Nereden akıllarına geldiyse salavatı uyarlamak... (gülüyor)

Kitabın çarpıcı bölümlerinden biri kültürel İslâm boyutu. Babanız rakıcı, fakat perşembe geceleri içmiyor. Ramazanda oruç tutuluyor, sahura kalkılıyor. Deniz Gezmiş asıldığında babanız onun için namaz kılıyor. Erdal Eren içi keza. Yazılmaya çıkıldığında cami duvarına yazılama yapılmıyor. Veya Hayri'nin caminin kapısını kilitleyip cemaate gitar çalmasına gülüp geçiliyor. Başka bir yüzyıldan bahsediyor gibiyiz. Aradan geçen zaman kırk yıl. O günlerde bütün bunlar bir sorun yaratmıyor.

Babamın Deniz Gezmiş için de namaz kıldığını büyük ablam anlattı. Abimlerin teravih namazında camiye girip salavat-rock yapmalarını –nasıl bir şey olduğunu bilmiyorum (gülüyor)– bu olayı yaşayan abilerden biri anlattı. Bugün yaşananları düşünsenize. "Ezan okunurken düdük çaldılar" denerek feministler linç edilmeye çalışılıyor. O dönemde buna gülünüyordu sadece. Camiye gidenler sonuçta kendi dedeleri, babaları, amcaları. Babam inançlı bir Müslümandı. Rakısını da içer, dini ritüellerini de yerine getirirdi. Mahallenin camiinde bir Kur'an kursu vardı. Yazın bütün öğrenciler giderdi ona. Ama babam beni göndermiyordu. Ona göre caminin hocası yobaz biriydi, hakikaten bir tarikat örgütlenmesi vardı ve çok eşliydi. Şöyle hikâyeler de var: Çok sert çatışmalar yaşanıyor. Bu çatışmaların bazıları dinsel nitelikliydi. Maraş'ta, Çorum'da "komünistler cami bastı" gibi yalanlar vardı.

Bu saldırıları yapanlar o dönemin Müslüman gençlik örgütü Akıncılar değildi, MHP'nin Ülkü Ocakları'ydı. Bizim oralarda Akıncı gençler vardı, onlara "buraya giremezsiniz" denmiyordu, ama "burada politik faaliyet yapamazsınız" deniyordu. Sol ile Akıncılar arasında bir sorun yoktu, doğrusu onları bir sorun gibi görmüyorduk. Galiba onlar da kendilerini sola yakın görüyorlardı. O çatışma döneminde, Müslüman gençlik örgütlenmesinin en önemli isimlerinden Metin Yüksel, Fatih'te

"Eskiden nüfus sayımlarında sokağa çıkma yasağı olurdu. O günü fırsat bilip bütün aile evi boyamıştık. O gün badana bitmiş, takım elbise giymiş. Sokağa çıkma yasağının bitmesi bekleniyor elde gitarla." (kitaptan)

Ülkü Ocakları tarafından öldürüldü.

Kültürel İslâm - siyasal İslâm meselesine nasıl bakıyorsunuz? Kültürel İslâm artık kapanmış bir defter mi, bu baskı kalktığında yenisinden "normalleşme" olur mu?

Ben 18 yaşında bir gencim, o 50'lerinde bir cami hocası. Dedim ki, "hocam sana işkence yapıyorlar mı?" "Ohoo" dedi. "Bak" dedim, "sen de bu devlete karşısın, biz de, birlikte mücadele edelim". Hoca şöyle dedi: "Siz varsınız 50 fraksiyon, biz varız 30 fraksiyon, ettik 80 fraksiyon, elde yok direksiyon." Bunları 12 Eylül işkencehanesinde konuşuyoruz.

Birincisi, o dönem sonrasında öğrendiğimiz şeyler var. Nedir onlar? ABD'nin ve NATO'nun "yeşil kuşak" projesi; komünistlere karşı siyasal İslâmcıları desteklediklerini çok sonradan öğrendik. 12 Eylül'de Erbakan'ı hapse attılar, ama Alevi köylerine cami açtılar. Kenan Evren Kur'an'la mitingler yapıyordu. Zaten 12 Eylül sonrası Refah Partisi'nin bu kadar güçlenmesinde bu tür teşviklerin önemli olduğunu biliyoruz. Bazı CIA belgeleri dönem dönem açıklanır ya, 60'lar ve 70'lerde tüm dün-

yada Maocu hareketleri destekledikleri o belgelerde yer aldı. Türkiye'yle ilgili o bölüm karalanmıştı. CIA Türkiye'de hangi hareketi nasıl destekledi, bilmiyoruz.

Birini biliyoruz.

Somut bilgimiz yok en azından. Tahminlerimiz var. Baskı ortamı kalkarsa normalleşir mi? Günlük pratikten –ama İstanbul ve birkaç metropol için söyleyebiliriz sadece–, AKP çevresinde cuma namazına giden, ama gizli gizli içki kullanan insanların olduğunu biliyoruz. Bunu taşra için asla söyleyemem. İnanç korkunç bir bağnazlığa dönüşmüş durumda. Bunun geri dönüşümü için güçlü bir politik hareket olması lâzım. '70'lerdeki gibi bir sol hareket lâzım.

☼ **Ali Asker** - *Şu Metrisin Önü*

Ali Asker yahu. Tabii bizim dinlediğimiz Ali Asker ile bugünkü Ali Asker arasında bir fark var. Ali Asker o dönem yaptığı müziği eleştiriyor, "slogan müziği" diyor. Birçoğu öyle aslında. Birçok şarkısında "kuramsal faşizm"den bahseder, dünyadaki sosyalist önderleri arka arkaya sayar. Biz seviyorduk o zamanlar. Hâlâ dinlerim ara ara... *Binbaşı Ernesto ölmedi daha, kızıl yıldız da parlar altında* gibi... En çok "71 Sıcağında" adlı şarkısını hâlâ dinlerim. Yeni yaptığı şarkıları dinlemiyorum açıkçası. Müzik biraz öyle bir şey. Yani, hangi ortamda dinledin, yanında kim vardı, öyle bir şey nakşediliyor beynine. Ali Asker Dev-Genç'liydi. Biz de aynı gelenekten gelmeydik, hoşumuza gidiyordu.

Ada Müzik yeniden albümlerini basıyor Ali Asker'in...

Dört-beş ay önce Şişli Kent Kültür Merkezi'nde bir konseri oldu. Gidip izledim, ama salonu insanlar eski şarkılarını istemesine rağmen söylemedi. Sonra salon o şarkıları söyleyince mecburen o da söylemek zorunda kaldı. (gülüyor)

Bu şarkıyı dinleyince hapishane geliyor mu aklınıza?

Bu şarkıyı hapishanede dinlemedim, çıktıkta sonra dinledim. Devrimci Yolcu bir öğretmen arkadaş yazmış ve bestelemiş diye hatırlıyorum. Çok yıllar geçti, hafızam yanıltabilir, ama "Özgürlük Mahkûmları"nı hatırlıyorum. Bazı geceler Metris'te elektrikler kesildiğinde, sesi güzel olan arkadaşlar şarkı söylerdi. Sadece devrimci şarkılar değil, "Çile Bülbülüm Çile" bile söylenirdi. Bizim için hapishanede söylenen şarkı, bir şarkıdan çok slogandı diyebilirim. En çok "insanlık onuru işkenceyi yenecek" sloganını atardık. Metris sloganıdır o. "İşkence yapmak şerefsizliktir", "Nazi kampı mı, tutukevi mi?" gibi sloganlar atardık.

Teşekkür bahsinde Oligarşi Cengiz kim diye merak ettik. İlerleyen sayfalarda hikâyesini öğrendik...

Oligarşi Cengiz dışardan Hasköy'e gelen abilerden biriydi, Dev-Gençlilerden. Bizden ai-

dat topluyordu, biz de ona “oligarşi” diyoruz. Sanırım Hasköy’e gelmeden önce de lâkabı oydu. Sadece aîdat toplamıyordu, Dev-Genç’in para işlerine de bakıyordu. Biraz da disiplinli bir abiydi. Para var, disiplin var, oligarşi o diye düşündük yani. Geçtiğimiz günlerde kanserden yitirdik onu ne yazık ki.

Kitapta oligarşi konusu bir de şöyle çıkıyor karşımıza: Bir toplantı, toplantının ana meselesi oligarşi; askerden yeni gelmiş bir TKP’li diyor ki, “yahu ben askere gitmeden önce böyle bir laf yoktu, bu oligarşi nereden çıktı?” “Yeni çıktı abi” diyorlar. Siz oligarşi kavramıyla ne zaman, nasıl tanıştınız?

İlk herhalde bizim evdeki tartışmalarda duydum. Mahir Çayan’ın tezlerini tartışıyordu abim ve arkadaşları. Oligarşi kavramından, tekerci sermaye, toprak ağaları ve tefeci bezirgânlardan oluşan bir iktidardan söz ediliyordu. Oligarşiyi öyle duydum. Ama tabii oligarşi bizim için bütün kötülüklerin simgesiydi aslında, içeriği çok ilgilendirmiyordu. (gü-lüyor)

“İbne oligarşi” ara başlığı var kitapta. Hikâyesi matrak. 1979’da, İzmit’te yapılan büyük mitingde, arkadan bir slogan geliyor, öndekiler ne söylendiğini tam kavrayamıyor ve “olsa olsa ‘ibne oligarşi’dir bu” diyorlar. Ve sloganı öyle atıyorlar. Sonra “Titre oligarşi” olduğu anlaşılıyor.

İlk kez İzmit’teki o mitingde atılmıştı o slogan. Demek ki tam kırk yıl olmuş.

O kırk yıla kuşbakışı bir göz atalım. Devrimci Sol’la sınırlı kalmadan, ama onunla başlayarak. O sloganın atıldığı dönemde, “oligarşi”yi hakikaten “titretecek” eylemler olmuştu. İlk akla gelenlerden biri ünlü Migros eylemi...

Evet, Migros kamyonu “kamulaştırılıyor” ve içinde ne varsa halka dağıtılıyor. Tabii çok simgesel bir eylem, o yüzden hâlâ hatırlanıyor. Öyle şeyler çok yapılıyordu. Bir de ünlü karakol eylemi vardır, o da çok sembolik. ‘79’da, İstanbul’un göbeğinde bir karakolu basıyorlar, ele geçiriyorlar, bir süre kalıyorlar içerde, sonra çekiliyorlar. Burada tabii Mahir Çayan’ın teorisini konuşmak lâzım. Mahir’in teorilerinden biri, özetle şu: Türkiye’de oligarşinin kurduğu bir “suni denge” var, halk ve oligarşi arasında. Silahlı mücadele ile bu dengeyi kırabiliriz. “Öyle eylemler yaparsınız ki, önce halk buna şaşırır ve sonra bize sempati duyar” diye bir teori. Kitapta anlattığım insanlar bu teorenin devamacıları.

Bu, söyleşinin sınırlarını aşan bir mevzu bu. Ama madem teoriye girdik, biraz konuşalım. Şöyle toparlamaya çalışayım. Sosyalistler nihayetinde ne der? Devrimi yapacak olan işçi sınıfıdır. Bizim halkla güçlü bağlarımız vardı, ama doğrudan işçi sınıfı hareketi içinde yoktu. Öğrenci gençliğin yanısıra işçi mahallelerinde ortaya çıkan bir hareket bu, ama işçi sınıfıyla organik bağlar kuramıyor veya kurmayı tercih etmiyor. Çünkü silahlı mücade-

le ile “dünyayı ve Türkiye’yi değiştireceğiz, bu mücadelenin öncüleri biziz” diye görüyorlar kendilerini. İşte o yüzden işçi sınıfıyla direkt bir bağ kurmayı belki de kendileri tercih etmedi. Ama buna rağmen şunu da ihmal etmeyelim. Kitapta anlattığım hareketin devrimci işçi diye bir bölümü, devrimci memur hareketi diye bir bölümü, bir kadın örgütlenmesi de vardı. Her örgütün kadın örgütü vardı. TKP’nin İKD’si, bizim de DKD’miz vardı, Devrimci Kadınlar Derneği. Ama mesela Aster-İş sendikası vardı, dönemin önemli sendikalarından biridir, biz oraya toplantı ya da tartışma yapmaya bir-iki kez gitmişizdir. “Sendikalara gidip çalışalım” gibi bir şey hafızamda yok doğrusu. O dönem TKP’liler DİSK’ten dolayı işçi sınıfının daha çok içindeydi. Ayrıca Devrimci Yol, Kurtuluş ve diğer örgütlerin etkisi altında olan sendikalar vardı. Yani solun işçi sınıfıyla bağları vardı. Demin söylemeyi unuttum, o kadar çok yığınsallaşıyorsunuz ki, Hasköy’de onlarca Devrimci Solcu var. Halkla ilişkilerini de sayarsanız bu sayı katlanıyor. Küçük bir mahalle için çok acayip bir şey. Bu

Devrimci Yol dergisinin bir sayısının 300 bin sattığı söylenir. Bülent Forta “ortalama satışımız 60 bindi” diyor. Gırgır’ın bir sayısı 600 bin satmış. Türkiye’nin nüfusu 40 milyon, büyük bölümü kırsalda yaşıyor. Sendikalı işçi bir buçuk milyon. Bugün nüfus 80 milyon, kır nüfusu az, sendikalı işçi sayısı bir buçuk milyon. Dergi, gazete, kitap konusuna girmiyorum. Resim bu.

insanlar uzaydan gelmedi. Kitle ilişkisi dediğin annen baban, komşuların, arkadaşların... Teori dedik ya... Teoriyi iyi bilmiyorduk, teoriyi iyi bilsek pratikte başarı kazanırsınız diye bir şey yok aslında. ‘86’da cezaevinden çıkınca Beyazıt’taki kütüphaneye gittim. *Birikim* dergilerini okuyorum. Sanıyordum onlar her şeyi biliyordu, ama militan değildi, biz bilmiyorduk, militandık. Biz de bilseydik devrim yapardık. Sorun şuydu: Biz kendi adımıza iki yıllık harekettik. Nikaragua’da Sandinistler devrim yaptıklarında arkalarında yetmiş yıllık sol tarih vardı. Bizim tarihimiz, ‘60’tan başlatsanız ‘80’e kadar yirmi yıllık bir tarih.

Öncesini de yabana atmayalım...

Mete Tunçay’a bakarsak, solun tarihini Sela-nik Sosyalist Fırkası’na kadar indiririz. Ona bakarsanız bu toprakların en köklü ve yaygın sol hareketi Taşnak’tır. Ama fikir ve madde-

nin buluşması, bir işçi hareketinin başlaması esas 1950’lerin sonu, ‘60’ların başı. Daha önceki gelenek sonraki kuşaklara aktarılmamıştı.

O yirmi yılın ana hatlarını nasıl özetlersiniz?

‘60’ların başında efsanevi isimler sendikacı oldu. Rıza Kuas, İbrahim Güzelce, Kemal Türkler... Müthiş bir sendikacı kuşağı doğdu. Aslında TİP’i kuranlar aydınlar değil, işçilerdir. Sendikacılar gidiyor Aybar’a, “gel partinin başına geç” diyor. TİP parlamento’ya giriyor, DİSK kuruluyor, 15-16 Haziran kalkışması yaşanıyor. Deniz’ler, Mahir’ler, İbrahim’ler, hepsi TİP’in içinden çıkıyor aslında. 12 Mart’ta çok vahşice bastırıldı o devrimci çıkış. İdamlar, infazlar... Solu bitirmeyi hedeflediler, ama tam tersiyle karşılaştılar. 12 Mart’tan sonra dağ taş solcu oldu. CHP acayip bir başarı aldı iki seçimde, ‘73 ve ‘77’de. Sol bir söylemle aldı bu başarıyı. ‘74 affı büyük olaydır. Devrimcilerin büyük bölümünün dışarı çıkmasını sağladı. Sonra 70’li yıllarda kitapta anlatmaya çalıştığım işçi mahalleleri, gecekondu mahalleleri... Çoğu gecekondu mahallesini İstanbul’da bizim kuşak kurdu. Şunu anlatmaya çalışıyorum aslında: ‘80’de darbe oldu, bizi ilk başta darbenin yendiğini düşünmüyorum. Sol biraz kendi kendini yendi. Nasıl yendi, uzun hikâye.

‘80’lere doğru sol hareketin çok genişlediğini ve hareketin bunu kaldıramadığını söylüyorsunuz kitapta.

Şunu demeye çalıştım: ‘77 1 Mayıs’ı, ‘78 Mayıs’ katliamı oluyor, o oluyor, bu oluyor, ama solcu gençlerin sayısı artıyor, azalmıyor. Daha çok insan katılıyor. Sol bunu göğüsleyebilecek, o insanları eğitebilecek bir öncü parti oluşturmayı beceremedi. Bir hikâye anlattım. Türkiye solundaki fraksiyon çeşitliliği herhalde dünyanın başka bir ülkesinde yoktur. Bu fraksiyonlar birbirleriyle çatıştılar, insanlar öldü. Özellikle Maocu- Sovyetik gerilimi çok oldu. Anlatacağım biraz komik bir hikâye. ‘82 anayasa oylaması yapılacak, biz de bildiri dağıtıyoruz, pankart asıyoruz. Kelle koltukta yapıyoruz bunları. Halkı anayasa’ya hayır oyu vermeye çağırıyoruz. O ara yakalandık. Şubede hücredeyiz. O zaman gözaltı süresi 45 gün. Bir 45 gün daha eklediklerinde 90 gün kalıyorsun. O dönem bir grup Müslümanı getirdiler. Onlar da anayasaya hayır diyor. Liderlerinden biriyle hücrede konuşuyoruz. Ben 18 yaşında bir gencim, o 50’lerinde bir cami hocası. Dedim ki, “Hocam sana işkence yapıyorlar mı?” “Ohoo” dedi. “Bak” dedim, “sen de bu devlete karışsın, biz de, niye bizimle birlikte davranmıyorsun? Birlikte mücadele edelim”. Hocanın cevabı: “Siz var-sınız 50 fraksiyon, biz varız 30 fraksiyon, ettik 80 fraksiyon, elde yok direksiyon. Bize Humeyni gibi bir direksiyon lâzım.” Ben de dedim ki “biz daha çok fraksiyonuz, bize Lenin gibi bir lider lâzım”. Bunları 12 Eylül işkencehanesinde konuşuyoruz. (gü-lüyor)

metis'ten yeni

Cemal Kafadar
İki Cihan Âresinde
Osmanlı Devleti'nin
Kuruluşu
Çeviri: A. Tunç Şen
312 sayfa

John Berger
Manzaralar
Sanat Üzerine Yazılar
Çev: Beril Eyüboğlu,
Özlem Dalkıran,
Oğuz Tecimen
Sanatlar ve İnsan
264 sayfa

Stefan Themerson
Sardalyanın Gizemi
Çev: Özde Duygu Gürkan
Metis Edebiyat | Roman
232 sayfa

M. Nuri Durmaz
Marx'ın Yasaları
Onto-Epistemolojik
Bir Okuma
344 sayfa

Max Weber
Sosyoloji Yazıları
Haz: Hans H. Gerth,
C. Wright Mills
Çev: Taha Parla
428 sayfa

Ayhan Geçgin
Bir Dava
Edebiyat | Roman
208 sayfa

Orhan Koçak
Polemikler
Siyasal, Kültürel
168 sayfa

Depresyon neden bu kadar yaygınlaştı?
Mutsuzluğumuzun gerçek sebebi ne?
Kimyasal antidepresanlar çözüm mü?
Nasıl yeniden bağ kurabiliriz?

Johann Hari Kaybolan Bağlar

DEPRESYONUN GERÇEK NEDENLERİ
VE BEKLENMEDİK ÇÖZÜMLER

Çeviri: Barış Engin Aksoy

YENİ
KİTAP

BÜTÜN KİTAPÇILARDA

metiskitap.com

/metis-yayinevi

/metiskitap

bilgi@metiskitap.com

metis

☀ **Ezhel feat. Aga B - Ateşi Yak**
Bilmiyorum bunu.

Gezi kuşağının önemli hiphopçuları Ezhel ve Aga B'nin "Ateşi Yak"ı. Bu şarkıda "faşizmin dilini tel yap, onu bir gitar gibi çal" diyorlar. Kitapta bahsettiğiniz kuşağın Gezi ile ilişkisi nasıldı?

Çatışmalar başladığı andan itibaren o kuşak oradaydı aslında. Hatta bir kısmı direnme, sokak çatışmaları geleneğinden geldikleri için oradaydılar, ama bir kısmı da şunun için oradaydı, onların çocukları oradaydı. Çocuklarını kollamak için, onların yanında olmak için geliyorlardı. Bir akşam gittiğimizde Antikapitalist Müslümanlar mevlût okutuyordu, Kandil gecesiymiş galiba. Biz kalmadık Beyoğlu'nda, bir meyhaneye gittik arkadaşlarla. O arkadaşlardan birinin oğlu Gezi'deydi. Gece 2'ye kadar bekliyor, sonra alıp oğlunu eve götürüyordu. Lise sondaydı oğlu, üniversiteye hazırlanıyordu. Çocuk yanımıza geldi, "ben eve gelmeyeceğim" dedi. Tabii bizim arkadaş dondu kaldı. Bize döndü: "Ne diyorsunuz?"

Ben de dedim ki, "sen ilk gözaltına alındığında kaç yaşındaydın?" "15." "Senin oğlan 19 yaşında, ne yapabilirsin ki?" (gülüyor). Sonra o çocuk hep Gezi'de, çadırda kaldı. Bence dershaneden çok daha iyi hazırlandı. Öyle bir faaliyet de vardı Gezi'de. Sonra çok iyi bir üniversiteyi kazandı. Dediğim gibi, o kuşağın çocukları vardı Gezi'de. Gezi'yi dağıttıkları gün, meydan gaz altındayken oraya ulaşmaya çalışıyorduk. Son anda yeğenimin orada kaldığını öğrendik. Ulaşamıyoruz tabii. Ta arkalardan dolaşıp Fındıklı'dan Cihangir'e girdik. Orada abimin arkadaşlarının bir ofisi var. Yeğenim orada! Altmış yaşında insanlar, gözler talcid'li filan. Yeğenimi görüp onlar kurtarmış. O kuşak vardı Gezi'de, polislin çekildiği dönemde de, çatışmalar döneminde de oradaydılar. Sadece Gezi'de değillerdi. Hasköylü devrimciler hiçbir 1 Mayıs'ı kaçırmadılar. Ne eylem varsa hepsine gittiler. Hiçbir bayrağın altında durmadılar. Cumartesi Anneleri eylemlerine katıldılar. Kitapta anlatılan kuşak çok uzun hapis yattı, 20 yaşında giren 30 yaşında çıktı. Bunlar yoksul insanların çocukları, işçi çocukları. Evlendiler, geçinmek zorundaydılar, hayatları mücadeleyle geçti. Gezi'de onları görseydiniz ağlardınız. Altmış yaşında insanların neler yapmaya çalıştığını görmeliydiniz. Hâlâ devrimci onlar.

Gezi'de, birçok insan eylemcilere evlerinin kapılarını açtı, onları korudu, kolladı. Sizin döneminizde de aynı şeyi yapanlar var mıydı?

Olmaz mı! Evlerine alıp ağırılarlar, yatırılar. Kitle bağı vardı çünkü. Bir örnek anlatayım. Liseden bir arkadaşım var, Kenan Aydemir, çok sevilen biriydi. Bir eylemde yaralandı, öldü. Cenazesini kaldıracağız Kocamustafapaşa'dan, birden taranmaya başladık. Bir de bomba atıldı, orada bir arkadaşımızı kaybettik. Yaklaşık on dakika falan ateş edildi. As-

kerler G-3'lerle havaya ateş ediyorlar. Çil yavrusu gibi dağıldık tabii. Ben bir sokağa girdim, çıkmaz sokak. Bir araba vardı, onun üzerine çıktım, bahçeye atladım. Bir kümesin yanında gizleniyorum. Ateş kesildi, bir baktım yanımda iki kişi daha var, biri bir kız arkadaş. Çevrede apartmanlar var. Kadınlar camlara çıktı, "evlere gelin" diye seslendiler. Bizi evlerine aldılar. Üstelik böyle bir silahlı çatışma sonrasında. Sene '78...

Bu iki dönemi karşılaştıralım biraz. Söyleşimizin başında, '70'ler için "müthiş bir okuma ve tartışma ortamı vardı" dediniz. Bugünle kıyasladığınızda nasıl bir resim çıkıyor?

Devrimci Yol dergisinin bir sayısının 300 bin sattığı söylenir. Geçenlerde Bülent Forta'ya sordum, "ortalama satışımız 60 bindi" diyor. Gırgır pekâlâ sol dergi sayılırdı. Geçenlerde Turan Günay söyledi, bir sayısı 600 bin satmış. Türkiye'nin nüfusu o zamanlar 40 milyon olmamış veya yeni olmuş. Nüfusun büyük bölümü kırsalda yaşıyor. Sendikalı işçi

Abim Saraçhane Geçidi'nde gözaltına alındı ya, orada bir anma yaptık. O anmada "Hayri keşke yaşasaydı, Gezi isyanını ve Rojava devrimini görseydi" dedim. Abimin arkadaşlarının bir kısmı "Rojava devrim değil ki" dedi. "Olsun" dedim, "bu teorik tartışmalar ayrı şey. Eminim Kürt halkının çektiği çileye karşı tavır alırdı, mücadele ederdi."

bir buçuk milyon. Bugün nüfus 80 milyon, kır nüfusu az, sendikalı işçi sayısı bir buçuk milyon. Dergi, gazete, kitap konusuna girmiyorum. Rakamlar ortada. Resim bu.

'70'lerden bugünlere gelirken kritik dönemler nelerdi, '80 öncesi ve '80 sonrası diye ikiye ayırıp bakarsak?

'80 öncesindeki üç kritik dönemeç, bana göre, '77 1 Mayıs, '78 Aralık Maras katliamı, '80 Temmuz DİSK başkanı Kemal Türkler'in öldürülmesi. Türkiye tarihinin gördüğü en kalabalık cenaze töreni Türkler'ininki oldu. Aksaray'dan Silivri'ye kadar insan doldu. Böyle bir şey yaşanmadı Türkiye'de.

Hrant Dink'in ya da Berkin Elvan'ın cenaze törenleriyle karşılaştırsak ...

Çok daha fazla. Fabrikalardan işçiler akın akın geldi. Bu sadece bir cenaze töreniydi. Yani işçi sınıfının bir lideri öldürülüyor ve sol buna cevap veremiyor. Bu çok trajik. Bir de '78'deki Devrimci Yol - Devrimci Sol ayrılığı, Türkiye solunun en trajik ayrılıklarından biridir. '77-78

Türkiye'deki o büyük sol dalganın geri çekilişinin başlangıcı. Sonra 12 Eylül 1980...

Kitapta 12 Eylül dönemi için şöyle diyorsunuz: "Biz o zaman faşizmin yenilebileceğini düşünüyorduk." Ardından ekliyorsunuz: "Gerçi hâlâ böyle düşünüyorum."

'80'lerin sonuna doğru sol toparlanmaya başladı, bir karşılığı da oldu. Ama öyle bir döneme denk geldi ki... SSCB dağılıyor, "elveda proletarya", "elveda başkaldırı" söylemi yayılıyor, Türkiye solunun bir kısmı da buna katılıyor. İdeolojik bir bombardıman altındaydık ve bir yenilgi ruh hali sardı herkesi. Herkesi değil tabii. O birileri için öyleydi, bizim gibi birçok insan için öyle değildi. Biz o zaman da devrimci görürdük kendimizi, şimdi de öyle.

12 Eylül'ün 25. yıldönümü için yaptığımız özel sayıda, Celalettin Can işkenceci subaylardan birinin ona söylediği şu sözü aktarmıştı: "Siz çıktığınızda öyle bir kuşak yetişirmiş olacağız ki, ne siz onları tanıyacaksınız ne de onlar sizi." Kitabınız bu bakımdan çok önemli.

Geçenlerde Ertuğrul Mavioğlu da buna benzer bir hikâye anlattı. Yaptılar, ama bu onların başarısı değil, bizlerin başarısızlığıydı. Cunta o bağlantıyı kesmeye çalıştı ve biz o bağlantıyı kuramadık. Bu kitabı yazmamı isteyen kadim bir arkadaşım var, Necdet Saraç. Her sohbetimizde konu buralara gelirdi. "Oğlum" derdi, "yazsana". Necdet'in teşvikiyle başladım. O ara yeğenim doğmuştu, "bir şey yazayım ki çocuk dayısını tanısin" dedim. Sonra benim kızım oldu, "kızım da amcasını tanısin". Kızım daha ilkokuldayken Cumartesi Anneleri'nin eylemine gitti. "Hadi kızım gidelim" demedim ben, o istedi. İnternet var, görüyor. Üç hafta üst üste gittik, sonra "baba, ben bir daha gelmek istemiyorum" dedi. "Neden" dedim? "Çok hüznün var orada" dedi. Çok sarsıcı bir laftı. Bazen geliyor şimdi. Arada birkaç kuşak kaçırdık bence. Bu kitapla tarihe bir not düşeyim istedim.

Abinizle başladık, onunla bitirelim.

Abim Saraçhane Geçidi'nde gözaltına alındı ya, orada bir anma yaptık. O anmada "Hayri keşke yaşasaydı, Gezi isyanını ve Rojava devrimini görseydi" dedim. Abimin arkadaşlarının bir kısmı "Rojava devrimini devrim değil ki" dedi. "Olsun" dedim, "bu teorik tartışmalar ayrı bir şey. Eminim Kürt halkının çektiği çileye karşı tavır alırdı, mücadele ederdi."

Kitabın finalinde "Devrim kayıp, Hayri kayıp" diyorsunuz...

Mülksüzler'deki laftan etkilendim herhalde: "Devrimi yapamazsınız, devrim olabilirsiniz ancak". Hayri'nin -kuşağının birçok özelliğiyle- devrim olduğunu düşündüm. Abim kayıp, ama devrim de kayıp. Arkasından gelen cümle de tasarlanmış değildi, öyle çıktı. *"Hem devrimi hem Hayri'yi arıyoruz aslında."* Devrimden umudumuzu kesmedik. Arayışımız sürüyor. SÖYLEŞİ: **ANIL OLCAN - YÜCEL GÖKTÜRK**

OKU, İYİ GELECEK.

Bazen bir film, bazen bir dostluk ifadesi,
bazen şöhretin eşliğindeki sevgiliye destek,
bazen bir vefa yemini, bazen teselli:
Ben hep senin yanındaydım. Nejat İşler'in
kalbinden, aklından, hayâlinden hikâyeler...

Che her zaman yanımda

Futbol âleminde kimler geldi geçti, ama onun gibisi az görüldü. Sadece topla yaptıklarıyla değil, tüm varoluşuyla. “Vurdu Gol Oldu”, unutulmaz golünün TV ekranlarındaki naklinin unutulmaz deyişiydi, hayat öyküsünü anlattığı kitabın adı oldu. Bize de “efsane”yle karşılıklı oturup konuşmaya kapı açtı. Türkiye’de hep sekiz numaralı formayla oynamıştı, sekiz şarkı dinlettik, her birinde laf lafı açtı, sahadaki paslarını, şutlarını aratmayan gollük cümleler çıktı. Cevad Prekazi’ye bağlanıyoruz...

✱ Bijelo Dugme - Lipe Cvatu

Cevad Prekazi: Beyaz Düğme! Bu şarkı ikinci dönemden. “Lipe” ıhlamur demek, “cvatu” filizlenmek. Şarkıcı Zeljko Bebek değil, Mladen Vojičić. Bijelo Dugme, Goran Bregović’in grubu; o da bu ikinci dönemi çok seviyor. Ama herkes için Bebek’li dönem daha iyidir. Gene de pek sevmem Bijelo Dugme’yi.

Monaca maçından önce walkman’de dinliyorsunuz ama.

Yeni albümleri çıkmıştı, eşimin kardeşi getirmişti. Ne yapmışlar diye merak etmiştim. Kasetin öbür yüzündeki Bajaga i Instruktori şarkılarını dinliyordum asıl. (gülüyor)

Bebek’li dönemde, 1977’de yüz bin kişilik bir konser vermiş Bijelo Dugme.

Evet, Belgrad’da. Ama çoğu şarkıları hırsızlama. Herkes biliyor. Geçenlerde muhteşem bir Çingene vefat etti, Şaban Bayramović. Televizyonda da söyledi, “kaç tane şarkımı çaldılar, hiçbir şey ödemediler” diye. Müthiş idi ama Bayramović! Belgrad’da ne plağı ne bir şeyi çıktı, Slovenya tarafında yapıldı hepsi. Sonra bir İngiliz kitabına aldı Bayramović’i, en büyük ilk 100 caz sanatçısı içinde saydı. Müthiş adam, nota mota hiçbir şey bilmiyor. Konserine gittim, hasta, felç geçirmiş bilmem kaç ay, ama ne konserdi o be! Neler neler yaptı, neler neler bıraktı ve fakir olarak öldü. Aynı Nikola Tesla gibi. Onun yaptıklarını da çaldılar hep. Zannetmem ki onun gibi biri dünyaya gelsin. Sosyalist adamdı, neler neler yaptı, bedava ısınma, bedava aydınlanma tasarladı. Büyük korporasyonlar bırakmadılar tabii. Her şey parayla olsun istiyorlar. Su ya, su parayla olur mu! Okul, doktor, ilaç parayla olur mu! Birkaç sene evvel açıldı Belgrad’da Tesla müzesi. On sene evvel Belgrad’ın en kısa caddesinde onun ismi vardı, şimdi havaalanının ismini verdiler. Geç!

Bijelo Dugme’yi niye sevmiyorsunuz?

Benim tarzım değil. Daha önce başka gruplar var Yugoslavya zamanı, müthiş gruplar. Bajaga i Instruktori, Time, Drugi Način...

✱ Azra - Gracija

Off! Azra! Çok severim. Branimir Stulic, o adam çok akıllı. Yugoslavya’da olacak her şeyi söylemiş ta ne zaman. Söylediği oldu. Zagreb’de yaşıyordu, kaçtı gitti Hollanda’ya.

Taksicilik yapıyor şimdi orada bir kasabada. Hakiki Yugoslavdır o. Zagreb’den, Hırvatistan’dan röportaj yapmak için gidiyorlar, diyor “bana lüzum tercüman”. Çünkü dilimizi bile değiştirmek istiyorlar, Hırvatça ve Sırpça diye ayırıyorlar. Ama aslında aynı dil, Sırpki-Hırvatki veya Hırvatki-Sırpki. Öyle öğrendik biz okullarda. Silmek istiyorlar her şeyi. Tito’yu silmek istiyorlar yahu! Ama şimdi kalıyor insanlar ayağa. Gençler görüyor ki bir yaşamları yok. Üniversite öğrencileri kaçıyorlar. Duydum, Türkiye’den de kaçıyorlar. İyiye gitmiyor hiçbir şey.

Tekrar birleşme olur mu, Yugoslavya yeniden bir araya gelebilir mi?

İmkânsız... Belki de olur, ne bileyim. ‘80’li yıllarda Ante Markovic vardı, başbakan, o istedi Yugoslavya aynı kalsın, ama aynen ABD gibi eyalet sistemi olsun. Herkesin her şeyi olacak, kimse kimseye karışmayacak, ama Yugoslavya olacak.

Bu fikri destekleyen var mı şimdilerde?

Vallahi bilmiyorum. Tito’nın mezarına her sene bir sürü insan gidiyor. Herkes “onun gibi biri olsa da hayatımızı yaşasak” diyor. Çünkü Tito zamanında her şeyimiz vardı. Ekonomi Fransa’dan, İtalya’dan, İspanya’dan daha iyiydi. Ne Doğu Bloku’ndaydık ne Batı Blok’unda.

İşçiler yılda iki kere tatil yapıyordu, bütün masrafları devlet karşılıyordu. Yirmi yıl çalışan her işçiye bir ev veriliyordu. Tito zamanında milliyet sormazdı kimse kimseye, hepimiz Yugoslavdık. Herkes kendi anadilinde eğitim görürdü, kültürünü öğrenirdi. Ben mesela Arnavutça eğitim aldım. Herkes özgürdü. Ne diyordu Tito: Kardeşlik ve birlik. Yugoslavya ancak böyle ayakta durabilirdi. Paramparça ettiler ülkeyi.

✱ Shantel - Disco Partizani

Müthiş bir adam vardı, onu hatırlattı, neydi adı? Maradona şarkısı bile vardı.

Manu Chao.

Hah, Manu Chao! O çok iyiydi. Ama bunu duymadım, dinlemedim.

Shantel bir DJ aslında.

Haa, DJ, onları ben hiç bilmem, imkânsız.

Şarkının adı “Disco Partizani”.

Aaa! Yasaklamadılar mı burada? Şimdi her şeyi yasaklıyorlar. (gülüyor)

Sizin Partizan maceranız 1974’te başlıyor, değil mi?

Evet. 7 Aralık 1974, o gün imza attım, profesyonel hayatım da öyle başladı.

Aynı zamanda Partizan taraftarısınız. İnsanın futbol hayatına tuttuğu takımda forma giyerek başlaması çok şahane bir duygu, değil mi?

Muhteşem bir şey! Partizan taraftarlığım abimle başladı. Abim benden 11 yaş büyük, ‘67 senesinde Partizan’da oynadı, ‘70 yılına kadar. Partizan benim yuvam. Partizan Stadi’ndaki kütüphane Belgrad’ın hiçbir yerinde yoktu. Bir okul gibiydi Partizan. Genç takım futbolcularının okulda notları iyi olmak zorundaydı, notların kötüyse idmana almazlardı, “git notlarınızı düzelt” derlerdi. Partizan tam bir Yugoslav takımıydı, her yerden futbolcu vardı. Sırp, Hırvat, Arnavut, Boşnak, Karadağlı, Makedon, Sloven... Zaten Partizan Sırpça ya da Hırvatça bir isim değil ki, İtalyanca. Faşistlere karşı savaşanlara partizan denirdi. Sonra ki takımım Hajduk Split de tam bir Yugoslav takımıydı. Birçok yöneticisi, futbolcusu II. Dünya Savaşı’nda faşistlere karşı savaştı ve öldü.

Partizan’a gittiğiniz sene hoca Kaleperović.

Evet, A takımında. Ben 16 buçuk yaşındaydım, genç takımında başladım. Yetiştığım takım

Remont'tayken ümit milli takımında da oynuyordum. Oradan seyrettiler beni, abimi aramışlar, "Partizan'a almak istiyoruz" demişler, öyle geldim. '76'da A takımında oynamaya başladım. Ve o sene şampiyon olduk, on yıl aradan sonra.

Kaleperoviç Metin Oktay zamanında, 1968-69 sezonunda gelip Galatasaray'ı şampiyon yapmıştı.

Biliyorum, hepsini biliyorum. Tek o değil, çok Yugoslav hoca geldi. Türkiye'de futbol kapılarını Yugoslav antrenörler ve futbolcular açtı. Kaleperoviç de iyi hocaydı.

Sizin profesyonelliğe geçtiğiniz 1974'te, Dünya Kupası finalini Almanya-Hollanda oynamıştı, seyretmiş miydiniz?

Tabii ya, her saniyesini biliyorum. İlk dakika da Vogts Cruyff'u düşürdü. Dünyanın en iyi hakemi tarihte, Taylor, İngiliz, verdi penaltıyı. Sonra Hollanda defansı Hölzenbein'i düşürdü, yine penaltı, 1-1. Sonra da Müller ikinci golü attı. Bütün dünya üzüldü Hollanda kaybedince. Öyle güzel bir takımdı.

Cruyff dışında Hollanda'nın o kadrosundan beğendiğiniz kimler var?

Ooo! Johnny Rep! Arie Hann! Keizer! Defans-ta Krol vardı! Saçıyla sakalıyla da müthiş idi. Keizer sonra hoca oldu, müthişti! Beni PSV Eindhoven'a götürmek istedi. 24-25 yaşlarındaydım ve o zamanlar ancak 28 yaşına gelince dışarı transfer olabiliyorduk. O yüzden PSV'ye gidemedim. Dört sene sonra Arjantin'de oynasaydı Cruyff, kupa başka olurdu, ama gitmedi. Normal. O zaman Arjantin'de askeri cunta vardı.

Almanların efsane solbeki Breitner de gitmedi kupaya, cuntayı protesto ederek. "İşkence ve katliam yapılan stadyumlarda futbol oynamam" demişti.

Tabii, Breitner politik adamdır. Mao Zedung-cuydu o zamanlar. Şimdi ne yapıyor bilmiyorum.

Galatasaray dahil, futbol hayatınızda siyasetle ilgili futbolcular kimlerdi?

Vallahi inanınız bana, futbolcularla arkadaşlık yapmıyorum. Benim başka çevrem vardı hep. Benim yanımda solcular olur, kim olacak? Arkadaşlarım öyledir hep. Benim sol ayağım iyidir, ne yapayım kardeşim? (gülüyor)

Fenerli Kemalettin solcu bilinir mesela...

Aaa, biliyorum.

Metin Kurt, daha eskilerden...

Metin Yıldız vardı bizde. O da solcuydu.

Büyük Metin denirdi, onun da ne güzel sol ayağı vardı. Hafif göbekliydi, fakat yürüyerek adam geçerdi.

Kendine bakmıyordu, ama müthiş futbolcuydu. Yazık oldu. Arif (Kocabıyık) vardı, o da müthişti, ama o da bakmıyordu kendine. Sağ ayak, sol ayak, şut, pas, çalım her şey vardı.

Bir Brezilya takımıyla özel maçı vardı Galatasaray'ın, Derwall şöyle demişti: "Bugün göreceğiz kim Brezilyalı, Arif mi, onlar mı?"

(gülüyor) Asıl Brezilyalı Arif'ti! Çok da şamata-cıydı. Herkese bir lâkap taktı. Simoviç'e "koca kafa" derdi. (gülüyor)

Göğüs stobuyla adam geçerdi. Taç atışından gelen topu göğsünde zıplatıp rakibinden aşırır, dönüp alırdı. Ronaldinho'nun aklına gelmeyecek çalım.

Arif üstün futbolcuydu. Ama profesyonelliğin "p"si yoktu onda. Olmaz kardeşim. Bizde bir atasözü vardır, bir kışınla iki koltukta oturamazsın. Hem gece hayatı hem futbol olmaz. Kendini nereye vereceksin, seçeceksin. Üzüliyorum, çünkü müthiş kariyer yapabiliirdi. Rambo Yusuf (Altuntaş) mesela. Onun da gece hayatı vardı. Dünya çapındaydı, her

Tito zamanında milliyet sormazdı kimse kimseye, hepimiz Yugoslavdık. Herkes kendi anadilinde eğitim görürdü. Ben mesela Arnavutça eğitim aldım. Herkes özgürdü. Ne diyordu Tito: Kardeşlik ve birlik. Yugoslavya ancak böyle ayakta durabilirdi.

yerde oynatabilirdin, stoper, sağ bek, sol bek, önde, arkada... Süratli, sıçraması, kafa vuruşları, ayakları müthiş! Ne istersin başka? Ama ne oldu Yusuf? Günah, önce kendi için, ama futbol için de günah. Arif ve Yusuf, evet, muhteşemlerdi.

✻ **Muddy Waters - Hoochie Coochie Man**

Off! (ilk notalara eşlik ediyor) Hep bunlarla büyüdüm. Şanslıydım, çünkü abim de seviyordu. O daha çok soul seviyordu. Ben de seviyordum, ama dinlerken dinlerken blues'a girdim. '60'lı yıllarda İngiltere'de rock'cular başladılar, müthiş. Ama benim için her zaman önce blues. Çünkü onlar kendi hayatlarını şarkıda söylüyor. Blues Amerika'da doğmadı ki. Malili aslında. Seyrettim History Channel'da, bir zenci Amerikalı gitarıyla gitti Afrika'ya, "blues tam nerede doğdu" diye aramaya. Gitti Müslüman bir aileye, kocaman bir ev. Sahibi dışarda, bir ağacın altında oturuyor. Amerikalı zenci çalışıyor, Malili adam dinliyor. Amerikalı tabii İngilizce söylüyor. Malili "şu gitarı bir

ver bakayım" dedi, başladı çalmaya, kendi dilinde söylemeye. Amerikalı ağlamaya başladı. Malili adam "bu müzik" dedi, "burada doğdu". Alex Haley de anlatıyor aynı şeyleri, *Kökler* kitabında. Sonra dizisi de yapıldı. Çok güzeldi... Geçen taksiye bindim, radyo çalışıyor, ama çok hafif. Dedim "Zeki Müren mi?" Evet dedi. Konuşurken İbrahim Tatlıses'i övdü. "Kim?" dedim. Ne İbrahim Tatlıses'i be ya? Yürü dedim kardeşim ya! Aynı yerde konuşulur mu Zeki Müren'le İbrahim Tatlıses? Zeki Müren dünya çapında, bir numara! Zeki Müren şarkı söylediği zaman söylediği her kelimeyi değil, her harfi anlıyorsun.

Frank Sinatra için de öyle derler.

Yok ya, ne Frank Sinatra'sı? Kardeşim, yetenek diye bir şey var. Ki Zeki Müren'in şarkıları çok zor.

Makam var bir defa.

Tabii ya! Pavarotti kolay, onu öğrenirsin. Yma Sumac'tan sonra en çok oktav Aretha Franklin'de vardı. Şaka yapıyordu Yma Sumac sesiyle, şaka! Aretha Franklin de aynen öyle.

Ölümünün ardından Aretha Franklin için İzmir'de, sokakta lokma döktüler...

(gülüyor) Aah ah, neydi o ses! Aretha Franklin!

Salon futbolu oynamak için ABD'ye girdince blues'la daha çok temasınız oldu mu?

Tabii, nasıl olmasın ki? Bir girdim bir plakçı dükkânına, kocaman yer, senelik dizmişler plakları. Sevdığım herkes orada. (gülüyor) Muddy Waters, John Lee Hooker, Howlin' Wolf, Sonny Boy Williamson, Otis Redding, Aretha Franklin... Bir bavul plak getirdim dönüştü. (gülüyor)

Baltimore nasıl bir yerdi?

Baltimore'dan bir saat uzakta yaşıyordum. Ama orada en büyük yer vapur meydanıdır, bir de en fazla zenciler oradadır. Oda arkadaşım Paul Kitson zenciydi, oralı. Yalvarıyordum ona, lütfen diyordum, götür beni zencilerin kulüplerine! Blues dinlemek istiyordum. Olmaz diyordu hep. Korkuyordu, ben beyazım ya, ırkçı olmasam da terslik yapabilirler diye. Benim zencileri, zenci müziğini sevmeme de inanmıyordu. Diyordum, kardeşim ben Yu-

goslavya'dan geliyorum, bizde öyle şey yok, bizim için zenci-beyaz kardeş! Ne olacak ki biraz daha fazla vurmuşsa güneş sana? (gülüyor) Şaka ediyordum böyle. Gene de götürmedi beni blues kulüplerine, öteki zencilerden korkuyordu. Üç tane arkadaşım vardı orada Yugoslavya'dan, onlara da söylüyordum haydi götürün beni diye, yok, onlar da korkuyordu. Baltimore'da öyle bir gerginlik vardı o zamanlar. Bilmiyorum şimdi nasıl. İçimde kaldı canlı blues dinleyememek.

Salon futbolu nasıldı, hoşunuza gitti mi?

Yok yahu. Futbol değil ki o. Kimse bilmiyor o lafı Türkiye'de: avanturist. Ben de işte öyle, dört-beş ay oynayayım ve döneyim dedim. Hiç tadı yoktu, ama o beş ay içinde güzel para rakamı vardı. Yine de ne kadar verseler gitmezdim, ama '84 yılında Hajduk Split'e geldi başka antrenör, "seni ilk 11'de düşünmüyorum" dedi. Az kaldı dövecektim adamı. (gülüyor) Yedek duracağıma salonda oynayayım dedim.

☼ Udo Lindenberg - Wenn ich 64 bin

Bu Almanca yahu!

Ama şarkıyı tanırırsınız. "When I'm 64".

Haa, Beatles! Udo Lindenberg de iyi şarkıcıydı, meşhur idi.

Nasıl Beatles'la aranız?

(gülüyor) Belli yahu, nasıl olabilir? Dünya çapında bir numara. Kim olacak onların yanında, kimse. Hiçbir zaman olmayacak. Lennon, George Harrison, yeter. Paul McCartney'i sevmem. Lennon'ın en iyi arkadaşı bir yazar idi, Tarık Ali. Dinledim onu, geldi Belgrad'a, kitap fuarına. Demiş ki Lennon'a, "Amerika'ya niye gidiyorsun, gelecek bir deli, seni öldürecek". Öyle de oldu. Diyor ki Lennon, "İngiltere'de yaşamak istemiyorum, burada ırkçılık var". Tarık Ali "E orada yok mu?" diyor. "Ama" diyor Lennon, "New York'ta başka bir şey var". Kalsaydı İngiltere'de, hayatta kalırdı. O da blues hastasıydı, aslında Britanya'nın büyük gruplarının, müzisyenlerinin hepsi blues hastasıydı. Beatles, Rolling Stones, Led Zeppelin... Van Morrison, Jeff Beck... Ben Animals grubunu da severim, Eric Burdon'ı ayrıca severim.

Şarkının Almanca yorumunu çalmamızın sebebi, lafı Derwall'e getirmek.

Haa, tamam. Derwall için ne söylersem az. Derwall büyük baba! İkondur her bakımdan. Türkiye'nin futboluna ilk modern adımı attıran o. Ama ondan önce birisi daha var, Galatasaray'ın başındaki Ali Uras. Türkiye'de en büyük efendi adam o, ben onu öyle gördüm. Hem de yakışıklıydı, elinde puro! (gülüyor)

Kitapta, Derwall'in size "taktik çalışamayız, çünkü anlamıyorlar" dediğini aktarıyorsunuz. İnanması zor, hakikaten öyle miydi?

Öyleydi. Derwall aynen öyle demişti bana. Gelmiş buraya, görmüş nasıl futbol oynuyorlar, sanki sokakta maç yapıyorlar. Teknikleri iyiydi, ama taktik bilmiyorlardı, çünkü o alt-

yapı yoktu. Bu da sorun çıkarıyordu. Semih (Yuvakuran) televizyonda anlatmış, "ne öğrendiysem Prekazi'den öğrendim" diye. Milli takımda oynuyordu, ama bindirme yapmayı bilmiyordu, elimle işaret ederdim hep. Sonra sonra öğrendi. Tugay da bir röportajında "her şeyi Cevad abiden öğrendim" dedi. Bildiklerimin hepsini öğrettim ona, uzun pas, kısa pas, teknik vuruşlar. Tugay müthiş yetenek, belli oluyordu hemen. Her mevkide oynayabilirdi. Onu ilk 11'e sokan benim, Derwall'e söylemiştim, "oynat bu çocuğu" diye. 16-17 yaşındaydı daha. Sonra İngiltere'ye gitti, neler neler yaptı. Blackburn'ün efsane kaptanı oldu, 38 yaşına kadar oynadı.

Taktik çalışmadan nasıl maça çıkılıyordu?

E herkes biliyor kendi yerinde ne oynayacak. Ezber var. Şimdi olsaydı zor. Alıyor formayı, diyelim 2 numara. Sağ bek, belli. 3 numaradasın, sol bek, belli. Şimdi numaralara bakınca kimse bilmiyor nerede ne oynayacağını. Her şey Amerikanizm oldu. Rugby mugby gibi numaralar olur mu öyle futbolda? 99 ne? Rezillik!

Joe Strummer'ı herkes sever,

bir tek faşistler sevmez.

Dünyayı değiştirmek isteyen

bir insandı. Ne şarkılar yaptı,

işçiler için, yoksullar için.

Çaldınız ya işte, Know Your

Rights!

Sizin numara 8'di. Ama 8 eskiden sağ içti, siz solaksınız.

Bana Derwall verdi 8 numarayı. Hangi numarayı istiyorsun dedi, dedim hiç farketmez. O zamanlar en meşhur, en iyi futbolcular 10 numara. Ama bana 8 numarayı verdi Derwall, Türkiye'de hep 8 giydim.

Partizan'da kaç giyiyordunuz?

10. Hajduk'ta da 10. Salon futbolunda 23. Michael Jordan gibi! (gülüyor) Ama hakikaten sevmem o numaraları. 99 olur mu kardeşim? Futbol 1'den 11'e kadar, 12'den 18'e de yedekler. Yedekken 15 giyerdim. Galatasaray'da yedek olduğum bir maçta 16'yı verdiler, giymedim. Benim yedek numara 15 dedim, başka numara giymem. (gülüyor)

☼ Tüdaya - Seni Sevmeyen Ölsün

(nakaratı mırıldanıyor) Seni sevmeyen ölsünün... Bizim taraftarlar söylerdi bunu, en sevdiğim şarkı. Of of, tribün onu söylediği zaman, anlatmak bile zor. Bak şimdi burada tüylerim diken diken oldu. Bir de saha içindesin, onu zor anlatabilirim. Anında çıkartıyorsun kalbi, öyle bir şey. Mesela rerere-rara, ne o yahu! Benim için o bir taraftar şarkısı değil. Şarkı seni ayağa kaldıracak. Ali Sami Yen'de karşı tribünde başlardı, orası hep

Galatasaray liseli çocuklar, şarkıların çoğunu onlar yazdı. Onlar başlardı, sonra bütün stad. Ama rerere-rara yukarı kaldıramaz seni, hiç imkânı yok. Adrenalin olmaz. Şarkı olmalı, aynen normal şarkılar gibi. İlk duyduğumda bir şarkıyı, bir kulağıma girdi mi, hiç önemli değil nerelidir, nedir.

En güzel tribün şarkısı hangisi sence?

"Seni sevmeyen ölsün", Türkiye'de başka yok. Partizan'ın marşı da müthiştir. Liverpool tabii, en iyi dünyada, bir numara. "You'll never walk alone", hoop evde açarım sesini, patlar, kimse ses çıkartamaz. (gülüyor) Dünyada her yerde söylüyorlar o şarkıyı. Dortmund, Werder Bremen, St. Pauli, Avusturya, Hollanda, İskoçya, her yerde var.

Liverpool'un bu seneki performansına ne diyorsunuz?

Klopp benim için dünyada bir numara.

Niye bir numara?

Hep hücum oynatıyor. Dortmund'da öyleydi, Liverpool'da da öyle. Hep hücum, hücum, hücum. Ben hücum oynatan hocaları seviyorum. Cesar Luis Menotti de öyleydi. Sonra Santana vardı Brezilya'da. Santana'dan sonra Brezilya futbolu benim için öldü. Menotti de solcuydu. Maradona'yla Messi'yi sordular ona, "Maradona bir tane" dedi, "ama Messi uzaydan gelmiş". (gülüyor)

Arsene Wenger'e ne diyorsun?

Müthiş antrenör. Ne anlatayım ki hakkında? Arsenal hep tepedeydi onunla! 22 sene, az mı?

☼ The Clash - Know Your Rights

Clash!

Kitapta bahsi geçiyor, Joe Strummer'ın Belgrad'da dev bir posterini varmış.

Evet, tabii. Doğumu Ankara, onu da biliyorum. (gülüyor) Joe Strummer'ı herkes sever, bir tek faşistler sevmez, sevmesinler zaten. Dünyayı değiştirmek isteyen bir insandı. Ne şarkılar yaptı, işçiler için, yoksullar için. Çaldınız ya işte, Know Your Rights!

Galatasaray'a geldiğinizde punk dinliyorsunuz mu?

Tabii ki dinliyordum. Neler yaptılar İngiltere'de. Clash, Sex Pistols, neler yaptılar! Ama Kraliçe'nin devletine gücün yetmez, imkânsız. (gülüyor)

Corbyn'i nasıl buluyorsunuz?

Pek takip etmedim, hakkında bir yazı okudum sadece. Ama İngiltere'de zor, çok zor. Dünyayı etrafından tutuyorlar. Onların sağ kolu Amerika. İstediklerini yapıyorlar.

Eski Yugoslavya ülkelerinde sol siyasetin durumu nasıl?

Kötü. Her yerde sağcılar hâkim, dünyada da öyle. Kardeşim, biliyoruz ki iç savaşta İspanya'ya bütün dünyadan gittiler faşizme karşı, öyle değil mi? E şimdi serbest geziyor faşizm bütün dünyada. Her yerde kazanıyorlar.

Ama direnişler de var. Fransa'da Sarı Yelekler mesela.

yüz süper. Ama Amerikalılar onu indirip yerine kendi adamlarını getirmek istiyor. Olmaz!

Chavez'e ne diyorsunuz?

Müthiş idi. Bir de Bolivya'nınki, Evo Morales. Zaten başladılar hepsi Bolivar'dan. Amerikalılar neler yapmak istediler oralarda. Vardı Galatasaray'da bir Uruguaylı futbolcu, üç-dört sene evvel. Stoperdi (Andrés Fleurquín), onunla havaalanında karşılaştık, konuşmuştuk. "Nasıl biridir Mujica" diyorum, başını iki yana sallıyor. Bazı şeyleri anlattım ona, kaldı öyle. İnanamıyorum. Bilmiyorum çünkü. Kapitalist de olursan ol kardeşim, Mujica için kötü bir şey söyleyemezsin. İnsan olarak yapamazsın ki. Kapitalist de belki iyi olabilir, ama ben bilmiyorum. Hâlâ görmedim. (gülüyor)

Demin Lennon - Tarık Ali bah-

si oldu. "Imagine"ı yazdıktan sonra sözleri ilk Tarık Ali'ye göndermiş Lennon.

Tabii ya! Çok samimi arkadaşlar. İnanılmaz bir adam Tarık Ali, inanılmaz bir yazar. Keşke gençliğimde o kitaplar olsaydı. Bizde Rus kitapları, Avrupa kitapları okutulurdu, o taraflardan yoktu.

Sevdiğiniz yazarlar kimler?

Jean-Jacques Rousseau'yu çok severim. Ta 18. yüzyılda anlatmış savaşlar neden var, yoksulluk neden var. Hemingway'i çok severim, okumadığım kitabı yok. Rus edebiyatı müthiş, Dostoyevski, Tolstoy... Yeni yazarlardan Amin Maalouf'u seviyorum. İranlı Kader Abdolah'ı, Afgan Halit Hüseyini'yi... Kader Abdolah'ın *Cami Evi*'ni okurken ağladım. Hüseyini'nin *Bin Muhteşem Güneş*'i de ağlattı beni.

Türkçe edebiyattan bildiğiniz kimler var?

Yaşar Kemal, Nâzım Hikmet, Aziz Nesin... Aziz Nesin'i çok seviyorum. Sivas olaylarını izlemiştim televizyondan. Çok üzülmuştum.

Müzisyenlerde ilk sıraya kimleri koyarsınız?

Blues'cuları tabii. Muddy Waters, Howlin' Wolf, John Lee Hooker... En çok Lee Hooker'ı severim. Ve Aretha Franklin, "soul kraliçesi" o. Rock gruplarından en çok Led Zeppelin'i severim, tam rock'n'roll'dur. Punk'ta Clash, Sex Pistols, Dead Kennedys. Hâlâ dinliyorum onları. Ama beyaz müzisyenlerde bir numaram John Lennon. Üstüne kimse yok. Ondan da çılmadınız ki! (gülüyor)

Çalalım hemen...

Vakit kalmadı ki. Uçak kaçacak, gitmem lâzım havalanına.

(Vedalaşıyoruz. Arkasından "Imagine"ı çalıyoruz)

SÖYLEŞİ: **MERVE EROL - YÜCEL GÖKTÜRK**

Var, ama kim onları götürecektir, kim onları kaldıracak? Lider lâzım, yok. Bilmiyorum, göremiyorum. Şimdi Sarı Yelekler gibi Belgrad'da, sırf Belgrad'da değil, bütün Sırbistan'da her cumartesi saat 6'da "1'e 1000" pankartlarıyla çıkıyorlar sokaklara. Müthiş insanlar. "Bu hayatı istemiyoruz artık", "bizi aptal mı sanırsınız?" gibi sloganları var. Çok samimi bir arkadaşım var aralarında, çok ünlü bir oyuncu, Sergej Trifunovic, Hollywood'da bile oynadı. Birkaç kişiyle beraber tutuklu hastalara yardım diye bir kampanya başlatmışlardı, sonra devlet neler yaptı onlara, hırsızlıkla suçladılar. "Buyrun evraklar burda" dedi onlar da ve sonra sokaklara çıktılar, öyle başladı. Ne olacak, onu bilmiyorum. Sessiz sakın eylemler, ama çok kalabalık oluyor. Tabii ki de güzel oluyor, çünkü rahatsız ediyor cumhurbaşkanını ve partisini. Ama bir lider olmalı, büyük bir lider.

Lider nereden çıkacak?

E ben bilmiyorum ki! (gülüyor) 60 yaşına geldim, hâlâ bilmiyorum. Hareketin içinden olmalıdır tabii. Aynı Fidel gibi. Çok zengin bir aileden geliyor, zenginliği istemiyor, hukukçu, ama neler yaptı? Savaşlarını verdiler, Batista'yı kovdular. Ernesto Che Guevara ansızın nereden çıktı?

Kitapta çakmağınızda Che resmi olduğu yazılı.

Che her zaman yanımdadır zaten. (Che resimli anahtarlığını çıkarıyor) Evde de var resimleri. Şarkılar, kitaplar... Onun gibi olmak zor, ama demek ki olunuyor. Adam motosikletle Latin Amerika'yı gezmeye çıkmış, sonra ne oldu, tarih yaptı. Doktor idi. Ama bir gördü Latin

Amerika'da insanlar nasıl yaşıyor! Süper bir insan, içinden geldi, nerelere gitti, neler yaptı. Ta Bolivya'ya gitti. Ve CIA öldürdü onu orada... Ben buraya gelmeden önce yakalamışlar Pinochet'nin sağ kolu bayanı. Yaşlı artık. Ama neler neler yapmış o zaman, çocukları nasıl öldürmüş. Bugüne kadar hesabı sorulmadı. Pinochet'den de sorulmadı.

Jean-Jacques Rousseau'yu çok severim. Ta 18. yüzyılda anlatmış savaşlar neden var, yoksulluk neden var. Heminway'in okumadığım kitabı yok. Yeni yazarlardan Amin Maalouf, Kader Abdolah, Halit Hüseyini... Abdolah'ın "Cami Evi"ni okurken ağladım. Hüseyini'nin "Bin Muhteşem Güneş"i de ağlattı beni.

Mujica'yı takip ettiniz mi?

Aaaa! Muhteşem bir adam. Savaştı, hapse girdi, o her şeyi yaptı. Uruguay küçük ülke, 13 bin dolar maaşı vardı. Maaşın yüzde 10'unu alıyordu, "ihtiyacım yok ki o paralara" diyordu. Küçük bir evi, eski bir Vosvos'u var, bir de köpeği, köpeğin dört ayağı normal yok. Eşi çiçek satıyor evinin önünde. Venezuela'da bir senaryo var şimdi. Bir milyon daire vermiş adam! Bir milyon daire ne demek? Ve yarana-mıyor adam. Demiyorum ki (Maduro) yüzde

HAZIRLAYAN: DERYA BENGİ

dil tarih coğrafya

En güzel sigara içen kadın yarışması

Türkiye Turing Kulübü, Nis'teki Türk haftası için hazırlıklara başlamıştır. Turing Kulüp tarafından hafta münasebetiyle Nis'teki Ruhl Otel'i'nde açılacak büyük sergi için Türk ressamlarının eserlerinden 30 tablo Nis'e gönderilmiştir. Kulüp ayrıca Hilâliahmer Cemiyeti'nin el işlerinden, İzmir'in incir ve üzümlerinden, Türk tütün ve sigaralarının dan da birçok numuneler göndermiştir. Türk haftası esnasında en güzel sigara içen kadın mevzuu bir müsabaka tertip edilecektir. Bu müsabakaya iştirak edecek olan kadınların içmeleri için İnhisar İdaresi fabrikasında yapılan yüksek nevide zarif sigaralar Türk-Fransız turizm komitesine hediye edilmiştir. *(Imperial Chemical Industries [ICI] Türkiye Vekaleti reklam metni, Eylül 1943)*

Penelope Cruz,
Vicky Cristina
Barcelona (2008)

Keyfimin kimyası

Tütünün Britanya'ya Sir Walter Raleigh adında bir kaptan tarafından 16. asırda getirildiği söylenir. Sir Walter'in pipo içtiğini gören İrlandalı uşağı, efendisinin yanmakta olduğunu zan ederek hemen koşup üzerine bir kova su dökmüştür. Bugün milyonlarca tütün içenlerden kaç kişi bir sigara tütürme keyfinin yerine gelmesi için kimya sanayiine muhtaç olduğunu düşünür? Tütün de herhangi bir toprak mahsulü gibi mütenasip bir kimyevi gübreye muhtaçtır. (...) Diğer taraftan sigara

kağıdının da dakik kimyevi tecrübelerden geçmesi icab etmektedir. Tütün pipoda, puroda veya sigarada onu yakacak vasıta olan kibrit olmadıkça yalnız başına hiçbir işe yaramaz. Bir kutu kibrit ise kimya araştırmalarının muazzam bir zaferidir. (...) Harpten dolayı kibrit kıtlığından çıkmaklar taammüm etti ve mükemmelleşti. Cerium ve sair nadide madenlerden imal edilen çakmak taşından tutunuz da tırtıllı tekerleğin mamul olduğu maddeye ve hat-ta benzine kadar, hepsinde ICI araştırma kimyagerlerinin büyük bir hissesi vardır. *Nokta, 26 Mayıs 1985*

Yapma değil Avrupa

On birinci yerli mallar sergisini ziyaret eden Sayın Başvekilimiz Doktor Refik Saydam intibalarını söylemek lütfunda bulundu ve sözlerini şöyle tamamladı: "Siz gazetecilere düşen vazife yerli mallarımızın mükemmeliyetini istismara kalkışarak onları yabancı malı gibi gösterenler ile mücadele etmek ve bu kanaati ortadan kaldırmaktır. Bu nokta esas dava telâkki olunmalıdır." Başvekilimizin şu sözlerinde senelerden beri yerli mallara karşı bazı eller tarafından yapılan sinsî hareketlere asla müsamaha edilmeyeceğini gösteren bir ifade var. Anlaşılan hakikat pek acı: Birçok yerli firma mamulat ve masnûatına yabancı isimler taktıkları için sergiye gelip halka bunu göstermemek bu malların yerli malı olduğunu öğretmemek istiyorlar. *Cumhuriyet, 31 Temmuz 1939*

Burası Türkiye

İnegöl'den ticaret maksadıyla İstanbul'a gelen Hasan Basri isminde bir genç, bir cerh maznunu olarak ağır ceza mahkemesinin huzuruna çıkarılmıştır. Hasan Basri Efendi bir gece bir arkadaşıyla, iki kadınla beraber Şişli'de bir bahçeli gaziinoya gitmişlerdir. Bir müddet içip eğlendikten sonra karşı masada oturan Necmettin Efendi ve arkadaşları çalgıcılara Rumca bir hava çaldırmak istemişlerdir. Hasan Basri Efendi'nin millî hissiyatı galeyana gelmiş ve o masaya hücum ederek, "Burası Yunanistan değildir, burada Rumca şarkı söylenemez" diye tecavüzatta bulunmuştur. Bu tecavüz üzerine her iki masada oturanlar birbirlerine geçmişler, bıçaklar çıkarılmış ve lambalar söndürülmüş, karanlıkta bir müddet devam eden

boğuşmadan sonra Necmettin Efendi arkasından ağır surette yaralanmış, diğerleri de kaçmışlardır. Zabıta Hasan Basri Efendi'yi derdest etmiş ve mahkeme-ye sevk eylemiştir. Hasan Basri Efendi kendisine atfedilen cürmü inkâr etmekte, bu işi başkasının yaptığını söylemektedir. Muhakemeye devam edilebilmesi için şahitlerin celbine lüzum görülmüş, başka güne talik olunmuştur. *Cumhuriyet, 3 Temmuz 1930*

Para bulursan gel

Okay Temiz, 1984'ün son aylarında İstanbul Festivali'nin yöneticisi Aydın Gün'den aldığı çağrıya çok sevinmişti. Şimdiye değin Türk kökenli müziğini İsveçli müzisyenlerden oluşan grubuyla Hamburg'dan Kalküta'ya kadar her yerde icra eden Okay Temiz, böylece kendi ülkesinin en önemli festivalinde de çalacaktı. Ama mali konuda çıkan umulmadık pürüzler nedeniyle bu yıl da gerçekleşemiyordu Okay Temiz'in festivale katılması.

"Türk dinleyicisi henüz salt enstrümantal müziğe uzun süre ilgisini kanallıze edemediği için bir şarkıcı ya da vokalistin

eşliğinde yapılacak olan bir konserin çok daha büyük beğeni toplayacağı" konusunda Aydın Gün'ün tavsiyesini de sineye çekerek üç şarkıcı adı öneren Okay Temiz, ne yazık ki İsveç-Türkiye arası yol giderleri sorununa bir çözüm bulamıyordu. Aydın Gün'ün mektubunda "yol giderlerinin İsveç hükümetince karşılanabilme olanaklarının araştırılmasına" ilişkin bir cümle sanatçının en çok aldığı konuydu. "İsveç Kültür Dairesi, Türk Okay Temiz'i gerektiğinde Bombay'a, Afrika'ya, Japonya'ya yollar, ama Türkiye'de yapılan bir festivale yollamalarını ben nasıl gidip de söyleyebilirim, nasıl böyle bir şey isteyebilirim" diyordu. *Nokta, 11 Ağustos 1985*

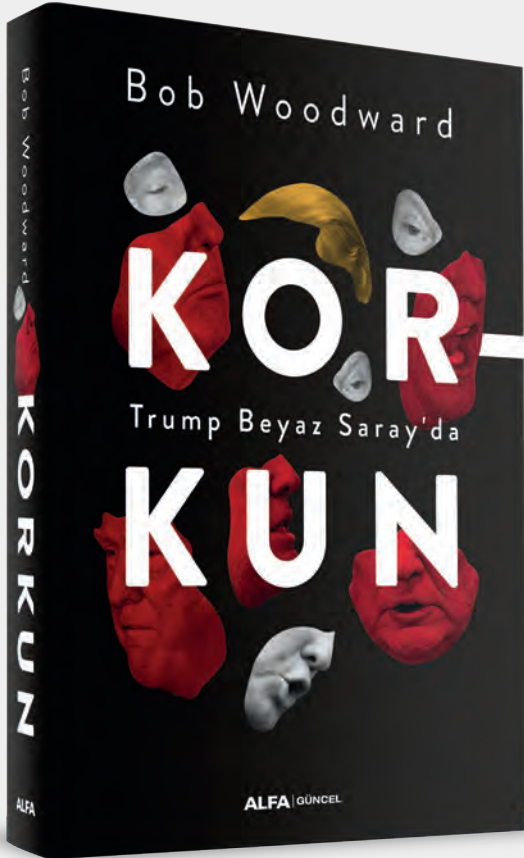
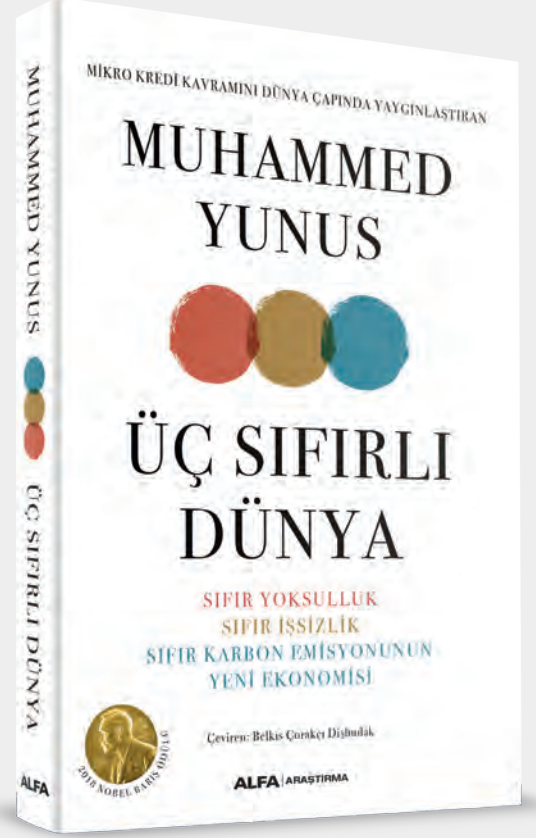

GİRİR 25 Mart 1979

MUHAMMED YUNUS ÜÇ SIFIRLI DÜNYA

SIFIR YOKSULLUK
SIFIR İŞSİZLİK
SIFIR KARBON EMİSYONUNUN
YENİ EKONOMİSİ

Yoksulluğu azaltma çabası nedeniyle Nobel Barış Ödülünü kazanan Muhammed Yunus, bireylerin kendilerini yoksulluktan kurtarabilecek kapasiteye sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda gezegeni ve üzerinde yaşayan insanları değiştirecek yeni bir tür kapitalizm kurma vizyonunu ortaya koyuyor.

Bob Woodward KORKUN

TRUMP BEYAZ SARAY'DA

Woodward'un Başkanın Tüm Adamları'nda anlattığı, Richard Nixon'ın güç zehirlenmesi ve paranoya dolu son günlerine çarpıcı bir şekilde benzeyen Donald Trump'ın başkanlığının ilk günleri, bazen daha da içler acısı bir hal alıyor.

İnsanın ağzını açık bırakan anekdotlar...

—Washington Post

Göztaltında kayıp edilenlerin simge ismi Hasan Ocak'ın işkenceyle paramparça edilmiş cesedi, ailesinin ısrarlı takibi sonucu kimsesizler mezarlığında bir rakamın altına gömülü bulunmuştu. Katilleri o gencecik kumral delikanlıya insanın hayal gücünü zorlayacak, tarihin en şanlı işkence geleneklerini kışkındıracak bir çeşni sunduktan sonra ölü bedenini Beykoz ormanına atıvermişti.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi 1980'den bu yana, 90'larda yoğunlaşarak, insanları kayıp etmenin vahşetiyle şan aldı. Bir insanı kayıp etmek, işkence tarihinde varılan son nokta. Zulmün en katmerlisi. Kayıp edilenin dünyayla bütün bağlarını koparmak, en ufak bir umut kırıntısına yer bırakmamak. Onu, dünyanın kaydından düşürmek. Yapayalnız bırakmak. Ardında kalanı, yakınlarını ise kendi umutlarıyla boğmak. Kendi umutlarıyla cezalandırmak. Bildiği, hazır olduğu hiçbir duyguya soluk aldırmayan bir mahpusluğa itmek.

Bir zamanlar görüştüğüm kayıp yakınlarının hemen hepsi oğullarının, kızlarının, kardeşlerinin yaşadığından ümidi kestiklerini söylüyorlardı. Onlarla konuşurken,

Melih Cevdet Anday'ın iki dizesi dönüyordu durmadan kafamda, iki çelik vida gibi: "Umudumuz sabrın tutamadığı ırmak / Umutsuzluğumuz insan kalmak içindi." Cumartesi Anneleri, haftalarca coplanarak, göztaltında dayak yiyerek Galatasaray'da toplandı. Artık oraya ayak basmaları yasak. Artık kayıpları, göztaltına alındığı bilinen, görülen, ama yetkililerce reddedilen, nefretle parçalanmış bedenleri kim bilir hangi ırmak yatağına, hangi ormana, hangi çukura atılıvermiş olanları bize hatırlatacak kimse kalmadı orada.

İşte bu taşlar, örtbas edilen, hiç yaşanmamışçasına kaydı silinen hayatların dünyamızda bıraktığı uğultulu boşluk üstüne nasıl yeni bir hayat kurabileceğimizi düşünerek yontuldu.

Nisyana direnen taşlar, bunlar.

Hatırlıyoruz, biliyoruz, hesabını soracağız diyen taşlar.

Yıldırım Türker

(NİSYANA DİRENEN TAŞLAR, KARŞI SANAT SERGİ KİTAPÇIĞINDAN KISALTIYOR)

